

Preot DUMITRU CĂLUGĂR
PROFESOR LA INSTITUTUL TEOLÓGIC DE GRAD UNIVERSITAR DIN SIBIU

CATEHETICA

**Manual pentru Institutele teologice
ale Bisericii Ortodoxe Române**

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ
BUCUREȘTI — 1976

Preot DUMITRU CĂLUGĂR
PROFESOR LA INSTITUTUL TEOLOGIC DE GRAD UNIVERSITAR DIN SIBIU

CATEHETICA

Manual pentru Institutele teologice

Tipărit cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte

† JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ
BUCUREȘTI — 1976

CATEHETICA

Manual pentru învățătorii teologici

Tipărit cu fond de învățăminte de către Ministerul Instrucțiunii

A. IUSTINIAN

Profesor la Facultatea de Teologie din Sibiu

Alcătuirea acestui manual a fost încredințată
P. C. Preot DUMITRU CĂLUGĂR, profesor
la Institutul teologic de grad universitar
din Sibiu

P R E F A Ț A

În întocmirea planului manualului de față ne-am lăsat conduși de procedura dumnezeiescului Învățător, care, în parabola semănătorului, vorbește despre : 1. ogor ; 2. sămință ; 3. modul de însămînțare. Catehetul fiind «semănătorul» cuvîntului dumnezeiesc, și lucrarea de față se împarte în *trei părți principale* și anume : o parte este închinată problemei capitale pe care o formează sufletul credincioșilor, adică ogorul în care se aruncă neîncetat sămința sfîntă ; o altă parte, care tratează problema centrală este materia catehizării, adevărul revelat, cuvîntul lui Dumnezeu, sămința divină ; iar o altă parte se ocupă de prezentarea învățăturii creștine, despre procesul însămînțării.

În jurul acestor trei probleme principale sînt grupate lecțiile din manual. Acestor trei părți principale le premerge — după o *introducere* în care se lămuresc : noțiunea, obiectul, necesitatea catehezei și a cateheticii — o primă parte care constituie «o scurtă prezentare istorică a catehezei și cateheticii».

Catehetul, fiind duhovnicul credincioșilor săi de toate vîrstele, ne-am străduit să armonizăm, în ajutorarea lui, pedagogia religioasă ca studiu al pastorației, deci în legătură cu teologia pastorală bazată pe exigențe verificate.

Bazați pe învățăturile Sfinților Părinți, mai apoi și pe ale unor alți cugetători creștini, am voit să subliniem că «Ortodoxia nu este un învățămînt, ci viață în Dumnezeu»... «Întreg învățămîntul Bisericii se cuprinde în experiența sa vitală și aceasta pentru că îl găsim în *cult*, adică în viața în Dumnezeu»... «Ortodoxia nu se poate pricepe decît prin cult». De aceea ne-am simțit îndemnați să considerăm cultul divin ortodox drept cel mai însemnat mijloc în educarea spirituală a credincioșilor noștri. În cultul divin, credincioșii trăiesc tainic, dar real, în Hristos, avînd posibilitatea să împreune teoria cu practica, doctrina cu viața spirituală. Din acest motiv am acordat o atenție și materiei de învățămînt religios liturgic și, prin aceasta, educației liturgice.

În ceea ce privește *împărțirea cateheticii* vom urma stadiile prin care trece activitatea catehetică bisericească, activitate care se aseamănă cu aceea din *parabola semănătorului*. De aceea, în întocmirea lucrării de față, ne-am lăsat conduși de procedura dumnezeiescului În-

vățător, cum am mai arătat, care în parabola amintită aici, vorbește despre ogor, despre sămînță și despre modul de a crește sămînța. Și lucrarea de față va prezenta materialul în felul următor: «o introducere despre noțiunea și împărțirea cateheticii ca disciplină a teologiei practice» — partea întâi: *o scurtă prezentare istorică a catehezei și a cateheticii*; — partea a doua: *probleme asociate cunoașterii sufletului subiecților catehizării și educației lor religioase*; — partea a treia: *materia catehizării și modul de prezentare a catehezei*; — partea a patra: *Anexe: diferite cateheze*. — Și un scurt cuvînt de încheiere.

Strădania noastră vrea să contribuie la instruirea și educarea viitorilor slujitori ai Bisericii noastre în duhul tradițional al Ortodoxiei în general și al celei românești în special; ea intenționează creșterea unor preoți conștienți de menirea lor în viața Bisericii lui Hristos, înzestrați cu mijloace potrivite împlinirii chemării lor învățătoarești în veacul nostru. Și aceasta, pentru ca și ei să silească în toată bună vremea la dobîndirea credincioșilor lor spre cele ale împărăției lui Dumnezeu, dar și spre cele folositoare patriei noastre dragi și poporului ei harnic, strădalnic și cinstitor de tot ceea ce stă în slujba progresului, culturii, civilizației și păcii.

AUTORUL

Cateheza
de predare
Sub m
noastre la
gioasă-mot
«disciplina
celor nev
creștineasc
«catehetica
Funktion
ca despre
orice virst
o personal
tos? Tot a
catehumeru

Toate
tăii creșt
mele veac
rivă de la
ceva de l
telesul de
despărtire
I. 4; Pap
viu grai»
De a
al Biserici
humen =
didactică
pentru cat
tehzare, e,
cabile. Da
fundament
sigur spre

În vec
preoțesc, e
la creștin

1. Th. P.
2. W. R.
3. G. V.
ed. III. 1872.

Noțiunea și împărțirea cateheticii

Catehetica este studiul care se ocupă cu catehizarea, cu normele de predare a învățămîntului religios-educativ.

Sub numele «catehetică» aflăm în trecut ca și, în general, în zilele noastre lămuriri speciale privitoare la problemele de educație religioasă-morală. În sensul acesta definește catehetica Th. Harnack, ca «disciplina despre funcția catehetică a Bisericii, adică despre creșterea celor nevîrstnici spre o maturitate spirituală prin învățămînt și educație creștinească bisericească»¹. În același înțeles se lămurește noțiunea «catehetică» în *Enciclopedia pedagogică* a lui W. Rein: «Kirchliche Funktion oder Methode der Cristenlehre», vorbind despre catehumen ca despre un «nevîrstnic din punct de vedere bisericesc», fie acela la orice vîrstă, catehetica, avînd să formeze din el un «creștin matur», o personalitate creștină conștientă, un convîns mărturisitor al lui Hristos². Tot așa consideră Zezschwitz catehetica drept o teorie a pregătirii catehumenului pentru ca să devină un membru matur al Bisericii sale³.

Toate aceste definiții se bazează pe numirea care s-a dat activității creștinești de introducere în învățătura și viața Bisericii, în primele veacuri. Această activitate se numea catehizare, cuvînt care derivă de la grecescul *κατηχεῖν* și înseamnă a suna de sus în jos, a spune ceva de la loc înalt⁴. În Faptele Apostolilor XXI, 21 *κατηχεῖν* are înțelesul de «a învăța pe cineva»: «Și au înțeles pentru tine că înveți despărțirea de la Moisi...». În Noul Testament, *κατηχεῖν*, în general, (Luca I, 4; Fapte XVIII, 25; Rom. II, 18; Gal. VI, 6) înseamnă a «învăța prin viu grai».

De aici derivă apoi cuvintele: *catehet* = trimisul lui Dumnezeu și al Bisericii, care împărtășește prin grai viu învățătura creștină; *catehumen* = cel care primește această învățătură; *cateheză* = activitatea didactică a Bisericii; *catehetică* = teoria catehezei, adică îndrumarea pentru catehizare sau totalitatea normelor sistematizate, necesare în catehizare, aceste norme avînd un caracter practic, adică să fie ușor aplicabile. Dar numai normele practice nu sînt suficiente. Acestea trebuie fundamentate teoretic. Cu cît sînt mai fundamentate, cu atît duc mai sigur spre țintă.

În vechiul grai bisericesc cuvîntul «cateheză» însemna învățămînt preoțesc, mărginindu-se la prima instrucție dată, de preoți, candidaților la creștinism. Dar cu vremea înțelesul acestui cuvînt se lărgeste și în

1. Th. Harnack, *Katechetik*, Erlangen, 1882, p. 12.

2. W. Rein, *Encyklopädisches Handbuch der Pädagogik*, Langensalza, 1898, p. 779.

3. G. V. Zezschwitz, *System der christlich kirchlichen Katechetik*, Leipzig, 3 vol., ed. III, 1872—1874, vol. I, p. 10.

4. W. Rein, *op. cit.*, p. 778.

altă direcție. Cateheza nu va mai însemna numai împărtășire de cunoștințe, ci ea se va referi la toate mijloacele de îngrijire sufletească a catehumenilor, ca : rugăciunea, postul, exorcismele, examinarea conștiinței. Astfel, cateheza veche însemna *pastorația* catehumenilor.

În primele veacuri ale creștinismului catehumenii erau mai mult oameni maturi care doreau să fie inițiați în viața creștină. Abia de la începutul evului mediu catehumenii sint oameni mai puțin înaintați în vîrstă. De aceea înțelesul cuvîntului «cateheză» suferă din nou o schimbare. Ea poate fi definită și ca îngrijirea religioasă a credincioșilor de toate vîrstele, formarea vieții lor religioase în și prin Biserică.

Avînd datoria să-i crească pe credincioși în gîndire și viață creștină, cateheza urmărește să-i ajute să cunoască temeinic adevărurile de credință pe care se zidește viața creștină. De aceea, una din activitățile principale de pastorație a preotului este învățămîntul catehetic, sau învățămîntul religios.

«Și apropiindu-se Iisus le-a grăit lor, zicînd : datu-Mi-s-a toată puterea, în cer și pe pămînt. Drept aceea, mergînd, învățați toate neamurile, botezîndu-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, învățîndu-le să păzească toate cîte v-am poruncit vouă ; și iată Eu cu voi sînt în toate zilele, pînă la sfîrșitul veacului» (Matei XXVIII, 18—20). Aceste cuvinte ale Mîntuitorului nostru Iisus Hristos lămuresc pe deplin noțiunea și obiectul catehezei.

Porunca de a împlini această chemare (facerea de ucenici ai lui Hristos) prin botez și prin învățare, nu se reduce la o lucrare pur liturgică și didactică. Ea cuprinde și o activitate educativă. Cuvîntul biblic *διδασκιν* cuprinde în sine și educație, pentru că obiectul învățămîntului (cuvîntul lui Dumnezeu), ca să izbăvească, trebuie să fie trăit. Dar Domnul mai adaugă : «să păzească toate», deoarece aici nu e vorba de o simplă învățătură teoretică, ci mai mult de o atitudine practică în viață ; aici e vorba de credința care implică cunoaștere, convingere și ascultare deopotrivă. Ele, împreună, alcătuiesc ființa și chemarea catehumenatului Bisericii creștine.

Mîntuitorul garantează reușita acestei lucrări, și dăruiește ucenicilor Săi puterea necesară, așezînd lucrarea lor în nemijlocită legătură cu «toată puterea Sa, în cer și pe pămînt» (vers. 18) și cu atotprezența Sa harică, «iată Eu cu voi sînt pînă la sfîrșitul veacurilor» (v. 20). Împreună cu ucenicii Săi El însuși vrea să săvîrșească această operă, să o păstreze și să o promoveze, dîndu-le lor putere ca Domnul cel pretutindenea de față cu ai Săi. Prin aceasta s-a asigurat tainei sfinte puterea obiectivă mîntuitoare. Ba mai mult, lucrarea săvîrșită de Biserică este smulsă din domeniul lucrărilor pur omenești și considerată ca o lucrare a lui Hristos săvîrșită de El pînă la sfîrșitul veacului. Uce-

nicii mor ca
rica Sa.
Catehume
maturi sau
învățătură
cazul al do
într-un anum
este persona
din părinți
și crescînd
necesară și
Sfîntul
rile mixte d
precum solu
și copii nă
naștere creș
una persona
primesc num
Activită
au nevoie d
crească. El
sufletul Său
păstorilor c
mai ales h
face ucenic
cunoșcăto
de dragost
Lui să fie
Apostol P
(I Cor. XII
și opera L
trupului to
În ace
nou. Trans
care este
pentru că
Hristos ; în
crearea dum
De ace
lui Hristos
al Său, al
numai prin
Prin urmar

nicii mor ca toți oamenii, dar El trăiește și lucrează în veci în Biserica Sa.

Catehumenatul variază după cum Biserica lucrează cu catehumeni maturi sau cu unii mai puțini înaintați în vîrstă și mai puțin inițiați în învățatura și în viața creștină. În cazul prim premerge învățarea, în cazul al doilea botezul. Dar și cei născuți din părinți creștini se află într-un anume raport cu împărăția lui Dumnezeu; acest raport încă nu este personal, conștient, ci numai natural, primind ei, în urma nașterii din părinți creștini, o chemare naturală spre Împărăția lui Dumnezeu, și crescînd în sinul Bisericii. De aceea ei pot să fie botezați, fiind apoi necesară și catehizarea lor (I Cor. VII, 14).

Sfîntul Apostol Pavel vorbește aici (I Cor. VII, 14) despre căsătoriile mixte din vremea sa, în care unul din soți este încă păgîn și zice: precum soțul sau soția credincioasă sfințește partea necredincioasă, așa și copiii născuți din părinți creștini vor fi considerați creștini. A doua naștere creștină nu se află aici. Cu atît mai puțin poate fi vorba de una personală, deoarece copiii, prin nașterea lor din părinți creștini, primesc numai *chemarea* spre creștinism, care este un dar divin.

Activitatea catehetică se îndreaptă mai ales spre credincioșii care au nevoie de o deosebită dragoste, de o deosebită îngrijire duhovnicească. Ei sînt mieluseii lui Hristos pe care El i-a răscumpărat, și-a pus sufletul Său de păstor bun pentru ei (Ioan X, 15). De aceea trebuie păstoriți cu deosebită grijă. Ei nu vor fi numai instruiți, învățați, ci mai ales hrăniți, păziți, conduși la El, crescuți și păstrați pentru El. A face ucenici ai lui Iisus nu înseamnă a face o asociație de învățați, cunosători ai doctrinei creștine, ci mai virtuos o comunitate de viață, de dragoste creștină, deci o comunitate de viață cu El, așa ca ucenicii Lui să fie mădulare vii ale trupului Său tainic, precum zice Sfîntul Apostol Pavel: «Voi sînteți trupul lui Hristos și mădulari în parte» (I Cor. XII, 7) și, deci, părtași a tot ce este dumnezeiesc în persoana și opera Lui. A catehiza înseamnă a face din credincioși membri vii ai trupului tainic al lui Hristos, adică al Bisericii.

În acest scop trebuie să moară omul cel vechi și să se nască cel nou. Transformarea aceasta se săvîrșește prin lucrarea Duhului Sfînt, care este duhul lui Iisus Hristos. El se dovedește a fi al lui Hristos, pentru că ceea ce face pentru noi, face numai prin așezămintele lui Hristos; în cazul acesta prin botez și prin cuvîntul lui Dumnezeu. Lucrarea dumnezeiască este legată de aceste mijloace divin-umane.

De aceea botezul și cuvîntul sînt mijloacele de care este legat duhul lui Hristos, cu scopul de a face ucenici ai Lui, membri ai trupului tainic al Său, ai Bisericii. Dar aceste mijloace le administrează Biserica nu numai prin doctrină, ci și prin cult și disciplină, adică prin educație. Prin urmare: didactic, liturgic, pedetic deopotrivă. Biserica protes-

tantă acordă, la catehizare, atenție deosebită doctrinei, cea catolică disciplinei, iar cea ortodoxă liturghiei. În catehizarea ideală, doctrina, disciplina și cultul trebuie să formeze o unitate organică în centrul căreia să stea cultul, pentru că «întreg învățămîntul Bisericii noastre se cuprinde în experiența sa vitală și aceasta pentru că îl găsim în cult, adică în viața în Dumnezeu... Ortodoxia nu se poate pricepe decît prin cult»⁵.

Lucrarea aceasta complexă se înțelege prin cuvîntul *κατήχαισις* (*κατήχησης*) încă de pe timpul Apostolilor, cînd Biserica își desfășura activitatea catehetică nu numai prin doctrină, ci și prin cult și disciplină deopotrivă. Cuvîntul cateheză înseamnă deci toată grija ce-o purta Biserica față de catehumenii pe care îi îngrijea ca o mamă bună, ca ei să crească și să se întărească cu duhul, devenind mădulare vii ale trupului tainic al lui Hristos. Același înțeles îl are cateheza și în zilele noastre, în Biserica Ortodoxă, iar catehetica sau studiul, știința catehezei cuprinde normele cristalizate din experiența bimilenară a Bisericii în cîmpul funcției sale catehetice.

Catehetica, disciplină a teologiei practice

A. — Disciplinele auxiliare

Catehetica ocupă loc între disciplinele teologiei practice, fiind știința unei funcții practice a Bisericii și anume a funcției de a învăța. Din acest punct de vedere, în vechime, ea se confunda cu *omiletica* și cu *pastorală*. Întrucît catehetica are ca scop să formeze mădulare noi în trupul tainic al lui Hristos prin inițierea în doctrina și în viața creștină, ea se apropie de omiletică, deoarece «credința din cuvînt se naște» (Rom. X, 17), precum zice Sfîntul Apostol Pavel, iar cel ce crede și trăiește în Hristos este membru al Bisericii, adică mădular al trupului tainic al lui Hristos. Astfel, catehetica se putea confunda cu omiletica, în Biserica primară, cînd cel mai puternic mijloc pentru a dobîndi noi membri în sinul comunității creștine era predica.

Dar predica din care se naște credința încă nu este de-ajuns pentru a face, din cel ce crede, mădular viu al trupului tainic al lui Hristos. Cîtă vreme credința construiește numai legătura incipientă a sufletului cu Dumnezeu, legătura Bisericii față de noul mădular se realizează abia prin dorința exprimată a acestuia de a primi toate da-

5. Sergiu Bulgakoff, *Cerul pe pămînt*, trad. de O. Dragoș, «Revista Teologică», Sibiu, nr. 2-3, februarie-martie 1928, p. 65.

ururile m
ricii spre
nilor per
care este
toate d
dincios c

Astfel
adică in
țierea în
predica

Gen
racterul
tatea ca
pierde
de a for
activitat
introduc
pline în
cîmpul

Cate
logia pa
cum, în
gogie. D
ea ține
În cazul

cu acee
discipli

Cin
atunci,
tăminte
științe
gioase
exigent
treze o
repreze

Un
forme
tutelor
rane de

6. G
7. In
Religions
cetățean
dornic de

rurile mintuitoare ale Bisericii. Acum începe funcția catehetică a Bisericii spre deosebire de predica misionară. Ea face pregătirea catehumenilor pentru primirea sfintelor taine, începînd cu taina sfintului botez, care este poarta de intrare în Biserica creștină, pînă la împărtășirea cu toate darurile credinței creștine mintuitoare de suflete, cînd noul creștincios devine de fapt mădular viu al trupului tainic al lui Hristos.

Astfel, predica misionară în faza ei primă se numește *κρίσιμα* adică *invitare* spre creștinism. Acesteia îi urmează catehizarea sau inițierea în doctrina și viața creștină. Pe această bază continuă să zidească predica omiletică ⁶.

Generalizîndu-se botezul copiilor, predica misionară își pierde caracterul său kerigmatic, adică de invitare, de pregătire, pentru activitatea catehetică. Activitatea predicii desfășurîndu-se după botez, nu-și pierde rolul de inițiator în viața creștină; ea își continuă misiunea de a forma mădulare vii, membri conștienți ai comunității creștine, iar activitatea specific catehetică începe prin taina sfintului botez care este introducerea în creștinism. Catehetica și omiletica sînt și rămîn discipline înrudite, făcînd parte din teologia practică, dar fiecare își are cîmpul său de activitate bine determinat.

Catehetica se mai află în strînsă legătură cu *pedagogia* și cu *Teologia pastorală*; prin aceasta din urmă, cu întreaga *teologie*. Este, oarecum, îndreptățită și întrebarea dacă ea ar putea fi încadrată în pedagogie. Dacă pedagogia se sprijină pe concepția de viață creștină, atunci ea ține seamă de principiile pedagogice întemeiate pe revelația divină. În cazul acesta pedagogia s-ar afla pe o temelie gnoseologică identică cu aceea a cateheticii, iar catehetica ar putea fi considerată drept o disciplină pedagogică ⁷.

Cînd Teologia pastorală este bine fundamentată psihologiceste, atunci, pe lîngă normele revelate și bisericești, trebuie respectate învățămintele istoriei și ale experienței, cerințele psihologiei și ale altor științe. În cazul acesta, este posibilă o armonizare a pedagogiei religioase ca disciplină a pastorației, cu o teologie pastorală bazată pe exigențele contemporane. Din motive practice, catehetica trebuie să păstreze o legătură intimă și continuă cu pedagogia și cu cei mai de seamă reprezentanți ai pedagogiei moderne.

Unul dintre izvoarele principale ale catehetice este *experiența* în formele sale numeroase, păstrată în tradiția scrisă sau verbală a institutelor de educație religioasă, în informațiile din trecut sau contemporane despre reușita sau nereușita mijloacelor și metodelor mai vechi sau

6. Gerhard V. Zezschwitz, *op. cit.*, p. 34 ș.u.

7. În sensul acesta tratează problemele catehetice Götter Josef în lucrarea sa, *Religions-und Moralpädagogik*, ed. II. Münster in W., 1931, considerînd că un adevărat cetățean al împărăției lui Dumnezeu este și bun cetățean al împărăției pămîntești, dornic de pace, libertate și prosperitate.

a celor mai noi, cum sînt metodele de psihologie și pedagogie experimentală, de *psihologia religiei și psihologia vieții morale*⁸.

Cateheticii i se asociază, ca discipline auxiliare, *religia și etica*, tratate din punct de vedere istoric și teoretic. Pot fi consultate etica teologică și cea filozofică deopotrivă. Dar în domeniul educației religioase stăpinesc cu putere neclintită *revelația*, și, mai presus de toate, autoritatea Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, misiunea Sfinților Apostoli, a urmașilor acestora, Sfînta Scriptură, Sfînta Tradiție și funcția învățătoarească a Bisericii, care sînt obligatorii pentru alegerea mijloacelor și metodelor de educație religioasă, precum și pentru întreaga organizare a acesteia. Cînd concepția de viață creștină are prioritate, pedagogia religioasă și morală se află în același raport cu aceste izvoare ca și celelalte ramuri ale teologiei practice.

O catehetică corespunzătoare cerințelor vremii va folosi ca discipline auxiliare toate disciplinele teologice și anume: cele *biblice, exegetice, istorice și practice*; iar dintre disciplinele laice, în rîndul prim, toate rezultatele cercetărilor moderne: cuceririle științelor exacte, fizico-chimice, care servesc ca o adevărată alfabetizare a omului modern pentru a citi în minunata carte a naturii, a cosmosului, a universului, în minunata carte a făpturii scrisă de mîna Făcătorului⁹.

Despre importanța disciplinelor teologice pentru catehizare vom vorbi mai pe larg atunci cînd vom prezenta materia învățămîntului religios biblic, liturgic, dogmatic și moral.

B. — Importanța și necesitatea psihologiei pentru catehetică

Catehizarea este un meșteșug greu fiindcă e meșteșugul zidirii sufletului creștinesc. Dacă toată lumea este convinsă de greutatea lucrării săvîrșite de un sculptor, care are să modeleze o materie văzută, accesibilă simțurilor, deci ușor de cunoscut, cu atît mai grea este opera educatorului, care trebuie să formeze sufletul nevăzut, inaccesibil simțurilor, deci foarte greu de cunoscut.

8. Cea mai bună bibliografie în privința aceasta o aflăm la Grunwald G., *Pädagogische Psychologie*, ed. II. Berlin, 1925, partea II, cap. 3. Psihologia genetică a moralei. Cap. 4. Psihologia genetică a religiei. Instructivă pentru mijloacele și metodele de cercetare în domeniul psihologiei religioase este: Weigel Fr., *Kind und Religion*, Paderborn, 1914 și *Die Wertwelt des Volksschulkindes*, Paderborn, 1929, cuprinzînd tot ce s-a scris pînă la el în direcția aceasta; Nobiling E.: *Der Gottesgedanke bei Kindern und Jugendlichen*, Donauwörth, 1929; Ruland Mich., *Die Entwicklung den sittlichen Bewusstseins in den Jugendjahren*, Pädag. Monogr. XXI, 1923; Eichele Erich, *Die religiöse Entwicklung im Jugendalter*, Gütersloch, 1928; Fischer Al., *Moral-psychologische Untersuchungs-methoden*, Zeitschrift für Päd. Psychologie, 1927; *Religions Psychologische Untersuchungs-methoden*.

9. Pentru fundamentarea științifică a punctului de vedere religios din expunerile noastre, indicăm aici: Esser Gerh. und Mausbach Jos., *Religion, Christentum, Kirche*, 3 vol., ed. V, München, 1923.

Știm că un
este, ca sculpto
lentul său. Ace
și educatorul
tainele sufletu
spiritului al
mit scop, tre
să cunoască
pedagogiei. P
tinta" 10. "Pe
psihofizice
omenirea, s
ideal" 11. Da
cu atît mai
acest motiv
terea sufletu
buie să stea
lui învățator
El a inițiat
psihologic.
greș a suflet
un grădinar
noaste în t
cele bune s
sufletul bun
pentru rău
sufletesc, c
cator respo
cu talanții
greutatea
«De fapt e
dintr-un b
mulă de de
aplicabilă
tăți, care i
a ști, cum
Fenom
religioasă
zultă din c
viața noas

Știm că una dintre condițiile principale pentru reușita operei sale este, ca sculptorul să-și cunoască materia asupra căreia își exercită talentul său. Aceeași condiție are să o îndeplinească, mai înainte de toate, și educatorul; să cunoască bine obiectul operei sale, să pătrundă în tainele sufletului omenesc. «Dacă dorește cineva să influențeze asupra spiritului altuia și anume astfel, ca să-l conducă pe acesta spre un anumit scop, trebuie să cunoască bine legile dezvoltării spirituale, trebuie să cunoască psihologia. Astfel psihologia este știința fundamentală a pedagogiei. Psihologia indică mijloacele prin care pedagogia să-și ajungă ținta»¹⁰. «Pedagogia este știința, care, bazându-se pe cunoașterea naturii psiho-fizice a omului și avînd în vedere idealul către care trebuie să tindă omnirea, stabilește mijloacele necesare pentru a apropia natura de ideal»¹¹. Dacă se pretinde ca pedagogia să aibă la temelie psihologie, cu atît mai virtos i se cere această bază și pedagogiei religioase. Din acest motiv piatra din capul unghiului pentru catehetică este cunoașterea sufletului omenesc. O profundă cunoaștere a acestui suflet trebuie să stea la temelie pedagogiei religioase. Procedura dumnezeiescului Învățător este legată de cunoașterea sufletului celor pe care-i învața. El a inițiat astfel cea mai desăvîrșită catehetică așezată pe temelii psihologice. În toată activitatea Sa putem observa o cunoaștere fără greș a sufletelor acelor pe care dorea să-i zidească duhovnicește. Ca un grădinar neîntrecut, lucrează El în ogrorul sufletesc pe care-l cunoaște în toate tainele sale, ajutînd, sprijinînd în creștere înclinările cele bune și stîrpind fără zăbavă mărăcinișul năzuințelor rele. Văzînd sufletul bun al păătoasei, o iartă pe aceasta și îi rușinează pe farisei pentru răutatea și falsitatea lor sufletească. El ține seamă de ogrorul sufletesc, cum ne încredințăm din Parabola semănătorului. Și care educator respectă însușirile, înclinările bune innăscute, cum face El în Pilda cu talanții? Dar e un lucru foarte greu să cunoști ogrorul sufletesc. De greutatea aceasta își dau seama toți cei care lucrează în acest ogror. «De fapt e o întreprindere mai ușoară să cioplești statuia lui Laocoon dintr-un bloc de marmură, decît să stabilești cea mai desăvîrșită formulă de dezvoltare a sufletului, care să fie firească și care să poată fi aplicabilă în educație»¹². Cunoașterea sufletului întîmpină mari greutăți, care însă nu pot împiedica avîntul puternic alimentat de setea de a ști, cum este acel «ceva» de care depinde toată fericirea omului.

Fenomenul de viață sufletească și îndeosebi fenomenul de viață religioasă formează obiectul unor valoroase studii. Faptul acesta rezultă din convingerea că religia nu și-a pierdut valoarea ei nici pentru viața noastră modernă. Din necesitatea religiei rezultă necesitatea ca-

10. W. Rein, *op. cit.*, p. 579.

11. G. G. Antonescu, *Curs de pedagogie*, București, 1925—1926, p. 41.

12. R. Kabisch, *Wie lehren wir Religion?*, ed. VI, p. 71.

teheticii, care azi trebuie să-și dureze o temelie solidă. Năzuind să exercite influență asupra vieții sufletești, care se află în dezvoltare, catehetica trebuie să dea răspuns întrebărilor : care sînt legile de dezvoltare ale acestei vieți sufletești în general și cum se manifestă în special viața religioasă în sufletul credinciosului. Potrivit răspunsului pe care-l va putea da acestor întrebări, va examina cealaltă problemă, a trezirii și intensificării vieții religioase prin învățămînt religios și educație. Fără cercetări științifice de această natură, o catehizare rodnică este imposibilă.

Psihologia este prin urmare absolut necesară pentru catehetică. Catehetica trebuie să se bucure și să știe exploata toate descoperirile făcute de psihologie, pentru că ea ne ajută să-i înțelegem pe aceia, pe care avem să-i educăm, iar înțelegerea ne va pregăti calea și ne va deschide poarta spre sufletul lor¹³.

BIBLIOGRAFIE

H. G. Graf., *Kritische Darstellung des gegenwärtigen Zustandes der praktischen Theologie*, Tübingen, 1841.

A. F. Nitzsch, *Praktische Theologie*, Bonn, 1857, ed. II. 1859.

I. T. Moll., *Das System der Praktischen Theologie im Grundriss*, Halle, 1853.

H. T. Achelis, *Grundriss der Praktischen Theologie*, Leipzig, 1912.

Julius Boehmer, *Praktische Theologie im Grundriss*, 2 vol. 1913, 1919.

«Pastoralblätter für Predigt, Unterricht und Seelsorge», Leipzig, 1920 secv.

M. Schian, *Grundriss der Praktischen Theologie*, Giessen, 1922.

C. — Importanța și necesitatea cateheticii

Importanța cateheticii o vom cunoaște cercetînd raportul ei cu pedagogia religioasă în general. Catehizarea este educație și anume ea este cea mai importantă parte a educației religioase ; am putea zice că ea îmbrățișează întreaga educație religioasă. Catehizarea este educarea, pregătirea, conducerea credincioșilor spre o viață desăvîrșită, după cuvintele Mîntuitorului : «Fiți desăvîrșiți, precum Tatăl vostru din ceruri desăvîrșit este» (Matei V, 48). În desăvîrșire culminează interesele pămîntești și cerești ale creștinului, trecătoare și eterne deopotrivă. Un creștin desăvîrșit, în înțelesul doctrinei lui Iisus, poate fi po-doabă și a stăpînirii pămîntești.

13. Gerhard Bohne, *Die religiöse Entwicklung der Jugend im der Reifezeit*, Leipzig, 1922.

Catehizarea aduce servicii păcii pămîntești și fericirii vremelnice a credincioșilor ca niște fructe dorite, ca niște firești urmări ale desăvîrșirii cerești, cum zice Mîntuitorul : «Căutați mai întîi împărăția cerului (desăvîrșirea cerească) și toate celealte (bunuri pămîntești) se vor adăuga vouă» (Matei VI, 33).

În felul acesta catehizarea îmbrățișează întreaga educație religioasă a fiilor Bisericii. Ea are în vedere viața de aici și cea de dincolo a lor și influențează în așa fel ca ei, în cadrul vieții pămîntești, ca cetățeni cinstiți, să facă și voia lui Dumnezeu cu credință tare și cu îndrăzneală nebiruită. Catehizarea are menirea să supravegheze educația religioasă-morală a credincioșilor, ca ea să nu sufere nici o stricăciune; pătrunși de duhul păcii creștinești, să fie influențați de rostul sublim al înțelegerii și al păcii între popoare, ajutați fiind și de puterea supranaturală a harului divin.

Din cele spuse, rezultă clar raportul cateheticii cu pedagogia religioasă; catehetica este partea cea mai aleasă a acestei pedagogii. De la ea primește întreaga educație religioasă directive de valoare superioară.

Motivetele principale care ne îndeamnă să ne ocupăm temeinic de teoria, de îndeletnicirea cu catehizarea, sînt :

1. Catehizarea credincioșilor este «*conditio sine qua non*» pentru zidirea, întărirea și păstrarea împărăției lui Dumnezeu pe pămînt. Ea este absolut necesară pentru existența comunității bisericești; ea are chemarea înaltă de a-i pregăti neîncetat pe membrii acestei comunități. Catehizarea întărește temelia pe care se înalță neconținut marea clădire a Bisericii creștine. Chemarea predicatorului este aceea de a zidi mai departe ceea ce a început catehetul, de a dezvolta și completa cunoștințele transmise de cateheți.

2. Ar zidi oare *predica*, dacă preotul catehet n-ar fi împărtășit, la vreme, credincioșilor săi, învățăturile necesare din religia și morala creștină? Căci predicatorul presupune cunoașterea adevărurilor fundamentale creștinești, care se împărtășesc de catehet. Catehizarea conștiințioasă, la timp, este cea mai bună pregătire a parohiei ideale. Numai cel ce seamănă la timp poate nădăjdui o recoltă bună.

3. Catehizarea credincioșilor este *temelia pastorației întregi*; ea este piatra cea din capul unghiului pentru pastorația parohiei. Preotul catehet, care își crește credincioșii în duhul evlaviei creștinești, care îi deprinde pe aceștia să se simtă, în sînul Bisericii, ocrotiți sufletește, încălziți și luminați de Dumnezeu, care îi deprinde cu rînduieșile, dătinile, slujbele, îndemnul bisericești, acela va realiza o parohie plină de viață în comunitatea iubirii.

4. Catehizarea poate aduce folos și din punct de vedere social. Prin sădirea virtuților creștinești în sufletele credincioșilor, prin prezentarea unor fapte mărețe de viață morală, a eforturilor creștinismului pentru realizarea credinciosului nou, eliberat din cătușile egoismului și crescut în spiritul iubirii aproapelui, în spiritul jertfei pentru colectivitate, condiție primă pentru realizarea unei orînduiri sociale mai bune, pot fi crescuți sprijinitori puternici ai binelui comun, apărători neînfricați ai patriei și membri activi ai Bisericii.

5. Iubirea față de Hristos și față de cauza Lui, iubirea față de Biserică și față de bunurile spirituale mijlocite prin Biserică, se întărește neîncetat pe urma unei acțiuni învățătoarești chibzuite.

6. Iubirea de patrie (patriotismul) constituie și ea un obiectiv major al învățămîntului religios ortodox, ca și însuflețirea pentru o muncă stăruitoare și plină de abnegație pentru prosperitatea patriei și a întregului ei popor.

7. Introducerea temeinică și cuceritoare a credincioșilor în viața religios-morală este hotărîtoare pentru comportarea lor în întreaga viață, pentru atitudinea lor în societate, pentru comportarea lor la bine, la rău, în noroc și nenoroc, în boală, suferințe, bătrînețe; este decisivă pentru un suflet însetat de fericire¹⁴.

8. Învățarea credincioșilor este și obligație de drept divin și bisericesc. Domnul nostru Iisus Hristos, în tot timpul activității Sale mesianice, prin viu grai a descoperit oamenilor tainele împărăției lui Dumnezeu. El a poruncit Sfinților Apostoli, ca prin grai să învețe toate neamurile și să propovăduiască Evanghelia la toată zidirea (Matei XXVIII, 18—20). Potrivit acestei porunci, ei și urmașii lor au răspândit pretutindeni învățătura Mîntuitorului.

Dar în activitatea învățătoarească trebuie observate anumite reguli și principii, pe care catehetica le pune la îndemîna preotului. Fără cunoașterea aceasta, catehetul nu poate ști care este modul cel mai potrivit de a învăța pe alții. Catehetica îl învață pe catehet de unde și după ce criterii să-și aleagă materia de învățămînt, iar la prezentarea ei să se folosească de rezultatele pedagogiei și psihologiei moderne, să aplice principiile didactice și metodice, care sînt în armonie cu felul de a învăța al Domnului nostru Iisus Hristos și al Sfinților Apostoli. Așa, de exemplu, se cere ca un bun catehet să cunoască și să țină seamă de individualitatea, temperamentul, caracterul, organul apercetiv al credincioșilor. Catehetul are în fața sa tot felul de catehumeni. Între

14. Ios. Göttler, *Religions-und Moralpädagogik*, ed. II, Münster in W., 1931, p. 3 ș.u.

aceștia sînt unii care, din lipsă de pregătire, nu pot înțelege adevărul divin despre care se vorbește; alții, care din cauza împietririi inimii lor, nu pot fi mișcați și alții, care din lipsă de voință tare, nu se pot hotărî să primească adevărul divin arătat și nici să-și ducă viața după el. Catehetul este obligat să cerceteze ogorul sufletesc, să-l pregătească temeinic și cu pricepere, ca osteneala lui învățătoarească să nu fie zadarnică.

O cateheză bine pregătită și prezentată după toate regulile cateheticii este atrăgătoare și ascultată cu atenție. Dealtfel, practica îndelungnicirii catehetice în Biserica noastră s-a dovedit în progres sau în regres, în raport cu cultivarea sau neglijarea studiului cateheticii. Catehetica, prin regulile și principiile sale, cu critica, exercițiile și modelele aduse în studiu, este necesară nu numai începătorilor, ci și cateheților încercați și înzestrați de la natură cu cele mai bogate daruri și însușiri pedagogice.

Cateheții modești, cu ajutorul îndrumărilor bune din catehetică, ajung adesea să realizeze cateheze foarte reușite; iar cei dotați sînt feriți de numeroase rătăcirii și greșeli, care se strecoară cu ușurință în munca omului prea încrezut în puterile proprii.

Așadar, este clar că studiul cateheticii influențează în mod pozitiv, binefăcător practica învățămîntului religios. Aprecierea acestei influențe stă din faptul că în ultimele decenii au fost folosite, în catehizarea noastră, principiile pedagogiei moderne, cum sînt: principiul individualității, al școalei active, al intuiției, al treptelor formale etc. Este adevărat că s-au ivit și păreri negative privind influența unor principii și metode moderne în ceea ce privește catehizarea. Așa este cazul cu metoda treptelor formale¹⁵, afirmindu-se că «aceasta încătușează libera manifestare a individualității»¹⁶. Catehetul ar putea să-și dezvolte lucrarea și fără asistența cateheticii. O asemenea părere este identică cu afirmarea că un medic, care este ținut să observe continuu principiile de anatomie, fiziologie, terapeutică, chirurgie etc. ar fi, în acțiunile lui, mai puțin liber ca o babă care lucrează după inspirație și, uneori, reușește. Este de sine înțeles, că pregătirea medicului, nu numai că nu-i încătușează acestuia individualitatea, dar îi ascute inteligența, îl ajută să adîncească problemele ce i se pun, să realizeze mult tocmai datorită îndrumărilor teoretice.

La fel stau lucrurile și în catehetică; ea ne prezintă posibilități, dar nu ne încătușează libertatea, chiar dacă aceste posibilități nu pot re-

15. Vom reveni asupra acestei probleme în lecția despre cateheză în Biserica Ortodoxă Română.

16. G. G. Antonescu, *Curs de pedagogie*, ms. 1925—1926, p. 89.

rezolva toate cazurile individuale. Catehetica, informându-ne despre rezultatele obținute prin cercetări științifice, ne înarmează cu maxime posibilități în cunoașterea și dezvoltarea vieții sufletești a credincioșilor creștini.

Catehizarea este o artă și anume arta formării sufletelor creștinești. Știm că există o pregătire a artei prin știință, o pregătire a inteligenței, a inimii și a voinței, care precede practicii educative. Și numai grație acestei pregătiri, experiența, ce n-o putem dobîndi decît în cursul activității practice, devine instructivă pentru noi. Numai prin acțiune, prin practică învățăm arta, sporim talentul, dobîndim tactul și abilitatea. Dar în practică învăță arta numai acela care a pătruns mai bine știința, care și-a asimilat-o și care a determinat astfel impresiile viitoare pe care experiența le va face asupra lui.

Astfel trebuie să înțelegem activitatea cateheticii pentru practica învățămîntului religios. Catehetica ne va dezvolta spiritul ca să pătrundem mai adînc, să vedem mai departe, să judecăm și să rezolvăm corect problemele ce ni se pun neîncetat în practica educației religioase.

I. — SCURTĂ PREZENTARE ISTORICĂ A CATEHEZEI ȘI A CATEHETICII

A. — Istoria catehezei și a cateheticii în epoca apostolică și patristică

1. Mântuitorul nostru Iisus Hristos, cel dintîi catehet

Începutul misiunii învățătoarești, pentru noi, îl face Mântuitorul Iisus Hristos. El a «învățat prin viu grai», adică a «catehizat» mulțimea care-L împresura însetată după cuvîntul Său. El este cel dintîi catehet, iar «catehetica» din toată vremea va afla în «catehizarea» Lui normele catehizării desăvîrșite. Iisus, ca învățător, a știut să îmbine cu măiestrie, pentru fiecare caz, cu priceperea, talentul și dragostea caracteristică personalității Sale, toate mijloacele de procedare, avînd în vedere *natura cunoștințelor și individualitatea ascultătorilor Săi*.

Lucrarea didactică a lui Iisus ne oferă o îndrumare înțeleaptă și un stimulent plin de viață pentru cucerirea minții, inimii și voinței ascultătorilor. Firește, în catehizarea lui Iisus nu vom căuta o metodologie școlărească, dar vom afla principii permanente valabile pentru educația și învățămîntul religios-creștin.

Lucrarea învățătoarească a lui Iisus nu este șablonică, ci elastică și variată, ținînd seama de *organul apercptiv*, adică de etatea, gradul de cultură, profesiunea și preocupările ascultătorilor Săi. De aceea, Iisus Hristos vorbește plugarilor despre semănător; podgorenilor, despre lucrătorii viei; pescarilor, despre pescuitul minunat. Lui Nicodim (Ioan III), care era erudit și curat cu inima, îi oferă o privire profundă în planul mîntuirii chiar la începutul activității Sale. De asemenea, samarincii, care avea un spirit activ, un suflet bun, i se destăinuie ca prooroc și Mesia cel adevărat, printr-un dialog condus cu multă și profundă psihologie. Și iarăși altfel vorbește cu «un legiuitor», și altfel cu fariseii (Matei XXII, 41 ș.u.).

Dar dacă în procedeul Său didactic, Iisus înțelege cu ușurință și plăcere individualitatea sau fondul apercptiv al ascultătorilor Săi, întîmpină greutăți atunci cînd trebuie să aibă în vedere al doilea factor al procedurii, și anume *natura cunoștințelor*. Știm că obiectul principal al învățaturii Mîntuitorului Hristos a fost *mesianitatea și dumnezeirea Sa*.

Iisus, exemplul desăvârșit al catehetului. Educatorul creștin exercită cea mai puternică influență asupra ucenicilor săi prin *puterea exemplului*. Iisus a evidențiat puterea educativă a exemplului. El se dă chiar pe Sine exemplu de învățător, de educator, zicînd : «Voi pe Mine Mă chemați Învățătorul și Domnul și bine ziceți ; că sint ..., că pildă am dat vouă, ca precum Eu am făcut vouă și voi să faceți» (Ioan XIII, 13—15).

Viața Mîntuitorului a fost curată, nepătată, încît bunul Său nume nu l-au putut umbri nici cei mai mari dușmani ai Săi. De aceea și îndrăznește să pună dușmanilor Săi întrebarea : «Cine dintre voi Mă vădește pe Mine de păcat ?». Dacă cerința supremă a învățaturii Lui a fost iubirea, El este cel dintîi care a îndeplinit-o în limitele pînă atunci necunoscute. Iisus își iubește ucenicii. El îi iubește și pe dușmani, îndemîndu-i la iubire prin pilda Samarineanului milostiv și mai ales prin rugăciunea de pe cruce. Această iubire nemărginită, al cărei exemplu este Domnul ca educator și învățător, ascunde taina succeselor Lui nepieritoare. Dacă El a cerut de la ucenicii Săi *dragoste și bunătate*, apoi, în rîndul prim, El a dovedit aceasta față de tot omul. Dacă El ne-a învățat ca de șaptezeci de ori cîte șapte să iertăm greșelile, apoi păcătoșii au aflat în El pe Judecătorul blind și iertător, iar dușmanii personali «mare și bogată milă».

Zelul personal al Mîntuitorului nu a cunoscut margini. El n-a știut ce-i oboseala, nu s-a temut de nici o jertfă, cînd a fost vorba să mîntuiască un suflet. El ne-a lăsat exemplu de evlavie, petrecînd nopți întregi în rugăciune fierbinte. Focul sacru și devotamentul desăvîrșit față de Părintele Ceresc, ce se reflectau pe fața Lui în rugăciune, ne învață ce înseamnă «rugăciunea».

Pedagogia creștină modernă cere ca pedagogul să se identifice cu doctrina sa, să-și trăiască învățătura, să fie exemplu pentru cele ce învață. Puțini sînt acei educatori care împlinesc în biserică întocmai această condiție. Dar *Hristos și-a trăit învățătura*. El n-a teoretizat, n-a creat o teologie, o știință despre Dumnezeu-Tatăl, ci a trăit în Dumnezeu, Tatăl Lui și Tatăl nostru ; și ca Fiu al Părintelui Ceresc ne-a făcut și pe noi fii ai aceluiași Părinte.

Or, este lucru bine cunoscut că un învățător bun împărtășește mai bucuros cunoștințe obiective, decît să învețe despre sine însuși, pentru că nu scapă de prejudecățile ascultătorilor săi. La fel i se întîmplă lui Iisus cînd vorbește despre Sine, despre misiunea Sa divină, deși repetă neîncetat că n-a venit să facă voia Sa, ci voia Tatălui Său care L-a trimis.

Dificultatea de a învăța despre Sine însuși este îndoită, pentru că El reclamă nu numai demnitatea unui prooroc, ci mai ales aceea de Mesia, de Fiu al lui Dumnezeu, atribute care trec peste puterile minții omenestii, dacă nu intervine harul divin pentru acceptarea prin credință a acestor adevăruri (Matei XVI, 17). Cînd aude, că «pe Sine Fiu al lui Dumnezeu s-a făcut», mulțimea, întărită, uită de binefacerile Lui minunate și-I cere răstignirea.

Metodele de învățămînt întrebunțate de Iisus orînduiesc cunoștințele în acord cu drumul firesc al minții. Cercetînd minunatele Lui «lecții», vom descoperi în ele metodele: inductivă, deductivă, analitică, sintetică, genetică, experimentală, aplicate fiecare la loc potrivit. Așa, de exemplu, în pilda Semănătorului procedează analitic pornind de la noțiuni pe care le analizează explicîndu-le ascultătorilor (semănătorul, sămînța, ogorul etc. înseamnă...). Dar nici aici nu operează cu noțiuni abstracte, ci oferă totdeauna imagini concrete, intuitive. El amestecă adeseori metoda sintetică cu cea genetică. Cea din urmă se descoperă în felul în care Iisus învață despre dumnezeirea și mesianitatea Sa, stîrnind în samarineancă setea de a afla adevărul mesianic, confirmînd prin tăcere mărturisirile altora, sau interzicînd celor vindecați să vestească altora (orbul din naștere). Aceste tăceri sau interziceri semnificative provocau în mod firesc meditare și frămîntare internă din care se naștea adevărul căutat. Așadar, metoda este vădit genetică, firește nu în forma obișnuită, școlărească (Ioan IV; X, 9—35; Matei XXVI, 64; Marcu XV, 2).

În ceea ce privește forma de învățămînt, Iisus o întrebunțează cu precădere pe cea povestitoare sau acroamatică (exemplu pildele Sale). Propovăduind El adevăruri supranaturale, nașterea acestora nu putea fi provocată prin întrebări din mintea omenească sau din cunoștințele existente. În afară de aceasta, Iisus n-a voit să îmbogățească numai mintea cu cunoștințe, ci a dorit să influențeze armonic voința și sentimentul deopotrivă. Aceste puteri sufletești se dezvoltă prin povestirea caldă, plină de viață, izvorită dintr-o inimă iubitoare. Forma povestitoare, așa cum a întrebunțat-o Iisus, a îmbogățit mintea, a cucerit inima și a activat voința tuturor ascultătorilor Săi.

Dar Iisus a folosit și forma întrebătoare sau erotematică (interogativă, socratică), cînd s-au ivit condițiile necesare, cînd era vorba să pornească de la lucruri cunoscute sau să amintească adevăruri prezentate odată (Matei XVI, 8—12; XXII, 42 ș.u.). Folosește cu multă pricepere dialogul, convorbirea (de exemplu Nicodim, samarineanca).

De asemenea, întîlnim la Iisus și cele *trei moduri de învățămînt*: individual, colectiv și monitorial. Cel individual îl întrebunțează de exemplu cînd stă de vorbă cu samarineanca, sau cu orbul din naștere, sau cu Nicodim; cel colectiv, în toate cuvîntările Sale adresate mulțimii dornice de a-L asculta; iar cel monitorial, atunci cînd trimite pe ucenicii Săi să răspundească învățăturile Sale.

Pedagog desăvîrșit se dovedește Iisus și în aplicarea principiilor didactice. Despre învățămîntul Lui trebuie spus că este: psihologic, natural, intuitiv, plăcut și interesant, activ, educativ, practic, temeinic și durabil.

Învățămîntul lui Iisus este psihologic pentru că dumnezeiescul Învățător este desăvîrșit cunoscător al sufletelor ascultătorilor Săi. Această putere de pătrundere pînă în cele mai ascunse taine ale sufletului îi dă posibilitatea să cunoască individualitatea ucenicilor și a ascultătorilor Lui de tot felul, tratîndu-l pe fiecare după cerințele sale sufletești. Astfel, știe cum stă-l trateze pe Petru cel impulsiv, violent și nestator-

nic; pe Ioan cel tânăr, blind și inteligent; pe «fiii tunetului» etc.; pe Nicodim cel erudit; pe vameșul păcătos, dar dornic de îndreptare; pe Maria Magdalena etc.

Învățămîntul lui Iisus este natural pentru că duce de la ușor la mai greu, învățînd pe ucenici mai întii lucruri ușoare din viața de toate zilele, de la care apoi caută să-i ridice, încet, cu îndelungă răbdare, fără a face salturi, spre învățături mai grele, ca aceea a desăvîrșirii. Acest principiu duce foarte încet spre țintă; cele mai multe fructe se arată abia după moartea Învățătorului, pentru că «unul seamănă, iar altul seceră (Ioan IV, 37). Dar El se mulțumește și cu aceste rezultate lente și, plin de dragoste, le grăiește ucenicilor Săi: «Încă multe am a zice vouă, ci nu puteți a le purta acum» (Ioan X, 16). El progresează de la mic la mai mare (grăuntele de muștar) (Matei XIII, 31), de la apropiat la îndepărtat, de la cunoscut la necunoscut (aluatul) (Matei XIII, 33), pescuitul minunat (Luca V, 1 ș.u.). El îngrijește de ce este esențial, cînd zice: «cautați mai întii împărăția cerurilor și toate celelalte se vor adăuga vouă» (Matei VI, 33), și duce pînă la capăt lucrul început.

Învățămîntul lui Iisus este *intuitiv*. Ca bun psiholog, El știe că mulțimea simplă este mult mai senzorială, adică nu pricepe bine decît ce-i cade sub simțuri. De aceea îmbracă în haină concretă, atrăgătoare, chiar ispititoare, învățătura Lui abstractă. În acest scop se folosește de felurite mijloace de intuiție, cum sînt: *acțiuni, individualizări, contraste, evenimente istorice și parabole*.

Acțiuni. Exemplu: Iisus prezintă ucenicilor copiii ca model; promite răsplată bogată acelor care primesc un copil în numele Său și amenință cu cea mai mare pedeapsă pe acela care împinge în stricăciune un copilăș (Matei XVIII, 2 ș.u.). Sau: Iisus a zis către Marta: «Eu sînt învierea și viața și îndată a înviat pe fratele ei Lazăr din mormînt» (Matei X, 11).

Individualizare. Exemplu: În loc să spună: «Rezistați ispitei», zice: «Dacă ochiul tău cel drept te face să cazi în păcat, scoate-l ... Dacă mina ta dreaptă te face să cazi în păcat, tai-o» (Matei V, 29). Pentru combaterea răzbunării zice: «Dacă te lovește cineva peste obrazul drept, întoarce-i și pe cel stîng» (Matei V, 39). *Contrastul*. Exemplu: În parabola vameșului și a fariseului așează față în față contrastele: fățărnicia îngîmfată și sinceritatea smerită. Fariseul, lipsit de dragoste, este pus față-n față cu Maria Magdalena care «mult a iubit» (Luca VII, 36), iar bogatul nemilostiv, cu sărmanul Lazăr (Luca XVI, 19 ș.u.). Prezentul și viitorul îl compară cu trecutul, evocînd evenimentele istorice. Ca să deștepte atenția ascultătorilor, evocă evenimentele din vremea lui Noe, cînd a căzut peste ei pierzarea pe neașteptate (Matei XXIV, 37). Comportarea Corasimului și a Betsaidei o așează în paralelă cu aceea a Sodomei și a Gomorei (Marcu VI, 45). Combate pătimașa grijă de cele trupești, de hrană, de îmbrăcăminte, îndreptînd ochii ascultătorilor Săi spre tabloul plastic-intuitiv cu «păsările cerului și crinii cîmpului» (Matei VI, 28). *Intuirea prin tablouri* o realizează Iisus în mod neîntre-

cut prin *parabolele Sale*, care sînt icoane luate din viață, prezentînd adevăruri eterne, zugrăvite cu măiestrie.

Învățămîntul lui Iisus este *plăcut și interesant*, dovadă mulțimea care-L asculta fascinată, uitînd și de hrană și de dormit, cum ne arată minunea în legătură cu înmulțirea pîinilor (Matei XIV, 15). «Noroadele au rămas uimite de învățătura Lui, căci El învăța ca unul care avea putere, nu cum învățau cărturarii lor» (Matei VII, 28—29). Cuvintele Lui sînt apă vie și balsam de alinare a suferințelor sufletești. El știe trezi interesul ascultătorilor, ținînd seama de preocupările, durerile și bucuriile lor. Așa, vorbind pescarilor, le și mijlocește pescuit bogat; văduvei din Nain îi înviază fiul, orbului îi dă vedere etc. În felul acesta învățămîntul Său devine *activ și practic*, păstrînd, totdeauna, legătură strînsă cu viața.

Învățămîntul lui Iisus este *educativ*, pentru că El nu s-a mulțumit doar să împărtășească cunoștințe, ci a căutat să transforme pe omul vechi, cum face aluatul cu făina, să creeze omul nou, să creeze caractere puternice. Învățămîntul Lui educativ a creat caracterul creștin, care strălucește peste veacuri.

Învățămîntul lui Iisus este *temeinic și durabil*. El reușește să sădească în inimile ascultătorilor Săi învățătura cea nouă atît de adînc încît toate furtunile vremii, prigoanele cumplite, chinurile nesfîrșite, nici chiar moartea nu o au putut smulge de acolo, cum mărturisește Sfîntul Apostol Pavel: «Au cine ne va despărți pe noi de dragostea lui Iisus?» (Romani VIII, 25).

Nu trebuie să uităm însă că temeinicia și durabilitatea învățămîntului lui Iisus nu rezidă numai în mijloace didactice omenești; munca omenească a fost întregită de *colaborarea harului divin*. De aceea, sămînța învățăturilor dumnezeiești a încolțit, a crescut cu putere și a dat roade însutite și nepieritoare (Matei V, 18). Dar dascălul Hristos este și chipul smereniei și umilinței, virtuți care ajută la intrarea în împărăția cerească. Ele sînt importante în domeniul creștin-moral ca și nașterea din apă și din Duh Sfînt, în domeniul credinței. Credința și umilința sînt așa de înrudite încît una fără cealaltă nu pot exista. Acest lucru l-a lămurit Hristos Sfînților Apostoli.

Fără umilință, Apostolii n-ar fi fost vrednici de împărăția lui Dumnezeu. Mai mult, ei n-ar fi fost în stare să facă educația altora în acest spirit. În discuția pentru prioritate, Sfînții Apostoli nici nu bănuiau care este condiția principală pentru noua împărăție. În sine, este lucru bun dorința de a fi cel dintîi, de-a ședea de-a dreapta și de-a stînga Mîntuitorului în împărăția lui Dumnezeu. Dar cînd această dorință izvorăște din iubirea de sine, din egoism sau îngîmfare, ea trebuie combătută, pentru că face cu neputință viața socială armonică, pentru că duce la neînțelegeri. Din această primejdie a voit Domnul să-i scape pe ucenicii Săi, îndemnîndu-i la umilință, smerenie și atașament deplin la o viață plină de curăție religioasă-morală. Mîntuitorul Hristos n-a înfrînat strădania Sfînților Apostoli spre perfecțiune. Căci fără aceasta n-ar exista progres nici în lumea naturală, nici în cea supranaturală. Însă El

așază în fața acestei strădării o altă țintă, abătind-o de la cele din urmă spre cele lăuntrice, învățându-i că cel ce vrea să fie mai mare în Împărăția lui Dumnezeu, acela trebuie să fie tuturor slujitor; trebuie să servească cu toată puterea sa pe semenii săi mici și mari deopotrivă; trebuie să se jertfească neîncetat pentru binele și prosperitatea semenilor săi. În Împărăția lui Dumnezeu acela este mai mare, acela ajunge la un loc mai înalt care face mai mult bine semenilor săi. În centrul strădaniilor sale nu va mai sta eul îngust cu poftele sale meschine, cu viciile omenești, ci Dumnezeu identificat în semenul nostru.

2. Cateheza în primele veacuri creștine

Misiunea Sa învățătoarească, Mântuitorul Hristos o transmite ucenicilor Săi, împuternicindu-i să ducă neamurilor învățătura și harul ce le-a încredințat prin cuvintele: «Mergeți și învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfintului Duh și învățați-le să păzească toate câte am poruncit vouă» (Matei XXVIII, 18—20).

Între toți apostolii, Sfântul Pavel ocupă un loc deosebit întru îndeplinirea acestei misiuni. Providența divină i-a încredințat lui o datorie mai vastă, fiind nevoit să facă și o școală mai specifică, mai deosebită decât ceilalți apostoli și dovedindu-se și ca un învățător original al celor sfinte. Biserica îl numește «Apostolul neamurilor». Nu încapă îndoială, că și ceilalți apostoli s-au dovedit buni învățători și educatori printre popoarele vremii. Totuși, despre lucrarea lor catehetică știm mai puțin, cită vreme «Faptele Apostolilor» și mai ales epistolele Sfântului Pavel ne oferă un tablou bogat și intuitiv despre activitatea lui didactică.

Sfântul Pavel a fost înzestrat cu înțiu și cel mai important dar al misiunii pedagogice, și anume acela al *vocației*, încă din «pîntecele maicii sale», cum însuși mărturisește, zicînd: «Dumnezeu, cel ce m-a ales din pîntecele maicii mele, și m-a chemat prin darul Său» (Gal. I, 15). Iar chemarea și-a îndeplinit-o cu adevărată plăcere. În mijlocul tuturor suferințelor, Sfântul Pavel se simțea totdeauna plin de o mare bucurie lăuntrică. Este un principiu al educației în general, că acolo unde se cere mult de la educator, cum s-a cerut de la Sfântul Pavel, să țîșnească din belșug izvorul de putere și de bucurie adevărată.

Sfântul Apostol Pavel a făcut cinste misiunii sale. Darul lui Dumnezeu nu a sălășluit zadarnic în el; el s-a dedicat chemării divine cu toate puterile sale sufletești și trupești. El a lucrat, a zidit bazîndu-se pe o *autoritate divină supremă*. Recunoscînd neîncetat pe Hristos — din punct de vedere al credinței — ca autoritate divină supremă, ca ideal suprem, ca forță supremă, s-a dovedit, «Apostolul neamurilor», un educator adevărat. Pentru că rezultat sigur are numai acel educator religios, care se sprijină pe o autoritate reală, pe un ideal nepătat, pe un izvor de putere nesecat, care este Hristos.

Sfântul Apostol Pavel nu a fost un teoretician, un dogmatist. El a lucrat pentru viața practică, avînd în vedere exigențele acesteia. În-

treaga sa învățătură despre «Hristos cel răstignit» îi servește numai ca temelie pentru scopul său, pentru creșterea creștinilor spre desăvârșire. Toate scrisorile lui vădesc îmbinarea teoriei cu practica, întrucât partea teoretică totdeauna este urmată de cea practică. Mai întâi credința dreaptă, apoi viața cea bună, izvorită din această credință» (Evr. X, 38).

Sfântul Apostol Pavel respectă, în activitatea sa, între altele, și *principiul naturii*, mergînd de la ușor la mai greu, de la simplu la complex, cînd zice: «V-am hrănit cu lapte, nu cu bucate tari, căci nu le puteți suferi» (I Cor. III, 2). În chipul acesta respectă, cu multă grijă, fondul apercceptiv al ucenicilor săi. Iar în altă parte, cu același tact pedagogic, procedează de la cunoscut la necunoscut, de la apropiat la îndepărtat (Exemplu, în Areopag, Fapte XVII, 15). Activitatea lui îmbrățișează toate problemele vieții individuale și sociale, rezolvîndu-le cu reală competență. Așa învață de exemplu despre evlavia adevărată, adică despre raportul între Dumnezeu și om în I Tes. IV, 3; Gal. V, 22; Rom. VI, 19; despre spiritul comunitarist: I Cor. III, 9; despre recunoștință: I Tes. V, 18; Col. III, 15; Efes. V, 19; II Cor. I, 11; despre muncă: II Tes. III, 10 ș.u.; Fapte XX, 33; despre raportul dintre copii și părinți: Efes. VI, I ș.u.; Col. III, 20; despre raportul dintre soț și soție: Efes. V, 21—33; despre sclavie: Gal. III, 26 ș.u. și Filimon 10 ș.u. Întreaga lui operă de educație religioasă este pătrunsă și purtată în duhul dragostei creștine căreia îi dedică imn de frumusețe neîntrecută (I Cor. XIII).

Învățătura orală a Sfinților Apostoli, îndată după pogorîrea Sfîntului Duh, gravitînd în jurul persoanei Mîntuitorului cu viața, patimile, moartea și învierea Sa, începe să se cristalizeze în formulări simple, asemănătoare unele cu altele, care poartă numele de cateheze. Aceasta este cateheza orală. Catehezele scrise de Sfinții Apostoli se află în epistolele lor, acolo unde ei considerau că este necesar să revină în scris asupra celor ce începuseră să învețe în mod verbal. Cuprinsul unei asemenea cateheze apostolice se poate vedea în prima epistolă a Sfîntului Apostol Pavel către Corinteni (I Cor. XI, 23 ș.u.), vorbind despre Sfînta Cuminecătură; iar în I Cor. XII același prezintă cititorilor, într-o lecție clasică, intuitivă viața socială ideală, dînd ca model plastic trupul omenesc cu diferite și multiple mădulare, colaborînd între ele în cea mai desăvîrșită armonie. Tot Apostolul neamurilor arată că trupul tainic al lui Hristos, Biserica, comunitatea iubirii, viază prin legea iubirii creștine (I Cor. XIII, 1—8).

O catehizare sistematică nu întîlnim în veacul apostolic, pentru că veacul acesta este mai mult al misiunilor apostolice, cînd creștinarea se făcea în masă, grație puterii cuvîntului și darului Sfinților Apostoli. Sfinții Apostoli însă, în frunte cu Sfîntul Pavel, sînt *cei dinții cateheți* care instruiesc și pregătesc pentru Botez masele acelei vremi. Cel ce primea creștinismul, afla de la ei ce aveau să știe, să creadă și să facă, pentru a intra în comunitatea fraților. Botezul și învățătura erau în chip natural atît de legate între ele, încît Mîntuitorul le-a cuprins pe amî-

două în porunca : «Mergînd învățați toate neamurile, botezîndu-le...» (Matei XXVIII, 15—20).

Nu se concepea deci creștin cît de simplu, care să nu fie instruit cît de elementar asupra învățaturii creștine. Aceasta, pentru că creștinismul este *religie-învățătură*, spre deosebire de religiile păgîne, care se epuizau în culte sau formalisme rituale, în mistere și mituri fantastice. Creștinismul prezintă un Dumnezeu unic al tuturor, fără popor ales, fără rasă, familie, stat. Cultul nu mai este secret : rituri, rugăciuni, dogme nu mai sînt ascunse ; din contră, se instituie un *învățămînt religios*. Spiritul de chemare la Hristos înlocuiește pe cel de exclusivism.

Obiectul acestui învățămînt era cuvîntul Domnului. Purtătorii calificați ai acestui «cuvînt» erau *harismaticii*, adică acei creștini care se deosebeau prin darurile lor naturale și mai ales prin cele ale Duhului Sfînt. Sfîntul Apostol Pavel distinge trei harisme principale : apostoli, profeți, învățători (I Cor. XVI, 18). În triada de slujitori ai cuvîntului divin învățătorul sau didascalul este factorul special al învățămîntului creștin. El are ca funcție determinată învățarea. Creștinismul, fiind și învățătură, a avut întotdeauna nevoie de învățători. Aceștia au fost *didascalii harismatici*, care împreună cu Apostolii și cu urmașii lor au învățat credința și morala creștină. Ei au avut «catehismul» lor. Mărturiile din Noul Testament și din scrierile Părinților apostolici confirmă existența unui învățămînt dogmatic și moral al misionarilor și didascalilor.

Alfred Seeberg a reconstituit cu ele *Catehismul creștinătății primitive* pe baza formulei de credință din I Cor. XV, 3—5 : «V-am învățat înaintea de toate, așa cum am primit și eu că Hristos a murit pentru păcatele noastre ; că a fost îngropat și a înviat a treia zi, după Scripturi ; și că s-a arătat lui Chifa, apoi celor doisprezece». La aceasta s-a adăugat curînd învățătura despre învierea morților și judecata viitoare. Pe lîngă chestiuni de doctrină, catehismul cuprindea și pe cele de morală, predate după schema celor două căi, instrucțiuni privitoare la Botez, Euharistie, Rugăciunea domnească, despre care mărturisește și *Învățătura celor doisprezece apostoli*¹⁷.

Între documentele scrise despre activitatea catehetică misionară din veacul apostolic amintim :

a) *Învățătura celor doisprezece Apostoli (Didahia)* care — după însuși titlul scrierii — cuprinde învățătura Mîntuitorului transmisă de Sfinții Apostoli. Scrierea aceasta a fost socotită drept cel mai vechi catehism al religiei creștine și făcea parte din Liturgia catehumenilor, servind la pregătirea lor pentru primirea sfîntului botez.

Cuprinsul acestei scrieri constă din trei părți : a) O cateheză morală ; b) O instrucție liturgică ; c) O hotărîre disciplinară.

a) Cateheza morală are forma unei descrieri a două căi : calea vieții și calea morții. Prima arată practica iubirii față de Dumnezeu și de aproapele, evitarea răului și împlinirea datorțiilor creștine. A doua prezintă faptele rele oprite de creștinism ; b) instrucția liturgică tratează

17. Teodor M. Popescu, *Primii didascoli creștini*, București, 1952, în «Studii Teologice», an. III (serie veche), nr. 2, p. 140—211.

despre sfântul botez, despre post și rugăciune și despre sfânta euharistie; c) partea a treia, disciplinară, cuprinde reguli asupra atitudinii credincioșilor față de predicatori, conducerea internă a comunității, adunarea euharistică duminicală, mărturisirea păcatelor, împăcarea cu vrăjmașii și diferite precepte de a trăi după Evanghelie. *Didahia* este o sinteză a materialului necesar pentru instruirea catehumenilor și a fost utilizată de toți cateheții mari de mai târziu.

b) *Constituțiile apostolice*, colecția celor opt cărți cu un însemnat cuprins de drept bisericesc, de liturgică și de catehetică. Pentru cunoașterea tradiției catehumenatului în veacul apostolic, cărțile VII și VIII sînt izvoare însemnate. Cartea a VII-a tratează despre disciplina creștină, în sens educativ, despre diferite rugăciuni, despre catehumeni și despre ritul botezului. În cartea a VIII-a, în capitolele care tratează despre cult în veacul apostolic, găsim izvoare referitoare la legătura între cateheză și rugăciune, legătură care a dat naștere la prima parte din «liturgia catehumenilor».

c) *Epistola lui Barnaba* ne oferă o imagine clară despre învățămîntul exclusiv verbal din acea epocă. Cuprinsul acestei cărți ne înfățișează o teologie creștină, care îmbină cugetarea paulină cu filozofia religioasă alexandrină (Filo din Alexandria).

d) *Păstorul lui Herma*. Scrierea aceasta are trei părți: cinci viziuni, 12 precepte și 10 asemănări. Explicarea viziunilor evidențiază scopul scrierii, care este pregătirea paginilor pentru intrarea în creștinism. Învățarea regulilor de credință, care preced botezul, este în strînsă legătură cu învățămîntul moral pe care-l prezintă mai departe în cele 12 precepte. Viața morală, pe care trebuie să o aibă catehumenii, este descrisă în cele 10 asemănări.

Din epoca apostolică trecem în *perioada apologetică*. Între scrierile de importanță catehetică amintim aici:

1. *Dialogul cu iudeul Trifon*, o scrisoare a Sfîntului Iustin Martirul, în care se arată superioritatea creștinismului față de iudaism. 2. *Cele două apologii ale Sfîntului Iustin*, care cuprind o expunere și o justificare a creștinismului față de intelectualitatea păgînă. 3. *Cele trei cărți ale lui Teofil* (episcopul Antiohiei), către Autolic (un păgîn erudit), ne înfățișează o imagine a primelor cateheze adresate intelectualilor acelei vremi. 4. *Scrisoarea către Diognet*, ne prezintă o ierarhizare a celor ce vor să intre în creștinism: a) cercetători, b) catehumeni, c) credincioși.

BIBLIOGRAFIE

- John Mayer, *Geschichte des Katechumenats und der Katechese in den ersten Jahrhunderten*, Kempten, 1880.
Th. Harnack, *Katechetik*, Erlangen, 1882.
G. V. Zezschwitz, *System der Katechetik*. Ed. I Leipzig, 1863.
Mich. Gatterer, *Katechetik*, Innsbruck, 1931.
Mihail Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă*, Oradea, 1928.
T. M. Popescu, *Primii didascăli creștini*, București, 1952, în «Studii Teologice», an. III, nr. 2, p. 140—211.

3. Catehumenatul

Întîiul și desăvîrșitul dascăl al creștinilor este, după cum am arătat, Iisus Hristos. Despre aceasta El însuși aduce mărturie, zicînd: «Unul este dascălul vostru: Hristos, iar voi toți sînteți frații» (Matei XXIII, 8). Sau: «Nici povățuitori să nu vă numiți, că unul este povățuitorul vostru: Hristos» (Matei XXIII, 10). Activitatea, atitudinea constantă în toate împrejurările, dar mai ales jertfa de pe cruce, întăresc și ele mărturisirea Domnului.

Sfinții Apostoli și, după ei, toți Sfinții și Părinții Bisericii au văzut în Mintuitorul Hristos pe adevăratul lor dascăl, pentru care lucru l-au urmat învățătura în duh și în faptă. Ei au și continuat activitatea învățătoarească a Mintuitorului, la început prin grai viu și mai apoi și în scris.

Dacă urmărim lucrarea desfășurată de Sfinții Apostoli, ajungem la concluzia că ea prezintă un dublu caracter și anume: catehetic și predicatorial. Fără îndoială, această acțiune cu dublu aspect se confundă cu misiunea ce îi determină pe Sfinții Apostoli la răspîndirea creștinismului. Căci, de fapt, predica de esență misionară include întîiul obiectiv în activitatea învățătoarească a Sfinților Apostoli, predica urmărind curățirea sufletelor de răcăcirile păgine și convertirea lor la Hristos.

Dar și cateheza urmează îndată predicii misionare, pregătind sufletele convertirilor pentru primirea tainei sfîntului botez. Ea își ia putere la Pogorirea Sfîntului Duh, exteriorizîndu-se în vorbirea Sfîntului Petru, deci prin grai viu, cum arătam ceva mai înainte. Apoi, și ceilalți Sfinți Apostoli procedează la fel, cu diferite prilejuri binevenite. De aceea, rămîne de netăgăduit faptul că la baza catehezelor scrise, mai tîrziu, stau catehezele orale ale Sinților Apostoli.

Cercetînd cu atenție scrierile unora dintre Sfinții Apostoli, reușim să desprindem, fără greutate și în mod clar, că înșiși autorii lor au ținut să revină chiar și în scris asupra acelora dintre învățăturile propovăduite oral, pe care găseau de trebuință să le așeze în slovă netrecătoare. Acestea nici nu sînt altceva decît cateheze apostolice (I Cor. XI, 23; XIV, 19). Exemplu tipic în această privință rămîne Epistola Sfîntului Pavel către Galateni. În cadrul ei, termenii originali îi identifică pe ascultători sub numirea de *catehumeni*, iar pe dascăli în aceea de *cateheti* (Gal. VI, 6). Sîntem deci în situația să reținem constatarea următoare: «Catehumenatul își are existența sub forma unui început de organizare încă în vremea Sfinților Apostoli»¹⁸.

Activitatea catehetică a Sfinților Apostoli urmărea mai ales să-l îndepărteze pe catehumeni de vicii, de păcate și să-l pună în situația morală favorabilă practicării virtuților creștine. Căci, dacă întîile întunecă sufletul omului, apoi virtuțile creștine îl luminează și îl împodobesc pe acesta. Două stiluri de trăire, două atitudini de viață sînt

18. M. Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă*, Oradea, 1928, p. 16.

deci puse față în față, iar contrastul dintre ele întărește convingerea omului pentru urmarea celei mai bune, a căii către mîntuire și păzirea lui de a urma calea pierzătoare de suflet. Dacă întiul mod de viață, acela de vicii și păcate, este asemenea întunericului (Rom. XIII, 12), al doilea, acela în virtute creștină, este asemenea luminii; întiul îi deschide omului calea spre moarte iar al doilea durează calea spre viața veșnică, așa cum limpede se arată și în *Didahiile celor 12 Apostoli*.

Cei ce doreau să intre în creștinism, trebuia să-și însușească în prealabil învățăturile morale schițate mai sus și să-și modeleze viața în acord deplin cu sensul lor. De aceea, exceptînd pe copii, cărora li se administra taina sfîntului botez fără o catehizare în prealabil, dar pe temeiul garanțiilor morale-creștine prezentate de nași, încă în vremea Sfîntilor Apostoli, în genere, erau botezați numai cei ce făceau dovadă despre credința lor¹⁹. Ei trebuiau să cunoască regulile credinței, cel puțin elementar, dacă nu în mod aprofundat.

Catehumenatul veacului apostolic urmărea dealtfel transformarea totală a sufletului și vieții omenesti după chipul și statura lui Iisus Hristos. Omul cel vechi trebuia să se răstignească împreună cu Hristos, ca să se nimicească astfel trupul păcatului (Rom. VI, 6) și să se realizeze pe sine în «omul cel nou», în «făptura nouă». Între altele, și credința lucrează la o asemenea transformare lăuntrică, ea fiind temelie a moralității creștine. Căci «cel drept din credință va trăi» (I Cor. II, 14). Desigur, transformarea lăuntrică trebuie adevărită și prin fapte. Căci «ce folos este, dacă zice cineva că are credință, iar fapte nu are? Oare credința — singură — poate să-l mîntuiască?» (Iacob II, 14).

Una din concluziile esențiale ce rezultă din cele arătate pînă aici este și aceea, că în veacul apostolic, catehumenatul își are numai rădăcinile și începuturile sale de modestă organizare, dar că el nu există ca o instituție special și temeinic organizată. În întinderea acestui veac, suflul de viață nouă, de viață creștină intensă și curată, îi atrăgea pe oameni către Hristos, cum cheamă soarele primăvărat la trezire și la creștere întreaga făptură. Exemplul de trăire creștină era factor esențial pentru convertirea multimei la Hristos, iar predica misionară dădea oamenilor vremii prilej pentru cunoașterea și urmarea învățăturii adusă de Hristos în lume. Convertirea la Hristos urma apoi și unei intuiții intense, puternice și vii, intuiție care era în stare să realizeze, în multe cazuri, un plus față de predică și catehizare.

Iată câteva motive, pe lîngă multe altele de aceeași însemnătate, care nu făceau necesară o catehizare stăruitoare, sistematică și mai îndelungată, în veacul apostolic. Hristos trăia cu adevărat, umplînd acest veac și hrînind cu prisos sufletele dornice de o viață nouă. Iar exemplul Sfîntilor Apostoli acoperea în mod integral concepția de viață în și cu Hristos.

Mai apoi însă, chiar în veacul al doilea creștin, necesitatea unei catehizări tot mai organizate, mai sistematice și mai îndelungate se făcea

19. Cf. Hézard, *Histoire du catéchisme*, Paris, 1900 p. 4.

din ce în ce mai simțită, mai necesară, în cadrul Bisericii, pentru cei ce ar fi doriți să primească taina sfântului botez. Și aceasta, atât pentru motivul că plinătatea de viață creștină părea cit de cit mai stinsă, dar mai ales pentru intensitatea cu care creșteau persecuțiile împotriva creștinilor, a creștinismului în general. Unii membri ai Sfintei Biserici s-au dovedit atunci slabi în credință și în virtute și au căzut din harul primit deodată cu sfântul botez. Deci, intrarea în creștinism, pe temeiul celei mai curate emotivități chiar, ori în urma unei predici zguduitoare, ca și pe temeiul unei catehizări elementare, nu mai prezenta garanții suficiente de rămânere în Biserică, în fața oricăror amenințări și persecuții. Era necesară o formație lăuntrică din care să pulseze, în toată vremea, atitudini limpezi și hotărâte, sprijinite pe o cunoaștere temeinică a învățăturii creștine, pe o simțire curată și pe o voință total încreștinată. Unor asemenea cerințe răspunde organizarea catehumenatului sub forma unei instituții a Bisericii, condusă de Biserică și pregătind pe om pentru primirea tainei sfântului Botez. Dealtfel, tocmai obiectivul ultim al catehumenatului, pregătirea în vederea primirii sfântului botez, îl face pe acesta să se deosebească de școlile catehetice. Catehumenatul rămâne ca o instituție oarecum populară, cu obiectivul arătat mai sus, cită vreme școlile catehetice își asumă și un caracter academic.

Ca timp, *organizarea catehumenatului*, în sensul cel mai propriu al acestui cuvânt, corespunde cu sfârșitul întii jumătăți din secolul al doilea creștin. Mărturie clare despre aceasta ne dă Sfântul Iustin Martirul și Filozoful, care afirmă chiar și existența a două categorii de catehumeni. Întia categorie sau clasă o alcătuiau catehumenii instruiți elementar în învățătura de credință și de morală creștină, iar a doua clasă era alcătuită din catehumenii mai înaintați, din cei care nu se mulțumeau numai cu cunoașterea învățăturilor creștine, ci simțeau necesitatea lăuntrică de a se ruga continuu și de a participa la cultul divin²⁰. Instrucția și educația ambelor clase era asigurată de Biserică, prin organele acesteia, prin cateheți²¹. În secolul al treilea, cele două clase de catehumeni — neperfecti și perfecti —, sau neocatehumeni și catehumeni — sînt confirmate și prin mărturiile lui Clement Alexandrinul²². Din aceleași izvoare aflăm că-n veacul al treilea catehumenatul era deplin dezvoltat.

În ceea ce privește *durata catehumenatului*, în veacul al doilea aceasta era de trei luni, cu o pregătire specială de 3—10 zile înainte de Botez²³. Dovedindu-se insuficient, acest timp de pregătire, durata catehumenatului a fost prelungită la doi ani, afară de cazul cînd o boală gravă ar fi cerut, deci în împrejurări speciale, prescurtarea lui. Din *Constituțiile apostolice*²⁴ aflăm însă că durata catehumenatului a fost ridicată apoi la trei ani, cu trei clase de catehumeni, corespunzînd celor

20. Sf. Iustin Martirul, *Apologia* I, cap. 61.

21. Cf. F. Probst, *Lehre und Gebet in den drei ersten christlichen Jahrhunderten*, Tübingen, 1871, p. 108.

22. Cf. Clement Alexandrinul, *Stromata* I, cap. 9 și F. Probst, *op. cit.*, p. 111.

23. Cf. N. Brânzeu, *Semănătorul*, tom. I (Catehetica) Lugoj, 1936, p. 101.

24. *Constituțiile apostolice*, cap. VIII, c. 32.

trei ani de propovăduire a Mintuitorului Hristos, în mijlocul ucenicilor. Situația aceasta stăruie și se menține în toată existența catehumenatului, fapt confirmat de Origen în scrierea sa *Contra lui Cels*²⁵, ca și de Tertulian²⁶.

Clasele prin care trebuiau să treacă, în acea vreme, catehumenii, erau următoarele: *ascultătorii*, *ingenunchetorii* și *lumiinații*. Numai după aceea ei erau primiți la sfântul botez.

În categoria *ascultătorilor* intrau cei ce își manifestau dorința de încreștinare. Ei erau prezentați episcopului, sau unui preot delegat de către episcop, fiind însoțiți de doi garanți vrednici de încredere, și își mărturiseau această dorință. În același timp, doritorii de a intra în creștinism făceau făgăduința să părăsească viața imorală și să stăruie în viață curată. Li se făcea apoi o catehizare preliminară, arătându-li-se deșertăciunea vieții de pînă aici și măreția vieții creștine²⁷ etc. Primirea propriu-zisă în catehumenat se făcea prin aceea că episcopul îi însemna pe candidați cu semnul crucii, li se puneau minile pe cap și li se rostea rugăciunea de cerere pentru primire²⁸.

La sfânta liturghie, catehumenii din clasa ascultătorilor erau îngăduiți numai cît dura partea didactică a ei, adică partea întâia, audiind psalmi, pericope din epistolele Sfinților Apostoli, Evanghelia cu predica imediat următoare acesteia, cîntări și rugăciuni. Cînd această parte din sfînta liturghie se încheia, un diacon se adresa ascultătorilor, invitîndu-i să iasă din biserică²⁹. «Cîți sînteți chemați ieșiți, cei chemați ieșiți» etc. Dealtfel, chiar în timpul cît ascultau sfînta liturghie, începătorii ocupau loc numai în pridvorul bisericii³⁰, considerați fiind ca simpli «audienți».

Este de la sine înțeles, că audierea părții didactice din sfînta liturghie însemna în același timp o metodă pentru instruirea catehumenilor începători, așa cum educația lor moral-religioasă se făcea prin inițierea în rugăciuni, în observarea posturilor și în deprinderea smereniei creștine. Această acțiune cu aspect dublu, instructiv și educativ creștin, caracterizează dealtfel catehumenatul în intențiile sale de a-l forma pe viitorul creștin după chipul și statura morală a Mintuitorului Iisus Hristos și continuă să formeze obiectiv principal pentru catehizarea creștină din toate vremile.

Ingenunchetorii, categoria de mijloc a catehumenilor, nu se deosebeau prea mult de ascultători. Ei erau totuși mai înaintați în cunoașterea învățăturii creștine și prezentau o mai mare garanție din punct de vedere religios-moral. La sfînta liturghie, aceștia erau admiși și după plecarea ascultătorilor, dar numai pînă cînd se rostea rugăciunea desfinată lor imediat după aceea. Îndată după ieșirea ascultătorilor din bi-

25. Origen, *Contra lui Cels*, I, 35, 51.

26. Tertulian, *De idol.* cap. 24.

27. Cf. Fer. Augustin, *De catechizandis rudibus*, cap. 16—26.

28. Fer. Augustin, *op. cit.*, cap. 20, n. 34. De asemenea, Eusebiu de Cezareea, *Viața lui Constantin*, VIII, cap. 61.

29. *Const. apost.* VIII, cap. 6.

30. Grigorie Taumaturgul, cf. *can.* 11.

serică, diaconul își îndrepta glasul către credincioși, zicînd : «Rugați-vă pentru catehumeni». Atunci, catehumenii cădeau în genunchi, se rugau cu toată puterea inimii, iar credincioșii făceau asemenea. După aceea, în genunchetorii primeau binecuvîntare și părăseau biserica.

Cei mai înaintați spre primirea Sfîntului botez erau *lumiinații* sau *competenții*. Cu 40 de zile înaintea Sfîntelor Paști, aceștia erau invitați să se înscrie la Sfîntul botez. Cei înscriși deveneau competenți sau «cei către lumina» . Postul Sfîntelor Paști înfățișa astfel timpul cel mai prielnic, din toate punctele de vedere, pentru pregătirea lor fizică și morală, timp care aduce aminte de pregătirea Mîntuitorului prin post și rugăciune, în vederea începerii activității Sale publice. De asemenea, bucuria Învierii era cel mai nimerit prilej de bucurie duhovnicească, pentru nașterea catehumenilor la o viață nouă prin Sfîntul botez. În toată vremea sfîntul post al Paștilor, competenții erau izolați de catehumeni, instruiți și educați în mod special de episcop, preoți, diaconi, ori chiar de laici demni de toată încrederea Bisericii. *Catehezele* Sfîntului Ciril al Ierusalimului prezintă model perfect în ceea ce privește catehizarea competenților pînă la botez și imediat după aceea.

La început, taina sfîntului botez, pentru competenți, se săvîrșea în simbăta Sfîntelor Paști, după care act ei erau considerați «lumiinați», numindu-se însă și «neofiți». În haina albă pe care o îmbrăcau la botez, lumiinații umblau toată săptămîna luminată, drept simbol al curăției dobîndite de ei în baia sfîntului botez, al dezbrăcării de omul cel vechi.

Ceva mai tîrziu, a devenit obișnuință în catehumenat să se administreze sfîntul botez nu numai în preajma Sfîntelor Paști, ci și în ajunul celor mai mari praznice creștine. De aceea, la sfînta liturghie din sărbătorile : Nașterii Domnului, Botezul Domnului, Pogorîrea Duhului Sfînt, duminica Floriilor etc. se cîntă și azi «Cîți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați și-mbrăcat».

Este necesar și esențial să precizăm aici că instruirea competenților în vederea primirii sfîntului botez se făcea deosebit de insistent și temeinic, mai ales în ceea ce privește aprofundarea simbolului credinței, care constituie temeiul catehizării. Competenții trebuiau să și-l însușească nu numai în cuvinte, ci și în cuprinsul și spiritul lui : să-l aibă scris pe «tablele inimii». De asemenea, pregătirea lor pentru sfîntul botez era pătrunsă de spiritul exorcismului, al înfrînării și al lepădării de sine.

După sfîntul botez, lumiinaților li se țineau cateheze mistagogice, așa cum bine se arată în lucrarea Sfîntului Ciril al Ierusalimului.

«Disciplina arcană» stabilea dealtfel toate cele îngăduite fiecăreia din categoriile de catehumeni, împiedicînd pe începători să asculte învățături mai înalte decît pregătirea ce li se făcuse în prealabil. Procesul de pregătire în vederea primirii sfîntului botez poate fi urmărit și azi sfînta liturghie a Sfîntului Grigorie Dialogul, anume în părțile privind pe cei lumiinați.

La sfîrșitul veacului al cincilea creștin, instituția catehumenatului, în forma prezentată aici, a început să dea înapoi și să se piardă încetul

cu încetul. Împrejurarea aceasta se datorește faptului că botezul era acum împărțit copiilor încă de mici, sub grija Bisericii, a părinților și a nașilor. Apoi progresele realizate de creștinism în ceea ce privește libertatea formează alt motiv ce nu mai reclama existența catehumenatului în forma sa din primele veacuri. Astăzi, practicile din catehumenat se pot observa în cărțile de ritual, mai ales la rânduiala sfântului botez.

BIBLIOGRAFIE

- H. Mayer, *Katechetik*, Freiburg im Breisgau, 1939.
 M. Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă*, Oradea, 1928.
 Hézard, *Histoire du catéchisme*, Paris, 1900.
 F. Probst, *Lehre und Gebet in den drei ersten christlichen Jahrhunderten*, Tübingen, 1871.
 N. Brânzeu, *Semănătorul* (Catehetica), Lugoj, 1936.
 J. Mayer, *Geschichte des Katechumenates und der Katechese in den ersten sechs Jahrhunderten*, Kempten, 1868.
 A. Bludau, *Der Katechumenat in Jerusalem im 4 Jahrhundert*, Paderborn, 1924.
 I. Hergentröther, *Erziehungslehre im Geiste des Christentums*, Sulzbach, 1830.
 V. Mitrofanovici, *Liturgica Bisericii dreptcredincioase răsăritene*, prelucrată de Dr. Tarnavski, 1909.
 I. Möhlrs, *Patrologie oder christliche Literaturgeschichte. Die ersten drei Jahrhunderte*, Regensburg, 1840.
 A. Weiss, *Die altchristliche Pädagogik dargestellt in Katechumenat*, Freiburg, 1860.

4. Școlile catehetice. Școlile minăstirești

I. — Școlile catehetice

Școlile catehetice au luat ființă mai mult în chip spontan, răspunzând unor exigențe de ordin superior bisericesc; prin activitatea lor, acestea au sprijinit lupta Bisericii creștine împotriva unor devieri de la adevărata credință, ca și opoziția cugetării creștine față de atacurile venite din exterior. Căci se făcea tot mai necesară prezentarea adevărurilor de credință și de morală creștină într-o formă științifică, în fața filozofiei păgâne sprijinite prin cugetători de mare prestigiu (Ex. Cels, Lucian de Samosata, mai târziu de Porfiriu etc.).

Spre deosebire deci de catehumenat, care îmbrățișa masele, avînd un caracter popular și general, pregătindu-i pe cei ce intenționau să intre în creștinism, pentru primirea tainei sfântului botez, școlile catehetice își însușesc o ținută științifică, o metodă de activitate sistematică; ele intenționau pregătirea unor generații de creștini, care să răs-

pundă, cu arme potrivite, atacurilor împotriva creștinismului. Ele răspundeau și dorinței multor tineri creștini, «care nu se mulțumeau numai cu simpla învățătură, pregătirea pentru botez, ci simțeau nevoia unei complete formații sufletești. Iar părinții creștini cu multă greutate îngăduiau fiilor lor să meargă la institutele de educație păgână, ai căror profesori le explicau din autorii clasici, dar în același timp nu uitau să batjocorească creștinismul pentru a face din ei prozeliti la păgânism. Când părinții se înduplecau de rugămintea fiilor lor pentru a-i trimite la studii în cetăți imperiale, le atrăgeau atenția în chip deosebit, pentru că treceau prin primejdia de a fi răpiți din sinul creștinismului»³¹.

De o asemenea primejdie i-a ferit pe acei tineri tocmai noua structură religios-morală realizată în ființa lor prin activitatea instructivă și educativă a școlilor catehetice.

Luând ființă la începutul veacului al II-lea creștin (100—106), în vremea Sfântului Iustin Martirul și Filozoful, școlile catehetice au vădit progres tot mai evident deodată cu adâncirea elementelor de credință prin filozofia creștină și pedagogia ei. Ele au înflorit spre sfârșitul acestui veac, și-au sporit prestigiul în veacul al III-lea al marilor cateheți ai Alexandriei și ai Cezareei-Palestinei și și-au atins apogeul în veacul al IV-lea datorită distinșilor pedagogi creștini ai Capadociei, Antiohiei și Ierusalimului³².

a) Școala catehetică din Alexandria

Alexandria a fost unul din centrele care ofereau cele mai favorabile condiții pentru întemeierea unei școli catehetice de prim rang. Grație bibliotecilor, muzeelor, savanților, literaților, Alexandria iradia o înaltă cultură spre toate centrele lumii grecești. De aceea și creștinismul, în Alexandria, are un aspect mai puțin popular și mai mult de ordin intelectual. Școala catehetică din Alexandria intră în lumina istoriei la sfârșitul veacului al II-lea. Dar originea sa urcă în timp până la Sfântul Evanghelist Marcu, când întemeindu-se Biserica din Alexandria, se întemeiază și o academie creștină de filozofie și teologie³³.

Primul ei conducător a fost *Panten* (180), unul din cei mai distinși dascăli creștini ai vremii sale. La moartea lui *Panten*, marele său ucenic, *Clement Alexandrinul* (150—217), a luat conducerea școlii, care prin el și prin urmașul său *Origen*, își atinge apogeul. *Clement Alexandrinul* face un puternic efort ca să exprime credința creștină în termeni filozofici, pentru satisfacția academicienilor care își îndreptau tot mai mult atenția asupra noii concepții despre lume și viață, asupra creștinismului. Ca mare catehet al școlii alexandrine, *Clement* valorifică, prin fermentul credinței și mijlocirea filozofiei, adevărurile revelației, ridicând școala în mare atenție. El a încercat să întemeieze o știință creștină pe care s-o opună filozofiei păgâne. Metoda alegorică de interpretare a

31. M. Bulacu, op. cit., p. 18—19.

32. Ibidem, p. 20.

33. Cf. A. Stöckl, *Geschichte der Christlichen Philosophie zur Zeit der Kirchenväter*, Mainz, 1891, p. 70.

Sfintei Scripturi a fost mult întrebuintată de Clement. Scrierile lui *Protrepticul*, *Pedagogul*, *Stromate* ne prezintă principiile sale pedagogice creștine de care a fost călăuzit în practica sa catehetică.

Protrepticul ne face cunoscut învățămîntul lui Clement, prin care el se adresa către păgini. *Protrepticul*, al cărui ghid ceresc este «Logosul», are menirea — după Clement — de a fi «convertitorul», care invită pe creștin la mîntuire. Combate păgînismul, dar reține totuși că filozofii păgini sînt «pedagogi spre Hristos», prin Logosul.

*Pedagogul*³⁴ este o lucrare de pedagogie și disciplină creștină în care aflăm nu numai doctrină, teorie, știință, ori filozofie, pe care le găsim și în *Protreptic*, ci mai mult o educație creștină potrivită cu înaltele precepte pedagogice ale lui Iisus Hristos. Lucrarea se compune din trei cărți. În prima carte este vorba mai mult despre pedagog, adică despre «Logos» ca educator al sufletelor. Celelalte două cărți descriu viciile societății din timpul său. Această lucrare a lui Clement prezintă o idee clară despre educația morală creștină orientată de marele catehet al școlii alexandrine. *Stromate*, sau *Covoare*, sau *Discuții științifice despre adevărata filozofie*, cuprind încercările lui Clement de a armoniza filozofia antică cu doctrina creștină. Aici aflăm elementele de seamă privitoare la instruirea superioară a creștinilor.

Origen³⁵ (185—254) a întemeiat un sistem filozofic-teologic pe baza Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții și l-a eternizat în opera sa monumentală *Περὶ Ἀρχῶν*, sau *De principiis*. Această scriere, care se împarte în patru cărți, învață pe creștini și pe adversarii creștinismului despre adevărurile fundamentale creștine («principii»), grupate în jurul următoarelor patru puncte doctrinale: Dumnezeu, lume, om și revelație.

Învățămîntul său catehetic consta aproape exclusiv din explicarea Sfintei Scripturi, folosind metoda alegorică. Evoluția ideilor lui Origen asupra filozofiei l-a făcut să reorganizeze școala, cu timpul, făcînd dintr-o simplă școală biblică, o școală de filozofie religioasă tot așa de însemnată ca școlile celor mai renumiți filozofi din Alexandria. Filozofia greacă, de care începe a fi mai preocupat Origen, o găsește necesară și pentru discipolii săi, și imbinată cu studiul Sfintei Scripturi, formează materia de învățămînt a școlii catehetice din Alexandria.

Lui Origen i-au urmat la conducerea școlii *Heracles*, *Dionisie cel Mare*, *Pierin*, numit și Origen cel tînăr, *Teognost*, *Petru Martirul* și *Didim Orbul*, zis al Alexandriei.

b) Școala catehetică din Cezareea Palestinei

Școala catehetică din Cezareea Palestinei stă în strînsă legătură cu cea din Alexandria prin întemeietorul ei, Origen. Origen trece în Palestina din cauza neînțelegerii cu episcopul său Demetrius. Deși rivalul școlii alexandrine prin organizarea ei, școala din Cezareea nu realizează strălucirea celei dintîi.

34. Trad. rom. de N. I. Ștefănescu, în «Izvoarele Ortodoxiei», București, 1939.

35. M. I. Denis, *La philosophie d'Origen*, Paris, 1884.

Origen reușește și în Palestina să strângă în jurul său tinerimea creștină. Numărul elevilor dintre păgini era mare, deși ea nu oferea mijloacele favorabile unei școli catehetice asemenea celei din Alexandria. Printre tinerii creștini care îl audiau pe Origen, tradiția menționează pe *Firmilian*, pe *Grigorie de Nazianz* și *Atenodor*.

c) Școala catehetică din Antiohia

Către sfârșitul veacului al III-lea, mai mulți preoți învățați, printre care și *Doroteus*, au fondat școala catehetică din Antiohia. Caracterul acestei școli se deosebește de al celei din Alexandria; pe când la școala catehetică din Alexandria se folosea interpretarea alegorică a Sfintei Scripturi, la cea din Antiohia se folosește interpretarea literală, istorică, gramaticală.

Între conducătorii de seamă ai acestei școli amintim pe preotul *Lucian Martirul*, *Diodor de Tars* († 594) și *Sfântul Ioan Gură de Aur* († 407), care, ca predicator neîntrecut, exeget și dogmatist, este cel mai strălucit reprezentant al acestei școli.

Omiliile catehetice ale Sfântului Ioan Gură de Aur. — Sfântul Ioan Gură de Aur, cel mai vestit predicator al Bisericii răsăritene, ne-a lăsat și omiliile catehetice. Din acestea numai două au ajuns până la noi. În prima instruieste pe cei nebotezați asupra însemnătății tainei botezului, iar în a doua pe cei botezați, îndemnându-i să rămână în viață morală, consecvenți învățăturilor creștine primite.

Omiliile Sfântului Ioan Gură de Aur ne dau prețioase amănunte mai ales asupra educației religioase a copiilor, în acea vreme, în vederea deplinei formări creștine, ținând seamă de structura lor sufletească.

Ele completează cunoștințele pedagogice creștine practicate în catehumenat în veacul al IV-lea creștin, ca participarea la serviciul divin și împărtășirea cu sfintele taine; sînt capitole însemnate pentru noi. De asemenea, omiliile despre pocăință și despre feciorie, prezintă mult interes pedagogic-religios.

Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur, cuprinzînd liturghia catehumenilor, este, de asemenea, un însemnat document pentru pedagogia catehetică.

d) Școala catehetică din Ierusalim

Timpul înființării acestei școli nu este sigur, cum nu este cunoscut nici întemeietorul ei. Informațiile cele mai de seamă despre activitatea ei le avem din veacul al IV-lea creștin, cînd Biserica locală se află în progres. *Sfântul Ciril*, episcopul Ierusalimului, este persoana în jurul căreia gravitează cele mai multe documente referitoare la această școală, fie datorită scrierilor sale (mai ales *Catehezele*), fie informațiilor legate de activitatea sa.

Catehezele se rosteau în biserica din Ierusalim în timpul liturghiei catehumenilor, ca predici obișnuite. Ascultătorii catehezelor erau nu

numai candidații la botez, dar și mulți dintre credincioșii care doreau să cunoască mai temeinic adevărurile de credință creștină.

Catehezele Sfântului Ciril ne dau bogate informații asupra materiei de învățămînt și pedagogiei acestei școli³⁶. Numărul lor este de 23 plus o procateheză, toate rostite în anii 347—348 pe cînd Sfîntul Ciril era preot. Primele 18 cateheze sînt adresate catehumenilor care se pregătesc pentru luminare (φωτισόμενοι) în timpul postului mare al Sfîntelor Paști, iar celelalte 5, numite «mistagogice», noilor botezați (νεοορθωτοι) în timpul săptămîinii luminate, după Duminica Sfîntei Învieri. Procateheza se adresează celor ce intră în ultima treaptă spre catehumenat, Sfîntul Ciril privindu-i ca pe florile binemirosoare ce vor împodobi coroana cea cerească. Primele trei cateheze vorbesc despre pocăința celor ce doresc să se boteze. Catehezele 4—18 tratează despre Simbolul credinței și despre «Tatăl nostru». Cele cinci cateheze mistagogice tratează despre Sfintele Taine.

Catehezele Sfântului Ciril al Ierusalimului sînt documente prețioase atît pentru cunoașterea doctrinei profesate, cît și a principiilor de pedagogie catehetică.

e) Școala celor trei mari Capadocieni

Sfîntul Vasile cel Mare (330—379), Sfîntul Grigorie de Nazianz (329—390) și Sfîntul Grigorie de Nisa (335—395) formează cununa marilor dascăli ai Capadociei. Școala lor își menține unitatea nu prin aceeași localitate fixată pentru instruire, ci prin unitatea ideilor. Sufletele lor primesc cultura păgînă a Atenei, pentru a ști să utilizeze cunoștințele creștine pe care le vor asimila mai tirziu în școlile creștine. Amiciția dintre Sfîntul Vasile cel Mare și Sfîntul Grigorie de Nazianz, în timpul studiilor la Atena, descrisă de Sfîntul Grigorie, ne arată unicul scop pe care-l urmăreau în școală și anume *virtutea*. Ei nu cunoșteau decît două drumuri: al bisericii și al școlii. Ca ierarhi, activitatea lor dă glas amvonului și luminează școlii Bisericii.

Sfîntul Vasile cel Mare, ca orator, dogmatist, exeget și învățător al moralei creștine, ocupă un loc de frunte în rîndul marilor pedagogi creștini ai Bisericii de Răsărit. Practica învățăturii și scrierile pe care ni le-a lăsat, afirmă importanța arătată pedagogiei creștine.

În omiliile Sfîntului Vasile despre botez aflăm multe din datoriile catehumenilor, în special instrucțiunile pe care le primeau aceștia înainte de botezului. Cele două cărți despre botez nu cuprind încă toate catehezele ținute, căci multe din ele s-au pierdut. Instrucțiunile catechetice date de Sfîntul Vasile pot fi comparate cu catehezele Sfîntului Ciril al Ierusalimului.

Epistolele Sfîntului Vasile cuprind material bogat, mai ales asupra școlilor minăstirești, în care se făcea pregătire atît pentru personalul bisericesc, cît și pentru viața social-creștină.

36. Vezi: Ierom. Veniamin Micle, *Principii catehetice în Catehezele Sfîntului Ciril al Ierusalimului*, în «Mitropolia Ardealului», nr. 3—4 (1972).

În omilia *Către tineri*, Sfântul Vasile îndrumă pe tinerii creștini să se folosească de literatură în general, care poate fi folositoare ca poadoabă a sufletului, așa precum vedem că este frunzișul pentru arbori. Citind literatura profană, tinerii creștini vor proceda ca albinele care știu să culeagă din flori numai ceea ce este bun pentru fagurii lor. Ideile frumoase, culese din lectură, trebuie realizate în viață, căci a lăuda virtutea fără a o pune în practică, este unul din cele mai rușinoase lucruri. Sînt multe scrieri profane, care, prin ideile lor, se apropie de principiile evanghelice, oferindu-ne frumoase exemple pentru viață. De aceea autorii profani nu trebuie evitați, ci cercetați cu atenție în vederea scopului creștinesc.

Liturghia Sfântului Vasile, pe lângă importanța ei liturgică, ne oferă cuprinsul liturghiei catehumenilor.

Rugăciunile, cîntările și treptata asistență a diferitelor clase de catehumeni, în prima parte a liturghiei, sînt importante documente de pedagogie catehetică.

Sfântul Grigorie de Nazianz (Teologul) s-a născut pe la anul 329 în Arianz, lângă Nazianz. A studiat în Cezareea Capadociei și a Palestinei, în Alexandria și Atena. Ajunge episcop de Nazianz, ocupă, pentru un an, scaunul arhiepiscopal din Constantinopol și moare în anul 390.

Doctrina lui despre Sfînta Treime se află în cele cinci cuvîntări teologice rostite la Constantinopol în anul 380, combătînd arianismul lui Eunomiu³⁷, care au și valoare catehetică.

Sfântul Grigorie de Nisa a fost frate cu Sfîntul Vasile cel Mare. S-a născut în anul 335. Cultura și-o datorează cu recunoștință fratelui său mai mare, pe care îl numește «învățător și părinte». În anul 371 ajunge episcop de Nisa. Fire sensibilă și blindă, avea înclinare pentru activitatea științifică. A murit în anul 394.

Dintre scrierile sale care ne interesează direct, menționăm: *Cateheza cea mare*, unde tratează despre Dumnezeu, om, întrupare, mîntuire și sfintele taine.

Din punct de vedere catehetic, *Cateheza cea mare* sau *Marele cuvînt catehetic*³⁸, are o importanță deosebită. Lucrarea aceasta este mai mult un manual pentru cateheți decît pentru catehumeni. Prologul cuvîntării, în care Sfîntul Grigorie de Nisa vorbește despre rolul învățămîntului catehetic și, în același timp, despre diferite metode de argumentare, ne confirmă aceasta. Metoda catehetică nu-i ceva fix, ci în funcție de categoriile de catehumeni, care pot fi iudei, greci, eretici.

Punctul central al «catehezei» îl formează întruparea lui Dumnezeu și răscumpărarea omului căzut. Pregătirea catehetică culminează în uniunea substanțială a credinței omului cu iubirea lui Dumnezeu, adică în unirea omului cu Dumnezeu, ceea ce trebuie să se manifeste în fap-

37. Grigorie de Nazianz, *Cele cinci cuvîntări despre Dumnezeu*, traducere din grecește de Pr. Dr. Gh. Tilea și Dr. N. I. Barbu, Curtea de Argeș, 1947.

38. Trad. rom. de T. Cristescu și N. I. Barbu, București, 1947.

tele omului nou, născut din apă și din Duh. Aceste fapte sînt virtuțile creștine. Cine nu practică aceste virtuți, acela nu este încreștinat; pentru acela apa sfîntului botez a rămas apă simplă, care n-a spălat păcatele omului vechi, vicios.

f) Școala catehetică din Edesa

În Edesa Siriei de asemenea funcționa o școală catehetică, înființată pe la sfîrșitul veacului al II-lea de *Protozene*. Între cateheții de seamă ai acestei școli este amintit marele orator și imnolog bisericesc, *Sfîntul Efreem Sirul*. Grație lui, școala din Edesa a luat avînt în cercetarea Sfintei Scripturi. În interpretare, a ținut calea medie între alegorismul școlii catehetice din Alexandria și cealaltă extremă, istoricogramaticală, din Antiohia.

g) Școala apuseană-africană

Această școală catehetică se caracterizează mai mult prin scrieri și lucrări de pedagogie creștină, decît printr-un centru bine fixat, cum am putut întîlni la școlile catehetice din Răsărit. Exemplul Sfîntului Iustin, care mergea din oraș în oraș, apărînd credința și învățînd filozofia creștină, a fost urmat și de ceilalți dascăli. Locuința sa era de multe ori locul de întîlnire al discipolilor săi.

Roma, unde Sfîntul Iustin deschisese o școală creștină; Cartagina, centrul de acțiune al lui *Tertulian* și reședința episcopală a *Sfîntului Ciprian*; Hippo, reședința episcopală a *Fericitului Augustin*, Milanul, reședința bătrînului *Ambrozio*, sînt centre distinse în care s-a desfășurat activitatea marilor pedagogi creștini ai Apusului.

Dintre scrierile teologilor apuseni amintim: *De baptismo*, un studiu al lui *Tertulian* asupra botezului, în care sînt atinse și chestiuni referitoare la catehumeni. *Tertulian* vorbește și de tradiția botezului copiilor, deși părerile sale sînt nefavorabile acestei tradiții.

De anima, a lui *Tertulian*, prezintă importanță pentru că este cel mai vechi tratat de psihologie creștină, despre existența, originea și soarta sufletului după moarte.

De poenitentia tratează despre cele două feluri de pocăință: aceea a catehumenilor și aceea a creștinilor căzuți. În prima parte arată cum se pregătesc catehumenii pentru botez și, în partea a doua, vorbește despre pocăința pe care creștinul botezat trebuie să o facă atunci cînd a căzut în unul din cele trei păcate capitale: idolatria, omuciderea și impudiciția.

De dominica oratione face parte din instrucțiunile pastorale ale Sfîntului Ciprian, episcopul Cartaginei (248), scrisă pentru ceremoniile botezului. Cuprinsul este mai mult o explicare a rugăciunii «Tatăl nostru».

Epistolele Sfîntului Ciprian, în număr de 81, ne aduc material informativ asupra practicii tradiționale a catehumenilor în vederea pri-

mirii botezului. Patru epistole se referă numai la botez. În ceea ce privește botezul copiilor, concepția Sfintului Ciprian diferă de aceea a lui Tertulian. Prin botez — spune Sfântul Ciprian — copiii primesc harul divin tot atât de bine ca și omul matur și aceasta cu atât mai mult cu cât ei n-au păcătuit. Prin nașterea din Adam, purtând contagiunea vechii morți, ei obțin iertarea nu a propriilor lor păcate, ci a păcatului strămoșesc.

De *catechisandis rudibus* este îndrumarea catehetică pe care Fericitul Augustin o dă diaconului Deogratias din Cartagina. Prin «rudes» Augustin înțelege pe acei «oameni simpli», neinstruiți care n-au primit catehizarea. Această lucrare este *cel dintîi manual de catehetică* al Bisericii creștine din veacul al IV-lea. Principiul învățămîntului istoric, cu metoda narativă, formează tema centrală a acestei scrieri, care tratează: a) despre materialul învățămîntului religios; b) despre procedeele adecvate catehumenilor; c) despre ținuta catehetului. După aceste îndrumări teoretice, urmează explicarea practică a principiilor teoretice, în două cateheze. Lucrarea prezintă un interes istoric, proiectînd lumină asupra unui domeniu al vieții culturale și bisericești și anume asupra *practicii catehumenatului și a botezului* din timpul Fericitului Augustin.

Această practică este următoarea: 1. Păgînul care dorea să fie primit în Biserica creștină era întrebat asupra motivelor care-l îndemneau să treacă la creștinism, împărtășindu-i-se cunoștințe creștine. 2. Acesta își mărturisea credința în cele auzite și promitea că va trăi după poruncile primite. 3. Urmează exorcismul prin semnul crucii, punerea mîinilor, peste candidat, care devenea astfel catehumen aparținător comunității. 4. De acum avea dreptul și datoria să participe la liturgia catehumenilor, citind și ascultînd Sfintele Scripturi. Catehumenatul dura de obicei doi ani. 5. Dacă voia să se boteze, se înscrisa pentru botez la începutul postului mare, fiind astfel introdus în lista «celor către luminare». Pregătirea pentru botez se făcea prin catehizare de către episcop și prin exorcisme, adică însemnarea cu semnul crucii, punerea mîinilor și însuflare. În mod deosebit, sărbătorește, se învăța Simbolul credinței, sub «disciplina arcană», adică o formulă tainică ce nu putea fi împărtășită unui necreștin. 6. În dimineața zilei de Paști se făcea botezul, cînd catehumenii rosteau festiv Simbolul credinței și primeau Sfînta Cuminecătură. 7. În săptămîna luminată, «neofiții» ascultau în biserică catehezele mistagogice, despre sfintele taine. În duminică primă după Sfintele Paști veneau la biserică în haină albă. În «duminica luminată», participau la sfînta liturghie și rosteau, împreună cu credincioșii, «Tatăl nostru». De acum erau și ei membri ai comunității creștine.

Dar *De catechisandis rudibus* are și o valoare istorică-literară, cuprinzînd *cea dintîi teorie a catehizării*. Și Clement Alexandrinul, cum am văzut, în lucrarea sa *Pedagogul*, a proiectat un plan de educație religioasă creștină; de asemenea, Sfîntul Grigorie de Nisa, în *Cateheza cea mare*, a întocmit un fel de manual apologetic-catehetic. Dar teoria

catehizării patristice își ajunge apogeul în scrierea Fericitului Augustin *De catechisandis rudibus*, păstrându-și actualitatea pînă în zilele noastre, prin principiile sale didactice, precum și prin regulile metodice preconizate în această lucrare.

Iată cîteva principii din lucrare: Lecția catehetului să prezinte o unitate organică. Catehetul se va concentra asupra esențialului, ca să nu se piardă în amănunte secundare. Întreaga cateheză îl va avea ca punct central pe Iisus Hristos. Catehetul își va fixa ca țintă supremă a întregii sale catehizări iubirea. Catehetul să încerce să se lămurească asupra motivelor care l-au determinat pe catehumen să vină la dînsul. Pornind de la motivele personale ale catehumenului, catehetul va expune concis istoria religiei creștine de la începutul istoriei biblice pînă în prezent. Prin istoria biblică se pune în legătură cu doctrina despre înviere și judecată. Catehetul va ține seama de gradul de cultură al ucenicilor săi. Va vorbi cu convingere, dragoste și devotament. Se va pregăti totdeauna temeinic. Nesiința ascultătorilor nu-l va descuraja. Pe cei mărginiți sau slab dotați îi va trata cu îndelungă-răbdare, blîndețe și bunătate, întărite de mila creștină și iubirea aproapelui ³⁹.

Din cele arătate rezultă că în școala catehetică, din epoca patristică, factorul principal era catehetul, care, după modelul pururea viu, Hristos, s-a identificat pe deplin cu doctrina Sa, a trăit integral ceea ce a învățat. El, fiind un adevărat caracter creștin, trăind în Hristos, a putut forma caractere creștine. Din viața în Hristos s-a născut neîncetat viața nouă în Hristos. Acesta a fost și rămîne scopul suprem al adevăratei catehizări creștine: formarea de caractere creștine prin trezirea și dezvoltarea vieții în Hristos.

În școala catehetică patristică se face puțină teorie. Întrebarea: cum să catehizăm, adică *metodica învățămîntului religios* se discută puțin. Ea însă nu era secundară, ci alcătuia o unitate organică cu cea dintîi, adică cu întrebarea: ce să predăm catehumenilor, sau *problema materiei didactice*. Pentru că cine crede în doctrina creștină se identifică cu ea și o trăiește cu toată ființa lui, acela, în mod firesc, îi va cuceri pe ascultătorii săi, pentru că cuvintele «ca riuri de apă vie» vor curge din gura lui. De aceea marii cateheți au realizat în mod firesc cerințele esențiale didactice și metodice. Învățînd cu convingere neclintită s-au adresat, au angajat și au cucerit întreaga ființă, intelectul, sentimentul și voința ascultătorilor. Iar opera omenească era desăvîrșită de harul divin în colaborarea căruia credeau dascălii și învățăceii împreună. Școlile catehetice, în Răsărit, apunînd, instruirea și educația religioasă a rămas în grija Bisericii, care, în cultul divin, a păstrat înaltele principii de catehizare, în ea lucrînd Hristos, Învățătorul nostru cel desăvîrșit.

39. Cf. P. Procopovici, *Îndrumări catehetice în lucrarea «De catechisandis rudibus»*, «Mitropolia Ardealului», nr. 7—8/1958.

Școlile mănăstirești

Școlile mănăstirești iau ființă în veacul al IV-lea creștin, cînd persecuțiile din afară încetează, literatura creștină înflorește, iar viața creștină este mai intensă în interiorul Bisericii. Aceste împrejurări îngăduie Bisericii să-și organizeze monahismul ca instituție de cultură și de educație religioasă.

În Răsărit, *Sfîntul Vasile cel Mare* este organizatorul erudit al monahismului. *Cei trei capadocieni* sînt ierarhii monahi care nu se izolează de societate decît pentru a o încreștina în toate moravurile ei, în școlile mănăstirești. Alături de ei, *Sfîntul Ioan Gură de Aur* ne-a lăsat prețioase îndrumări asupra formării religioase în școala mănăstirească.

Paul din Teba (341), *Antonie cel Mare* (356) și *Pahomie* sînt inițiatorii școlilor mănăstirești, în Răsărit.

Școlile mănăstirești erau rînduite cu internate, avînd în același timp și cercetători externi și nefiind obligați toți cei ce le cercetau să rămînă în viața monahală. Cei interni se împărțeau și ei în două categorii: unii care erau hotărîți să rămînă în viața monahală, iar alții care primeau numai instrucție și educație religioasă și, după un timp, reveneau în societate. Aceste școli aveau un caracter întreit: interne, propriu-zis mănăstirești și externe.

În Apus, *Benedict de Nursia* este întemeietorul școlilor mănăstirești. Prin înființarea ordinului călugăresc al Benedictinilor (529), — mănăstirea de pe Monte-Casino (Italia), — s-a înmulțit și numărul școlilor în tot Apusul Europei. În aceste școli, religia nu era obiect de învățămînt separat, ci toate obiectele de învățămînt — *septem artes liberales* — se predau în spirit religios creștin. Manuale erau *Sfînta Scriptură*, cărțile de ritual și scrierile lui *Aristotel*, «încreștinate». Limba de predare era cea latină, metoda era memorizarea. Textului *Scripturii* i se atribuia putere divină de transformare a omului, chiar și dacă acesta nu înțelegea cele memorizate.

Călugării, ajungînd preoți parohi, în școlile parohiale, executau același program de învățămînt, ajutați de cîntăreți, sau chiar și de paraciseri, care adeseori rămîneau singurii luminători ai celor dornici de învățătură. Materialul didactic se reducea la citire în cărțile de ritual, memorizarea Simbolului credinței, Tatăl nostru, Cele zece porunci etc.

B. — Cateheza în evul mediu, în epoca Reformei și a iluminismului

Dacă în epoca patristică erau catehizați mai ales oamenii maturi și nebotezați, în veacurile următoare erau introduși în tainele credinței creștine mai mult copii botezați. Copiii primeau cele dintîi cunoștințe religioase în casa părintească; aceasta trebuia să fie cea dintîi școală

și cea dinții biserică pentru odraslele tinere. De aceea Biserica pretindea de la noii căsătoriți să cunoască elementele credinței creștine, pentru ca să le poată împărtăși copiilor. În lipsa părinților, datoria aceasta se impunea nașilor. Copiii trebuia să învețe de cu vreme Tatăl nostru și Crezul și să fie deprinși cu viața creștină.

Clerul era obligat a se îngriji ca părinții și nașii să-și îndeplinească conștiincios datoria, să continue catehizarea și să pregătească copiii pentru primirea sfintelor taine: a pocăinței, a cuminecăturii și a mirului. Această datorie se impunea în rindul prim preotului paroh. Preotul ajutător era folosit în școală și în biserică pentru săvârșirea altor lucrări, dar nu pentru catehizare. Și laici bine pregătiți puteau da o mână de ajutor preotului catehet.

Catehizarea se făcea în duminici și sărbători. Astfel, de exemplu sinodul din Albi (1254) dispune categoric ca în aceste zile toți copiii de la șapte ani în sus să fie aduși la biserică, unde vor fi inițiați în doctrina creștină și vor învăța Crezul, Tatăl nostru și Născătoare de Dumnezeu. Dar catehizarea a progresat mult prin grija acordată învățămîntului de Carol cel Mare (sec. IX), în timpul căruia au luat ființă școli catedrale, colegiale, minăstirești și parohiale.

Acesta și-a propus să organizeze un învățămînt religios general. El a introdus chiar și obligativitatea învățămîntului.

Numeroasele tilcuii ale crezului și ale rugăciunii Tatăl nostru, scrise pentru trebuințele preoțimii, ne arată că dispozițiile și legiuirile lui Carol cel Mare au avut rezultate bune; ele au rămas în vigoare în întreg evul mediu.

Taina mărturisirii trebuie amintită la loc de frunte în istoria învățămîntului religios, pentru că în evul mediu i se acordă o atenție deosebită. Istoria creștinismului din imperiul francilor este foarte bogată în documente care ne vorbesc despre activitatea preoților în administrarea tainei mărturisirii. Chiar cele mai vechi documente filologice germane din veacurile VIII—XII stau în legătură cu taina aceasta. Deoarece pregătirea pentru primirea tainelor mărturisirii și cuminecăturii se făcea cu o grijă excepțională. În acest timp apar numeroase scrieri catehetice cum sînt: *Cartea mărturisirii*, *Oglinda mărturisirii*; tratate despre cele zece porunci, despre felurite păcate, despre pregătirea pentru sfînta cuminecătură. Literatura aceasta este dovadă grăitoare despre duhul profund religios care stăpînea în evul mediu.

Mijloacele de învățămînt. Părțile cele mai însemnate de doctrină creștină nu erau răspîndite prin cărți. Ele erau scrise pe table mari de lemn și așezate la vedere în biserici, școli și spitale. Dar Biserica împărtășea hrană sufletească și pentru analfabeți. La toate slujbele se rosteau și se repetau: crezul, Tatăl nostru, cele zece porunci, cele șapte taine, șapte virtuți creștinești, șapte păcate de moarte, obligînd pe credincioși să le rostească apoi zilnic, dimineața și seara. Pictura bisericească și catehismul ilustrat întregeau și explicau învățătura verbală. Un alt mijloc auxiliar pentru învățămîntul religios era și teatrul

religios, care expunea pe înțelesul credincioșilor întreaga istorie a revelației divine.

De înalta apreciere a catehezei în evul mediu ne putem da seama și din faptul că personalități dintre cele mai vestite ale timpului, ca *Alcuin*, *Toma de Aquino* sau *Bonaventura* au întocmit manuale catehetice pentru folosința preoților. Până spre sfârșitul evului mediu aproape toți teologii de seamă, în scrierile lor, accentuează importanța învățămîntului religios. Sînt foarte numeroase comentariile la principalele cărți catehetice, la îndrumările pentru administrarea și primirea sfintelor taine, mai ales a mărturisirii.

Trăsăturile caracteristice ale catehezei medievale sînt: atenția deosebită ce se acordă învățămîntului religios, cultivarea intuiției. Aceste caracteristici s-au dezvoltat în mod necesar și spontan deoarece cunoașterea Scripturii nu era așa ușor de răspîndit, fiindcă lipsea tiparul. Adevărurile religioase erau prezentate în forme practice: catehismul în versuri, în cîntări; vechile formule bisericești erau mult accentuate. Toate aceste formule se rosteau ca rugăciuni și se imprimbau de neșters în memoria creștinului, care cerea neîncetat ajutorul lui Dumnezeu, ca să poată îndeplini poruncile sfinte și să poată evita păcatele.

Reforma din secolul al XVI-lea a acordat un interes deosebit catehizării tineretului în școală. Martin Luther își dă seama de importanța covârșitoare a școlii pentru reușita operei sale. De aceea face eforturi uriașe pentru înființarea de școli bune înzestrate cu cărți scrise în limba maternă, învățători creștini și luminați. Școlile trebuiau să fie accesibile maselor populare. Învățămîntul să fie obligatoriu și gratuit. El însuși întocmește cele mai necesare cărți pentru școala sa: 1. *Biblia germană* tradusă în anii 1521—1534; 2. *Catehismul mare* pentru preoți și învățători; 3. *Catehismul mic* pentru tineret, cu întrebări și răspunsuri; 4. *Cartea de cîntări bisericești*, care și azi mai este în uz în Biserica luterană și care s-a dovedit puternic mijloc de propagandă religioasă. După descoperirea tiparului se tipăresc numeroase catehisme, apoi *Istoria biblică* cu și fără ilustrații. Prin interpretarea liberă și în limba maternă a textului biblic, introdusă de Reformă, se dezvoltă în învățămîntul religios, forma narativă, prezentîndu-se materialul biblic prin istorisiri plăcute și la înțelesul copiilor. Confirmățiunea, adică mirungerea, care se administrează tineretului protestant la vîrsta de 14—15 ani, la încheierea școlarității elementare, după un examen festiv în fața comunității, cu un ceremonial solemn, și azi este examenul de primire a noului membru în sinul comunității reformate.

Dar teoria nu se aplică, nu devine realitate. Catehizarea se reduce iarăși, ca în evul mediu, la memorizarea mecanică prin recitări nesfîrșite de texte biblice și de rugăciuni neînțelese. Pietismul (H. Francke-Halle, sec. XVII) aduce un suflu nou de viață, insistînd pentru asimilarea cunoștințelor prin încreștinarea inimii. Pentru înviorarea învățămîntului se recomandă și *forma întrebătoare*, dar se realizează foarte sporadic.

Iluminismul din veacul al XVIII-lea stăruie la înțelegerea și aprofundarea materialului catehetic prin *introducerea metodei socratice*, de către pedagogul Mosheim, care se adresează elevilor săi, ca unul care dorește să învețe, și nu ca un învățător. De acum nu se mai cultivă memoria, ci intelectul pentru *pătrunderea rațională* a cunoștințelor religioase. Elevul colaborează la aflarea și înțelegerea adevărilor religioase. Catehizarea se abate în apele raționalismului (J. J. Rousseau). Istoriile biblice se folosesc mai mult pentru *deducerea* învățăturilor practice. Factorul supranatural (credința în puterea harului, sfintelor taine) se neglijează.

Ideile lui J. J. Rousseau sint îmbrățișate în Germania de *filantropiști* (Basedow, Salzmann), care dau atenție deosebită învățămîntului plăcut și atrăgător. Îndeosebi Salzmann, autorul cunoscutelor scrieri: *Cărticica racului* (poetul A. Mureșanu, *Icoana creșterii rele*, Brașov, f.a., este o imitație a acestei scrieri) și *Cărticica furnicii* (trad. în românește de P. Gârboviceanu, București, f.a.), se străduiește să prezinte religia ca o concepție de viață, bazată pe rațiune, prin lucrarea sa: *Über die wirksamsten Mittel den Kindern Religion darzubringen* (Cele mai potrivite mijloace de a prezenta copiilor religia, 1780).

Tendința spre o educație creștină, nu numai spre un învățămînt religios, devine tot mai pronunțată. Ea este sprijinită de confirmări, care se încetățenește tot mai mult în Biserica protestantă în secolul XVIII. Despre o educație comunitară nu prea știe acest veac, pentru care comunitatea bisericească nu înseamnă prea mult; în schimb, prin introducerea obligativității învățămîntului, școala populară devine un factor tot mai important și pentru educația religioasă. Școala se află sub conducerea Bisericii ⁴⁰.

Înviorarea catehezei catolice în secolele XVI-XVIII

Reforma a provocat un puternic curent de înviorare a învățămîntului religios decăzut în formalism lipsit de viață spre sfîrșitul evului mediu. Împrospătarea întregii vieți bisericești și mai ales a învățămîntului religios a fost îndrumată de cei mai de seamă prelați. Apoi Conciliul Tridentin (1546) impune preoțimii de toate gradele, ca datorie, catehizarea temeinică a tuturor credincioșilor.

Aceste strădanii nu au rămas sterpe. Dispozițiile papilor, prin înființarea *frățiilor catehetice*, prin numeroase sinoade, care acordau atenție deosebită catehizării, au produs o înviorare evidentă a vieții religioase.

Catehisme catolice. Încă înainte de apariția tiparului se găsesc scrieri avînd formă de catehism. De felul acesta este explicarea «crezu-

40. Comuna politică și comuna bisericească nu erau încă dezbinat. Această dezbinare se produce abia spre mijlocul secolului al XIX-lea.

lui» și «Tatăl nostru», făcută de Alcuin (sec. IX); apoi un catehism întocmit, pentru nevoile preoțimii, de sinodul provincial din Lavaur (Franța, 1368); apoi un catehism spaniol (1429). Dar aceste scrieri catehetice nu s-au putut răspîndi ca acelea tipărite. Ele au fost destinate, în mare măsură, învățătorilor.

După apariția tiparului s-au întocmit catehisme speciale. Ca formă, se deosebesc de catehismeze zilelor noastre. În anul 1530 apare *Catehismul catolic de Augsburg*, după care apar manuale de religie tipărite în mai multe limbi.

Între cei mai de seamă autori de catehisme catolice amintim pe:

1. *Petru Canisius*, cu un *catehism mare*, apărut în limba latină, la anul 1555 și un *catehism mic*, apărut la 1559. El tratează despre: a) Creștină (crezul); b) nădejde și rugăciune (Tatăl nostru, Născătoare); c) dragoste, poruncile lui Dumnezeu și ale Bisericii; d) sfintele taine; e) dreptatea creștină, evitarea răului (păcatele și felurile lor); f) exercitarea binelui (rugăciunea, postul, milostenia, virtuțile, sfaturile evanghelice și eshatologie). Canisius expune pe scurt adevărurile credinței neatacate de nimeni și foarte pe larg cele atacate de eretici. Catehismele lui își păstrează locul de frunte în învățămîntul religios catolic din Germania pînă în secolul XVIII.

2. *Bellarmin*, în 1598, a publicat, la Roma, în limba latină, un catehism mic. Întrebuințat de misionari între păgini, este tradus în mai multe limbi străine. El este întrebuințat și la alcătuirea catehismului unic al Bisericii Romano-Catolice.

3. *Edmund Auger*, fiul unui muncitor, călugăr iezuit și supranumit «Canisius», publică două catehisme franceze (1563 și 1568), care s-au bucurat de o mare răspîndire, fiind stăpînite de duhul blîndeții și al dragostei creștine.

4. *Catehismul roman*. Această lucrare nu este un manual de școală cum sînt celelalte catehisme. Ea este cartea catehetului și a predicatorului. Meritul principal în alcătuirea acestei lucrări îl are *Carolus Borromäus*. Încă papa Pius IV a chemat la sine patru teologi erudiți (1565), care, sub conducerea lui Borromäus, au întocmit primul proiect al cărții, care a apărut sub papa Pius al V-lea, în limba latină. Cartea aceasta stă la temelie întregului învățămînt religios catolic pînă în zilele noastre. Ea este cunoscută în întreaga Biserică Romano-Catolică.

Catehetica. Mîină în mîină cu avîntul catehezei și răspîndirii catehismelor merge îndrumarea teoretică pentru învățămîntul religios. Astfel, P. Canisius scrie o îndrumare catehetică intitulată *Practica catechismi*, sfătuind pe catehet ca la începutul fiecărei cateheze, prin rugăciune fierbinte, să ceară de la Dumnezeu harul divin; catehetul să fie înzestrat cu virtuțile creștine; învățămîntul să fie intuitiv; să prezinte frumoasele pilde ale Mintuitorului și Viețile Sfinților.

De asemenea, episcopii și sinoadele trimit clerului îndrumări catehetice. Așa este pastorală mitropolitului de Trier (1588 și 1590).

Iluminismul veacului al XVIII-lea influențează și cateheza catolică prin tendința de raționalizare a teologiei. Lumea începe să fie nemulțumită de catehismele în uz pe care le socotea seci, nepractice, scolastice, și nici chiar îndeajuns de creștine. Drept consecință a nemulțumirilor, apar numeroase catehisme noi, care poartă pecetea vădită a perioadei raționalismului.

Și teoria catehezei se află sub influența iluminismului. Principiul iluminismului este raționalismul care face abstracție de tradiția și autoritatea bisericească și revelația divină, folosind, pentru aprecierea adevărurilor religioase, exclusiv rațiunea umană. Metoda întrebuintată este cea socratică, erotematică. Aderenții se mai numesc socraticieni și ei provoacă decăderea învățămîntului religios și în lumea catolică.

BIBLIOGRAFIE

O. Specht, *Geschichte des Unterrichtswesens in Deutschland von den Eltesten Zeiten bis zur Mitte des 13 Jhats*, Stuttgart, 1885.

H. Falk, *Drei Beichtbüchlein nach den zehn Geboten*, Münster, 1907.

Dr. Baier, *Der hl. Bruno, Bischof von Würzburg als Katechet*, Würzburg, 1893.

S. I. Brannberger, *Entstehung und erste Entwicklung der Katechismen des Petrus Canisius*, Freiburg i. B., 1893.

G. Bahlmann, *Deutschlands katholische Katechismen bis zu Ende des 16 Jhats*, Münster, 1894; Thalhofer, *Entwicklung der katholischen Katechismus von Canisius bis Deharbe*, Freiburg, 1899; «Das Religionsbuch der Kirche» in deutscher Übersetzung herausgegeben von M. Gatterer, Innsbruck, 1928—1930; O. Albrecht, *Luthers Katechismen*, 1915; O. Frenzel, *Zur katechetischen Unterweisung im Zeitalter der Reformation und Orthodoxie*, 1925; Același, *Zur katechetischen Unterweisung im 17 u. 18 Jhrh*, 1920; M. Schian, *Die Sokratik im Zeitalter der Aufklärung*, 1900; Peter Göbel, *Die Geschichte der Katechese im Abendlande vom Verfall des Katechumenate bis zum Ende des Mittelalters*, Kempten, 1800; Ios. Göttler, *Geschichte der Pädagogik*, ed. II, Berlin, 1923.

Învățămîntul religios în secolele XIX și XX (în Apus)

Curentul raționalist al iluminismului, cu metoda sa socratică aplicată mai ales în domeniul științelor exacte, urmărirea creării gândirii independente, îndrăznețe, dezvoltarea rațiunii încrezute în puterile sale nelimitate, a rațiunii dornice de a descoperi neîncetat adevăruri noi. Aplicat și în domeniul învățămîntului religios, acesta primește în mod firesc condamnarea, pentru că cel ce-și asumă puterea de a descoperi sau de a crea el însuși adevărul creștin, nu mai este creștin adevărat, cade în greșala cunoscută a gnosticilor sau a naturaliștilor (religia naturalistă sau raționalistă).

Declinul catehezei provocat de iluminismul secolului al XVIII-lea este înlăturat de puternica mișcare de redresare catehetică din veacul al

XIX-lea de distinși educatori religioși ca B. H. Overberg (1754—1826), I. B. Hirscher (1788—1865), A. Gruber (1763—1835), din Germania catolică. Prin manualele lor de catehetică și catehismele răspândite în mare număr refac învățămîntul religios în spiritul disciplinei și tradiției catolice. Îndeosebi Aug. Gruber, mitropolit de Salzburg, se distinge prin prelegerile sale către preoțime despre cartea Fericitului Augustin *De catechisandis rudibus*, publicate în 2 vol. (1835). Ca autor de catehisme trebuie amintit și iezuitul Ios. Deharbe (1800—1871) ale cărui manuale se bucură de mai multe ediții adeseori prelucrate sub titlul «Regensburger Katechismus».

De remarcant este și strădania papilor de a crea un *catehism unie pentru toată lumea catolică*. Preoții catolici însă vor folosi Catehismul roman. Începînd din sec. al XIX-lea, s-a introdus, ca manual de religie, pe lângă catehism, «Istoria biblică» sau «Biblia școlară», iar mai nou «Cărticica de religie» (*Religionsbüchlein*), o împletire a catehismului cu istoria biblică.

De la începutul veacului XX, se observă tot mai mult o mișcare pentru îmbunătățirea și desăvîrșirea catehezei catolice. Începutul îl face «Uniunea cateheților din München» care se folosește mai ales de organul său literar: «Katechetische Blätter». Acesta a găsit o primire bună la «Uniunea cateheților din Viena», în organul de publicitate «Christlich — pedagogische Blätter»; a avut rezultate bune, combătînd lipsurile catehezei vechi (metoda seacă, aristotelică sau analitică) și înlocuind-o cu o procedură psihologică bazată pe rezultatele pedagogiei moderne.

Mișcarea catehetică culminează în cele două congrese catehetice: primul la Viena, 1912; al doilea la München, 1928. Lucrările lor au fost publicate în volume separate indicate în bibliografia noastră. Primul se ocupă mai ales de literatura didactică, cerînd introducerea principiilor de pedagogie modernă, precum și manuale bune pentru catehet și elevi; al doilea discută «școala muncii», «pedagogia valorilor» și «mișcarea liturgică».

Legislația Bisericii Romano-Catolice *Codex Juris Canonici*, intrat în vigoare în 1918, impune preoțimii datoria de a catehiza; îndrumă și supraveghează întregul învățămînt religios catolic.

Cateheza în Biserica protestantă din secolele XIX și XX ține seamă de rezultatele pedagogiei științifice bazate pe psihologie. Învățămîntul religios este obligatoriu în toate școlile protestante și predat de corpul didactic laic. De aceea toți pedagogii mari din acest timp se ocupă de problema educației religioase. Dintre pedagogii secolului al XIX-lea J. Fr. Herbart (1776—1841) este acela ale cărui principii pedagogice sînt mai mult întrebunțate în învățămîntul religios.

Pedagogia herbartiană își propune să realizeze idealul moral. Scopul și-l formulează cu ajutorul eticii. *Caracterul moral* este exprimat de Herbart prin cuvintele: «Die Charakterstärke des Sittlichen». Acestui scop trebuie să servească învățămîntul. Pedagogia lui Herbart pretinde un învățămînt educativ, realizat cu ajutorul psihologiei și al

eticii, cei doi stilpi pe care se sprijină știința educației. Metoda de predare a acestei pedagogii se numește metoda treptelor formale.

Pentru întocmirea planului de învățămînt în vederea scopului final, care este formarea caracterului religios-moral, Herbart stabilește principiul treptelor cultural-istorice și principiul concentrării, susținînd, în cugetarea lui, legătura organică între religie și morală.

Gîndirea lui Herbart și pedagogia lui bazată pe psihologie și pe o etică intelectualistă a fost criticată și combătută ca unilaterală, intelectualistă, abstractă și străină de viață. Dar cu toate criticile care i s-au adus și i se aduc, cugetarea lui pedagogică este foarte răspîdită în domeniul educației în general și a celei religioase în special, împămîntenindu-se și la noi mai ales prin herbartienii români din Ardeal în sec. XIX și XX⁴¹.

Alături cu principiul herbartian, aplicat în învățămîntul religios, întîlnim (sec. al XIX-lea) și folosirea povestirii libere, atrăgătoare în predarea istoriei biblice, considerată de protestanți materie principală a catehizării. Pe acest drum merg, între alții, învățătorul Franz Wiedemann, Heinrich Scharrelmann, Otto și Else Zurhellen etc.

Acești practicieni în pedagogia religioasă urmăresc prezentarea cunoștințelor religioase în chip plăcut, ușor, prin zugrăvire minuțioasă și expunere dialogică, prin povestirea captivantă, împotriva memorizării mecanice din trecut⁴². Dar, subjugăți chiar de talentul lor de excelenți povestitori, ei se depărtează adesea prea mult de forma, ba chiar de fondul adevărului biblic, coborînd personajele biblice la nivelul celor din basme. Din această cauză nu s-au putut introduce, în învățămîntul religios, lucrările lor, altcum de o reală valoare documentară.

Aceste informații metodice trebuie întregite cu cele organizatorice. Pe la mijlocul secolului XIX, se produce, în Germania, separarea comunei bisericești de cea politică. Astfel se deschide drumul spre o educație cetățenească și una bisericească. Administrarea autonomă a comunei bisericești, sub scutul căreia se află comuna politică, exercită o influență puternică asupra educației religioase. Un om pătat din punct de vedere bisericesc nu putea fi membru al comunei politice. De aceea cateheza protestantă din acest timp culmina în «confirmăriune». Pregătirea pentru confirmăriune se organizează temeinic și are o durată îndelungată.

Dar se acordă atenție și educației religioase înainte și după confirmăriune. Sub influența misiunii interne, comuna bisericească stăruie tot mai mult asupra educației liturgice, în dese întruniri religioase cu caracter liturgic. Comuna bisericească se preocupă tot mai mult de catehizare; de educația copiilor orfani și vagabonzi se îngrijesc numeroase uniuni creștine cu scop educativ; apoi misiunea internă care înființează și întreține numeroase aziluri și institute de educație.

41. N. Terchilă, *Herbartienii români din Ardeal*, Sibiu, 1941.

42. Mai documentat vom aprecia acest curent pedagogic-religios în lecția privind cateheza în Biserica Ortodoxă Română.

Catehizarea în școală, a cărei importanță crește cu organizarea învățământului public, este condusă și supravegheată de Biserică. Preotul este directorul școlii primare, chiar și în școlile de stat, în secolul XIX. Biserica protestantă acordă o atenție deosebită și educației religioase în familie. Astfel, în secolul XIX, educația tineretului protestant se află sub influența exclusivă a Bisericii, care promovează dezvoltarea solidarității creștine. Totuși, spre sfârșitul veacului, se ivește o înstrăinare a poporului de Biserica sa.

Disputa continuă în veacul al XX-lea. În 1918 ea se termină cu separarea acestor două instituții. Constituția din 1919, acordă dreptul tuturor bisericilor din Germania de a se îngriji de educația religioasă a tineretului și în școală. Faptul că în acest scop toți factorii de educație teoretică și practică a tineretului acordă un deosebit interes acestei lucrări, căutând să-și desăvârșască metodele de lucru, îndeamnă Biserica să țină cont de cerințele vremii, în opera sa educativă. Ea nu pierde contactul cu știința pedagogică, dar nu-și părăsește o clipă punctul său de vedere. Ca să-și ajungă scopul, Biserica colaborează cu statul, cu comuna politică, cu corpul didactic de toate gradele, care recunoscînd instituția divină ca pe un factor de cultură supremă, purtînd valori eterne, o sprijină în opera sa de zidire a împărăției lui Dumnezeu pe pămînt.

Învățămîntul religios — Cateheza — în Biserica Ortodoxă Română

Precizăm din capul locului că lecția aceasta va avea un caracter retrospectiv: ea va reliefa mai întîi acele faze din trecut în care acțiunea învățătoarească a Bisericii s-a evidențiat mai pronunțat prin contribuția unor personalități distincte și sub influența unor idei înnoitoare; apoi vom raporta problema la situația din prezent a învățămîntului religios din Biserica Ortodoxă Română, în comparație cu aspectele din trecut ale acestui învățămînt.

În contextul de mai sus este necesar să reținem faptul că începuturile modeste ale învățămîntului religios sînt împletite cu începuturile tot atît de modeste ale învățămîntului românesc în general și că această fază are o durată destul de întinsă. Minăstirile înfățișează locul și mediul în care a luat ființă acest învățămînt, ca apoi el să ființeze și pe lângă unele scaune chiriarhale. Acolo, în duh de evlavie, în duhul slujirii lui Dumnezeu și a oamenilor, au deprins slova, mai întîi în slavonă și apoi în limba românească, cei ce doreau să fie îndrumători întru cele duhovnicești și lumești ale credincioșilor sfintei Biserici. Iar această lucrare izvoră din cea mai veche tradiție a Bisericii creștine.

Ne ducem mai întîi cu gîndul la strădania neobositului călugăr Nicodim (secolul al XIV-lea), venit pe pămîntul nostru de la Sfîntul Munte, vestită vatră de cultură ortodoxă și de trăire duhovnicească.

Bun cunoscător al Sfintei Scripturi, el cerea ucenicilor săi nu atât cunoașterea seacă și rece a rugăciunilor, rînduieilor și slujbelor bisericești — deși acestea au mare însemnătate pentru cultul creștin — ci, mai ales, prețuia curăția morală a celor dornici să se preoțească⁴³. Și aceeași atitudine au vădit-o și ucenicii veniți odată cu Nicodim, ca și aceia crescuți mai apoi de el, în minăstirile prin care ei au ostentat pentru a lor și a multora îmbogățire duhovnicească.

Datorită împrejurării că pînă la începutul veacului al XVII-lea aflăm minuitori ai condeiului numai prin minăstiri, că pe lângă aceștia uceniceau cităva vreme cei ce doreau să învețe să citească și să scrie de la cite un călugăr strădalnic în ale slovei, miluit pentru «nobila osteneală» după omenescă învoială, înțelegem ușor că aici trebuie încopciată întemeierea celor dintii școli pentru pregătirea viitorilor preoți și dieci sau pisari domnești⁴⁴. De bună seamă, nu e vorba de întemeierea unor școli sistematice în înțelesul de mai tirziu și de azi, ci e vorba doar de faza lor începătoare. Dar tot de aici înțelegem că, în aceea vreme, minăstirile erau «singurele focare de cultură, de la care s-au aprins, cu timpul, luminile pe lângă scaunele eparhiale și pe lângă bisericile din orașe și chiar din unele sate, firește acolo, unde s-au găsit vlădici și preoți cărturari și inimoși»⁴⁵; au luat astfel ființă și unele școli bisericești și, paralel cu acestea, unele școli domnești — zidite de Biserică, respectiv de domni rîvnitori întru ale slovei — și care au desfășurat lucrare cărturărească multă vreme.

Călugării sînt cei dintii care au ctitorit și aceste școli românești, școli în care învățămîntul era aproape în întregime religios, făcîndu-se după cărțile de slujbă; în cadrul lui se învățau pe de rost rugăciuni și rînduiele ale slujbelor bisericești: crezul, sfintele taine, despre virtuți și păcate etc. De aici, cu o asemenea pregătire, plecau candidați la preoție, care ajungînd preoți, nu se deosebeau de păstoriții lor nici prin port, nici prin mijloacele de trai. În cele mai multe cazuri ei își rostuiau strădaniile duhovnicești la fel cu credincioșii, păstoriții lor, împărtășindu-le acestora bunurile supreme ale credinței creștine ortodoxe, care, înrădăcinate în viața credincioșilor, aveau să se transmită din generație în generație, pînă în zilele noastre, ca un tezaur bogat și ca un izvor de mîngîiere și întărire sufletească. Dintr-un asemenea stadiu de sănătoasă modestie, școlile bisericești din acest rîstimp au contribuit deci la îmbogățirea sufletelor credincioase cu cele mai prețioase valori spirituale și, împreună cu cele domnești, au sprijinit năzuințele nobile ale poporului român spre lumină, spre cultură. De aceea, în virtutea rostului pe care l-au purtat în viața integrală a poporului nostru, în acele vremi, ele pot beneficia, în comparație cu înaintașele lor de prin minăstiri, de sensul atribuit cuvîntului «școală», mai ales dacă sprijinim această interpretare pe mărturia unuia din cei mai iluștri

43. *Istoria Bisericii Române*, manual pentru uzul studenților Institutelor teologice, vol. I, București, 1957, p. 212.

44. După unele păreri, faza de început a învățămîntului religios, la noi, poate fi luată în considerare chiar și în sec. XIII.

45. *Istoria Bisericii Române*, vol. I, p. 215.

fii ai poporului nostru⁴⁶, și anume că termenul «școală» face parte din vechiul tezaur al limbii române și că el era în circulație mult înainte de a avea știri documentare despre existența școlilor propriu-zise. Această mărturie, ca și altele de același fel, ne îndreptătesc să subliniem și faptul că preocupările pentru educația școlară la noi, românii, au constituit o permanență, că năzuințele spre cultură și progres, simțul pentru căutarea înțelepciunii — toate acestea i-au fost poporului nostru — și îi sint și azi — trăsături caracteristice.

În ceea ce privește faza din învățămîntul religios, pe care doar am schițat-o, și ea trebuie înțeleasă ca o deschidere cu perspective luminoase spre dezvoltarea, propășirea și organizarea din ce în ce mai temeinică a învățămîntului religios în Biserica noastră, a învățămîntului românesc în general.

Dealtfel, credincioșii Bisericii Ortodoxe Române nu au văzut, în acest așezămînt de origine divină și mintuitor de suflet creștinesc numai o instituție cu acest caracter esențial și propriu ei, ci au văzut în toată vremea și o școală, anume școala care le-a mijlocit învățătura de credință și de morală ortodoxă, le-a luminat această credință, le-a pus la îndemînă și mijloace proprii în acest scop, dar, în același timp, i-a îndrumat și în cele ale vieții pămîntești, ale vieții de fiecare clipă, de fiecare zi, ale vieții materiale, culturale și sociale. Între asemenea mijloace, Biserica le-a folosit și pe cele scrise și tipărite: a folosit catehismele, tîlcuirile înțelepte asupra unor părți din Sfînta Scriptură, tîlmăcirile unor asemenea părți, ori Sfînta Scriptură în întregul ei. Și aceasta nu numai pentru cei ce trebuiau pregătiți să ia asupra lor sarcina grea și plină de răspundere a preoției, dar și pentru toți credincioșii care aveau să ia învățătură creștinească din tîlcuirile citite de preoți în cadrul Sfintei Liturghii sau altor sfînte slujbe, ca și pentru toți aceia care puteau ei înșiși să minuiască asemenea cărți pentru a lor și a altora creștere duhovnicească.

Mult mai mult decît cărțile populare, cuprinzînd îndemnuri și maxime morale (sau «moralizatoare»), apărute din vreme în vreme, care oarecum urmăreau sporirea interesului omului pentru carte, arătîndu-i că idealul suprem al dezvoltării sale intelectuale este înțelepciunea, cărțile religioase au înrîurit viața credincioșilor nu prin puterea înțelepciunii omenești, ci prin aceea a cuvîntului dumnezeiesc. Și acest lucru îl și urmăreau ele, așa cum înșiși izvoditorii lor mărturisesc limpede, cu deosebire în predoslovii ori în epiloguri. De bună seamă, aici sînt de amintit: *Catehismul românesc* de la Sibiu (1544), apoi strădaniile diaconului Coresi, care dă la iveală, în traducere, *Tîlcul Evangheliilor* (Brașov 1564, 1581), mărturisind că a dus o asemenea nobilă osteneală pentru că «în biserică mai bine este a grăi cinci cuvinte cu înțeles, decît zece mii de cuvinte neînțelese» (I Cor. XIV, 3—19). Încă și alte tipărituri din Sfînta Scriptură (ex. *Apostolul*) ale aceluiași diacon sînt mărturii ale unui îndemn lăuntric spre învățarea celor mulți. Dacă nu e locul să le amintim aici, apoi este totuși cazul să exprimăm

46. N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1928.

convingerea că lucrarea lui Coresi nu poate fi înțeleasă ca expresie a unor influențe străine⁴⁷, cum s-a crezut în trecut, ci ea este un răspuns la dragostea poporului român pentru lumină, pentru carte, pentru școală și care, atunci, nu putea deveni faptă decît prin mijlocirea unor fii ai Bisericii Ortodoxe. Cei de alte credințe religioase decît cea ortodoxă puteau duce acțiuni de prozelitism religios, căci nu aveau nici un interes să ne sprijine legea străbună. De aceea izvodirea unor asemenea lucrări, de acum și de mai tîrziu, lucrări de cuprins creștin ortodox, care au mijlocit adîncirea și păstrarea credinței și moralei ortodoxe, adică acțiunea învățătoarească a Bisericii, trebuie legate de duhul pururea innoitor al Ortodoxiei, duh de lumină, care a străfulgerat prin veacuri în conștiința credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române dornici de progres.

Predoslovla *Evangeliei învățătoare* de la Govora (1642) pune de asemenea accent pe valoarea învățaturii, motivînd chiar că învățătura condiționează dobîndirea Împărăției cerurilor⁴⁸. Tot asemenea, mitropolitul Simion Ștefan se nevoiește cu tilcuirea pe românește a *Noului Testament* (Alba Iulia, 1648), arătînd, în predoslovie, că lucrarea este menită învățării cuvîntului dumnezeiesc prin graiul înțeles de toți românii, nu numai de cei din Transilvania. La rîndul său, mitropolitul Varlaam al Moldovei traduce și dă la iveală *Cartea românească de învățătură...* (Iași, 1643) și apoi scrie *Răspunsurile la Catehismul calvinesc* (Suceava, 1645), cu explicarea din prefață că lucrarea are menirea să-i ferească pe fiii Bisericii Ortodoxe de «otravă de moarte sufletească...», «de strîmbătura și tilcul cel rău al lor (al calvinilor) ce tilcuiesc rău și strîmbează Scriptura sfîntă». Se adaugă în chip fericit, aici, *Mărturisirea Ortodoxă* (1642), în limba română, la 1692, «piatră din capul unghiului» pentru învățămîntul religios al Bisericii Ortodoxe Române, ca manual conducător în acest învățămînt pentru multă vreme și «ca operă autentic și tradițional ortodoxă»⁴⁹. Fericită este contribuția mitropolitului cărturar Dosoftei al Moldovei, cu *Psaltirea în versuri* (1673) îmbogățind, între altele, și tradiționalul colind creștinesc și românesc, care și azi desfătează sufletul credincioșilor Bisericii noastre la Crăciunul fiecărui an.

Dar *Biblia lui Șerban* (București, 1688), acest «simbol al unității limbii și al unității neamului» românesc, acest «monument al limbii și literaturii române», vine să împlinească și mai mult zelul înnăscut al poporului nostru după înțelepciune. Ceva mai tîrziu văd lumina și *Didahiile* mitropolitului Antim Ivireanul. Termenul însuși de «didahii» indică sensul didactic-religios în care au fost întocmite și rostite pre-

47. *Cartea cu învățătură* — Cazania de la 1581 «s-a publicat cu cheltuiala judei Brașovului și a tot ținutul Birsei — Hrăjitu Lucaci — Luca Hirscher — deci într-o întreprindere comercială, dar cu toate garanțiile de autenticitate ortodoxă» (N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, București, 1940, p. 61).

48. Aceleași îndemnuri le găsim în *Carte sau lumină și învățăturile creștinești*, de la Snagov.

49. Pr. T. Bodogae, *Din istoria Bisericii Ortodoxe de acum 300 ani. Contribuțiuni istorice în legătură cu Sinodul de la Iași, Sibiu 1943*, p. 140.

căli pricopsiți». Ei își țin cursurile în limba română, urmărind «drept scop cunoaștința desăvârșită a dogmelor legii», ca și «sfintele slujbe ale bisericilor să se împodobească și să poată aduce și pre norodul cel prost spre adevărata cunoaștere a legii»⁵².

Seminarii, asemenea celui de la Socola, iau ființă, mai târziu, și în Țara Românească⁵³. Stînd sub oblăduirea caldă și vegherea trează a Bisericii, ele lucrează în duhul tradițional ortodox și cresc generații de preoți luminați și întăriți nu numai în cele duhovnicești, dar și cu nețărmurită dragoste și alipire la aspirațiile național-patriotice și sociale ale poporului nostru, fapt vădit în împrejurările cruciale din istoria acestui popor. De sub oblăduirea Bisericii sînt luate în 1864 și trecute în seama statului⁵⁴, în care situație rămîn pînă în 1948.

Nu întîrzie prea mult nici înființarea Facultăților de teologie de la Iași (1860—1864) și de la București (1881, 1884), aceasta fiind pînă în zilele noastre (1948).

Mai este necesar să adăugăm și faptul că la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul celui de-al XX-lea învățămîntul religios devine obligatoriu în toate școlile statului, ceea ce va aduce cu sine și consecințe negative, cum vom vedea.

Dar învățămîntul religios pentru pregătirea preoților cunoaște o fază deosebită în Transilvania. La Sibiu, în vremea păstoririi episcopului Vasile Moga, ia ființă seminarul teologic (1811), care, după organizări și reorganizări consecutive, trăiește și azi ca Institut teologic de grad universitar, stînd sub oblăduirea Bisericii, fără nici o întrerupere, de peste un veac și jumătate de existență. Ia ființă și «preparandia» de la Arad (1812), care lucrează cu mult succes. De asemenea, mai târziu se înființează încă și alte școli pentru pregătirea preoților. Școala teologică de la Sibiu cunoaște o înflorire deosebită în vremea păstoririi mitropolitului Andrei Șaguna, datorită și unor dascăli cu înaltă pregătire pedagogică în străinătate⁵⁵. Prin acești dascăli pedagogia religioasă din Ardeal apoi și cea din întreaga țară, ajung în contact direct cu școala herbertiană.

Lucrarea învățătoarească a Bisericii Ortodoxe Române se bucură în Ardeal de o prosperitate excepțională și prin școlile confesionale, elementare și medii, slujite de puteri didactice creatoare⁵⁶ ale unei atmosfere de spiritualitate pedagogică religioasă, atît de necesară unei

52. Cf. *Istoria Bisericii Române*, vol. II, București, 1958, p. 439—440.

53. După Regulamentul Organic (la București, Buzău, Argeș în 1836, iar la Rîmnic în 1837).

54. Prin Legea instrucțiunii publice (1864), care prevedea organizarea și administrarea întregului învățămînt — și a celui religios — precum și pregătirea și recrutarea corpului didactic.

55. Sînt vrednici de amintit: Simeon Popescu, Ioan Popescu, Zaharia Boiu și Ilarion Pușcariu.

56. Amintim pe dr. Daniil Popovici-Barcianu, Ștefan Velovan, dr. Petru Span, dr. Petru Pipos și dr. Petru Barbu.

preoțimi, dascălimi și credincioși cu misiunea de a realiza «libertatea prin cultură». Și generațiile de preoți crescute la Sibiu au slujit cu convingere și cu bărbătească hotărâre nu numai Biserica Ortodoxă, ci și lunga luptă pentru unitatea, libertatea și dreptatea socială pe seama întregului popor român.

După expunerea retrospectivă de mai sus, este necesar ca acum să prezentăm și câteva aspecte negative legate de trecutul învățămîntului nostru religios. Între acestea este de amintit faptul că întregul învățămînt religios, în pragul veacului nostru și mai tirziu, sub influența pedagogiei herbartiene, are un pronunțat caracter intelectualist. Tineri ardeleni, studiind în Germania, au îmbrățișat cu însuflețire principiile herbartiene, părăindu-li-se religioase. Prin exagerarea unora din aceste principii, învățămîntul religios a suferit influența unilaterală, intelectualistă, abstractă și străină de viață a herbartianismului, lăsînd să predominie tendința pentru însușirea cunoștințelor în scop material și neglijînd simțămîntul și voința, adică rostul formativ-educativ al acestui învățămînt.

Pe lingă principiile herbartiene, în forma de prezentare a materialului biblic, s-a introdus, tot sub influență străină, povestirea liberă, atrăgătoare, socotind că astfel învățămîntul religios ar fi mai plăcut, mai ușor, cu deosebire pentru copii. Și s-a mers atît de departe în această direcție, încît unii pedagogi, încîntați chiar de talentul lor de buni povestitori, au înstrăinat nu numai textul biblic, dar s-au îndepărtat chiar și de fondul adevărului biblic, coborînd, uneori, personajele din Sfînta Scriptură la nivelul celor din simple povești sau chiar din basme fantastice⁵⁷. Ceea ce, firește, a dăunat învățămîntului religios, care constă din mijlocirea învățaturii descoperite de Dumnezeu și păstrată neschimbată de Sfînta Biserică.

*

În fața situației arătate în partea întîi a acestei lecții, Biserica Ortodoxă Română a luat atitudine, în scopul îndreptării răului, în cadrul a două congrese catehetice⁵⁸. Învățămîntul religios a continuat să stea în afara oblăduirii Bisericii, să fie în școlile învățămîntului public, mai mult scolastic, rece, la nivelul oricărui alt obiect din programa analitică. În loc să intre în preoție, mulți absolvenți de seminar și licențiați în teologie își îndreptau pașii spre îndeletniciri laice; unii nu vedeau chiar nimic din duhul sfinților, din evlavia ortodoxă, din

57. Reprezentanți mai de seamă: filantropistul Salzmann, învățătorul protestant Franz Wiedemann, cu broșura sa *Wie ich meinen Kleinen die biblischen erzähle*, 1883; Otto și Else Zurhellen, *Wie erzählen wir den Kindern die biblischen Geschichten*, Tübingen, 1906—1913; Heinrich Scharrelmann, *Herzhäfter Unterricht*, Hamburg, 1903. La noi: I. Nisipeanu, *Religia pentru copii*, București, 1922 și I. Nisipeanu și T. Geantă, *Metodica religiei și a limbii române*, București, f.a.

58. La Sibiu, în 1922 și la Mînaștirea Dealu, în 1933.

sufletul cald și uman al Ortodoxiei, ceea ce accentua tot mai mult necesitatea ca învățămîntul religios să fie readus pe făgașul său firesc, adică sub oblăduirea Bisericii. Căci doar numai «școlile teologice predau învățătura Bisericii și e absurd ca această învățătură să pornească de altundeva decît de la Biserică. Magisteriul Bisericii răsare din Biserică și trebuie controlat de Biserică»⁵⁹. Și necesarul s-a făcut posibil, după anul 1948, cînd organizarea actuală a învățămîntului teologic, în sensul tradițiilor ortodoxe, s-a realizat datorită înțelegerii autorității de stat și strădaniilor Sfîntului Sinod în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, și anume că acest învățămînt «e dat de Biserică și pus în funcțiune de organele Bisericii»⁶⁰, ca să crească preoți adevărați — cum preciza la vreme Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian — nu preoți de fațadă, să crească preoți care să simtă și să trăiască preoția lor; preoți ai chemării, ai vocației, spre a sluji lui Dumnezeu și tuturor oamenilor, credincioșilor; ei să fie aleșii lui Hristos, aleșii Bisericii întru slujirea lui Hristos și Bisericii Sale cu toată căldura și convingerea».

Astfel, readus sub oblăduirea Bisericii, învățămîntul religios în Biserica Ortodoxă Română este predat în institute teologice de grad universitar, în școli de cîntăreți bisericești și seminarii teologice, prin cursuri de îndrumare misionară și, din 1968, într-un seminar teologic special⁶¹, toate cu rostul «de a pregăti pe slujitorii Bisericii, în biserică și pentru biserică și viață, în vederea apostolatului lor evanghelic, care a fost întotdeauna ținta propovăduirii creștine în lume, căutînd să formeze cetățeni devotați ai patriei pămîntești și rivnitori ai împărăției lui Dumnezeu»⁶².

După 1948, și catehizarea credincioșilor, prea puțin luată în seamă în trecut, a primit o nouă orientare prin grija Sfîntului Sinod și anume pe urma hotărîrii din octombrie 1950, hotărîre reinnoită ulterior. Ea înseamnă o întoarcere la izvoarele autentic ortodoxe, adică la îmbisericirea acestei acțiuni, la legarea ei de cultul divin prin cateheze ținute în duminici și sărbători, după slujba sfintei liturghii. Subiectul catehizării sînt toți credincioșii ce vin la biserică. Prin sfintele taine, prin cîntările bisericești, prin învățătura de credință izvorîtă din «adîncimile Dumnezeirii», prin exemple din viețile sfinților, lucrarea învățătoarească tinde la formarea caracterului religios-moral creștin și la trecerea învățăturii în fapte creștinești, în viața creștină adevărată. Și niciunde ca în biserică, în atmosfera de evlavie și de rugăciune cucer-

59. *În slujba culturii creștine ortodoxe. Omagiu Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian*, în «Studii Teologice», XIII (1961), nr. 1—2, p. 3.

60. *Ibidem*, p. 2.

61. Cf. *Deschiderea cursurilor seminarului teologic special de la Curtea de Argeș*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVI (1968), nr. 11—12, p. 1267.

62. *Istoria Bisericii Române*, vol. II, p. 1267.

nică de acolo nu se poate nădăjdui încreștinarea totală a credincioșilor Bisericii noastre⁶³.

În ajutorul catehizării vin cărțile de slujbă, cărțile de rugăciuni și de cântări bisericești, cu deosebire cartea de *Învățătură de credință creștină ortodoxă* (1952).

Mai mult chiar decât catehizarea credincioșilor în modul arătat puțin înainte, trebuie remarcată acțiunea instructiv-educativă pe care o împlinește azi familia creștină, îndeosebi în ceea ce privește cultivarea sentimentului religios, trăirea vieții creștinești, însușirea unor deprinderi religioase-morale și trecerea acestora în fapte ziditoare pentru individ și pentru comunitatea umană. Ea poartă o asemenea acțiune în virtutea unui simțămînt de răspundere ce se leagă de viața Sfintei Familii și de aceea a Mintuitorului nostru Iisus Hristos. Căci în acea familie purtătoare de smerenie, de moralitate desăvîrșită și de neîntrecută omenie, pruncul Iisus «creștea și se întărea cu duhul, umplindu-se de înțelepciune, și harul lui Dumnezeu era peste Dînsul» (Luca XXI, 40). El «propășea cu înțelepciunea, cu vîrsta și cu harul înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor» (Luca II, 52).

Dar acțiunea aceasta nu are numai temeuri scripturistice, ci și temeuri tradiționale, așa cum mărturisesc Sfinții Părinți și scriitorii bisericești. Ei arată că în familie începe și oarecum se stabilește viitorul temporar, ba și cel etern, al copilului⁶⁴; că familia este cea dintîi și cea mai însemnată școală pentru viață și că în sarcina ei stă răspunderea pentru viitorul fiilor ei, atît în fața lui Dumnezeu, cît și în fața oamenilor⁶⁵, ea putîndu-i întări pe aceștia în virtute și în înțelepciune⁶⁶. Ei accentuează că toate strădaniile părinților pentru bunăcreșterea fiilor lor se întemeiază pe încrederea desăvîrșită pe care aceștia o au față de ei și, în chip cu totul deosebit, se reazimă pe dragostea totdeauna existentă între părinți și copii. Și această realitate spirituală îi călăuzește și pe părinții creștini ai Bisericii noastre de azi. De aceea, nestîngheriți de nimeni și de nimic, ei își cresc copii «întru învățătura și înțelepciunea Domnului» (Efes. VI, 4).

Însă părinții creștini, ei înșiși leagă încrederea și iubirea lor de realitatea cea netrecătoare și de tot curată, de Dumnezeu. Și tocmai din acest motiv, lucrarea pe care ei o împlinesc, în creșterea duhovnicească a fiilor lor, are caracter de jertfă bine primită înaintea lui

63. Problema catehizării este tratată pe larg în studiul Pr. Prof. D. Belu, *Preocupări și studii de pastorală, omiletică și catehetică*, în *Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române*, la a XX-a aniversare a înscăunării Prea Fericitului Patriarh Justinian, București, 1968, p. 369—384.

64. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia IX la Epistola Sîntului Apostol Pavel, I Timotei*, P.G. LXII, p. 456—548.

65. Idem, *Despre creșterea copiilor*, în *Mărgăritarele lunii*, nr. 1, Pr. V. Ionescu, București, 1936, p. 2.

66. Idem, *Omilia XI la Evanghelia după Matei*, P.G., LVII, p. 191—202.

Dumnezeu, ca și săvârșirea unei Sfinte Taine de către un preot⁶⁷. Și iarăși, din această relație spirituală, credința în Dumnezeu pătrunde și în sufletul fiilor și, în chipul acesta, ei ajung să iubească realitatea lui Dumnezeu prin mediul din jurul lor, prin ceea ce arată și fac părinții lor, prin aceea că, pentru ei, tot ceea ce văd la părinții lor înseamnă adevăr și autoritate⁶⁸. Ei ajung să-și încredințeze viața lui Dumnezeu, întemeindu-se pe încrederea și dragostea părinților în Atotputernicul. Așa naște, crește și se desăvârșește sentimentul de iubire și credință în Dumnezeu.

În Biserica noastră, la această acțiune educativ-religioasă a familiei se adaugă, în chipul cel mai firesc, lucrarea preotului duhovnic, lucrare care își trage seva din străfundul istoric și tradițional al creștinismului genuin. Și nu este vorba de lucrarea unui profesionist, ci de aceea a unui părinte iubitor, care se apleacă asupra vieții sufletești a fiilor săi duhovnicești, bucurându-se de încrederea lor. În mod deosebit, această acțiune învățătoarească și educativă a preotului ortodox se împlinește în scaunul mărturisirii, în taina spovedaniei, taină care mișcă adâncurile sufletești din credincioși, ajutându-i să-și limpezească viața religioasă, viața lor în general. Și aceasta, pentru că ea are și un substrat psihologic-religios, deci nu numai un caracter soteriologic, substrat în care operează preotul duhovnic. La el, la preotul duhovnic, apelează credincioșii, cu deosebire aceia dintre ei care se simt apăsăți de păcate personale și doresc să se elibereze de sub povara lor și să se regăsească prin aceasta, în dragostea lui Iisus Hristos, aflând de la duhovnic că patria sufletului creștin este «lumina, fericirea și viața veșnică»⁶⁹.

Călăuzit cu dragoste de preotul duhovnic, credinciosul Bisericii noastre este învățat și ajutat să facă act de rehabilitare religioasă și morală, să se smulgă — dacă e cazul — din patimi și să se ridice la curăție sufletească. Recunoscându-și greșelile, în urma unei bune mărturisiri, el face pas spre îndreptare, spre însănătoșire lăuntrică, avînd în față ținta spre perfecționarea vieții sale în viitor mai apropiat sau mai depărtat; el redevine capabil să se realizeze tot mai bine în viața sa religioasă și morală și să trăiască tot mai adînc, mai curat și mai deplin simțămîntul de dragoste față de Dumnezeu și față de semenii săi. Desigur, tot ajutat de preotul duhovnic, el realizează o asemenea stare pe măsura sincerității față de propria sa conștiință, sinceritate pe care o poate exprima pe deplin în sfînta spovedanie.

Fără îndoială, o desfășurare ca aceea remarcată mai sus poate fi concepută drept și ca o autoexaminare atentă și riguroasă, sprijinită

67. Sf. Grigorie de Nazianz, *Poemata moralia*, P. G., XXXVI, 929 A.

68. D. Călugăr, *Caracterul religios-moral creștin*, Sibiu, 1955, p. 229.

69. Petre Vintilescu, *Spovedania și duhovnicia*, Cuvînt de lămurire, București, 1939, p. 5. Vezi și Il. V. Felea, *Pocăința, studiu de documentare teologică și psihologică*, Sibiu, 1949, p. 306.

pe o strictă obiectivitate. Căci numai aceasta poate duce și la căință sinceră, adîncă și curățitoare de suflet, «căință care mîngîie ca o mamă și spală sufletul ca o apă curățitoare..., care se face prin lacrimi și suspinuri..., care este topitoare a păcatului..., care omoară și învie; din întineric face lumină, din păcătoși apostoli și din pustie face casă lui Dumnezeu. Ea descarcă conștiința, înlocuiește întinericul cu lumina și moartea cu viața trăită sub ploaia harului sfințitor» ⁷⁰.

Instruirea și educarea credincioșilor Bisericii noastre se împlinește și în virtutea numeroaselor tradiții religioase, obiceiuri și datini creștine rămase din trecutul nostru și care stau în strînsă legătură cu viața religioasă, cu sărbătorile din cursul anului, cu cultul creștin ortodox, cum sînt: colindatul la Nașterea Domnului, «viersurile» de la marile praznice creștine (Boboteaza de care este legată aghiazma), Floriile (cu binecuvîntarea stîlpărilor), Sfintele Paști (cu ouă roșii și pască), Rusalile și simbăta morților dinaintea Păresimilor (cu datinile și pomenile legate de pomenirea morților) ș.a.» ⁷¹. Nu poate fi ignorat nici sărutul împăcării din dragoste creștină ⁷², care exteriorizează curăția simțirii creștine, iubirea față de aproapele și față de Dumnezeu.

De bună seamă, însemnătate mai mare în promovarea învățaturii creștine și a sentimentului religios revine unui alt mijloc tradițional și permanent în Biserica Ortodoxă Română, anume cultului, ca manifestare directă a religiozității, (...) de întreținere și adîncire a legăturii spirituale cu Dumnezeu ⁷³. Începutul lui stă în fapta și în învățătura Mîntuitorului Iisus Hristos, mai precis în actul așezării sfintei euharistii, a tainei ce constituie centrul sfintei liturghii.

Atît primii creștini, cît și părinții bisericești și sfinții au simțit îndemnul lăuntric de a imita viața Mîntuitorului, de a trăi în mod cît mai apropiat cu puțință de cea pe care a trăit-o El însuși, de a aduce închinare lui Dumnezeu «în duh și adevăr», prin mijlocirea cultului divin. Îmbogățit și înfrumusețat încă în primele veacuri creștine, și mai apoi, cultul divin prezintă expresia celei mai adînci trăiri religioase; el este exteriorizarea a ceea ce credinciosul creștin are mai pur și mai propriu în ființa sa încreștinată. Dar, în același timp, el este întuirea dogmei integrale a Bisericii creștine Ortodoxe, ca și întuirea concepției creștine despre lume în imanență și cea în transcendență. Căci «viziunea frumuseții spirituale se unește, în cultul ortodox, cu cea a frumuseții lumii» ⁷⁴. «Acest cult este cerul pe pămînt, este manifestarea frumuseții lumii spirituale, este arta ideală care prin ea însăși

70. Il. V. Felea, *op. cit.*, p. 305, 249, 298.

71. Asist. Diac. Ene Braniște, *Participarea la liturghie și metodele pentru realizarea ei*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 7—8, p. 567 ș.u.

72. *Ibidem*.

73. Gh. Șoima, *Funcțiunile muzicii liturgice*, Sibiu, 1945, p. 30.

74. S. Bulgakoff, *Ortodoxia*, trad. Nicolae Grosu, Sibiu, 1933, p. 162.

ne dă sentimentul dulceții Bisericii»⁷⁵. Îndeosebi Sfânta Liturghie ortodoxă «nu este altceva decît însăși Teologia întregă turnată în forme speciale pentru viața sufletească a tuturor creștinilor». Participînd la Sfânta Liturghie, credinciosul ortodox, «află hrană și deșteptare tuturor simțămîntelor religioase... Sfânta Liturghie este, așa-zicînd, întregul creștinism în realizare»⁷⁶. De aceea, primii creștini, «oameni ai rugăciunii»⁷⁷, participau la Sfânta Liturghie cu toată pietatea, cu toată ființa lor. Chiar și «conștiința de comunitate religioasă și distinctă s-a încheșnat în mentalitatea primilor creștini în atmosfera liturghiei»⁷⁸.

Sfânta Liturghie a născut și a crescut dintru început adevărata religiozitate creștină⁷⁹, religiozitate care și în viața creștinilor ortodocși de astăzi «se manifestă în formele ei rituale fixate și consfințite de o veche tradiție și experiență în materie de viață spirituală»⁸⁰. În felul acesta, «ea este însuși sufletul Ortodoxiei în rugăciune, închizînd întrînsul, cu scumpătate, tradiția și experiența prețioasă a trecutului, dar rămînînd mereu receptiv față de formele și nevoile noi ale prezentului»⁸¹.

În problema pe care o urmărim trebuie să mai subliniem și faptul că «sfînta liturghie este și o școală a învățaturii creștine (...) o cateheză vie, la îndemîna și pe înțelesul tuturor. În ea, creștinul află învățătura dogmatică a Bisericii, sub forma concentrată a Crezului, dar și sub forma populară a imnurilor și rugăciunilor ce îmbracă o întregă teologie. Găsim apoi Sfînta Scriptură, în pericopele din Apostol și Evanghelie, în nenumăratele versete, expresii și aluzii biblice presărate din belșug în textele liturgice, precum și în tilcurile Sfinților Părinți din minunatele Cazanii. Și, mai presus de orice, găsim însăși datoria sfîntă a mîntuirii noastre simbolizată în chip plastic în momentele principale din rîndurile sfînteii slujbe»⁸².

Este de remarcat faptul că nu numai sfînta liturghie, ci și celelalte părți, întreg cultul divin ortodox prezintă aceeași bogăție în sensuri, în frumuseți, în puteri ale revărsării darurilor lui Dumnezeu în fiii Bisericii. El influențează sufletul credincioșilor și îl cucerește pentru dragostea lui Hristos, pentru o viață creștină plină de iubire către Dumnezeu și către aproapele⁸³. «Întărînd sentimentul religios, el fortifică întreaga structură sufletească a credinciosului creștin»⁸⁴, înfățișînd astfel cel mai propriu mijloc în educația religioasă.

75. *Ibidem*.

76. V. Mitrofanovici, *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, 1929, p. 505.

77. J. Dellinger, *Christentum und Kirche in der Zeit Grundlegung*, 2 Aufl., Regensburg, 1955, p. 357.

78. P. Vintilescu, *Funcțiunea eclesiologică și comunitară a liturghiei*, București, 1946, p. 4—5.

79. *Idem*, *Liturghia în viața românească*, București, 1943, p. 343.

80. Diac. Asist. Ene Braniște, *op. cit.*, p. 567 ș.u.

81. *Ibidem*.

83. Cf. Gh. Șoima, *op. cit.*, p. 39.

84. M. Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă*, p. 162.

În același scop instructiv și educativ-religios intervine și cîntarea bisericească; ea înobilează sufletul și conștiința creștină, prin faptul că «potolește pasiunile ce se nasc din carne, alungă gîndurile rele...», se revărsă în suflet ca să rodească și să dea fructe bune»⁸⁵. Ea face să încolțească smerenia și aprinde dorul spre trăirea în Dumnezeu, fiind în același timp «tovarășul prieteniei, apropierea celor ce stau departe, împăciuitoarea celor ce-și poartă vrăjmășie»⁸⁶.

Ca și în trecut, și astăzi cîntarea bisericească întregește cultul divin, mișcă și fructifică structura sufletească a credincioșilor. Cu deosebire cîntarea bisericească în comun, cîntată adică de toți credincioșii prezenți la sfintele slujbe, așa cum acest lucru se practică astăzi în multe parohii, cultivă spiritul de frățietate, de solidaritate creștină și umană în general. Căci, «psalmodia aduce cu sine tot ce poate fi mai bun: iubirea, făcînd din tovarășia laolaltă a glasului un fel de trăsătură de unire între creștini, adunînd (obștea credincioșilor) laolaltă într-un singur glas de cor»⁸⁷.

Preoții, în biserică, folosesc cu prisosință acest mijloc, în activitatea lor învățătoarească și culeg bogate roade.

Se știe bine că educația — vorbind în general despre această acțiune umană — se împlinește ideal prin contactul personal al educatorului cu ucenicii săi. Lucrul acesta este luat în considerare și atunci cînd este în cauză creșterea duhovnicească a credincioșilor Bisericii noastre, adică atunci cînd preotul vine în contact cu credincioșii săi, cu prilejul săvîrșirii unor acte de cult la domiciliul acestora. Și asemenea prilejuri intervin foarte des, iar preotul le folosește cu înțelepciune, cu tact pastoral zămislit într-o tradiție străveche, vestindu-L, prin prezența, slujba și cuvîntul lui, pe Mîntuitorul Iisus Hristos.

În familiile credincioșilor, preotul merge în ipostaza sa de părinte și din această poziție lucrează la îndrumarea sufletească a fiilor săi duhovnicești. Ca părinte duhovnicesc, preotul, în chip firesc, își îndeamnă credincioșii la o trăire în iubirea lui Dumnezeu și a oamenilor, dar și la curăție, la sirguință și la hărnicie, la cumpătare și la plinirea tuturor virtuților pe urma cărora ei își asigură sănătatea trupească și sufletească, își cîștigă cinste și omenie și un nume bun în viață, în societate și prin care, după felul cum trăiesc creștinismul în lumea aceasta, ei pot nădăjdui cîștigarea bunurilor spirituale netrecătoare din viața viitoare⁸⁸.

Cînd e cazul, preotul duce în căminul credincioșilor săi mîngîlierea Evangheliei și îmbărbătarea creștină; pe cei căzuți în necazuri și supărări inerente vieții omenești îi sprijină prin participarea sa la dure-

85. Diodor de Tars, *Fragmente din psalmi*, P.G., XXXVII, p. 1588—1589.

86. Cf. Sfîntul Vasile cel Mare, *Comentar la psalmi*, trad. Olimp Căciulă, București, 1943, p. 29.

87. *Ibidem*.

88. Cf. D. Voniga, *Activitatea pastorală a preotului în parohie*, Arad, 1926 p. 14—18.

rea lor, dar, în același timp, caută să înfiripeze în sufletele lor credința în bunătatea lui Dumnezeu, în optimismul creștin generator de energii morale constructive.

Ocaziile în care preotul vine în contact cu credincioșii săi, la domiciliul acestora, sînt multe: ajunurile, aghiasma, diferite ierurgii, înmormintările, maslul, cuminecarea bolnavilor etc. Chiar și numai prezența sa acolo are un efect pozitiv prin ea însăși, așa cum, prin asemănare, se face simțită, în mod plăcut prezența părinților în mijlocul fiilor lor după trup. Iar cuvintele pe care preotul le rostește cu asemenea ocazii, cuvinte care cuceresc cu cît sînt mai curate prin simplitatea lor, întregesc în modul cel mai fericit lucrarea învățătoarească din biserica parohială.

Astfel, învățămîntul teologic este reorganizat și orientat în acord cu cerințele vremii noastre, prin catehizarea credincioșilor în biserică, prin folosirea mijloacelor tradiționale și permanente în învățarea și educarea credincioșilor, prin lucrarea multor preoți de vocație, preoți îmbrăcați în evlavie și cucerii întru totul de dragostea pentru Hristos și pentru Biserica Sa, preoți călăuziți de răbdare, blîndețe și înțelepciune. Biserica Ortodoxă Română deschide sufletul credincioșilor ei spre realitățile vieții de azi, spre înțelegerea și slujirea omului, a oricărui om. Aceasta, ca mărturie a slujirii lui Dumnezeu și slujirii făpturii Sale celei mai alese: omul.

BIBLIOGRAFIE

- N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor pînă la 1688*, București, 1904.
 I. Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918.
 N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1928.
 Gr. Borgovanu, *Istoria pedagogiei*, București 1919.
 I. Crăciun, *Catehismul românesc de la Sibiu*, Sibiu-Cluj, 1945—1946.
 Andrei Șaguna, *Instrucțiunea pentru învățători*, Sibiu, 1862.
 O. Ghibu, *Istoria literaturii didactice românești...*, București, 1916 («Anal. Acad. Rom.», tom. XXXVIII).
 Simion Popescu, *Catehetica, adică metoda specială a studiului religiunii*, București, 1892.
 1. Ștefanelli, *Catehetica*, 1904.
 P. Barbu, *Elemente de catehetică sau metoda religiunii*, Caransebeș, 1906.
 I. Savin, *Învățămîntul religios în școlile secundare*, București, 1923.
 I. Nisipeanu, *Religia pentru copii*, București, 1922.
 M. Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă*, Oradea, 1928.
 N. Terchilă, *Psihologia contemporană și învățămîntul religios*, Sibiu, 1935.
 D. Călugăr, *Șapte cărți de religie*, Sibiu, 1936—1946.
 D. Călugăr, *Preocupări catehetice*, Sibiu, 1944.
 D. Călugăr, *Educație și învățămînt*, Sibiu, 1946.

- N. Terchilă, *Herbart și herbartienii români din Ardeal, Sibiu, 1941* (anuarul Acad. teologice, Sibiu).
- M. Bulacu, *Pedagogia creștină ortodoxă*, București, 1935.
- N. Terchilă, *Prolesorul Ioan Popescu* (anuarul Acad. teologice, Sibiu), 1931—1932.
- St. Birsănescu, *Academia domnească din Iași, 1714—1821*, București, 1962.
- R. Munteanu, *Contribuția școlii ardelenice la culturalizarea maselor*, București, 1962.
- V. Popeangă, *Presa pedagogică din Transilvania, 1860—1918*, București, 1966.
- I. Popescu Teiușan, *Contribuții la studiul legislației școlare românești. Legea instrucției publice din 1864*, București, 1963.
- L. Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania*, București, 1966.
- G. G. Antonescu, *Educația morală și religioasă în școala românească*, București, 1937.
- N. Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania pînă la 1800*, Blaj, 1944; *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, București, 1952.
- I. Nicolaescu, *Viață nouă, duh nou. Reorganizarea învățământului religios. Noua organizare pastorală a clerului* («Glasul Bisericii», nr. 8, 1949).
- I. Mihălcescu, *Readucerea învățământului teologic sub conducerea Bisericii și noua lui organizare* («Biserica Ortodoxă Română», nr. 72, 1954); *Catehismul creștinului ortodox*, Sibiu, 1956.
- N. Balca, *Importanța catehetică a sl. liturghii* («Biserica Ortodoxă Română», nr. 1—2, 1959).
- E. Zaharian, *Pedagogia românească interbelică*, București, 1971.
- O. Oprea, *Învățământul obligatoriu în România și în alte țări*, București, 1972.

II. —
SUBIECT

Ca să
tăm și să
structura e
disparate,
fința relig
acceptînd
propriu-zis
culti, conf
stițioase

Trăir
în medita
trăirilor
Această
religioas
gios obs
gia reli
baza ch
sind m
istorie.

A
problem

Sin
și se n
poate
cetare
care p

N
nescu
molo
gia li
perce
plări

II. — PROBLEME ASOCIATE CUNOAȘTERII SUFLETULUI SUBIECȚILOR CATEHIZĂRII ȘI EDUCAȚIEI LOR RELIGIOASE

A. — Psihologia religioasă

a) *Structura psihologică a religiei*

Ca să putem catehiza trebuie neapărat să ne dăm seama, să căutăm și să aflăm un răspuns la întrebarea : Ce este religia ? Care este structura ei psihologică ? Părerile privitoare la această problemă sînt disparate, ba chiar contradictorii. Unii cercetători, pentru a preciza ființa religiei, recurg la cele mai primitive preambule ale religiozității, acceptînd ca elemente esențiale religioase chiar desfigurări ale vieții propriu-zis religioase, în locul manifestărilor religioase ale creștinilor culți, confundînd trăirea religioasă cu aberații obscurantiste și superstițioase.

*Trăirea religioasă*⁸⁹. Ființa religiei ni se destăinuie în reflectările, în meditățile profunde ale oamenilor religioși asupra actelor, asupra trăirilor lor religioase. Metoda de cercetare este deci introspecția. Această metodă întîmpină mari greutăți, deoarece o profundă trăire religioasă exclude autoobservarea sau introspecția, iar fenomenul religios observat retrospectiv nu-și mai păstrează originalitatea. Psihologia religioasă experimentală încearcă să pătrundă ființa religiei pe baza chestionarelor completate de oameni profund religioși, sau folosind mărturisirile marilor personalități religioase din Biblie sau din istorie.

A defini sau a destăinui cu exactitate ființa religiei este deci o problemă grea.

Simțămîntul religios, care se înalță din adîncul sufletului nostru și se manifestă într-o bogăție extraordinară de forme externe, nu se poate cuprinde într-o singură formulă petrificată. Însă o profundă cercetare după ultima lui esență ar putea descoperi izvorul principal din care pleacă toată bogăția de forme de manifestare religioasă.

Ne este cunoscut că Lactanțiu deduce cuvîntul religie de la latinescul «religare», o interpretare plauzibilă din punct de vedere etimologic. Noi însă vom încerca să aflăm un înțeles mai profund. Religia înseamnă o legătură sfîntă. Omul credincios așezat în lumea aceasta percepe tot ce este în jurul lui ca o mulțime mare de obiecte și întîmplări fără nici o legătură, care parte influențează favorabil, parte ame-

89. Vezi Lucian Bologa, *Psihologia vieții religioase*, Cluj, 1930.

nință cu distrugerea vieții lui. Aruncat de mîna sorții între îngrozitor și sublim, frică și bucurie, durere și fericire, încearcă a stabili o oarecare legătură între tot ce-l înconjoară; să descopere un înțeles oarecare și tot ceea ce îi pare la început fără de nici un sens, încearcă a reduce, a lega de o unitate superioară, de un principiu înțeles de el. El vrea să știe pentru ce există, pentru ce trebuie să trăiască, pentru ce una sau alta, este tocmai așa și nu altfel, pentru ce o întimplare sau alta l-a atins tocmai pe el și nu pe altul.

Ca să poată săvîrși această încercare, atît de necesară pentru el, face apel la două puteri sufletești: rațiunea cugetătoare, cercetătoare și sentimentul care pătrunde faptele și caută pretutindeni relații intime cu sufletul propriu. Ele se întregesc reciproc, sînt sprijinite în acțiunea lor de voință și nu se pot despărți una de alta. În general se poate spune, că drumul rațiunii îl urmează știința, iar drumul sentimentului este rezervat pentru omul credincios.

Psihologia religiei constată că religia ar fi: raportul nemijlocit al «eului» nostru mărginit cu un «Eu» supraomnesc pe care îl trăim în mod nemijlocit ca pe o divinitate care se coboară, dintr-o lume superioară, în ființa noastră pămîntească. În urma acestui raport, se produce în noi o înnoire neîncetată a sentimentului nobil și prin aceasta o schimbare, o înviore a vieții.

William James afirmă într-un tratat de psihologie că rezultatul final este în tot cazul un sentiment de bucurie, de eliberare, care sporește chiar și puterea trupească și avîntul; ne îmborsăvim în el ca florile în roua dimineții. În repetate cazuri și îndeosebi la studierea «pocăinței» sau a «sfîințeniei» se constată (prin analiza experienței religioase individuale) că sentimentul religios învinge orice deprimare sufletească, împrumută credinciosului putere de a răbda, iar vieții lui îi dă demnitate, importanță și preamărire.

E o stare sufletească de o însemnătate nu numai psihologică, ci și biologică. Lev N. Tolstoi are dreptate cînd zice că credința este forța cea mai puternică prin care trăiește omul credincios.

O legătură strînsă a «eului» propriu cu un «Eu» superior în forma cea mai plauzibilă se manifestă: la *proorocii din Vechiul Testament*; la *Domnul Iisus Hristos și la Știința Apostoli*. Din Vechiul Testament vom analiza *chemarea proorocilor*: *Isaia, Ieremia și Amos*, după textul biblic: «Și am zis, o, ticălosul de mine, că m-am umilit fiindcă sînt om; și buze necurate avînd, și locuiesc între popor, care are buze necurate și pe împăratul, Domnul Savaot l-am văzut cu ochii mei. Și s-a trimis la mine unul din serafimi și în mîna avea cărbune de foc pe care îl luase cu cleștele din altar. Și l-a întins la gura mea și a zis: «Iată s-a atins acesta de buzele tale și va șterge fărădelegile tale și păcatele tale va curăți». Și cine va merge la poporul acesta? Și am răspuns: «Iată-mă, trimite-mă pe mine!» (Isaia VI, 5—8).

«Și a zis Domnul către mine: «Nu zice, că tînăr sînt eu, căci către toți care te voi trimite, vei merge și toate cîte voi porunci ție vei grăi. Să nu te temi de fața lor, că Eu cu tine sînt, ca să te scot pe tine, zice

Domnul»... «Și îți încinge mijlocul tău și te scoală și grăiește către ei toate cîte voi porunci ție; nu te teme de fața lor, nici te înfricoșa înaintea lor, că Eu cu tine sînt, ca să te scot pe tine, zice Domnul. Iată te-am pus pe tine, astăzi, ca pe o cetate tare și ca un zid de aramă tare la toți împărații ludei și la boierii lui și la poporul pămîntului. Și vor da război asupra ta și nu te vor putea birui, pentru că cu tine sînt Eu, ca să te scot pe tine, zice Domnul» (Ieremia I, 7—9; 17—19).

«Iar în Betel nu vei mai adauga a prooroci că sfințitorul împăratului este și casă a împărăției sale. Și a răspuns Amos și a zis către Amazia: «Nu eram eu prooroc, nici fecior de prooroc, ci păstor eram scuturînd dade». Și m-a luat Domnul de la oi și a zis: «Mergi și proorocește asupra poporului meu Israil» (Amos VII, 13—15).

În toate aceste trei citate observăm că o realitate supranaturală, un «Eu» superior, viața de sus, coboară în sufletul omului, pătrunde în viața lui ca și cînd s-ar deschide izvoarele adîncului care prefac riul blind al vieții de pînă atunci într-un enorm fluviu cîntropitor. În fața acestui «Eu» superior, toate cele pămîntești apar ca o nimicnicie; gîndurile din lumea aceasta, reprezentările care produc teamă și deznădejde, dispar cu desăvîrșire. Puterea de viață în «eul» propriu crește și îl ridică deasupra lumii pămîntești, care dispare, își pierde importanța pentru el. În sufletul lui se dezvoltă în mod covîrșitor o realitate superioară, care zdrobește marginile concepției înguste despre viața personală, egoistă și o îndreaptă spre nemărginire, spre veșnicie. Sînt sentimente de atîrnare, care prin legătura pe care o face izvorul suprem al atîrnării cu subiectul religios, devin sentimente de o putere fără seamăn.

În viața Mintuitorului nostru Iisus Hristos trăirea divinității este, de asemenea, izvorul primordial, din care pornește întreaga Lui acțiune. Mintuitorul «trăiește» unitatea Lui cu Dumnezeu-Tatăl. «Eu și Tatăl una sîntem», sînt cuvinte ce caracterizează religia lui Iisus. El «trăiește» în sine o lume superioară. El «simte» prezența lui Dumnezeu ca o voință sfîntă, care voințe numai binele.

Experiența Lui despre Dumnezeu nu se epuizează în această tendință a voinței spre ce este bun. Iisus simte, «trăiește» divinitatea, ca pe o atotputernicie binevoitoare, care poartă și hrănește toată vietatea ca pe atotîndurarea care din abundența păcii Sale aduce pace și mîngîiere pentru sfîșierea păcatului și a pocăinței; viață din care izvorăște sănătatea trupului, iar dincolo de mormînt viața de veci. Aceasta este acțiunea Lui primordială; aceasta este întărirea sentimentului Său religios, a puterii Sale, sporite din ceruri. În puternicul Său sentiment de viață a fost înălțat prin puterea lui Dumnezeu care a pătruns de sus în sufletul Său și care toate sufletele credincioase le face să îngenunche la picioarele Lui. Prin această putere devine El făcător de minuni. Opera Sa, religia Sa a adus — pentru cei care l-au urmat — viață, putere și înălțarea existenței. Numai acela care l-a înțeles pe El a simțit, că poruncile Sale nu sînt prea grele. El a adus fericire, viață, putere și pace și în aceasta stă superioritatea Evangheliei Sale.

Hristos a venit în lume ca să servească omului și lui Dumnezeu. Fariseii n-au putut înțelege acest lucru, pentru că au rămas cu mintea și cu voia în lumea lor mărginită; n-au simțit nimic întru El și marea Lui a fost, pentru ei, hulă împotriva lui Dumnezeu. Ei n-au putut înțelege prezența lui Dumnezeu într-un om. Dar pentru cei ce au crezut, credința lor le-a fost viață și izvor de putere, de bucurie vieții înnoite prin credință.

Iisus nu aduce o teologie. El aduce viață nouă. Singura condiție de a fi părtaș la această viață este credința încununată cu faptele ei. De aceea necredința ucenicilor este cauza că ei nu pot face minuni (Matei XVII, 20); pentru necredință își pierde capul în primejdia pe apă (Marcu IV, 40). De aceea prețuiește El credința nu numai la slăbănog, ci și la cei ce-l purtau, căci aceștia îi atribuiau Lui toată puterea făcătoare de minuni (Marcu II, 5). Necredința nazarinenilor e cauza pentru care El nu poate vindeca acolo (Marcu VI, 6). «Nu te teme, ci crede numai», nu lăsa să scadă sentimentele pe care le-ai primit de la Mine și prin Mine (Marcu V, 36). Forma poruncitoare pe care o îmbracă cuvintele lui Iisus, e pildă de mângiere întemăitoare, prin care cel puternic ridică pe cel slab, turnînd în el puterea Sa de viață.

În viață, influența «eul» sensibil prin glasul gurii Sale, prin privirea Sa și prin punerea mîinilor. El, care cu Tatăl una este și în atotputernicia Sa peste toate se ridică, cel ce posedă pacea cea cerească, cere de la noi credință neclintită în El, ca astfel să putem primi putere de viață din izvorul suprem al vieții, din Dumnezeu. Această putere de viață, care pătrunde în viața noastră din subconștient, produce o dispoziție sufletească de fericire, de înălțare.

Impulsul de viață pe care-l produce convingerea religioasă, se poate manifesta în diferite direcții și anume: produce voie sau putere de viață la cei zdrobiți trupește; produce putere de a lua o hotărîre de mare valoare morală, sau de a accepta un nou scop în viață, la cei cu conștiința dormitîndă; pe cei slabi și timizi îi umple de putere și îndrăzneală; pe cei asupriți de gânduri și dureri sufletești îi umple de fericire și bucurie.

Același fenomen poate fi observat și la prima comunitate de creștini, în care puterea și bucuria îi caracteriza pe cei ce credeau în Iisus; unde «eului» umplut de noua viață sufletească nu-i ajungeau cuvintele proprii, ci vorbeau în «limbi», preamărînd faptele mari ale lui Dumnezeu; unde posedarea Duhului, care din ceruri a pătruns în viața proprie, o simțeau ca pe un fapt de experiență pe care Sfîntul Pavel îl folosește pe cel mai puternic mijloc de argumentare în grea discuție (Gal. III, 2).

Ca să dobîndim tabloul cel mai limpede cu privire la esența religiei, să ne referim acum la Sfîntul Apostol Pavel, la convertirea lui. Este de-ajuns să amintim cîteva cuvinte de-ale lui, spre a arăta că sentimentul religios fundamental este acela provocat de o putere superioară, trăită în mod real, simțită în mod nemijlocit, care putere a învins «eul» lui, care s-a sălășluit în el și din care izvorăște toată puterea lui de voință și de viață. «Toate le pot întru Hristos, cel ce mă întărește»

(Filip. IV, 13). «Și mi-a zis mie : Destul îți este ție darul meu, căci puterea mea intru neputință se săvârșește» (II Cor. XII, 9).

Din cele arătate rezultă că religia este un proces de viață și anume : o putere de viață, provenită din lumea necunoscută, pătrunde prin subconștient în conștient și prin înălțare sufletească o percepem, o simțim în mod nemijlocit. Procesul psihologic în formarea sentimentului religios trece prin două faze : a) convingerea despre micimea, slăbiciunea, neajutorarea proprie, în fața divinității, care pătrunde irezistibil în viața nepăsătoare pînă aici a individului ; b) credința în realitatea lui Dumnezeu, care ridică «eul» slab în sine, toarnă în el viață nouă și înlătură toată neputința, făcându-l capabil de fapte mari (proorocii, apostolii, sfinții etc.).

Analizînd un act al vieții religioase obișnuite (ex., rugăciunea), ajungem la aceeași concluzie cu privire la structura psihologică a religiei. Ea este o afirmare a legăturii, a dependenței eului propriu față de Eul superior. Consecințele acestei convingeri sînt devoțiunea sau dăruirea totală a eului în serviciul lui Dumnezeu, încrederea neclintită în bunătatea și dreptatea Lui. Manifestarea externă a actului intern al convingerii — cuvintele rugăciunii, ținuta demnă, lucrările simbolice, jertfa — este fenomen religios, din punct de vedere psihologic, firește, numai în măsura în care are la temelie adevărata trăire religioasă.

Un act religios prezintă următoarele *elemente psihice* :

1. *Reprezentări* despre dependența eului propriu față de Eul superior sau *amintiri* privitoare la conducerea și stăpînirea vieții proprii de către Eul divin ; privitoare la realizări cerute și bine primite de Dumnezeu, sau la neglijarea îndatoririlor religioase-morale ; privitoare la sentința despre mulțumirea și recunoștința pentru cererea împlinită ; la părerea de rău și căința pentru întrelăsări. Cu alte cuvinte, la raportul moral față de Dumnezeu.

2. *Sentimente* și afecte care însoțesc aceste reprezentări cu necesitate psihologică și cu intensitate variată (dragoste, respect, încredere, mulțumire, bucurie, datorie și recunoștință).

3. *Afirmarea* activă a convingerii, precum și îndatoririle rezultate de aici împreună cu ferma hotărîre de executare.

Această trinitate a funcțiilor psihice este prezentă în toate actele religioase și poate fi identificată în toate religiile istorice, mai ales în creștinism ca : *doctrină, cult divin și normă de viață religioasă*. Doctrina se adresează intelectului, cultul sentimentului și simțurilor, poruncile voinței. Dar aceste trei domenii ale vieții religioase alcătuiesc o unitate indisolubilă ca și funcțiile psihice corespunzătoare lor.

b) Sentimentul religios-moral

Sentimentul religios-moral este legat ființial de formele superioare ale religiei ; totuși își păstrează legitimitatea proprie. El culminează în fapta religioasă-morală izvorită din acest sentiment, care alcătuiește o unitate organică cu voința și judecata. Nu există religie fără morală.

În creștinism, temeinicit pe credința în sfințenia lui Dumnezeu, morală este focarul gândirii și acțiunii religioase. În morală se ascunde totdeauna un simbul religios.

Ființa și dezvoltarea moralității, oricât de strâns legate se află ele cu religia, au ceva independent și înrudit cu religia. Gândirea, simțirea și voința sînt strîns legat și în moralitate. Temelia judecării morale este trăirea elementară, primordială a binelui și a răului care se consolidează, se lămurește și se purifică prin mediul social și prin experiență și deprindere continuă. Prin urmare ea este condiționată de experiență și deprindere existentă care se cristalizează în sentimente religioase-morale și în reprezentările binelui și ale răului.

Esența acestui proces evolutiv constă în faptul că sentimentele axiologice se îndreaptă tot mai mult spre valorile interne, abătîndu-se de la util și plăcut, iar judecățile axiologice astfel create spun ceva despre valorile noi percepute prin sentimente. Deci în morală ca și în religie, se întîlnesc sentimentele și judecățile, sentimentul ca temelie, judecata ca lămurire și sprijin; cu alte cuvinte, trăirea și cunoașterea alcătuiesc o unitate.

La fel se explică formarea conștiinței religioase-morale, prin continuă lărgire a cercului de cunoștințe pe baza experienței și a trăirilor, care se ivesc deodată cu deprinderea vieții religios-morale. Numai că trăirile religios-morale își însușesc judecata, o asimilează ca o proprietate personală, fie că este vorba de experiență mijlocită bazată pe observări asupra altora, sau de experiență nemijlocită, bazată pe introspecție. Sentimente care se cer trăite, pe care nu le putem învăța unii de la alții, sînt: bunătatea, dragostea, compătimirea, recunoștința, dreptatea, iubirea aproapelui, considerarea, hărnicia, îndelungă-răbdarea, adevăritatea, pudoarea etc.

În urma legăturii strînse și profund interne între religie și morală, sentimentele morale aparțin trăirilor religioase, cugetarea morală, cugetării religioase și voința morală, voinței religioase. Orice motivare a bunului moral, prin motive religioase sau de altă natură, presupune că sentimentul sau gândirea religioasă a absorbit înainte vreme o serie întreagă de trăiri morale, și invers. În reprezentarea «Sacrului» se revărsă idei religioase și morale ca rîurile în marea nepătrunsă.

c) Tipurile religioase

Religiozitatea își primește pecete specifică de la predispoziție, înclinarea sufletească personală și de la temperamentul omului. Astfel putem vorbi despre diferite tipuri religioase: *tipul intelectualist* este ca acesta îl preocupă problema adevărului, argumentările logice, speculațiile filozofice, care fac din el un fanatic sau un îndoielnic veșnic

C. Wundt, E.
I. Gergensohn
Gierke, 1930.
W. Gierke, Heil
William James
Kant, 2 Aufl. Leib
Fodor, Heilert.
G. Wundt
L. Bologn. Pr
I. Popescu,
E. D. Starb
E. Sprange
G. Wundt
Leibniz, 1923.
E. Maritz
G. Wundt
P. Mend
N. Mar

frământat; *tipul voluntarist-etic* lasă pe al doilea plan problemele adevărului și este preocupat în rindul prim de realizările, de faptele vieții religioasă-morale; *tipul sentimental* este stăpinit de viața sentimentală religioasă, căutînd neîncetat momentele de înălțare sufletească, pierzîndu-se adeseori în exaltare sau în sentimentalism dulceag lipsit de judecată clară și de forța realizării și a faptei; *tipul optimist* alege părțile ușoare, vesele, senine și plăcute ale religiei; confundă esența religiei cu acestea, lăsînd să-i pătrundă întreaga viață; *tipul pesimist* descoperă pretutindeni părțile grele, apăsătoare, întunecoase ale vieții religioase; vede esența religiei într-insele, ducîndu-și întreaga viață cu aceste trăsături obscure, deprimante, reci și dușmane vieții; *tipul ilegmatic* trăiește cu nepăsare față de valorile emotive ale religiei, primește religia prin învățare și deprindere prin obișnuință, practicînd-o, fără frământări sau îndoieli.

Aceste tipuri religioase, în care se oglindesc temperamente individuale, nu apar cu o precizie pronunțată, ci, în cele mai multe cazuri, numai cînd devine predominant un element sau altul al înclinării. Între ele se află un amestec bogat ale elementelor variate care sînt greu de analizat. Dar și tipurile pronunțate sînt supuse schimbărilor. Ele se transformă, evoluează, se completează prin har, educație și voință liberă. Cunoașterea firii psihofizice a catehumenilor este de o importanță covîrșitoare pentru catehet, care trebuie să-și dea seamă că firile diferite percepe și prelucerează în mod diferit cateheza, aceeași muncă avînd și roadele cele mai variate.

BIBLIOGRAFIE

- G. Wunderle, *Einführung in die moderne Religionspsychologie*, München, 1922.
K. Girgensohn, *Der seelische Aufbau des religiösen Erlebens*, ed. III Gütersloh, 1930.
W. Grün, *Religions-psychologie*, Breslau, 1926.
William James, *Die religiöse Erfahrung in ihrer Mannigfaltigkeit*, hrsg. v. Wobbermin, 2 Aufl. Leipzig, 1907.
Fridr. Heiler, *Das Gebet*, 2 Aufl., München, 1918.
G. Wunderle, *Das religiöse Erleben*, Paderborn, 1922.
L. Bologa, *Psihologia vieții religioase*, Cluj, 1930.
I. Popescu, *Psihologia empirică*, Sibiu, 1881.
E. D. Starbuch, *Religions-psychologie*, Leipzig, 1909.
E. Spranger, *Psychologie des Jungendalters*, Leipzig, 1928.
G. Wunderle, *Frühkindliche religiöse Erlebnisse in Lichte späterer Erinnerung*, Leipzig, 1923.
E. Murisier, *Les maladies du sentiment religieuse*, Paris, 1901.
G. Werner, *Einführung in die Entwicklung-psychologie*, Leipzig, 1926.
P. Mendousse, *L'âme de l'adolescent*, Paris, 1924.
N. Mărgineanu, *Psihologia persoanei*, Cluj, 1941.

B. — Educația religioasă

Înainte de a intra în amănuntele propriu-zise privind educația religioasă, este necesar să ne ocupăm cu însăși ființa educației. Aceasta, pentru că educația este o acțiune de care se leagă o mulțime de probleme esențiale pentru viața individului și aceea a comunității, probleme întru a căror dezlegare au sirguit mulți membri din elita spiritualității umane și din întinsul câmp al vremilor.

Dar, deodată cu această constatare și în paralel cu ea, mai trebuie să acceptăm și faptul că educația însăși este o problemă de căpetenie și că adîncirea ei înseamnă, totdeauna, o preocupare nobilă pentru mîbîinele spiritual al întregii societăți omenești.

Iată cîteva considerații introductive din al căror cuprins răzbate pentru noi obligația de a prezenta, mai întîi, cadrele problemei esențiale, care este educația însăși, educația în ființa ei cea mai intimă. Numai după aceea, și în linii mari, vom putea fi în situația să prezentăm și corelatele prime, dar fundamentale, ce completează subiectul. Și enunțăm acest plan de lucru pentru motivul că nu am împlini o cerință didactică, decît prinzînd mai întîi simburile din care răsar anumite probleme, cum este și problema educației religioase.

În scopul determinării conceptului «educație», nu ne ispîtește gîndul să aducem amănunte de ordin etimologic, fiindcă un asemenea procedeu ar face expunerea mai greoaie și nici nu ar folosi prea mult în cazul nostru. Vom stăruî însă, imediat și cu toată puterea, în susținerea unui proces de reabilitare. Și anume: arătînd că în noțiunea «educație» au pătruns, cu vremea, elemente neesențiale, periferice și chiar străine de ea și că, în urma acestor împrejurări, termenul a ajuns să fie referit și la acțiuni cu care nu are nici o legătură internă; va trebui să asigurăm unui concept atît de înalt și de nobil numai conturul său cel mai propriu și mai necesar.

Subliniem, în această ordine de idei, că educația exprimă o funcție exclusiv umană și deci de nuanță pur spirituală. Ca acțiune, ea pornește de la o persoană, se îndreaptă către alta, sau mai exact spre formarea altei persoane. Puterea ei se întemeiază numai pe latura spirituală din om, pe această realitate distinctă ce stă în proprietatea exclusivă a omului.

Se poate afirma că educația exprimă o funcție dintru început asociată omului și că, în această ipostază, ea nu poate fi apreciată sub aspectul unui complex realizat printr-o evoluție în istoria spiritualității umane. Ea nu are asemănare cu invențiile de ordin tehnic, cu descoperirile științifice și nici cu procesul de înțelegere a diferitelor preocupări nici sub semnul unei rezultante a dibuirilor prin ceața veacurilor. Numai concepția despre puterea și scopul educației, numai principiile ei, fîcă a fenomenului educativ intră într-o așa-numită istorie a educației. Ceea ce, pentru problema noastră, exprimă o realitate aparte.

Educația rămâne deci o funcție a spiritului cu rădăcini înfipte în viața cea mai intimă și mai curată a omenirii din toate vremurile. Oriunde au existat oameni, în toată bună vremea și în oricare parte a pământului, procesul educativ s-a împlinit mereu și cu necesitate evidentă sub imperiul nezdruccinat al voinței pentru perpetuarea celor mai nobile avuții morale ale umanității⁹⁰. Educația contribuie deci la existența în spirit a speței umane, luminează noblețea acesteia și merge în consonanță cu drumul ei de ascensiune către deplinătate morală, către o spiritualitate adevărată, către desăvârșire.

Educația se împlinește neîntrerupt sub stăpînirea unui imperativ pornit din străfundul ființei omenesti, ca interpretare a unui îndemn ce depășește posibilitățile de exprimare, sub sceptorul neînduplecat al simțămîntului pentru înnobilarea omului. Astfel, părinții, dacă au în concepția lor de viață cît de puțin din ceea ce privește omenitatea, își îndrumă copiii spre un rost de trăire mai înaltă; dascălii cultivă în ucenici virtuți vrednice de strădanii istovitoare; Biserica tinde să-și desăvârșească fiii ei duhovnicești după modelul Omului desăvârșit, care este Iisus Hristos; iar statul năzuiește să crească cetățeni spre obținerea unor generații mai bune, mai demne, mai fericite din toate punctele de vedere.

În toate cazurile acestea — și în altele asemenea lor — omul, persoana, omul ca subiect al acțiunii educative, stă în centru și constituie, în sine și prin sine, pirghia unei creșteri, rotunjiri și împliniri spirituale. Chiar și atunci cînd nu este luat în considerare ca individ aparte, faptul educație, în ultimă analiză, nu poate fi detașat de el. Căci numai el, cu specificul ce i-a încredințat Dumnezeu, este în măsură să stabilească legătura sufletească și comuniune spirituală cu cel sau cei ce stau sub înînjurirea educației și prin el se mijlocește transmiterea, pentru alții, a valorilor morale realizate prin vremi și pentru generații întregi.

În dorința de a prezenta problema și mai concret, vom spune — un lucru de altfel cunoscut — că înseși comunitățile constau tot din oameni și că prin ei se acționează, în sens educativ, la desăvîrșirea integrală a celor ce vin mereu. Biserica, la rîndul ei, este comunitatea fiilor lui Dumnezeu pe pămînt. Pe ea a așezat-o Hristos în lume pentru a prilejui eliberarea omului din cătușele păcatului și a-l duce la desăvîrșire. Dar și ea, depozitară a harului pururea izbăvitor, lucrează la creșterea în duh a credincioșilor ei prin aleșii lui Hristos, prin cei care s-au făcut «sare pămîntului» și «lumină lumii». Aceștia, în sinul comunității luminate de harul lui Hristos, împlinesc operă educativ-religioasă.

Dar, oare nu este din destul de limpede lucrarea lui Dumnezeu întru izbăvirea omului? Oare Testamentul Vechi nu este un pedagog către Hristos? Și nu a lucrat acolo Duhul lui Dumnezeu pentru restaurarea omului în duh nou?

Nu este aceasta o acțiune educativ-religioasă prin excelență? Și, întru promovarea ei, spre creșterea duhovnicească a oamenilor, nu i-a pus Dumnezeu tot pe oameni, pe patriarhi și mai cu seamă pe proroci?

90. Cf. Gerhardt Giese, *Staat und Erziehung*, Hamburg, 1933, p. 12.

Nu este deci (educația) continuarea operei de modelare a omului creat de Dumnezeu? Și nu rămâne ea ca o acțiune pusă numai în slujba omenescului, adică a ceea ce este bun în om?

Mai aproape, restaurarea omului prin întruparea și activitatea Mîntuitorului Iisus Hristos, a determinat și mai lămurit ființa procesului educativ-religios. Căci, pentru aceasta, El însuși «pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire s-a pogorît din cer și s-a întrupat de la Duhul Sfînt și din Maria Fecioara și s-a făcut om» (art. III din «Simbolul de credință»). Ca Dumnezeu adevărat, dar înrîurînd prin duhul Său lăuntricul oamenilor; ca om deplin ce era, i-a repus pe oameni în demnitatea cu care îi încununase Făcătorul lor. Fapta Lui și rezultatele ei umplu pe de-a-ntregul conceptul de «educație» religioasă și încă în cea mai deplină accepțiune a cuvîntului. Hristos, Fiul Omului, făcîndu-se pricina mîntuirii oamenilor, rămîne în același timp și educatorul desăvîrșit al urmașilor Săi. Dealtfel, El s-a întrupat și cu scopul de a se face educator al oamenilor și a trebuit să ducă la ultima desăvîrșire chipul educatorului creștin. El și-a apropiat mai întîm sufletul altuia, iar misiunea și-a pus-o în slujba omenității, a dezvoltării ei în fiecare ins. Tocmai de aceea, în El, prin El, prin urcare la culmea unde a purtat El firea omenească pe calea schimbării și neîncetatei creșteri în duh, stă taina educației religioase, taina jertfei celui mai mare pusă în ridicarea spre sine a celui mai mic⁹¹, taina ridicării la desăvîrșirea creștină.

Dar aceasta mai înseamnă și cîștigarea adevăratei vieți creștine. «Am venit ca viață să aveți și mai multă să aveți», zice Mîntuitorul. Pe plan religios, aceasta se face și prin educație. Educația permanentizează ceea ce este mai nobil în sufletul creștin și proiectează în vecinicie ceea ce morala creștină a realizat mai bun. Dar numai cînd conținutul ei continuă să-și ia izvor din Dumnezeu, pentru înnobilarea credinciosului, cînd își adîncește puterea din creștin în creștin, întocmai — după o expresie plastică — «ca viața din viață și ca flacăra din flăcără».

Am subliniat, pînă aici, în ce constă ființa educației religioase. Vom prezenta acum cîteva probleme care se leagă strîns de miezul acestei chestiuni.

Ca să înlăturăm însă orice încercare de a se putea referi noțiunea «educație» încă și altor acțiuni întreprinse de om, dar cu un alt scop decît acela al pregătirii, îndrumării și desăvîrșirii vieții altui om, este necesar să mai facem cîteva precizări.

La prezentarea unei distincții între «dresaj» și «educație» — deși s-a încercat cîndva o apropiere între aceste două noțiuni — nici nu omenesc. Fiarele, pentru a deveni ceea ce sint, nu au nevoie de educație, dar omul, pentru a deveni om, trebuie să capete o educație cores-cului, încît provoacă, tocmai în virtutea acestei caracteristici, tăieturi chiar și între unele acțiuni la care participă spiritualitatea omului, dar

91. Cf. D. Stăniloae, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Sibiu, 1943, p. 201.

92. Concepția lui V. G. Belinski, în I. A. Cairov, *Pedagogia*, p. 23.

care nu se îndreaptă direct, statornic, continuu spre dăltuirea ființei lăuntrice a altui om. Așa se prezintă cazul sculptorului care realizează o statuie. El săvârșește operă de artă, care însă nu înseamnă educație. Statuia, oricât de armonică realizată, rămâne o creație artistică. Sculptorul și-a pus în cumpănă toate forțele și elementele de inspirație pentru realizarea ei. El a avut și o conștiință a scopului, a idealului chiar. Dar materialul asupra căruia a acționat a rămas și rămâne sub stăpânirea unei totale pasivități. El este mort. De o conștiință a scopului, de o participare activă la îmbogățire și înfrumusețare, de orice fel, nici nu se poate vorbi. În faptul educație se distinge însă reciprocitatea. Conștiința lucrării ca și a scopului se adâncește și se precizează din ambele părți, promovind structura vie — întreaga structură morală a omului — spre caracter și personalitate. El poate acționa statornic și continuu asupra unei alte persoane — chiar și asupra mai multora — intenționând ridicarea ei spre un ideal de viață, izvor de fapte mari și de trăire morală pe linia binelui. Dintr-o concepție înaltă de viață, care să se răsfrângă în faptele de fiecare zi ale lui și ale ucenicului, poate fi turnată apoi și opera de artă.

Dar și aici, numai acțiunea sculptorului întru desăvîrșirea morală a ucenicului intră în cuprinsul propriu-zis al educației.

Ne revine acum îndatorirea să arătăm, că prin contribuția spiritului în acțiunea educativă înțelegem o răsfringere susținută chiar și asupra individualității fizice. Căci educația este o acțiune care vizează întregul, armonia. Ea nu se rezumă doar la dezvoltarea funcțiilor sufletești, ci promovează în mod fericit și latura fizică din om, intenționând un stil de trăire superioară a vieții omenești în general. Ea nu dezvoltă numai forțele fizice ale unui om, ca să nu facă dintr-insul un atlet sau un sălbatic; nu dezvoltă numai forțele morale, ca să nu realizeze un entuziasmat sau un maniac; dacă ar dezvolta numai forțele intelectuale, ar face un original sau poate un monstru. Vizînd un om complet, ea îngrijește ca o armonie perfectă să existe în dezvoltarea ce o dă acestor forțe⁹³.

Poziția din care apreciem problema educației integrale se lămurește și mai deplin, dacă prindem în mod real raportul ce există între trup și suflet. Gîndirea filozofică și atitudinea unor teologi, care explică acest raport prin dependența relativă care există între om și unealta sa de lucru — de exemplu: artist-vioară, meșter-ciocan etc. — deși a prins contur mai întîi în sistemul filozofic al unui cugetător de mărimea și însemnătatea lui Platon, pare să-și piardă tot mai mult din valabilitate, să asiste la o depășire, nu numai de nuanță în exprimare, ci chiar de esență. Detașat de unealta sa de muncă, omul nu pierde nimic din personalitatea sa. El rezistă în orice moment ca o unitate compactă și de sine stătătoare. Unealta, și ea «entitate aparte», se înfățișează mai degrabă sub aspectul unui accident în posibilitățile de exteriorizarea

93. A. I. Herzen pune de asemenea problema legăturilor dintre gîndire, sentiment și voința omului. Este un susținător al necesității de a împăca inima cu rațiunea. Cf. M. F. Sebaeva, A. I. Herzen, *Despre educație*, Editura de stat, 1951, p. 33.

lor. Dar trupul omului, în raportul său cu sufletul, depășește total caracterul accidental. Numai cu el poate fi concepută unitatea psiho-fiziologică: omul. Deși «deosebite unul de altul», trupul și sufletul sînt «așa de strîns legate între ele, că numai amîndouă la un loc formează entitatea superioară care este ființa omenească. Într-adevăr, omul nu este nici numai trup, nici numai suflet, ci sinteza acestor două elemente dispartate», învață Biserica. «În virtutea acestei strînse legături, sufletul ca esență spirituală și deci superioară, stăpînește corpul, îi dictează și-l conduce spre țintele sau idealurile făurite de el, sau descoperite de Dumnezeu»⁹⁴.

Funcția tutelară a spiritului exercită astfel o influență puternică asupra individualității fizice, realizînd, cu vremea, o stilizare a acesteia din urmă. În concret, situația poate fi verificată de la om la om. Cel educat în sens adevărat, exprimă demnitate prin toate ale sale. Ținuta corpului merge în paralel cu conduita spirituală; mișcărilor sale se succed cu rost și cu seriozitate; privirea — mai ales aceasta — exprimă încredere, bunătate și dragoste; îmbrăcămintea chiar include armonie și decență. Omul grăiește adesea semenilor săi chiar prin ținuta corpului. După această ținută se deduce adesea dacă omul este sau nu ușuratic, sau dacă — dimpotrivă — are un caracter serios, dacă e om de încredere⁹⁵.

Dar încă și o altă față din problema educației își revendică acum dreptul la apreciere. Anume, trebuie luat în considerare și faptul că viața lăuntrică a omului se întemeiază pe un dinamism viu și cu tendință de înnoire continuă, progresivă. Sursele acestui proces se găsesc în forțele individului, dar își cîștigă hrană și din contactul persoanei umane cu evenimente și întîmplări felurite. Omul susține o discuție cu semenii săi, citește o carte, asistă la o conferință, participă la evenimente culturale, sociale, politice, religioase și de altă natură.

Este firesc să admitem că toate situațiile de mai sus aduc o contribuție la îmbogățirea cercului de cunoștințe, largesc cercul de experiență al omului. În mod strict însă, ele nu pot fi incluse în acțiunea educativă propriu-zisă. Toate răsar accidental în viața omului; sînt aduse mai adesea de întîmplare, care stăpînește și asupra efectelor lor. Vin, trec și altele, fără legătură internă, le succed. Nu se asociază în vederea unui scop clar definit și liber ales.

Educația însă exclude hazardul. Pentru a se înfăptui, ea stringe orice acțiune într-un făgaș tras cu bună știință, precizat pînă în amănunte, urmărind, cu o intenție mereu trează, realizarea unui scop liber ales. Educația acționează astfel în mod constant și continuu, realizînd o legătură organică între tot ceea ce poate contribui la perfecționarea omului. Aici, nu mai poate fi vorba de ceva disparat. Totul se răsfrînge poate nădăjdui realizarea unității morale, unitate care dirijează apoi

94. I. Mihalcescu, *Teologia luptătoare*, editura «Cugetarea», București, 1941, p. 78—79.

95. Cf. Fr. W. Foerster, *Școala și caracterul*, trad. St. Constantinescu, 1941, p. 138.

în mod statornic viața și toate acțiunile omului⁹⁶. Astfel se realizează și caracterul moral.

În faptul educație stă împletit — așa cum, tangențial, am arătat și mai înainte — un element uman fundamental: legătura spirituală dintre om și om. Raportul acesta este și rămâne hotărîtor în desfășurarea procesului educativ. El răzbate în plină însemnătate la începutul acțiunii educative și rămîne ca atare în întreg procesul pentru perfecționarea omului.

Dar acum este momentul să procedăm la o circumscriere și mai precisă a acestui element de căpetenie în educație. Și, în această ordine de idei, este momentul să spunem că nimic nu este în stare să slujească unei înțelegeri mai depline, pentru ceea ce voim să precizăm aici, decît raportul moral permanent existent între mamă și fiu. Există educator care să premeargă mamei? Există educator mai bun decît mama? Există, peste tot, un educator mai conștient de scop, decît ea? Poate fi închipuită o intenție mai curată și mai dezinteresată decît aceea pe care mama o nutrește pentru fericirea deplină a copilului ei? Există deci un raport moral uman mai desăvîrșit decît acela dintre mamă și fiu? Poate fi închipuită deci, educația, fără considerare la realitățile morale existente între mamă și fiu? Se poate ea împlini fără a căuta, găsi și stabili corespondență cu acest raport uman prin excelență? Nicidecum!

Factorii esențiali care se fac și rămîn purtători de putere într-un asemenea raport moral sînt: iubirea, încrederea și libertatea.

În raportul mamă-fiu, iubirea ocupă locul cel mai important. În educație, ea deține același loc. Ea este sufletul educației, puntea de legătură între educator și educat, între dascăl și ucenic. Pare că e prea puțin să spunem că dragostea este un sentiment. Ea este o forță, este puterea propriu-zisă în educație. Dragostea creează mediul cel mai potrivit pentru «modelarea omului», pentru desăvîrșirea lui, pentru ridicarea ucenicului spre dascăl și chiar mai sus. Educația «este o lucrare din dragoste spre tot mai multă dragoste. Ea pornește din dragostea învățătorului, ca apoi, clipă de clipă, pe măsură ce se descopere dragostea lui, să facă să se nască și a învățacelui, legînd printr-o dragoste tot mai adîncă cele două suflete și înființînd un raport de totală înțelegere și negrăită comuniune între ele»⁹⁷.

Opera creatoare a lui Dumnezeu izvorăște din dragostea Lui față de lume. Reabilitarea și așezarea omului în calea desăvîrșirii, pe lîngă arătarea mijloacelor celor mai proprijii, este de asemenea o faptă a iubirii lui Dumnezeu către oameni.

Mai înainte arătam că educația este și ea, într-un fel, o acțiune creatoare. Ea continuă creația prin perfecționarea omului. Dar, ca și creația absolută, nici aceasta din urmă — prin educație — nu se poate înfăptui, decît întemeindu-se pe dragostea dintre oameni.

Din dragoste izvorăște apoi încrederea. Fața ei cea mai reală se descopere tot în raportul dintre mamă și fiu; încrederea oricărui copil

96. Cf. W. Rein, *Pädagogik*, p. 63—64.

97. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 201 ș.u.

se leagă de mamă. Și faptul se întemeiază pe conștiința că numai în sufletul ei zace toată dorința pentru binele lui. Există oare vreo mamă care să nu-i dorească fiului ei supremul bine, suprema fericire? Aceeași dorință trebuie să înflăcăreze și munca educatorului.

Factorul încredere are deci un rol covârșitor de însemnat în educație. Este vorba de încrederea dascălului în ucenic, — și invers. Apoi urmează încrederea desăvârșită în drumul de străbătut către o țință îndepărtată; încredere în mijloacele care alimentează entuziasmul și forțele omului pentru continuarea acestui drum; încredere în rostul ori-căror osteneți și, peste toate, într-un ideal vrednic de om, ideal care merită să absoarbă toată viața și toate preocupările omului. Numai o asemenea încredere procură statornicie și continuitate în drumul omului către desăvârșirea lui morală.

Și trebuie să specificăm aici, că numai oamenilor pe care îi iubim le putem arăta și încredere. De asemenea, numai cei care ne iubesc își îndreaptă încrederea spre noi. Pe aceștia îi putem educa⁹⁸. Pe alții, nu.

Dintr-un raport de iubire și încredere izvorăște libertatea, adică putința omului de a urmări nesilit atingerea unui scop moral. Unde există iubire și încredere, acolo nu se poate concepe silă și nici constrângere oarbă. Dealtfel, a sili și a constrânge înseamnă așezarea omului în sclavie și ceva comun numai dresajului: în nici un caz educației, care se poate desfășura numai în libertate.

Referindu-se la însemnătatea libertății pentru realizarea culturii umane și pentru progresul moral al omului, unii educatori au asemănat-o pe aceasta «cu oxigenul și hidrogenul... fără de care nu poate exista nici un fel de viață în natură»⁹⁹. Desigur, fără de libertate nu poate exista nici un fel de viață morală.

Libertatea trebuie înțeleasă și ca un climat lăuntric, în căldura căruia structura umană se dezvoltă spontan și în toată plinătatea ei. Ea dă acțiunilor omului puterea spontaneității și a noutății creatoare și este deci în plină opoziție cu receptivitatea pasivă și mecanică. Ea favorizează inițiativa curajoasă, stînd în contrast cu pasivitatea și lenevia.

Nu trebuie să se creadă însă că libertatea în educație ar sta în contradicție cu disciplina. Dimpotrivă, între libertate și disciplină se stabilește dintru început o întrepătrundere care le face să conviețuiască în procesul educativ aproape inseparabil. Punctul lor de întîlnire constă din supunerea liberă și convingerea în putința realizării valorilor morale, prin libertate și disciplină severă.

Fr. W. Foerster vorbește pe drept, în această privință, despre o «disciplină spiritualizată»¹⁰⁰, care trebuie înțeleasă și ca libertate adevărată. La aceasta se ajunge printr-o educație, care se folosește de în promovarea căreia omul angajează toate forțele sale spre atingerea valorilor etern valabile. În mod liber, lucrurile puțin esențiale sînt re-

98. Cf. G. Giese, *op. cit.*, p. 16.

99. Cernîșevski și Dobroliubov, *Opere pedagogice alese*, p. 12.

100. Fr. W. Foerster, *Școala și caracterul*, p. 140—141.

duse la proporția lor cea mai adevărată, iar cele esențiale se dezvoltă într-un maxim de libertate¹⁰¹. Această situație promovează și individualitatea umană, concordând «cu doctrina fundamentală a creștinismului», în care «natura se supune în chipul cel mai sever spiritului, care nu o face să piară, ci dimpotrivă, o împiedică să se distrugă singură și o însănătoșează, în așa fel că nu există moarte, ci învierea cărnii»¹⁰².

Pe asemenea disciplină lăuntrică, liberă, se întemeiază adevărata educație. Și «numai acolo unde există un maximum de educație, numai acolo poate și trebuie să existe și maximum de libertate»¹⁰³.

Scopul educației constă în realizarea caracterului și personalității. Dar noi am arătat, că personalitatea se caracterizează printr-un larg spirit de inițiativă și de libertate. De aceea drumul către formarea personalității poate duce numai prin libertate.

Arătam însă că libertatea lăuntrică este și o proprietate a concepției creștine despre educație. Adăugăm acum și aceea, că educația creștină asociază, în scopul desăvârșirii credinciosului, încă un element esențial: harul lui Dumnezeu. Sforțarea omului, oricât de accentuată s-ar putea dovedi, nu poate duce la împlinirea idealului educației creștine, fără ajutorul lui Dumnezeu. Realitatea aceasta o exprimă însuși Mântuitorul Hristos, zicind:

«Rămîneți în Mine și Eu voi rămîne în voi. Precum vița nu poate aduce roadă de sine, de nu va rămîne în tulpină, așa și voi de nu veți rămîne în Mine».

Eu sînt tulpina, iar voi vițele: cel ce rămîne în Mine și Eu în el, acela aduce roadă multă, că fără de Mine nu puteți face nimic» (Ioan XV, 4—5). Credinciosul trebuie deci să rămînă în Hristos și în harul Lui, ca să ajungă, prin educație religioasă, la înălțimea arătată.

Ajunși în acest punct, urmează acum să formulăm și definiția educației religioase, care să constituie o concluzie a ideilor prezentate pînă aici. Termenii rezumativi pentru o asemenea concluzie sînt următorii:

Educația este o acțiune proprie spiritualității umane și poate fi asociată numai năzuinței lăuntrice a omului spre ridicarea lui către perfecțiunea morală. Excluzînd hazardul și întîmplarea, acțiunea aceasta își păstrează totdeauna caracterul ei intențional și se înfăptuiește în funcție de un plan exact și de o metodă bine precizată. Apoi, fiind o acțiune spirituală, ei îi este proprie conștiința scopului precum și a mijloacelor pentru realizarea lui. Educația are totdeauna un caracter pozitiv, creator. Ea urmărește promovarea structurii umane în întregul ei, armonic, sub imperiul iubirii, încrederii și libertății.

Dacă acești termeni rezumativi pot colabora la formularea unei definiții a educației, aproape în general, după cum acest lucru poate fi găsit în nenumărate tratate de pedagogie, apoi, la construirea definiției intenționate de noi, e necesar să mai adăugăm și aceea, că educația religioasă, spre a deveni o acțiune eficientă, potrivit concepției creș-

101. *Ibidem*, p. 140.

102. *Ibidem*, 141.

103. *Ibidem*.

tine ortodoxe, trebuie să ia în considerare, pe lângă eforturile omului, și harul lui Dumnezeu¹⁰⁴.

În rezumat: Educația religioasă creștină este o acțiune specific umană, care se desfășoară conștient de către un educator, conform unui plan și unei metode bine precizate. Ea este susținută de iubire, de încredere, de libertate și de harul lui Dumnezeu și are drept scop realizarea caracterului religios-moral cu desăvârșirea lui în personalitatea creștină¹⁰⁵.

1. Posibilitatea educației religioase

Considerații generale

Concluziile psihologiei și pedagogiei generale întemeiate pe cercetări obiective îi pot veni în ajutor și educației religioase, în scopul realizării omului pe plan religios-moral. Dar numai acele concluzii care nu vin în contradicție cu adevărul creștin despre om ca făptură creată de Dumnezeu în mod deosebit.

În concepția creștină, omul este, prin modul și ordinea în care a fost creat, ca și prin ceea ce Dumnezeu a așezat în ființa lui deodată cu crearea, coroana creației. Distincția lui se vede mai ales în aceea, că «a fost creat cu puterile fizice și spirituale, necesare pentru împlinirea scopului, spre care l-a destinat Dumnezeu», adică de a se bucura de toate celelalte făpturi și a stăpîni peste ele (Fac. I, 25). Existența lui, la început, implica o armonie perfectă față de natură, față de sine însuși și față de Dumnezeu. El tindea, prin natura sa morală și spirituală, spre Dumnezeu. Căci avea voință curată și trăia liber de pasiuni.

Dar în această stare fericită nu trebuie să se înțeleagă că sfințenia, dreptatea și curăția omului erau depline și desăvârșite. De aceea el era

104. Într-un sens, educația religioasă este doar o acțiune făcînd parte din lucrarea generală mintuitoare, care, pentru a fi posibilă, are nevoie de ajutorul lui Dumnezeu. Deci «însuși Dumnezeu trebuie să întindă mîna Lui mintuitoare, căci omul prăbușit prin păcatul strămoșesc în prăpastia pierzării nu se poate ridica singur. Dar nu numai pentru a se ridica, ci și pentru a crește și a se desăvîrși în viață (în Hristos), omul are trebuință de ajutorul dumnezeiesc» (Hr. Andrușos, *Dogmatica*, p. 235).

105. Se înțelege de la sine că aceasta nu e singura definiție ce se poate da educației religioase. Dar nouă ni se pare a fi în acord cu premisele ei. Dacă însă sînt luate în considerare și cele trei funcții ale educației: îngrijirea, cultivarea și conducerea, care au însemnătate în procesul educativ, atunci definiția ar putea fi formulată astfel:

Educația religioasă creștină este o acțiune specifică umană, care se desfășoară conștient și intenționat de către un educator, conform unui plan și unei metode bine precizate. Ea este susținută de iubire, de încredere, de libertate și de harul lui Dumnezeu și, prin funcțiile sale de cultivare, îngrijire și conducere, urmărește realizarea caracterului religios-moral cu desăvârșirea lui în personalitatea creștină.

susceptibil de progres spiritual. Prin cele dinăuntru său, omul găsea plăcere «în legea lui Dumnezeu» (Rom. VII, 22 și 25), adică în «legea minții sale» (Rom. VII, 22)¹⁰⁶.

Omul putea rămâne în această stare fericită. Dar el a călcat «legea», a călcat porunca Făcătorului său și s-a făcut, din libera sa voință, și nu prin voia lui Dumnezeu, «rob al legii», rob al păcatului. Ca urmare, el a devenit muritor; mintea lui s-a întunecat, voia lui a slăbit, simțirea lui s-a pervertit. De unde înainte de păcat omul era aplecat, pe temeiul adevăratei sale libertăți, în mod pozitiv spre bine și conlucra cu Duhul dumnezeiesc prin puterile împlinite în sufletul său de la creație, după căderea în păcat a luat loc în ființa sa și o înclinare spre rău. De atunci, două înclinări își dispută întâietatea în om: una spre bine, spre Dumnezeu, iar alta spre rău. Pe cea dintâi o are omul de la crearea sa, iar cea de-a doua este rod al păcatului. Nu că înclinarea însăși ar fi păcat, ci ea există din păcatul săvârșit de om din rațiunea și voința sa liberă.

Păcatul protopărinților, cu toate urmările lui, se transmite din om în om prin toate generațiile. Și, cu el, starea de păcătoșenie, înclinarea spre rău. Întru fărădelegi se zămislește omul și întru păcate îl naște maica lui (Psalm L, 6). Căci «cine ar putea să scoată ceva curat din ceea ce este necurat? — Nimeni!» (Iov XIV, 4). Transmiterea păcatului strămoșesc este adevărită prin mărturiile nenumărate din Sfânta Scriptură (Fac. VI, 5; III Regi VIII, 36; Psalm. XIII, 1; Isaia LX, 3; Prov. XX, 9; Gal. III, 22; Rom. III, 10, 17) și din istoria generală a omenirii. Desigur, nu intră în cadrul acestei lecții să lămurim motivele pentru care se transmite acest păcat. Aducem aici numai o constatare evidentă și care ne este necesară în problema educației religioase.

Iisus Hristos s-a făcut însă pricina mântuirii omului, a ridicării sale de sub povara păcatului strămoșesc. El a refăcut, prin jertfa Sa răscum-părătoare, legătura omului cu Dumnezeu; l-a repus pe om în posibilitatea mântuirii sale. Întruparea lui Iisus Hristos, viața Lui, jertfa Lui etc. sînt opere prin care El a restaurat pe om în dreptatea lui Dumnezeu. În Biserică, El a așezat Sfintele Taine. Și din acestea, Sfântul Botez este Taina nașterii omului «din apă și din Duh» (Ioan III, 5). Sfântul botez acționează asupra omului în sens negativ și în sens pozitiv. În primul sens, «curățind pe cel botezat de păcatul strămoșesc și de cele personale, nu numai înlăturînd vina și pedepsele, ci distrugînd real corpul păcatului și dezrădăcinîndu-l cu desăvîrșire...». Iar în sens pozitiv, Sfântul Botez «dă viață sufletului întărind și dezvoltînd credința, speranța și iubirea față de Dumnezeu și dăruiește darul învierii și al nemuririi»¹⁰⁷. Sfântul botez este deci «cauza înnoirii și renașterii»¹⁰⁸ omului, «transformarea alcătuirii noastre»¹⁰⁹.

Totuși, după sfântul botez rămîn în om urmările păcatului, rămîne impulsunea spre păcat, imboldul spre păcat etc. Ele sînt predispoziții cu caracter negativ, potențe ce pot împiedica, într-o măsură oarecare,

106. Hr. Andrutsoș, *Dogmatica*, trad. D. Stăniloae, Sibiu, 1930, p. 149.

107. *Ibidem*, p. 342.

108. Sf. Grigorie de Nisa: *Cuvînt la sărbătoarea luminilor*, P. G., XLVI, 580.

109. Sf. Grigorie de Nazianz, *Cuv. 40*, 3. P. G., XXXVI, 361.

dezvoltarea omului spre moralitate. Dar ele nu sînt o fatalitate, nu determină dinainte punctul pînă la care ar putea cădea omul, nici limita pînă la care s-ar putea el ridica. Puterea urmărilor păcatului strămoșesc slăbește chiar prin sfîntul botez. Înclinarea spre păcat rămîne numai ca o imperfecțiune și un rău natural provenit din Adam. Dar numai deodată cu căderea lui Adam.

În străfundul ființei noastre există și tendința spre bine, spre Dumnezeu. Chipul lui Dumnezeu nu a pierit din om în urma păcatului și nici n-a fost smulsă înclinarea lui către Făcătorul. Înclinarea către Dumnezeu, către bine, s-a păstrat, s-a transmis și se transmite fără încetare, descendenților. Ea răzbate în evidență chiar și la oamenii decăzuți, în anumite momente. Și chiar păgînii din «fire au făcut cele ale legii». Îndemnul acesta există în om de la crearea sa. Deci precede înclinării spre rău și păcat. Ea e ca o sămînță în om¹¹⁰, ca o potență pozitivă. Iar dacă înclinarea spre rău poate fi considerată ca predispoziție fizică, în orice caz ca «partea irațională»¹¹¹ a persoanei, ca un element ereditar fizic, — înclinarea ereditară spre bine, spre Dumnezeu ține de psihicul omului. De aceea «nici cugetarea, nici voința omului nu trebuie închipuite indiferente față de adevăr și bine ... Dacă spiritul ar fi o *tabula rasa*, omul n-ar manifesta niciodată dorința arzătoare după ele, n-ar recunoaște adevărul ca atare, și n-ar vedea în bine o bogăție personală; chiar dacă ar face uneori vreun bine, l-ar face din capriciu»¹¹².

Dar în concepția creștină, caracterul ereditar al persoanei nu este ceva neschimbabil. Impulsul innăscut, spre rău, cum arătam, nu e o fatalitate, căci el poate fi domolit și stăpinit nu numai prin contribuția personală a omului, dar și prin puterea mediului religios și a educației religioase. Dacă nu sînt puțini la număr oamenii care s-au lăsat dominați de impulsul spre rău, fără de număr sînt cei care au înfrînt răul. Nenumărați sînt creștinii care și-au «curățit simțirile» și l-au putut «vedea pe Hristos strălucind» în viața și în manifestările lor. Chiar lupta creștinului împotriva pornirilor rele din el formează un îndemn spre dezvoltare morală. Lupta aceasta, sprijinită de mediu, înfringe deci înclinarea moștenită spre rău. Prin lupta aceasta «creștinii se consolidează și progresează în viața în Hristos și tind treptat să-și armonizeze tendințele, sentimentele și ideile într-un tot unitar, în care partea inferioară să servească celei spirituale și materia spiritului, contribuind la mărirea lui»¹¹³. Fără a ignora impulsul innăscut și fără să uite că el nu dispăre nici odată, omul se poate deci ridica spre moralitate, spre Dumnezeu, înfrîngînd, în anume limite, elementul inferior al naturii sale. Elementul ereditar în om, înclinarea spre rău, nu condiționează această ridicare a creștinului spre moralitate. Deși este ca o potență cu aspect negativ, elementul acesta nu poate fi înțeles și nu constituie

110. Sf. Vasile cel Mare, *Regulele monahale pe larg*. Răspuns la întrebarea 2. P. G., XXXI, 908.

111. Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, trad. D. Fecioru, București, 1938, p. 305.

112. Hr. Andrusos, *op. cit.*, p. 155.

113. *Ibidem*, p. 345.

deci o premisă în devenirea omului. Se înțelege de la sine că sesizările acestea rămân valabile numai dacă este luată în considerare lupta omului spre devenirea sa în personalitate cu sprijinirea acestei lupte. Căci, altfel, omul poate evolua și în rău, aspectul negativ constituind atunci o premisă pentru concluzii cu conținut tragic.

Înclinarea moștenită, a omului, spre bine, înclinarea creștinului către Dumnezeu, înseamnă, în orice caz, o dispoziție cu caracter pozitiv, care poate fi dezvoltată. Ea este o potență cu posibilități optime de actualizare, deci o premisă reală pentru dezvoltarea ulterioară în direcție morală. Nici despre ea nu se poate însă spune că ar condiționa însăși dezvoltarea și nici că în ea însăși ar fi dată limita pînă la care s-ar putea ridica omul pe scara desăvîșirii sale. Căci progresul moral nu ajunge niciodată la gradul ultimei perfecțiuni, încît să nu mai fie posibil un progres în viața aceasta. Principiul entelehiei pare deci a-și pierde aici din valoarea sa. Căci deși posibilitățile de dezvoltare sînt date în om prin crearea sa, ca și prin nașterea sa din părinți care au moștenit și transmit în urmași aceste posibilități, rămîn să se adauge strădaniile omului, influențele mediului și acțiunea intenționată a educației, pentru ca ele să se dezvolte pînă la punctul cel mai de sus posibil. Deși Dumnezeu însuși a revelat principiile și normele etern valabile în scopul desăvîșirii făpturii Sale alese¹¹⁴, iar Mîntuitorul Iisus Hristos a arătat pragul de sus la care poate fi ridicată această făptură¹¹⁵, rămîn de adăugat mijloacele pentru ridicarea omului creștin la acest prag.

Între aceste mijloace, mediul și educația, mediul de har și educația religioasă sînt deosebit de însemnate. Nu toți cei trei care primiseră și a educației, în număr diferit, e adevărat, au lucrat la fel pentru înmulțirea au înfrîndarului (Luca XIX, 12—26). Semănătorul a semănat boabe de grâu, care și l-au aveau același fond ereditar. Dar cele căzute lingă cale nu au produs răile lor. nici un rod; cele căzute pe pietriș au răsărit, dar s-au uscat apoi din lipsă de umezeală; cele căzute între spinii, au fost înăbușite de aceștia. Doar semințele căzute pe pămînt bun au dat roadă (Matei XIII, 3—8). Ba și acelea în chip diferit: «una o sută, alta șasezeci și alta treizeci» (Matei XIII, 8). Și toate aceste deosebiri în dezvoltarea potențialului ereditar sînt în dependență de mediu. Mediul a produs schimbări în structura semințelor și a înrîurit în măsură evidentă dezvoltarea lor.

Transpus pe plan uman, înțelesul parabolei ne procură aceleași concluzii. De la unii, cel rău răpește posibilitățile de progres moral. Ei nu răzbat deci în cîmpul vieții decît doar ca exemplare anonime, șterse. Alții, întemeiați pe posibilitățile lor psihice, realizează creștere religioasă morală. Dar mediul influențează structura lor chiar în timpul dezvoltării ei. Alții, «înăbușă cuvîntul și îl fac neroditor», ... «pentru grija acestei lumi și înșelăciunea avuției». Mediul influențează dezvoltarea în sens negativ. Și numai cei din a patra categorie dovedesc progres

114. Ch. Palmer, *Evangelische Pädagogik*, Stuttgart, 1853, p. 4.

115. Cf. D. Călugăr, *Educație și învățămînt*, p. 26.

moral real, în virtutea faptului că împrejurările favorizează dezvoltarea potențialului lor creator (Cf. Matei XIII, 19—23).

Grăuntele de muștar, «care este mai mic decât toate semințele» (Matei XIII, 32), în condiții de mediu prielnic, se dezvoltă și crește... «mai mare decât toate legumele și se face pom...» (Matei XIII, 32).

Sfinții Apostoli au fost, unii, pescari și vameși. Dar ajunși în preajma Mântuitorului și trăind cu El, deci în mediul de sfințenie și de har realizat prin trăirea reală a lui Hristos între oameni, s-au realizat în «pescari de oameni» și apoi în personalități de istorie. Ei nu au rămas niște simpli pescari și vameși, cum ar fi fost să rămână prin tradiția și formarea lor sufletească, ci s-au schimbat total. Împrejurările de viață au modificat structura lor psihică, i-au schimbat. Iar plinătatea harului, vărsat asupra lor, la Rusalii, a transformat radical întreaga lor ființă.

Convertirea lui Saul în Pavel, pe drumul Damascului, înseamnă o transformare imediată. Unele sînt dispozițiile psihice ale lui Saul și altele sînt acelea ale lui Pavel. Harul lui Dumnezeu a crescut în ființa lui dispoziții noi.

Mediul haric, mediul de sfințenie în care trăiau primii creștini i-a dezvoltat spiritual. Caracterul lor creștin s-a realizat nu prin teoretizări abstracte, ci prin lupta dîră dusă împotriva patimilor și păcatelor și pe urma strădaniilor hotărîte pentru însușirea învățaturii creștine. Nu fondul ereditar. Dar, avînd odată acest fond și folosindu-se de mijlăuntrică; sau, mai bine-zis, nu numai acest fond, ci mediul moral, climatul de sfințenie, de efort și de har a promovat realizarea lor în direcție religioasă-morală.

Educația, ca acțiune intenționată și îndreptată spre un scop superior, dar aparținînd în ultimă instanță tot mediului, nu poate ignora fondul ereditar. Dar, avînd o dată acest fond și folosindu-se de mijloace adecvate, poate face mult; ea nu poate face totul, nu este atotputernică. Educației religioase i se atribuie aceeași putere; ea îl poate ridica pe credincios la o treaptă superioară de moralitate, poate educa deci caracterul lui religios-moral. Dar numai harul lui Dumnezeu poate fructifica în mod deosebit potențialul psihic cu care Dumnezeu l-a înzestrat pe om deodată cu zidirea lui.

Considerații speciale

Urmează acum să ne oprim, în mod special, asupra posibilității educației religioase. Căci numai această posibilitate o implică în sine și pe aceea a educării caracterului religios-moral, caracterului creștin.

Mai întii, potrivit învățaturii creștine ortodoxe, am arătat că omul este ființă creată de Dumnezeu în mod deosebit, față cu toate celelalte făpturi din lume. Pe om, Dumnezeu l-a făcut «după chipul și asemănarea Sa» (Fac. I, 26).

Fără îndoială, «chipul lui Dumnezeu» nu se referă la partea trupească a omului, ci vizează partea lui spirituală, aparține laturii sufletești a lui, după cum prea bine mărturisesc toți Sfinții Părinți și marii

Dascăli ai Bisericii. Expresia biblică : «chipul lui Dumnezeu», remarcă originea dumnezeiască a sufletului.

Între «chip» și «asemănare», Sfinții Părinți observă, de asemenea, o deosebire. Astfel, «a fi după chipul lui Dumnezeu se ține după creația noastră primitivă, dar a căpăta asemănarea lui Dumnezeu, de voința noastră»¹¹⁶, învață Sfântul Grigorie de Nisa. Sau : cuvintele «după chipul» indică rațiunea și liberul arbitru, iar cuvintele «după asemănare» arată asemănarea cu Dumnezeu în virtute, «atit cît este posibil»¹¹⁷. Ei nu descrie Sfântul Ioan Damaschin. Deci, după cum remarcam mai sus, prin «chipul lui Dumnezeu» se referă la structura spirituală a sufletului omului, care este ceva substanțial ; «asemănarea» este calitatea moral-harică a sfînteniei dumnezeiești¹¹⁸. Dar numai datorită faptului că sîntem «după chip» avem și posibilitatea de a realiza «asemănarea», și anume printr-un efort moral personal susținut și prin exercițiul voinței noastre libere.

Mintea și voința liberă intuiesc mai bine chipul lui Dumnezeu în om, dar numai atunci cînd se vedește «înclinația lor spre bine și spre Dumnezeu. Chipul lui Dumnezeu, în sensul acesta, se păstrează și în omul căzut ; rămîn și în el urme din dorința după Dumnezeu și din înclinația spre bine»¹¹⁹. Apoi, numai printr-o exercităre ca asemenea, mințile și voința liberă îl ridică pe om la «asemănarea» cu Dumnezeu, al cărui termen final este îndumnezeirea¹²⁰. Desigur, o îndumnezeire prin participarea la iluminarea dumnezeiască și nu prin transformarea sa (a omului) în ființa dumnezeiască¹²¹.

În problema noastră, esențialul îl constituie tocmai raportul dintre «chip» și «asemănare». De asemenea, esențial este și efortul adus de om pentru desăvîrșirea celui dintîi, a chipului în realitatea morală-harică exprimată prin «asemănare». În acest raport trebuie văzut și sensul pedagogic-religios al problemei. Iar sensul acesta determină în «chip» natura intelectuală și morală a omului, rațiunea și libertatea ; iar asemănarea o consideră ca scop spre care tinde omul, dezvoltîndu-se și perfecționîndu-se moral¹²². Tendința aceasta spre atingerea scopului este sprijinită — după cum am arătat și în alt loc — de harul lui Dumnezeu.

Sfîntul Vasile cel Mare prezintă raportul dintre chip și asemănare în mod filozofic-pedagogic, spunînd că «chipul nu este altceva decît asemănarea în potență, iar asemănarea, chipul în actualitate»¹²³. Asemănarea — zice el — este în potență însuși chipul, care actualizîndu-se în practicarea virtuții și a binelui, ajunge printr-o conduită perfectă la asemănarea cu Dumnezeu»¹²⁴.

116. Sf. Grigorie de Nisa, *Despre facerea omului*, 8, 12 ; la P. G., XLIV, 144 și 161.

117. Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, p. 99.

118. I. Mihălcescu, *Manual de dogmatică*, București, 1920, p. 133—134.

119. Hr. Andrusos, *Dogmatica*, p. 150.

120. Cf. Ioan Damaschin, *op. cit.*, p. 99.

121. *Ibidem*, p. 99. 122. Hr. Andrusos, *op. cit.*, p. 154.

123. Sf. Vasile cel Mare, *Despre facerea omului*, cap. 21, p. 272.

124. Idem, *op. cit.*, p. 272 (cap. 21).

Și noi am stabilit o asemenea relație între elementul nativ din om și între ceea ce omul trebuie să realizeze în direcție morală. Spuneam, anume, că raportul este acela ca între realitate și ideal, ori între persoană și personalitate. O relație echivalentă, din punct de vedere pedagogic-religios, trebuie văzută și în actualizarea potenței *chip*, în realitatea morală *asemănare*.

Dar primul om a călcat porunca lui Dumnezeu și a căzut în păcat, pierzându-și fericirea cea dintii. Faptul acesta a adus cu sine o întunecare a chipului lui Dumnezeu din om. Minte omului s-a întunecat, nevinovăția lui și-a pierdut din curăție, iar voința i s-a stricat. Aceasta însă nu înseamnă pierderea «chipului», ci doar o «alterare» a lui «în ceea ce privește ordinea și armonia dintre diferitele elemente ce compun ființa umană»¹²⁵. În adâncul ființei lui, «chipul lui Dumnezeu a rămas intact»¹²⁶.

Despre efectul căderii omului în păcat vorbește înclinarea acestuia și spre rău, iar nu numai spre bine. Așa învață și Sfântul Apostol prin cuvintele: «Ceea ce fac nu știu; căci nu ceea ce voiesc, aceasta săvîșesc, dar ceea ce urăsc, aceasta fac» (Rom. VII, 15). ... «Dar acum nu eu fac aceasta, ci păcatul care locuiește în mine. Fiindcă știu că nu locuiește în mine, adică în trupul meu, ce este bun. Căci a voi se află în mine, dar a face binele nu aflu; căci nu fac binele pe care îl voiesc, ci răul pe care nu-l voiesc, pe acela îl săvîșesc. Iar dacă fac ceea ce nu voiesc eu, nu eu face aceasta, ci păcatul care locuiește în mine. Găsesc deci în mine, care voiesc să fac bine, legea că răul este legat de mine. Că, după omul cel lăuntric, mă bucur de legea lui Dumnezeu. Dar văd în măduarele mele o altă lege luptându-se împotriva legii minții mele și făcându-mă rob legii păcatului, care este în măduarele mele» (Rom. VII, 17—23).

Dualitatea aceasta în năzuinți — spre bine și spre rău — urmează a fi luată în considerare din perspectivă pedagogică-educativă. Cu alte cuvinte, se pune problema îmbunătățirii, înobilării, perfecționării creștinului; a scoaterii de sub apăsarea spre rău și așezării lui în ploaia virtuții creștine. Sau a reșezării cu fața spre desăvîșire, spre Dumnezeu, a ridicării lui «la starea cea dintii». Pe plan religios, aceasta înseamnă operă de mîntuire: *mîntuirea omului*.

Iisus Hristos, făgăduit lumii încă din clipa căderii primului om în păcat (Fac. III, 15), a făcut posibilă, prin venirea Sa, prin învățătura și jertfa Sa, ca și prin Sfintele Taine, mîntuirea omului. Lucrarea lui Iisus Hristos, în înțeles creștin, echivalează cu *restaurarea omului* sau și cu *reeducarea lui*. Renașterea omului prin Iisus Hristos înseamnă înfăptuirea celei mai adînci și mai cuprinzătoare opere educative-religioase. Educația creștină își întemeiază rostul și își definește țelul prin a imita activitatea lui Hristos în scopul mîntuirii omului¹²⁷. Iisus ră-

125. I. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 146.

126. *Ibidem*.

127. Cf. Clement Alexandrinul, *Pedagogul*, trad. de N. I. Ștefănescu, în «Izvoarele Ortodoxiei», nr. 3, București, 1939, p. 34.

mine chipul desăvârșit al pedagogului creștin, iar activitatea Sa învățătoarească perpetuează acțiunea pentru continua creație sau recreație a omului în duh creștin, prin lucrarea pururea mintuitoare a Bisericii.

Mintuirea în și prin Hristos este posibilă. Acest fapt afirmă, că și acțiunea premergătoare mântuirii omului, acțiune de perfecționare continuă, educația creștină, deci, este, în chip neîndoielnic, posibilă. Căci aceasta din urmă constituie premisa esențială a celei dintii, adică premisa a mântuirii sufletești.

Desigur, nu trebuie accentuată numai posibilitatea educației religioase, dar și necesitatea ei. Căci educația religioasă este necesară în îndrumarea sufletească a creștinului către Dumnezeu, în dezvoltarea puterilor sale morale către atingerea scopului ultim: realizarea asemănării cu Dumnezeu.

În virtutea concepției creștine despre om, educația religioasă este posibilă și datorită faptului, că păcatele, oricâte ar fi ele, «nu pot închide puțința nici unui suflet să se întoarcă la o viață în Dumnezeu prin puterea purificatoare a voinței»¹²⁸. Voința liberă îi oferă omului puțința de a se îndrepta oricând spre bine, «deoarece înșine ne dăm seama, că și cele bune și cele rele se află în a voi și în a nu voi»¹²⁹.

«Sufletul este liber»¹³⁰. Nici chiar îndemnul celui rău nu pot forța voința. Orice sugestie ți-ar face el, dacă vrei o primești, «dacă nu vrei, n-o primești»¹³¹. Această libertate a sufletului, care atrage după sine, e drept, și responsabilitatea față de chipul în care omul și-a format conștiința și cum acționează el, oferă cele mai optimiste perspective în ceea ce privește posibilitatea educației religioase. Întemeiați pe privilegiul independenței și libertății sufletului, educatorii și ucenicii pot realiza, în spirit de colaborare, desfășurarea acțiunii educative creștine.

Apoi, «de la originea noastră, o sămînță de rațiune a fost aruncată între noi, și aceasta conține aptitudinea și înclinarea de a iubi. Școala preceptelor divine se ivește la timp pentru a cultiva cu grijă această iubire, a o alimenta metodic și, prin harul lui Dumnezeu, a o conduce la desăvîrșire»¹³². Prin școala preceptelor divine și prin harul lui Dumnezeu este deci posibilă educația religioasă. Iar «sămînța de rațiune... aruncată între noi» înseamnă spiritualitatea luminoasă care poate fi mereu sporită în om prin această educație¹³³. Nu mai puțin însemnată este «înclinarea de a iubi». Căci în sufletul plin de iubirea față de

128. V. V. Zenkowsky, *Problemele antropologiei creștine*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 9—10, sept.—oct. 1935, p. 452.

129. Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre iubirea desăvîrșită*, P. G., LVI, 202.

130. Sf. Ciril al Ierusalimului, *Cateheza IV*, trad. în «Izvoarele Ortodoxiei», nr. 6, de D. Fecioru, editura Inst. Biblic și de misiune ortodoxă română, București, 1943, 1945, p. 120—121.

131. *Ibidem*, p. 121.

132. Sf. Vasile cel Mare, *Regulele monahale pe larg*. Răspuns la întrebarea 2.

133. P. G., XXXI, 908. Cf. V. V., Zenkowsky, *art. cit.*, p. 452.

Dumnezeu se face evidentă puterea Sfintei Evanghelii, care convertește și transformă sufletul și viața credinciosului creștin.

Educația, în general, este posibilă în toate perioadele vieții omenesti. De asemenea, și educația religioasă¹³⁴. Omul, mereu poate fi supus modelării prin educație, poate fi condus spre cele bune. Sufletul poate fi întărit ca o cetate. Simțurile sînt porțile acestei cetăți, sau întăriturile ei. Iar prin ele poate intra binele ori răul în viața sufletească¹³⁵. Cea dintîi poartă care trebuie supusă disciplinei este gura, adică limba¹³⁶. Aceasta, pentru ca orice cuvînt rău să fie evitat și tot cuvîntul bun să zidească în sens educativ (Efes. IV, 29)¹³⁷. Sufletul cel mai propriu pentru educație religioasă este sufletul curat al copilului, la orice vîrstă¹³⁸. Căci, acest suflet primește, în curăția sa, adevărul cel veșnic al Evangheliei și se zidește prin el spre Hristos, spre împărăția lui Dumnezeu. Și numai cei ce primesc cuvîntul și împărăția lui Dumnezeu cu inimă egală în curăție aceleia a copiilor, vor și intra în ea (Marcu X, 15). Educația religioasă creștină este posibilă numai dacă Hristos însuși este primit în sufletul omului și dacă acest suflet lucrează împreună cu Hristos, la desăvîrșirea sa. Iar Hristos caută sălaş în sufletul curat al creștinului, căci nimic nu se opune în acest suflet la sălășluirea Sa în el¹³⁹, și nimic nu împiedică dezvoltarea vieții sufletești a acestuia în dependență de Hristos. Aceasta nu înseamnă altceva decît libertatea creștinului de a alege ceea ce îi este mai propriu sufletului său curat și bun: lumina lui Hristos. Creștinul poate deveni astfel și mai bun, ca, încetul cu încetul, prin educație religioasă, «să poată ajunge la deplina verificare a adevăratelor virtuți creștine, ce sînt cu puțință sufletului omenesc, în permanentă devenire»¹⁴⁰.

În lecția despre educația religioasă am arătat că libertatea voinței este unul din elementele fundamentale, care fac posibilă acțiunea educativă. Buni sau răi nu sîntem de la natura, ci devenim într-un fel sau altul prin propria noastră voință. «Pentru că dacă răutatea ar fi fost la om *din fire*, adică dacă cei răi n-ar putea să facă decît răul, iară cei buni binele, apoi, cu drept cuvînt, fiecare ar fi avut ce răspunde lui Dumnezeu, la judecată. Dar fiecare se face ... de *buna lui voie*, bun sau rău¹⁴¹, zice Sfîntul Ioan Gură de Aur. Deci, educația religioasă, întemeindu-se pe libertatea morală a omului, este în stare să-l facă, din bun cum e, și mai bun. Și poate face acest lucru pentru curăția sufletului,

134. Sf. Gură de Aur, *De inani gloria et de educandis liberis*, Edit. Franciscus Schulte. Monasterii Guestfalorum, 1914, par. 23, p. 9.

135. *Ibidem*, par. 27, p. 10.

136. *Ibidem*, par. 28, p. 10.

137. *Ibidem*, par. 28, p. 11.

138. M. Bulacu, *Educația creștină pentru copii și tineret*, după Sf. Ioan Gură de Aur. În «*Prinos la sărbătorirea a optzeci de ani de vîrstă*» (I. P. Sf. Patriarh Nicodim), București, 1946, p. 123.

139. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia IX la Ep. II către Timotei*, P. G., LXII, 549—656.

140. M. Bulacu, *Educația creștină...*, p. 123.

141. Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre creșterea copiilor*. Trad. rom. de Pr. Ionescu, în «*Mărgăritarele lumii*», București, 1936, p. 5.

frăgezime lui¹⁴². Învirtoșarea acestui suflet ar putea deveni greu de schimbat¹⁴³.

Creșterea duhovnicească a creștinului nu trebuie să aibă oprire în nici-un stadiu din viața lui. De aceea, educația religioasă se întinde la credincioșii de toate vîrstele. Și la toate vîrstele este posibilă.

Cum am mai remarcat, silințele proprii sînt neputincioase și neîndestulătoare chiar și atunci cînd țintesc să realizeze scopuri dintre cele mai nobile. Ele sînt lovite de relativitate, ca orice lucru inițiat și patronat numai de noi. Lingă ele și cu ele trebuie să stea harul lui Dumnezeu, «care să-l ducă pe credincios la desăvîrșire». În actul mîntuirii, deci și în acela al educației creștine, trebuie să stea în permanență conlucrarea armonică dintre cei doi factori esențiali: *credinciosul și Dumnezeu*. Căci numai o asemenea conlucrare este în stare să asigure clădirea sufletească unitară a creștinului¹⁴⁴.

Mîntuitorul Iisus Hristos accentuează deosebit necesitatea colaborării în El și cu El, cînd zice: «Rămîneți în Mine și Eu în voi. Precum mlădița nu poate să aducă roadă de la sine, dacă nu rămîne în viță, tot așa nici voi, dacă nu rămîneți în Mine. Eu sînt vița, voi sînteți mlădițele. Cel ce rămîne în Mine și Eu în el, acesta aduce roadă multă, căci fără de Mine nu puteți face nimic» (Ioan XV, 4—5).

În același timp trebuie să adăugăm, că Mîntuitorul Hristos nu lovește în libertatea de voință a omului, căci, în alt loc, spune: «Iată, stau la ușă și bat; de va auzi cineva glasul Meu și va deschide ușa, voi intra la el și voi cîna cu el și el cu Mine» (Apoc. III, 20). Deci, El bate la ușa fiecărui suflet creștin și așteaptă să fie primit în acest suflet, ca în felul acesta să fructifice viața duhovnicească.

Inițiativa desăvîrșirii pleacă de la Dumnezeu. Dar Dumnezeu este bogat în facere de bine și așteaptă din partea fiecăruia o voință sinceră... «Dacă voința ți-e sinceră, atunci Dumnezeu te cheamă»¹⁴⁵. Astfel, libertatea omului în actul propriei sale desăvîrșiri nu este stînjinită de harul pururea izbăvitor al lui Dumnezeu. Dar ea — voința — trebuie să fie îmbrăcată în curăție și sinceritate. Altfel, totul e zadarnic. Căci «Dumnezeu care știe inimile noastre — zice Sfîntul Ciril al Ierusalimului către catehumeni — și cunoaște cine este fățarnic și cine este sincer, este puternic să păzească pe cel sincer și să facă credincios pe cel fățarnic. Dumnezeu poate să facă credincios pe cel necredincios, numai dacă acesta își dă lui Dumnezeu inima sa»¹⁴⁶.

Harul lui Dumnezeu îl însoțește pe om, în silințele sale pentru perfecționare morală, încă dintru început, deodată cu primirea Sfîntului Botez, el fiind «altoiul sfînțitor al omului»¹⁴⁷. Altoirea aceasta face po-

142. Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre gloria deșartă și cum trebuie să crească pîrinții pe copii*. Ed. Schulte, par. 21, p. 8.

143. Sf. Vasile cel Mare, *Cuvînt către tineri*, p. 15.

144. M. Bulacu, *Principiile catehezei și personalitatea catehetului*, «Studii Teologice», an. I (1949), nr. 7—8, p. 541.

145. Sf. Ciril al Ierusalimului, *Procateheza*, cap. I. trad. D. Fecioru, p. 38.

146. Sf. Ciril al Ierusalimului, *op. cit.*, cap. XVII, p. 55.

147. M. Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă*, p. 85.

sibilă innobilarea omului, prin faptul că fructifică puterile morale ale lui. Exteriorizarea se arată prin săvârșirea de fapte bune, «care sînt roadele firești ale conlucrării sfortării omenesti cu grația divină»¹⁴⁸.

Deodată cu primirea sfintului botez se sălășluiește harul lui Dumnezeu în noi, în templul zidit de Dumnezeu. «Dar acest templu are și el un loc în partea dinlăuntru a catapeteasmei. Acolo a intrat Iisus pentru noi ca Înainte Mergător și locuiește în noi, afară dacă nu sîntem creștini netrebnci (II Cor. XIII, 5). Acest loc este încăperea care dacă nu se deschide prin Dumnezeu și prin nădejdea înțelegătoare, nu putem cunoaște în chip sigur pe Cel ce locuiește în ea și nu putem ști de-au fost primite jertfele de gânduri, sau nu»¹⁴⁹. Prin urmare, fără ajutorul acestui har nu putem cunoaște nici pe Cel ce locuiește în noi, nici căile pe care să mergem spre desăvîrșire; nici nu știm dacă silințele noastre sînt dintre cele bune. Numai harul primit de noi prin sfîntul botez «este pricina tuturor virtuților... și nimenea dintre cei virtuoși să nu-și închipuie că a făcut binele numai prin puterea lui»¹⁵⁰. Chiar dacă creștinul pune în lucrare toate puterile sale morale și dacă lingă aceste puteri se adaugă și acele ale altor creștini — ca acțiunea educativă-religioasă purtată de educatorii creștini — totuși, «la baza oricărei vrednicii deosebite stă potența harului, stau izvoarele de putere ale cerului... Și astfel, nici chiar activitatea cea mai spornică nu mai poate forma un titlu de exaltare individualistă a omului»¹⁵¹.

Harul este o putere pe care creștinul o poate pune în (mișcare) lucrare și pe care o poate lăsa și în nelucrare, după a sa liberă voință. Puterea harului vine de dincolo de lume, de dincolo de om. Dar efectele colaborării cu harul se fac văzute în om și în faptele pe care omul le arată către semenii săi¹⁵². Harul cu care creștinul colaborează din propria sa voință, este de trebuință în drumul creștinului către mîntuire, în strădania lui spre desăvîrșire. Căci numai imitînd pe Cel ce ne duce la mîntuire și trecînd în faptă ceea ce ne învață El, sîntem în stare să și ajungem la ținta ce ne-a fixat El prin creație. La unul și același sfîrșit se poate ajunge, prin har și prin colaborarea omului cu harul, numai mergînd pe aceeași cale. Hristos, cu harul Său, îl conduce pe creștin la desăvîrșirea prin labirintul vieții¹⁵³. Dar Hristos cu harul Său săvîrșește mîntuirea creștinului în raport direct cu credința, cu pregătirea, cu nădejdea și cu strădania acestuia din urmă¹⁵⁴. Aceasta este o activitate conștientă, liberă și luminată. «Un Ziditor suprem propulsează întreaga forță pentru continuarea zidirii și forța aceasta însufletește la lucru nenumărați alți ziditori, care colaborează în chip conștient și voluntar cu Ziditorul cel mare. E o comunitate personală între toți lucrătorii și Lucrătorul cel mare, care dă putere tuturor»¹⁵⁵.

148. *Ibidem*, p. 86.

150. *Ibidem*, 1000.

151. D. Stăniloae, *Elemente de antropologie ortodoxă*. În *Prinos la sărbătorirea a optzeci de ani (I. P. S. Patriarh Nicodim)*, p. 238.

153. Sf. Grigorie de Nisa; *Marea cuvîntare catehetică*, p. 96.

154. Cf. Sf. Ioan Damaschin, *Despre credința ortodoxă*, p. 96.

155. D. Stăniloae, *art. cit.*, p. 238.

149. Sf. Marcu Ascutel, *Despre botez*, P. G., LXV, 996.

19
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Adevăratul creștin nu face opoziție harului divin. Și aceasta, pentru curăția lui sufletească și a liberei sale voințe¹⁵⁶. Iar Dumnezeu trimite ajutor, în acțiunea educativă, prin îngerii păzitori¹⁵⁷. Dar catehetul și credincioșii trebuie să depună străduință, colaborând cu ajutorul lui Dumnezeu, în acțiunea educativ-religioasă, pentru creșterea lor în duh¹⁵⁸.

Concepția despre necesitatea colaborării harului cu silințele omului, în vederea desăvârșirii și mântuirii celui din urmă, a stat totdeauna la temelie concepției creștine despre educație. Principiul *sinergismului*, adică al colaborării libere și active între harul dumnezeiesc și strădaniile creștinului în scopul desăvârșirii acestuia din urmă, stă și azi la baza educației religioase creștine ortodoxe¹⁵⁹. Tot așa cum fără respectarea acestui principiu nu există mîntuire¹⁶⁰, fără el nu poate fi concepută nici posibilitatea educației religioase. Iată o concluzie pedagogică-religioasă de mare însemnătate. În virtutea ei, optimismul catehetului, privind rezultatele eforturilor sale în direcția realizării de caractere religios-morale, este totdeauna întemeiat. De asemenea, nădejdea catehumenului în posibilitatea propriei sale desăvârșiri religios-morale este și ea întemeiată și se întărește cu fiecare zi. Căci harul lui Dumnezeu este factorul care sprijină și fructifică sirguințele amîndorora.

Desigur, ținta educației, idealul ei, trebuie să rămînă în permanență, atît pentru catehet cît și pentru catehumen, în aureola unei culmi însoțite și atractive, culme spre care să fie dirijate fără încetare toate forțele morale ale creștinului. Numai o concepție naivă, ori fariseică, ar putea aduce cuiva impresia, sau, eventual, convingerea, că el s-a realizat în personalitate, că a atins toată perfecțiunea posibilă, că și-a cîștigat mîntuirea.

În concepția creștină ortodoxă, «mîntuirea e mai mult o nădejde decît o certitudine»¹⁶¹. Desigur, așa trebuie pusă problema și în ceea ce privește perfecționarea creștinului, prin educație. Căci convingerea cuiva în a fi atins, în sine, idealul educației creștine nu numai că nu promovează perfecționarea lui, dar îl îndepărtează de idealul acestei educații. Dacă «în viața aceasta nu putem ști niciodată cu certitudine că sîntem pe placul Domnului»¹⁶², apoi la fel, în ceea ce privește educația religioasă, nu trebuie niciodată să credem că ea și-a realizat total și definitiv ținta, în noi sau în alții, adică realizarea potențialului moral pînă la limita cea mai de sus, limită ce poate fi ajunsă prin eforturile

156. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia la Facere*, P. G., LIII, 187.

157. Idem, *Omilia III la Coloseni*, P. G., LXII, 382.

158. Idem, *Omilia la Efeseni*, P. G., LXII, 155.

159. Cf. V. G. Ispir, *Principiile educației creștine*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXIV, 1946, nr. 1—3, p. 128. 160. *Ibidem*, p. 126.

161. D. Belu, *Ortodoxia și activismul omului*, în «Studii Teologice», an. II (1950), nr. 2, p. 75.

162. Gala Galction, *Piatra din capul unghiului*, București, 1926, p. 77.

neîncetate ale omului și prin harul pururea izbăvitor al lui Dumnezeu. Sfântul Apostol Pavel exprimă astfel acest lucru :

«Nu că am și luat răsplata, ori că sint desăvârșit; dar alerg după ea s-o cuceresc, întrucît cucerit am fost și eu de Hristos Iisus. Fraților, eu încă nu socotesc să o fi cucerit. Dar una fac : uitînd cele ce sint în urma mea, și tinzînd la cele dinainte, alerg la țintă, la răsplata dumnezeieștii chemări de sus, întru Hristos Iisus» (Filip. III, 12—14). Deci chemarea creștinului este *desăvîrșirea*. Este necesară o muncă neîncetată în a urca treptele desăvîrșirii creștine. «Trebuie să se știe și aceasta că nu se poate ajunge la măsura niciunei virtuți, dacă nu se sirguiește cineva toată viața, cu toată puterea, spre dobîndirea ei, prin osteneală încordată și prin grijă de făptuire, de pildă, de milostenie, de înfrinare, de rugăciune, de dragoste, sau de vreuna din virtuțile generale»¹⁶³. Iar «cel ce vede cît de mult este aplecată firea noastră către schimbare, să nu se întristeze, ci dimpotrivă, schimbîndu-se continuu în ceva din ce în ce mai bun și trecînd din slavă în slavă să se schimbe în așa fel ca să devină tot mai bun prin creșterea cea din timpul zilei, desăvîrșindu-se pururea și niciodată ajungînd la capătul desăvîrșirii. Căci numai atunci cineva se poate numi desăvîrșit, cînd crescînd către ceva mai bun, nu se oprește în drumul său niciodată și nici nu-și mărginește desăvîrșirea punîndu-și vreo limită oarecare»¹⁶⁴.

El trebuie să o simtă mereu, niciodată însă socotindu-se desăvîrșit. Căci numai un asemenea simțămînt stă în slujba neîncetatei dăltuiri a caracterului religios-moral, a personalității morale. Și ce poate sta mai mult în ajutorul educației religioase, decît tocmai acest simțămînt ce promovează perfecționarea religios-morală a creștinului ?

2. Factorii esențiali în educația religioasă

Catehemenul. — Înțelegem, azi, prin catehemen, subiectul educației religioase, adică credinciosul creștin la diferite vîrste. Odată cu catehetul, el trebuie luat în considerare, cînd analizăm problema educației religioase.

În vîrsta fragedă începe educația în general. Chiar în copilărie pot fi înîlnite primele îndemnuri timide spre devenire lăuntrică ; acolo trebuie căutate și temeiurile caracterului religios-moral, temeiuri puse de familia creștină.

Sfîntul Grigorie de Nazianz scrie că este mai ușor a merge pe un drum bătătorit și neted, decît pe unul aspru și nebătătorit. De asemenea, că e mai ușor de lucrat un ogor pe care plugul l-a brăzdat adesea

163. Sf. Ioan Damaschin, «Cuvînt minunat și de suflet folositor». *Filocalia*, trad. rom., Sibiu, 1948, p. 193—194.

164. Sfîntul Grigorie de Nisa, *Fii desăvîrșit !*, trad. O. Căciulă, Tip. Mînăstirea Cernica, 1935, p. 58—59.

și l-a «domesticit». Dar că asemenea constatări nu se pot transpune întocmai pe plan uman, mai ales nu pot fi aplicate în domeniul educației. «În privința sufletului — zice el — mai bine este a scrie în acel ce încă nu s-a întipărit vreun cuvânt pervers, nici s-au imprimat adînc literele rătăcirii». Căci greu i-ar fi educatorului să așeze în sufletul ucenicului alte adevăruri și alte îndemnuri peste cele ce s-ar fi imprimat mai înainte în el. Oricît s-ar strădui, cele dintîi și-ar vădi preponderența în toată viața ucenicului.

Îndemnul rele întinează sufletul încă de timpuriu. Dar îndemnurile, exemplele și învățăturile bune pregătesc, tot de timpuriu, sufletul pentru o viață în virtute și adevăr.

Sfîntul Grigorie de Nisa arată limpede, că fericita Macrina a trăit toată viața ei de mai tirziu în virtutea deprinderilor și învățăturilor din copilărie. Căci în copilărie a fost ea deprinsă cu citirea zilnică a Sfintei Scripturi și cu «toate cele care sădesc în om obiceiurile cele bune ale vieții. Cîntarea de psalmi îi era, în tot momentul, ca o nelipsită pîine cerească și o avea în gură ca pe un tovarăș bun de drum care nu te părăsește nicicînd»¹⁶⁵.

Și Sfîntul Părinte adaugă: «Cu astfel de îndeletniciri și altele asemenea lor deprinzîndu-și mina în chip minunat și la torsul și țesutul linei — Macrina creștea văzînd cu ochii pînă ce a împlinit 12 ani, cînd floarea tinereții dă cea dintîi și cea mai frumoasă strălucire a ei»¹⁶⁶. Dar nici după această vîrstă, fericita Macrina nu a trăit altfel decît în cele deprinse de timpuriu. Ea și-a desfășurat viața întreagă în rugăciune și în muncă pentru binele ei sufletească și pentru sprijinirea aproapelui. Trăsăturile de caracter imprimate în copilărie au rămas deci stabile; nimic nu le-a putut schimba.

Cum se va deprinde copilul de mic, «așa va rămîne și cînd se va face mare; ca și copacul pe care, de-l va îndrepta cineva cînd e mlădiță, rămîne drept; iară de-l va lăsa strîmb, cînd se va întări nu se va mai îndrepta, ci se va frînge»¹⁶⁷.

Este reală constatarea după care «caracterul se formează sub influența educației și instrucției, în procesul activității practice»¹⁶⁸. Și nu trebuie să se uite faptul că «primele trăsături de caracter se conturează în copilărie»¹⁶⁹. Prin urmare, în adolescență, cu deosebire în tinerețe, asistăm la închegarea caracterului, dar punctul lui de plecare trebuie situat mult mai înainte¹⁷⁰. După unii pedagogi, între vîrsta de la 4—13 ani.

Pînă la vîrsta de trei ani, copilul duce o viață mai mult vegetativă. Viața lui spirituală pare, «cel puțin, aproape complet nedevelopată»¹⁷¹.

165. Sfîntul Grigorie de Nisa, *Viața Fer. Macrina*, trad. T. Bodogae, Sibiu, 1947, p. 12. 166. *Ibidem*, p. 12—13.

167. Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Despre creșterea copiilor*, p. 11.

168. A. M. Leușina, A. J. Sorochina și A. P. Usova, *Pedagogia preșcolară*, Editura de stat, 1949, p. 171. 169. *Ibidem*, p. 151.

170. Cf. A. Miehe, *Die Kindliche Religiosität*, Erfurt, 1928, p. 9.

171. *Ibidem*, p. 10.

În acest stadiu al vieții, copilul nu-și hotărăște atitudinile cu referire la realități de ordin mai înalt și din perspectiva viitorului, ceea ce confirmă că «trăsătura caracteristică a copilului este trăirea lui în prezent»¹⁷². S-ar putea spune chiar, că el asistă la o «introducere în prezent»¹⁷³. Instinctul de conservare domină viața copilului în mod esențial, din care însă lipsește spiritul de independență. La această vîrstă, copilul se simte legat de mamă, care îi este totul, îi este izvor al vieții. El are simțămîntul că «fără de ea ar pieri»¹⁷⁴. Abia la sfîrșitul celui de-al treilea an al vieții se observă, la copil, oarecare manifestări mai evidente spre independență. Atunci saltă el peste gingureală și își formează limbajul; se manifestă instinctul glosic.

Faptele remarcate mai sus comporta o importanță deosebită pentru evoluția vieții sufletești a copilului. Ele marchează tendința lui de integrare în umanitate¹⁷⁵, cînd și poate fi apreciat în dependență de propria sa individualitate. Acum începe «procesul formării personalității copilului»...¹⁷⁶, «un proces complicat, lung, schimbîndu-se în dezvoltarea și conținutul lui, pretinzînd finalități și o activitate sistematică educativă». De acum înainte începe și educația morală, care «este foarte importantă, mai ales în primii ani ai vieții». De acum deci trebuie «să privim educația foarte serios»¹⁷⁷. Educarea copilului rămîne însă, în această epocă, mai ales o sarcină a familiei.

De însemnătate în problema noastră este faptul că și primele trăiri religioase pot apare cel mai curînd pe la etatea aceasta¹⁷⁸. Iar cultivarea unor asemenea experiențe și trăiri religioase face necesară educația religioasă încă de timpuriu. Căci de timpuriu întîlnim un candidat¹⁷⁹ la credință și viață religioasă.

Viața sufletească a copilului se îmbogățește mult între vîrsta de 4—6 ani, odată cu procesul lui în limbaj¹⁸⁰. Mediul are o influență deosebit de puternică. Copilul observă și înregistrează actele morale și religioase ce se petrec în cercul vieții sale și le imită cu fidelitate și încredere, așa cum el imită «atitudinile, gesturile, cuvintele adulților și ale tuturor acelor pe care simte că-i sînt într-un fel oarecare superiori»¹⁸¹. Dacă imaginația îl face pe copil să trăiască într-o lume ideală, apoi curiozitatea este aceea care îi stimulează spiritul de observație și imitație; «ea îl împinge pe copil la cercetarea tuturor lucrurilor

172. G. Dumas, *Traité de psychologie*, Alcan. Paris, 1914, vol. II, p. 705.

173. I. Popescu—Teiușan, *Psihologia copilului și adolescentului*, Craiova, 1943, p. 111.

174. *Ibidem*, p. 111.

175. *Ibidem*, p. 120.

176. Leuşina, Sorochina, Usova, op. cit., p. 150.

177. *Ibidem*.

178. Cf. E. Murisier, *Les maladies du sentiment religieuse*, p. 72.

179. Cf. Ed. Claparede, *Psihologia copilului și pedagogia experimentală*, trad. I. Duiculescu, București, 1924, p. 668, retipărită și în 1975, (vom cita din prima ediție).

180. Cf. Ed. Kirkpatrick, *Bazele studiului copilului*, trad. G. Simon, București, 1921, p. 233 ș.u.

181. G. Dumas, op. cit., p. 711.

care-l înconjoară, a cauzelor și a fenomenelor care-l impresionează mai mult în viața de copil»¹⁸². Pentru educația religioasă comportă deci însemnătate și atitudinile religioase ale membrilor de familie, aspectul și interiorul casei părintești, evenimentele religioase ce intervin în cercul vieții copilului etc. Toate acestea constituie experiențe pentru ducerea educației religioase de mai târziu.

Pînă la vîrsta de 6 ani, educația religioasă-morală a copilului este mai mult o sarcină de familie. Dar cercetarea bisericii și diferitele evenimente religioase (cununii, înmormîntări, colinde etc.) mai intervin, întîmplător, spre îmbogățirea acestei educații familiale. Ea nu face însă abstracție de ceea ce s-a clădit în sînul familiei. Educația religioasă propriu-zisă ia în considerare zestrea sufletească primară și pe aceasta clădește în continuare.

Altfel se prezintă viața sufletească mai târziu. Începînd cu 13—15 ani, intră în joc pubertatea și apoi «vîrsta critică» a adolescentului. Acum se fac pașii cei mai grei, dar și cei mai însemnați, pentru închegarea caracterului. Nu este deci de mirare, că pedagogi cu prestanță deosebită s-au oprit cu insistență asupra acestei epoci din viața omului¹⁸³.

Mai timid la început și oarecum mai dezorientat, începînd cu vîrsta de 15 ani și continuînd pînă spre 21 ani, tînărul se simte orientat spre semnul și sensul propriei sale împliniri spirituale; se află în «perioada împlinirii structurale». El tremură de energie fizică și spirituală. Mai ales în epoca adolescenței. Aici se observă o schimbare radicală, față de copilărie¹⁸⁴. Tînărul se întoarce spre sine însuși, căutînd o viață de interiorizare. «Se scufundă în sine însuși»¹⁸⁵. Rațiunea lui se afirmă cu putere. El stă în fața celor mai mari și mai categorice întrebări asupra rostului vieții, dar pregătește în același timp și hotărîri esențiale pentru viață.

La această vîrstă el își pune întrebări mai ales cu privire la existență în general ca și la existența lui Dumnezeu, nemurire, ideal, dragoste, lume, materie, spirit etc. El filozofează, dar această filozofare aproape se confundă cu reveria¹⁸⁶. Cade adesea în extreme, putînd ajunge ușor, de la optimismul cel mai curat și mai viu, la descurajarea cea mai pesimistă¹⁸⁷. Îl copleșește afecțiunea și dragostea pentru frumos, pentru sacrificiu eroic, pentru înflăcărare, pentru faptă curajoasă.

182. M. Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă*, p. 95—96.

183. Dăm mai jos cîteva lucrări de această natură :

a) F. Klatt, *Sinn und Bedeutung der Jugendbewegung*, Presov.

b) K. Bühler, *Die geistige Entwicklung des Kindes*, Jena, 1929.

c) A. Busemann, *Pädagogische Jugendkunde*, Frankfurt a.M., 1931.

d) K. Bühler, *Das Seelenleben des Jugendlichen*, Jena, 1929.

e) P. Mendousse, *L'ame de l'adolescent*, Paris, 1930, 1936.

f) Ed. Spranger, *Psychologie des Jugendalters*, Leipzig, 1926.

g) N. Terchilă, *Evangelia în școală* (partea ultimă), Sibiu, 1935.

184. M. Bulacu, *op. cit.*, p. 97.

185. Ed. Spranger, *op. cit.*, p. 272.

186. *Ibidem*. 187. N. Terchilă, *op. cit.*, p. 154.

În ceea ce privește religia, tânărul creștin prezintă adesea și indoieli¹⁸⁸. «Ideile religioase devin, la adolescent, mai profunde și au o semnificație mai vitală... Ideile antropomorfe, pe care și le face copilul în fața ideii de Dumnezeu, primesc un alt caracter»¹⁸⁹. De asemenea, «credința se afirmă mai puternic la adolescent grație spiritului său de a discerne cunoștințele, ajutat de puterea rațiunii»¹⁹⁰.

Se observă, mai ales la tânăr, o ceartă cu autoritatea; ea îl supără. De aceea o contestă de cele mai multe ori, considerându-se capabil să-și dureze independent un stil de viață și de trăire. Cu toate acestea, spre sfârșitul tinereții, tânărul caută o autoritate ideală, care să-i dăruiască siguranță și liniște. Această autoritate însă nu trebuie să aibă nimic din ceea ce i-ar putea amăgi nădejtile de împlinire spirituală și morală. Ea trebuie să dețină într-adevăr nimbul idealului nestirbit, ideal după care tânărul să-și dureze personalitatea. Numai un asemenea ideal atrage după sine și conversiunea. Creștinismul prezintă idealul desăvîririi intuit de Hristos. Acest ideal devine, prin educația religioasă, un «prim suport al caracterului religios-moral»¹⁹¹. El prezintă principii netrecătoare, eroism creștin, jertfelnicia lui Iisus Hristos, curăția vieții martirilor, mucenicilor și sfinților, modele de caractere religioase-morale, care ocupă loc însemnat în istoria Bisericii. La întrebări, religia creștină prezintă răspunsuri întregi, care arată drumul mîntuirii sufletești¹⁹².

Aici, la această vîrstă, Biserica activează în educarea caracterului religios-moral, caracterului creștin.

Familia creștină — Un rol însemnat în educarea caracterului religios-moral îl are familia creștină.

Pornim de la Sfînta Familie. Sfintele Evanghelii par a fi destul de zgîrcite în relatarea amănuntelor care ne grăiesc despre ea. Totuși, relatările lor sînt de cea mai mare însemnătate. Dacă cunoaștem mediul de curăție morală și de sfințenie în care s-a născut Sfînta Fecioară, precum și atmosfera de religiozitate în care a trăit ea la templu, apoi din Sfintele Evanghelii aflăm că Maica Domnului era chipul smereniei desăvîrșite. De aceea, Dumnezeu a și ales-o să-L nască pe Mîntuitorul lumii.

Iosif, la rîndul său, ni se înfățișează ca om drept (Matei I, 19) și temător de Dumnezeu. Grijă arătată de el în permanență față de Sfînta Fecioară și față de pruncul Iisus ne ajută să vedem un om cu conștiință luminată și curată. Iar Maria, fiind «plină de har», și «binecuvîntată între femei» (Luca I, 28), l-a născut pe Mîntuitorul Hristos.

Sfintele Evanghelii nu păstrează decît puține amănunte și în legătură cu copilăria lui Iisus. Ele grăiesc de închinarea îngerilor, păstorilor și magilor la nașterea Sa (Luca II, 8—14; Matei II, 1—2 și 9—12);

188. L. Bologa, *op. cit.*, p. 297.

190. *Ibidem*, p. 97.

191. *Ibidem*, p. 126.

192. Exemplu: răspunsul dat de Mîntuitorul tînărului bogat.

189. M. Bulacu, *op. cit.*, p. 97.

apoi de tăierea împrejur (Luca II, 21), de închinarea Lui la templu (Luca II, 22 ș.u.) și de popasul lui Iisus în templul din Ierusalim, la vârsta de 12 ani (Luca II, 41—51). Dar amănuntele acestea ajung ca să arate în ce atmosferă se dezvoltă viața pruncului Iisus și cât de conștiințioasă era Sfânta Familie în împlinirea îndatoririlor religioase. Într-o asemenea atmosferă, pruncul Iisus «creștea și se întărea cu duhul, umplându-se de înțelepciune, și harul lui Dumnezeu era asupra Lui» (Luca II, 40). El «sporea cu înțelepciunea și cu vârsta și cu harul la Dumnezeu și la oameni» (Luca II, 52).

În toată vremea, creștinii și-au orientat viața lor familială după aceea a Sfintei Familii și au năzuit să-și crească fiii după chipul în care a crescut Fiul Omului între oameni. Mintuitorul Hristos însuși a îndreptat privirea Sa către cei mici și i-a îndemnat pe părinți să lucreze constant pentru păstrarea nepătată a curăției sufletești a copiilor. Căci numai o asemenea curăție îl face pe om vrednic de împărăția lui Dumnezeu (Matei XVIII, 10—14; Marcu V, 14—16 etc.).

Sfinții Apostoli, în scrisorile lor, fac îndemnuri către părinți să-și crească fiii în teama de Dumnezeu, iar fiii sînt îndemnați să asculte de părinții lor (Efes. VI, 1—4 ș.a.). Aceasta, pentru a ajunge cu vremea să trăiască o viață asemenea aceleia pe care Hristos a arătat-o între oameni.

Nu mai puțin sînt preocupați și nu mai puțin accentuează Sfinții Părinți și scriitorii bisericești rolul familiei creștine în creșterea cea bună a copiilor, în educarea caracterului lor religios-moral.

Sfîntul Ioan Gură de Aur scrie și o lucrare anume destinată pentru educația copiilor¹⁹³, lucrare «unică în felul ei, atît prin planul său, cît și prin ideile sale»¹⁹⁴. Ea este «cea dintîi lucrare de pedagogie creștină, pe care o are literatura noastră bisericească»¹⁹⁵. Dar Sfîntul Ioan Gură de Aur nu-și limitează preocupările în legătură cu educația religioasă numai în cuprinsul tratatului de mai sus, ci le accentuează și în omiliile sale.

Alți Sfinți Părinți și scriitori bisericești ne-au lăsat, de asemenea, date prețioase în problema educării caracterului religios-moral în familia creștină.

Mai întîi, educația este trebuitoare încă în sînul familiei, deoarece acolo începe, se stabilește viitorul temporar, ba și cel etern al omului¹⁹⁶, viitor pentru care familia creștină este răspunzătoare în fața oamenilor și față de Dumnezeu. Creștinul este vrednic de pedeapsa lui Dumnezeu dacă nu se ostenește pentru semenii săi. «Cu cît mai mult ne va pedepsi, deci, Dumnezeu pe noi, de nu vom avea grijă de fiii noștri»¹⁹⁷, zice Sfîntul Ioan Gură de Aur. Nu în a procura averi și mărire pentru

193. *Despre gloria deșartă și cum trebuie să crească părinții pe copii.*

194. D. Fecioru, *Ideile pedagogice ale Sfîntului Ioan Gură de Aur*, în «Biserica Ortodoxă Română», 1937, p. 450—451. 195. *Ibidem*, p. 451.

196. Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Omilia IX la Epistola Sfîntului Apostol Pavel I Timotei*, P. G., LXII, 546—548. 197. *Idem*, *Despre creșterea copiilor*, p. 2.

copii trebuie să se consume strădaniile părinților, ci în a-i învăța pe aceștia cum să facă binele, cum să cîștige adevărata înțelepciune. Căci toate bunurile pămîntești sînt trecătoare, «toate se pierd și se strică». Dar sufletul bun rămîne și prin bunătatea lui pot fi agonizate toate cele de trebuință în viață. Sufletul trebuie deci îngrijit căci aceasta înseamnă rațiunea existenței noastre¹⁹⁸. Nu în a-i lăsa pe copii bogați în avuții este rațiunea educației în familie, ci în a-i lăsa «întăriți și îmbunătățiți»¹⁹⁹. Părinții creștini, care nu se îngrijesc de creșterea sufletească a fiilor lor²⁰⁰, se fac ei înșiși «ucigașii acestor copii. Ei sînt ucigași mai răi decît tilharii, careucid trupurile. Că părinții ucid sufletul fiilor lor. Și cu cît e mai mare sufletul decît trupul, cu atît și uciderea sufletului e mai mare decît uciderea trupului»²⁰¹.

Părinții creștini nu trebuie să trăiască în credința că e de-ajuns pentru fiii lor să fi primit Botezul. Căci ei pot rătăci și după aceea. Ca să nu rătăcească, trebuie întăriți de timpuriu în virtute și în înțelepciune²⁰². Iar aceasta înseamnă a-i îndrepta spre Hristos, a-i ajuta să devie luptători pentru Hristos²⁰³.

Educația din familia creștină înseamnă deci o bună creștere religioasă-morală. Ea este atunci o acțiune nobilă și sfîntă și cu o deosebită răspundere înaintea lui Dumnezeu. Ea poate fi asemănată chiar cu o jertfă bine primită înaintea lui Dumnezeu, ca și săvîrșirea unei sfinte taine de către un preot²⁰⁴.

Este știut faptul că în sufletul părinților există multă iubire pentru copiii lor. Însăși paternitatea înseamnă un izvor bogat de iubire. «Dar pentru a cunoaște ceea ce este mai folositor copilului, trebuie ceva mai mult decît paternitatea și iubirea»²⁰⁵. «Căci pe părinte nu-l face părinte nașterea pruncului» ... ci osteneala pe care o depune ca să-l învețe pe prunc tot ceea ce este bun și folositor pentru sufletul lui²⁰⁶. Îndemnul spre virtute și deprinderea copilului cu trăirea în virtute, — acesta trebuie să fie țelul osteneților părinților. «Căci tezaurele virtuții sînt atît de prețioase, atît de plăcute, atît de vrednice de dorit, față cu bogățiile de jos, încît acela care o dată le are nu ar consimți să le dea pe pămîntul întreg, de s-ar transforma în aur, cu fluviile, cu mările și cu munții»²⁰⁷.

Mulți părinți plîng și se tînguiesc, își frîng mîinile și trupul atunci cînd se întîmplă ca fiii lor să ajungă în mari dureri, în necinste, în judecăți și chiar în închisori. Dar vina este a părinților, căci ei nu au îngrijit din bună vreme de creșterea fiilor lor în cinste către aproapele. Asemenea părinți nu sînt vrednici de compătimire²⁰⁸. Ei sînt cauza ne-

198. *Ibidem*, p. 2.

199. *Idem*, p. 6.

200. *Ibidem*, p. 4.

201. *Ibidem*, p. 6.

202. Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Omilia XI la Evanghelia după Matei*, P. G., LVII.

203. *Idem*, *Despre gloria deșartă* etc. p. 8, p. 19.

204. Sfîntul Grigorie de Nazianz, *Poemata morală*. P. G., XXXVI, 929, A.

205. Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Contra advers. vieții monastice*. II. Către un tată necredincios, trad. Gherasim Safirim, în «Biserica Ortodoxă Română», 1882, p. 489.

206. *Idem*, *Despre creșterea copiilor*, p. 1.

207. Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Contra advers. vieții monastice*, loc. cit., p. 497.

208. *Ibidem*, p. 497.

norocirilor ce se abat asupra fiilor. Ei nu i-au ferit pe copii de păcate, de cuvinte rele, de căderea în minie etc. Ei i-au dezmiertat fără judecată și nu i-au certat cu înțelegere. Rușinea în care cad mulți copii, când ajung la o vîrstă mai înaintată, se răsfrînge pe dreptate asupra părinților, care nu i-au educat bine în anii primii ai vieții lor. «Că toți îl arată pe tată cu degetul, după ce copilul ... pățește vreo rușine»²⁰⁹.

Ca să nu se întîmple toate acestea, copilul trebuie să dobîndească încă în familie adevărata înțelepciune, care să-i fie cîrmă pentru viața întreagă. «Așa cum o corabie fără cîrmă și fără cîrmaci nu poate trece marea, așa și omul cel neînțelept, corabie fără cîrmă și fără cîrmaci este în această viață, și nu știe ce are să facă»²¹⁰.

Din cele arătate mai sus, ușor putem înțelege că educarea caracterului începe în familie. Dealtfel, cele mai actuale idei pedagogice și psihologice confirmă, că «un rol imens în formarea caracterului la copil îl joacă perioada preșcolară, vîrsta la care copiii se deosebesc printr-o mare impresionabilitate, prin imitație, cînd acțiunea educativă nu înțîmpină o rezistență conștientă, cînd se pun bazele unui mare număr de deprinderi, înclinații și interese, care joacă un rol de seamă în înfățișarea psihică a omului. Aceasta este vîrsta în care impresiile sînt atît de puternice, încît de multe ori rămîn întipărite în memorie pentru toată viața»²¹¹. La fel, «multe scăderi ale caracterului (capriciul, încăpățînarea, obrăznicia, nedisciplina etc.), își au rădăcina în erorile educației tocmai în perioada preșcolară, în special prin exemplele rele pe care le dau adulții cîteodată copiilor»²¹².

O bună parte dintre copii trăiesc, pînă la vîrsta de 6 ani, cu deosebire, în familie, din sînul căreia deprind și manifestări de ordin religios, ca și — uneori — înclinații cu efect negativ pentru educarea caracterului religios-moral. Pentru copil, familia este prima școală a vieții. Familia creștină are cuvînt hotărîtor și în punerea bazelor caracterului religios-moral²¹³. Casa părintească prezintă prima încăpere destinată învățămîntului și educației. Părinții sînt întîii dascăli ai copilului, iar frații și surorile, dacă există, constituie primul colectiv colegial.

În aparență, cel puțin, constatările acestea sînt foarte simple. Cine, oare, nu-și dă seama de ele și cui nu i-ar sta în putință să le formuleze? Și totuși, cîți dintre semenii noștri își opresc preocupările și gîndurile asupra însemnătății pe care o au ele pentru întreagă viața omului!

Verificăm zilnic că întîile impresii ce dobîndim cu referire la persoanele și lucrurile din jurul nostru determină și comportarea noastră ulterioară. Mai tîrziu, aceste impresii, cu mare greutate pot suferi oarecare modificări. De cele mai multe ori poziția pe care ele și-au cîștigat-o în conștiința noastră rămîne definitivă. Așa e și

209. Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Despre creșterea copiilor*, p. 2.

210. *Ibidem*, p. 10.

211. Cornilov, Smîrnov, Teplov, *Psihologia*, trad. rom. 1950, p. 492.

212. *Ibidem*.

213. I. Popescu, *Psihologia lucrată pe bazele psihologice ale realismului herbartian*, Sibiu, 1902, p. 352.

cu viața trăită în cercul familiei creștine. Ea prezintă mai întâi un chip de trăire în raporturile cu lumea înconjurătoare, cu semenii și cu Dumnezeu. Viața din familie exercită o înfrîurire puternică. În ea se înfiripă primele idei morale. Familia canalizează dintru început simțirea curată a copilului și puțină lui putere de judecată; ea trage mai întâi drumul spre manifestarea voinței copilului în fapte concrete.

Voind să cristalizeze, în expresii cât mai potrivite, influența familiei asupra copiilor, un mare pedagog se adresează părinților astfel:

«Propria voastră purtare este lucrul hotărîtor. Să nu credeți că educați copilul numai atunci cînd vorbiți cu el, cînd îl învățați sau îi porunciți. Îi faceți educație în orice clipă a vieții voastre, chiar atunci cînd nu sînteți acasă. Felul în care vă îmbrăcați, în care vorbiți cu alții despre alții, în care vă bucurați sau vă întristați, felul în care vă purtați cu prietenii sau cu dușmanii, felul în care rideți sau citiți un ziar, — toate acestea sînt de o mare importanță pentru copil. Copilul vede sau simte cele mai mici modificări ale tonului, toate întorsăturile gândirii voastre ajung la el, pe căi pe care voi nu le observați.»²¹⁴

În concluzie: «Pretențiile părinților față de ei înșiși, respectul părinților pentru familia lor, controlul părinților la fiecare pas, — iată prima și principala metodă de educație»²¹⁵.

Există un element fundamental pentru reușita educației în general și deci și a educației religioase-morale, în familie: încrederea. Copilul este, prin vîrsta și prin poziția sa naturală, o ființă, care, pentru a se putea dezvolta, simte nevoie de ajutor. De aceea, între el și cei mai vîrstnici din preajma sa se stabilește o dependență puternică, care se reazimă tocmai pe nădejdea în dobîndirea ajutorului atît de necesar. Și nu poate fi vorba, aici, numai de un sprijin privind dezvoltarea fizicului, ci mai cu seamă de sprijinul necesar promovării lăuntricului spre o viață din ce în ce mai deplină²¹⁶. Aici este luată în considerare și latura religioasă a problemei.

Încrederea copilului în părinții săi este întreagă și curată. Dar părinții creștini, în mod conștient și intenționat, leagă încrederea și nădejdea după ajutor a copilului de ceva mai puternic decît ei: de Dumnezeu. Ei înșiși au totală încredere și nădejde în Dumnezeu. Odată cu ei, nădejdea și credința în Dumnezeu intră și în sufletul fiilor lor.

Astfel ajunge copilul să iubească realitatea lui Dumnezeu prin mediul din jurul său, prin ceea ce arată și fac părinții săi, prin aceea că, pentru el, tot ceea ce fac și învață ei înseamnă adevăr și autoritate²¹⁷. El ajunge să-și încredințeze viața lui Dumnezeu, întemeindu-se pe încrederea în cei ce zi de zi manifestă o deplină încredere în Atotputernicul. Dar ajunge la aceasta și din dragostea pe care copilul o are față

214. A. S. Macarenco, *Texte pedagogice alese*. «Cartea rusă», 1949, p. 27—28.

215. *Ibidem*, p. 28.

216. Cf. G. Bohne, *Das Wort Gottes und der Unterricht. Zur Grundlegung einer evangelischen Pädagogik*, Leipzig, 1922, p. 207.

217. *Ibidem*, p. 218.

de părinți. Această dragoste năvălește mai întâi în sufletul lui și, prin liniștea ei, poate duce de la părinți la iubirea de Dumnezeu ²¹⁸.

Dar cazul este identic și în privința altor acte din viața copilului. El privește cu încredere toate faptele și vorbele celor mai vîrstnici. Pentru el, toate acestea constituie modele vrednice de urmat și imitat, motive de acțiune. Faptul implică în sine o răspundere excepțională, și o familie creștină conștientă de menirea ei și a societății umane poate sesiza o asemenea situație în toate consecințele-i posibile.

Influența familiei asupra educației copilului nu se întinde însă numai pînă la vîrsta școlară a acestuia, ci pînă la majoratul lui. De aceea este familia creștină un factor însemnat în educarea caracterului religios-moral.

În familie, totuși, rolul esențial educativ îl deține mama. Ea prezintă o importanță covârșitoare pentru educarea caracterului, fiind «cea mai scumpă și mai apropiată ființă pentru copilul mic, educatoarea lui naturală» ²¹⁹. În problema noastră, mama creștină este privită ca un chip viu și autentic al rugătorului creștin către Dumnezeu ²²⁰. Fără îndoială, «înțelegerea naturii lui Dumnezeu se dezvoltă la început pe genunchii mamei» ²²¹. Căci sufletul copilului «urmează sfaturile mamei, pe care le prețuiește mai mult decît pe toată lumea cealaltă. Copilul privește pe mama sa ca pe cea mai împodobită regină și nu-i cere decît aceeași iubire cu care el o iubește» ²²².

Eminente personalități morale și religioase din cîmpul istoriei mărturisesc influența exercitată asupra caracterului lor de familie, cu deosebire de mamă. «Am crezut în mama mea — zice unul —; inima ei mi-a arătat pe Dumnezeu. Dumnezeu este Dumnezeul mamei mele, Dumnezeu inimii mele. Dumnezeuul creierului meu este o himeră. Dumnezeuul inimii mele este Dumnezeuul meu ... Mamă, mamă, am găsit pe Dumnezeu în supunerea mea către tine. Mamă, supunere, Dumnezeu și datorie, pentru mine nu sînt decît același lucru» ²²³. Iar o altă personalitate scrie: «Mi-am început viața religioasă adorînd și iubind pe Dumnezeu în persoana părinților mei. Tatăl, mama și bunica erau în casa noastră o trinitate de persoane, cărora se adresa pe rînd cultul meu domestic ... Afecțiunea imensă ce purtam bunicii mele se transformă într-o tăcută adorație, cînd într-o seară pătrunzînd în camera ei o găsim în genunchi la picioarele patului. Atunci, pentru prima dată poate am înțeles că deasupra divinităților mele domestice există o ființă misterioasă și ascunsă, căreia înșiși părinții mei i se închină în duh și adevăr» (Tolstoi).

218. Cf. M. Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă* ..., p. 95.

219. Cornilov, Smirnov, Teplov, *op. cit.*, p. 492.

220. Petru Barbu, *Elemente de catehetică sau metodică religiei*, ed. II, Arad, 1915, p. 25.

221. P. Bovet, *Le sentiment religieux et la psychologie de l'enfant*, Paris, 1920, p. 29.

222. S. Haidacher, *Das Hl. Chrisostomus Büchlein über Hoffart und Kindererziehung*, Freiburg im Breisgau, 1907, p. 79.

223. J. H. Pestalozzi, *Cum își învață Gertruda copiii* (Scris. XIV).

Cu adevărat, iubirea mamei creștine către copilul ei și iubirea copilului față de mama sa înseamnă ridicarea sufletului la iubirea lui Dumnezeu și a voii Lui. Aceasta este piatra unghiulară a educației religioase, ce duce și la realizarea caracterului creștin.

Iubirea, credința creștină, adică temeiurile sigure ale vieții noastre religioase-morale, se așează și se întăresc, în sufletul nostru, de către mama noastră. De aceea «mama trebuie să trăiască pentru copilul său, să fie sclavul iubirii sale pentru el, dar nu al capriciilor și al instinctelor animale... Astfel se deșteaptă primele sentimente de iubire și credință în copil, mai întâi pentru mama sa și după aceea pentru tată, frați și surori. El iubește pe cei care iubesc pe mama sa și pe Acela în care ea crede. Astfel, sufletul copilului se ridică în mod natural către Dumnezeu»²²⁴. Lângă acestea se adaugă seriozitatea și energia tatălui, ce ajută ca dezvoltarea morală să devină cit mai completă și mai frumoasă în varietatea ei. Cea dintâi — mama creștină — sădește noblețe creștină, iar chipul unui tată creștin imprimă hotărîrea și energia făptuirii binelui, în trăsăturile caracterului religios-moral.

Astfel, pe fondul organizat de familie, Biserica clădește, prin mijloacele ce-i stau la îndemână, caracterul creștin.

Biserica creștină. — Biserica este comunitatea sfântă întemeiată de Mîntuitorul Iisus Hristos în scopul mîntuirii sufletești a celor ce cred în El și fac cele ce învață El. Ea este depozitarea harului dumnezeiesc pururea izbăvitor.

Intrarea în Biserică se face prin taina sfîntului botez așezată de însuși întemeietorul ei (Matei XXVIII, 19; Ioan III, 5 etc.). De aici apoi membri ai Bisericii sînt toți cei care, prin sfîntul botez, au intrat în obștea cea mare a ucenicilor lui Hristos întru credință și faptă, care rămîn în ea și păstrează cu sfințenie toată învățătura și predania ei, toate rînduielile transmise de Mîntuitorul prin Sfinții Apostoli și prin urmașii lor.

Efectul prim și esențial al tainei sfîntului botez este omorîrea păcatului strămoșesc și a tuturor păcatelor personale pe care le-ar avea cineva pînă în clipa botezării sale. Aceasta înseamnă a muri păcatului, a te îngropa împreună cu Hristos în moarte. Dar, așa cum Hristos s-a sculat din morți prin mărirea Tatălui, cel botezat se ridică prin Hristos la o nouă viață: viața în Hristos (Rom. VI, 3—4). El se botează deci în Hristos, se îmbracă în același timp în Hristos (Gal. III, 27), devine om al lui Hristos (Gal. III, 29), ca prin darul și ajutorul lui Hristos să poată ajunge, mai tirziu, la statura Acestor (Efes. IV, 13).

Sfîntul botez înseamnă deci nașterea omului la o nouă viață, naștere «din apă și din Duh» (Ioan III, 1—8), singura naștere sufletească pe urma căreia se poate intra în împărăția lui Dumnezeu (Ioan III, 5).

Prin sfîntul botez, Mîntuitorul Hristos intră și locuiește în noi, locuiește în partea cea mai dinăuntru a catapetesmei sufletului nostru, în

224. M. Bulacu, *Educația creștină pentru copii și tineret*, după Sfîntul Ioan Gură de Aur, p. 131, Cf. și J. H. Pestalozzi, *Cîntecul lebedei*, Sämtliche Werke. Ed. L. Seyffarth. B. XII, p. 289 ș.u.

incăperea «cea mai ascunsă și mai sinceră a inimii, încăperea care dacă nu se deschide prin Dumnezeu și prin nădejdea înțelegătoare, nu putem cunoaște în chip sigur pe Cel ce locuiește în ea și nu putem ști de-au fost primite jertfele de gânduri, sau nu»²²⁵.

Hristos este cel ce locuiește în noi, după Botez, «afară numai dacă nu sintem creștini netrebni»²²⁶. Hristos este însă și capul Bisericii; El trăiește în Biserică, iar Biserica trăiește prin El și prin harul Lui până la sfârșitul veacului. În Biserică, în Hristos, uniți prin Hristos ca într-un singur trup — trupul mistic al Lui — există toți cei care s-au botezat. Aceasta este taina cea mare care îi asociază pe creștini spre unul și același ideal: desăvârșirea în Hristos.

Îndatorirea și mijloacele de a lucra la desăvârșirea credincioșilor le-a așezat Mântuitorul în Biserica Sa. Aceasta înseamnă că Biserica lucrează, prin mijloacele ei harice și prin slujitorii ei, la creșterea în duh și adevăr a fiecăruia dintre membrii săi în parte și a tuturor. Ea are această îndatorire prin porunca limpede dată de Mântuitorul (Matei XXVIII, 19); ea este maica duhovnicească a tuturor creștinilor pe care i-a născut prin sfântul botez. Așa cum părinților le incumbă îndatorirea sfântă de a-și crește fiii pe care i-au născut și le este asigurată dreptul de a-i îndruma și conduce la un ideal de ei ales, tot asemenea există aceste elemente și în sarcina Bisericii. Căci apartenența creștinilor la Biserică exprimă rațiunea lor de a exista în ea ca niște membre vii și active, care să se poată dezvolta și să fie dezvoltate spre idealul fixat lor prin capul Bisericii. De aici derivă funcția instructivă și educativă religioasă a Bisericii. De aici însemnătatea Bisericii ca factor al educării caracterului religios-moral. De aici pornește munca Bisericii spre ridicarea tuturor membrilor ei până la a ajunge toți la aceeași credință și cunoștință a Fiului lui Dumnezeu, până vor ajunge «la statura bărbatului desăvârșit, la măsura vârstei deplinătății lui Hristos» (Efes. IV, 13)²²⁷.

Biserica realizează aceste lucruri prin mijloacele date ei de însuși Mântuitorul Hristos. Între acestea, prin cuvîntul Sfintei Evanghelii, «care nu este o înțelepciune umană evoluată în timp, ci de esență divină, după cum sufletul omenesc, nu este manifestarea unor funcționări fiziologice în ființa umană, ci eternul spirit din om, care vine de la Dumnezeu, prin creația după chipul și asemănarea Sa, și poate să-și regăsească adevărata strălucire tot prin mijloacele lăsate nouă de Dumnezeu, prin așezămîntul întemeiat în El»²²⁸. Pentru creștin, deci, cuvîntul Sfintei Evanghelii înseamnă adevăr veșnic și autoritatea duhovnicească supremă, după care el își orientează toate gândurile, toate simțirile, toate acțiunile, întreaga sa viață spirituală după care își clădește caracterul și personalitatea sa religioasă. Aspectul de permanență pe care îl implică autoritatea Sfintei Evanghelii este elementul esențial care hotărăște formarea credinciosului creștin, într-un singur sens moral: desăvârșirea creștină prin Hristos, prin Cel ce s-a revelat cuvîntul lui Dumnezeu.

225. Sfîntul Marcu Ascetul, *Despre Botez*, P. G., LXV, 996.
227. Cf. Sf. Grigorie de Nazianz, *Discurs apologetic...*, p. 382.
228. M. Bulacu, *Educația creștină pentru copii...*, p. 126.

226. *Ibidem*.

Biserica este în măsură și posedă resurse pentru pregătirea fiilor ei, în cel mai prielnic mediu, pentru mîntuire²²⁹. Strădaniile ei puse neîncetat în slujba ridicării religioase-morale a fiecărui credincios s-au vădit și se văd a fi mereu de folos prin faptul că nu sint legate de un anumit timp, ci rămîn astfel în continuare «Biserica este eternitatea trăită în timp. Așa că cei care o judecă de dinafară, o găsesc pietrificată. Dar chiar pentru acela care vrea să fie modern cu orice preț și care se predă cu totul timpului, Biserica și adevărurile ei rămîn într-o permanentă actualitate²³⁰, ceea ce explică forțele ei de a-l forma pe credincios, de a-l dezvolta, fără încetare, pe laturile morale și religioase.

Totdeauna nou și înnoitor, în Biserică, este harul mîntuitor, harul lui Hristos, care continuă creația lui Dumnezeu, sprijinind progresul creștinului spre desăvîrșire, spre recîștigarea «asemănării» cu Făcătorul său. Aceasta este o lucrare cu aspect educativ-religios, care nu se încheie într-o epocă oarecare, ci continuă în eternitate, pentru ca neîncetat să zidească fii ai împărăției lui Dumnezeu. Biserica, păstrătoarea harului, îl împărtășește credincioșilor ei îndeosebi prin sfintele taine. Dacă, prin cea dintii dintre taine, prin sfîntul botez, îl naște pe fiecare din fiii ei spre o nouă viață, prin mijlocirea celorlalte sfinte taine ea sfințește viața credincioșilor în toată vremea și în cele mai însemnate momente ale ei.

Cultul divin este de asemenea un mijloc prin care Biserica lucrează în sens educativ-religios asupra credincioșilor ei. Prin el, Duhul lui Hristos pulsează în toate măduarele vii ale trupului Său, în toți fiii Bisericii, ca toți să «ia chipul lui Hristos» (Gal. IV, 19), «toți să vieze în Hristos» (Gal. XI, 20). Cultul Bisericii noastre mijlocește trăirea credinciosului în Dumnezeu, putîndu-se astfel dezvolta potrivit învățăturilor și poruncilor lui²³¹. Dar prin faptul că în atîtea ocazii credincioșii se strîng într-un singur mînunchi, că trăiesc în căldura acelorași rugăciuni, că urmăresc aceleași acte ale cultului divin, — prin acest fapt se dezvoltă în ei trăsătura comunitară care îi face solidari în bine și săritori la nevoile aproapelui. Apoi, și împrejurarea că toți se împărtășesc cu același Hristos, dintr-un singur potir, într-o singură formă, contribuie la realizarea unității de simțire, de voință, de acțiune, în comunitatea creștină (I Cor. X, 17).

Fără îndoială, mijlocul principal în educație este exemplul viu. Biserica are în istoria sa nenumărate asemenea exemple. Mai întii, ea îl arată pe Hristos în toată mărirea Sa, în plinătatea personalității Sale. Apoi, șirul apostolilor, sfinților, martirilor etc., șirul nesfîrșit de credincioși modești și simpli, care prin puterea caracterului lor religios-trăit, este tocmai ceea ce Biserica prezintă credincioșilor ei în scopul formării lor lăuntrice.

229. Cf. C. Pavel, *Problema răului la Fericitul Augustin*, București, 1937, p. 72.
230. Sergiu Bulgakoff, *Östliches Christentum*, Ed. Ehrenberg, vol. I, p. 137.
231. *Ibidem*, p. 65.

3. Mijloace în educația religioasă

Rugăciunea este un mijloc esențial în educația religioasă. Ea este «ridicarea minții și a voii noastre către Dumnezeu»²³². Rugăciunea ocupă loc esențial în viața religioasă a credinciosului creștin; ea este putere ce îndrumă și modelează viața lui, iar Biserica este factorul care dă fiilor ei posibilități de mulțumire duhovnicească, de trăire în rugăciune, obișnuindu-i, cu prilejul sfintelor slujbe, să practice rugăciunea în mod statornic.

Sub puterea rugăciunii, mintea credinciosului se îndreaptă spre Dumnezeu, simțirea lui se îndepărtează de păcat și se îmbracă în simț de pietate, iar voința lui se face ascultătoare îndemnurilor divine. În chipul acesta, el pășește spre desăvârșirea sa, a vieții sale creștinești²³³. Căci rugăciunea asigură unitatea vieții religioase-morale a credinciosului, mijlocind o împreună-trăire a lui cu neschimbabilul Dumnezeu²³⁴. Înălțându-și mintea spre Dumnezeu, curățindu-și simțirea prin apropierea de El, ascultînd de voia Lui, credinciosul poate atinge un înalt grad de curăție în viața sa. El realizează cu vremea un anumit stil de trăire, o anume ținută duhovnicească în raport cu semenii săi și cu Dumnezeu, se manifestă constant și păstrează o simțire adîncă și durabilă de moralitate și religiozitate²³⁵. Rugăciunea îl îndreaptă pe creștinul credincios către viața spirituală. Nici nu poate fi conceput un creștin, care să nu se roage²³⁶. Ba mai mult: rugăciunea, fiind o întreținere personală cu Dumnezeu, reușește să facă din viața credinciosului o «viață de rugăciune» ... «Ea duce la întreținerea legăturilor intime între Dumnezeu și om și, deci, la înlăturarea faptelor rele și inutile»²³⁷. Prin ea poate fi concepută spiritualizarea vieții creștine. În virtutea acesteia, «plimbarea, conversația, repaosul, toate faptele pe care le face creștinul, trebuie să fie rugăciune, adică întreținere cu Dumnezeu, sub mii de diferite forme»²³⁸. Printr-o asemenea atitudine religioasă-morală constantă se arată caracterul creștin ortodox.

Dar rugăciunea este și o activitate duhovnicească dintre cele mai profunde. De aceea, în «Biserica patristică, un adevăr de mărturisire ortodoxă, în fața unei erezii, se fixa și se afirma într-un imn sau într-o rugăciune, care se întrebuinta în cult. În acest chip, învățarea adevărilor creștine se primea într-o atitudine religioasă, într-o atitudine de rugăciune»²³⁹.

Pe drept cuvînt, cineva spune, despre rugăciune, că ea este «religia în acțiune». Ea îl duce pe credincios la acțiune chiar și atunci cînd

232. Sfîntul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, c. III, cap. XXIV, p. 22.

233. Hans Dittmer, *Religionsunterricht auf dem Grunde der Wirklichkeit und neuen Erziehung*, H. Böhlau, Weimar, 1932, p. 94.

234. Cf. Gr. Cristescu, *Fă lucrul evanghelistului*, Sibiu, 1929, p. 10—14.

235. Cf. H. Dittmer, *op. cit.*, p. 94.

236. Cf. N. Șt. Georgescu, *Doctrina morală după Clement Alexandrinul*, București, 1933, p. 50.

237. Clement Alexandrinul, *Stromate VII, VIII, 39, 3, III*, p. 29.

238. N. Georgescu, *op. cit.*, p. 51.

239. Cf. L. Beauduin, *op. cit.*, vezi P. Vintilescu, *op. cit.*, p. 262—263.

el ascultă o predică, făcînd ca mintea și inima lui să se îndrepte spre idealul desăvîrșirii creștine și să stea în comuniune și «convorbire spirituală cu Dumnezeu»²⁴⁰. Trăind activ în rugăciune, sufletul creștin se cutremură «de sfințenia clipei (și) îmbracă veșmintul neprihanei ... se purifică, se îndumnezeiește»²⁴¹.

Rugăciunea se asociază astfel actelor religioase ce colaborează la educarea și dezvoltarea caracterului creștin. Iar din momentul în care, prin ea, «religia devine un raport viu între om și Dumnezeu», Biserica îl învață pe credincios să se roage corect²⁴², ca o împletire strînsă să se efectueze mereu între rugăciune și toate faptele, gândurile și simțirile lui creștinești.

Cele mai scurte, mai substanțiale și mai stăruitoare cereri pe care Sfinții Apostoli le-au adresat Mintuitorului Hristos au fost: «Doamne, adaugă-ne nouă credință». Și: «Doamne, învață-ne să ne rugăm»! Împletirea dintre credință și rugăciune este și ea de trebuință în formarea spirituală a credinciosului. Căci prin ea se asociază, în această formare, și sentimentul religios.

Dealtfel, «între sentimentul religios și rugăciune, este o legătură intimă, organică. Mireasma este rugăciunea, credința este smirna care arde pe altar; cînd credința este aprinsă, de pe altarul sufletului se ridică spre cer rugăciunea, ca o esență a sufletului, fragment de voință idealizată, elan de spirit eliberat, undă de spiritualitate pură, smerenie de penitență sau efuziune de adorație și recunoștință, strigăt de ajutor și de izbăvire, sau mărturisire de resemnare și adevăru»²⁴³.

Iată de ce credincioșii sînt întăriți în credință, prin rugăciune. Ei sînt învățați să se roage și să se deprindă cu a practica rugăciunea adevărată. În modul acesta, rugăciunea devine, pentru ei, o forță reală, o disciplină spirituală ce realizează multiplicarea virtuților morale și religioase²⁴⁴.

Nu trebuie uitat faptul că iubirea față de Dumnezeu și aproapele este una din trăsăturile esențiale ale caracterului religios-moral creștin. Rugăciunea este însă, în această ordine de idei, factor și mijloc eficace pentru deșteptarea, înmulțirea și întărirea dragostei creștinești. În altelea rînduri Mintuitorul Iisus Hristos s-a rugat nu numai pentru Sine, ci mai virtos pentru ucenicii Săi, pentru lume, pentru toți credincioșii.

Această atitudine de rugători pentru aproapele, de rugători din dragoste curată, s-a făcut evidentă și la Sfinții Apostoli, la Sfinții Părinți etc. Dar se face văzută și la toți adevărații credincioși creștini. Rugăciunea «Tatăl nostru», ca și cele mai multe din rugăciunile Bisericii, nu exprimă cereri, mulțumiri și laude pentru un ins, ci mai degrabă pentru comunitate. Ca urmare, rugăciunea cimentează relații de bunăvoință, de înțelegere și de iubire creștină între cel ce o face și

240. Cf. S. Popescu, *Metodica specială a studiului religiei în școlile poporale*. Sibiu, 1882, p. 24.

241. Valeriu Popa, *Rugăciunea în metodela religiei*, Suceava, 1943, p. 24.

242. Heinrich Mayer, *Katechetik*, Freiburg im Breisgau, 1928, p. 119.

243. Gr. Cristescu, *op. cit.*, p. 58—59.

244. *Ibidem*, p. 70.

cei ce sînt cuprinși în sfera ei. Ea cultivă dragostea credinciosului față de Dumnezeu și aproapele, contribuind astfel la formarea unei atitudini nobile și la întărirea caracterului creștin.

Ea mai cultivă apoi și sentimentul de milă, smerenie, cucernicie, dreptate și pace sufletească.

Tot rugăciunea este fapta creștină care dă rezonanță și întindere adecvată cererilor și doririlor creștinești. Ea se asociază curăției sufletești a credincioșilor «care au inima proprie pentru blindețe și rugăciune»²⁴⁵ cum și nădejile celor avînțați spre idealul religios. «Căci se bazează tocmai pe premisa că există Dumnezeu care poate să asculte cererea oamenilor și să influențeze asupra inimii»²⁴⁶. Unii credincioși îi cer lui Dumnezeu ajutor în micile lor nevoi și dorințe; alții înțeleg mai bine, că a te ruga nu înseamnă a cere mereu ceva din bunătatea lui Dumnezeu, ci mai degrabă a te așeza cu toată ființa ta la dispoziția Tatălui Ceresc²⁴⁷, interpretîndu-i voia în făptuirea ta de fiecare zi. Apoi, prin rugăciune, «se întărește voința, afirmîndu-se izbînda ce-o va aduce ajutorul divin; apatia se risipește și terenul unei munci rodnice se deschide în plină lumină sufletească»²⁴⁸.

Mai presus de toate, rugăciunea aduce tărie, ordine și disciplină interioară; tărie morală, care nu se zdruncină în cele mai dureroase momente ale vieții. Rugăciunea din grădina Ghetsimani a premers Jerfei de pe Golgota, tot așa cum cea din pustie a pregătit rezistența lui Iisus împotriva ispitei celui viclean. Această ținută echivalează cu creștinismul viu și activ, cu caracterul creștin, care interpretează prin fapte învățătura descoperită de Mîntuitorul Hristos.

Meditația religioasă, la rîndul ei, are o apropiată corespondență și înrîndire cu rugăciunea. Însăși rugăciunea făcută «în duh și adevăr» este o meditație creștină. Prin urmare, aceasta din urmă are și ea însemnătate în educația religioasă.

Sufletul creștinesc se dorește adesea după clipe de liniște și de reculegere, după desfătări duhovnicești, pe care le poate găsi tocmai în meditația pioasă. În viața creștină și în acțiunea pentru întărirea ei, meditația trebuie deci înțeleasă și realizată ca o adevărată clipă de liniște și de reculegere sufletească. De pildă, la patimile Domnului, credincioșii au prilej să păstreze cîteva clipe de liniște și să cugete cu toată atenția exclusiv asupra momentului răstignirii. De asemenea, și cu alte asemenea ocazii. Acestea sînt momente ziditoare de suflet și nasc atmosferă de pioasă religiozitate, atît de puternică, încît ei se simt trăind aievea lîngă crucea Domnului. Meditația religioasă contribuie îndeosebi la spiritualizarea și adîncirea vieții religioase. Căci și ea, ca și rugăciunea, ridică mintea și inima credinciosului către Dumnezeu.

Meditația fixează atenția credincioșilor și asupra unor întrebări de temelie ale vieții creștinești, cum ar fi: În ce stă raportul sufletească

245. S. Haidacher, *op. cit.*, p. 66.

246. Hr. Andrusos, *Sistem de morală*, trad. I. Lăncrăjan și E. Mudopoulos, Sibiu, 1945, p. 166.

247. Cf. H. Dittmer, *op. cit.*, p. 93.

248. M. Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă*, p. 155.

credinciosului cu Dumnezeu? Cum mă înfățișez eu, prin viața mea, înaintea lui Dumnezeu? Ce am făcut azi pentru progresul meu moral și religios? În ce stă responsabilitatea mea personală față de progresul duhovnicesc pe care trebuie să-l realizeze zi de zi? Ce bine am făcut și mai trebuie să fac aproapelui meu? Hristos mă vrea om al păcii; ce am realizat eu în lupta pentru pace? Cine este Hristos pentru mine? Ce semnificație are jertfa Lui pentru mintuirea mea?

Astfel, meditația religioasă înfățișează momentul confruntării credinciosului, prin conștiința proprie, cu sine însuși, cu Dumnezeu, cu Hristos și cu învățătura Sa, cu aproapele și cu viața însăși²⁴⁹. Confruntarea duce la clarificări și hotărâri esențiale pentru viață, formind astfel și voința în direcție morală. Meditația însăși, care duce la confruntări și hotărâri, este o dovadă a unui stadiu de voință exercitată în săvârșirea binelui²⁵⁰.

Pentru activarea vieții religioase, meditația se leagă îndeosebi de persoana Mântuitorului Hristos. El însuși este viață și, prin El, credinciosul devine activ, viu. Iar cel ce viază în Hristos și prin Hristos, viază și pentru mădulele lui Hristos, pentru aproapele²⁵¹. În felul acesta, prin meditație, se zidește nu numai viața în Hristos, dar și fapta pentru binele aproapelui.

Este necesar să adăugăm, că meditația religioasă trebuie practică de credincioși cu deosebită înțelegere. În caz contrar, ea nu produce efectul urmărit.

Desigur, meditația religioasă poate să devină o necesitate pentru sufletul credinciosului și să-l însoțească adesea, constând, între altele, «din citirea Sfintei Scripturi, apoi și a altor scrieri religioase și a dialogurilor cu caracter religios, care se citesc mai ales în orele libere și tot așa și în priveștiștea și studierea mării cărți a naturii... Meditația aceasta, prin care credinciosul se întărește în credința sa față de Dumnezeu, dată fiind legătura cea strânsă între religie și morală, exercită o influență puternică asupra vieții și asupra progresului moral-religios»²⁵².

Deprinderile morale au fost considerate în toată vremea ca având însemnătate deosebită în educarea, dezvoltarea și, mai ales, în manifestarea caracterului uman moral. De aceea, toate sistemele de educație morală, ca și acelea de educație religioasă-morală, începând cu antichitatea clasică, cuprind capitole asupra lor. Dar pe noi ne preocupă, în mod special, deprinderile religioase-morale. În cugetarea creștină s-a cristalizat de la începuturile ei o atitudine clară în ceea ce privește înslus Hristos, Sfinții Apostoli, Sfinții Părinți și mulți dintre scriitorii bisericești au accentuat, în mod deosebit, rolul faptei concrete, deci și al deprinderii, pentru formarea bunului credincios.

249. Cf. L. Fendt, *Katechetik*. Töpelmann in Giessen, B. I., 1935, p. 48—53.
250. *Ibidem*, p. 48. 251. *Ibidem*, p. 54.
252. Hr. Andrusos, *op. cit.*, p. 167.

Fără a fi un sistem filozofic, morala creștină rămâne mai degrabă, pentru credincioși, îndreptarul vieții lor creștinești, al perfecționării lor religioase-morale. Iar Biserica apreciază acțiunea de zidire creștinească mai ales pe bază de fapte concrete.

În procesul de formare religioasă-morală, Mântuitorul Hristos îl învață pe credincios să privească mai întâi asupra sa și să se îndrepteze prin fapte, iar nu prin vorbe. Înainte de a arăta greșelile altuia și eventuala lui stare de păcătoșenie, creștinul trebuie să-și scoată birna din propriul său ochi (Matei VII, 5). Hristos nu-i fericește pe fariseii care știau să propovăduiască minunat despre virtutea milosteniei, ci pe cei ce săvârșesc milostenia, pe cei ce sint într-adevăr milostivi (Matei V, 7). Nu preotul și levitul, care cunoșteau virtutea și o propovăduiau, sint dați ca exemple de Mântuitorul, ci samarineanul, «cel de alt neam», care nu a trecut pe lângă nenorocit fără a-i lua seama, — acela este socotit vrednic de laudă (Luca X, 25—37), acela a trecut în practică principiul superior al iubirii aproapelui. Nu pacea teoretică este obiectivul predicii Mântuitorului, ci pacea realizată practic în suflete și între oameni. Nu pe cei care predică frumos despre pace îi fericește Hristos, nici pe cei ce ar scrie numai minunat despre ea, ci pe «făcătorii de pace» (Matei V, 9), pe luptătorii pentru pace îi numește El «fii ai lui Dumnezeu». Hristos face atîrnătoare de fapte cîștigarea împărăției lui Dumnezeu, cîștigarea mîntuirii (Matei VII, 21). Fapta bună, săvîrșită constant, în orice împrejurare și timp, îl caracterizează pe ucenicul lui Hristos (Matei VII, 16—20). În dreapta Judecătorului suprem vor sta, de asemenea, numai cei ce prin faptele lor bune către aproapele, prin virtuțile lor manifestate sincer, s-au remarcat în lumea aceasta (Matei XXV, 31—46).

Sfîntul Apostol Iacob scrie limpede, că «credința fără de fapte moartă este» (Iacob II, 26). Iar Sfîntul Apostol Petru adaugă: «Puneți ... din partea voastră toată sîrguința și adăugați la credința voastră: fapta bună, iar la fapta bună: cunoștința, la cunoștință: înfrînarea, la înfrînare: răbdarea, la răbdare: evlavie, la evlavie: iubirea frățească, iar la iubirea frățească: dragostea» (II Petru I, 5—7). ... «Că așa vi se va da cu bogăție intrarea în veșnica împărăție a Domnului nostru și Mîntuitorul Iisus Hristos» (II Petru I, 11).

Pentru primii creștini, asemenea învățături nu au rămas numai ca niște sfînte îndemnuri la virtute, la creștinism practic, ci ele au fost trecute în fapte, în deprinderi statornice, constituind trăsături ale caracterului lor.

Sfînții Părinți remarcă la tot pasul, în scrierile lor, însemnătatea vieții religioase practice, pentru educarea creștinului. Marii Capadocieni afirmă «că voința se întărește nu numai cu cunoștințe, ci și cu acțiuni și deprinderi, care dau voinței ceea ce noi numim a doua natură»²⁵³. Se formează astfel dispoziția lăuntrică pentru făptuirea binelui în mod constant, care contribuie și la progresul credinciosului spre cîș-

253. M. Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă*, p. 169.

tigarea mîntuirii sale²⁵⁴. Prin deprinderi, credinciosul ajunge să-și stăpînească afecțiunile și înclinările sale, cugetul și faptele sale, fără greutate, dar cu folos moral și religios. El duce o viață virtuoasă, plăcută lui Dumnezeu și oamenilor, cum atît de sugestiv remarcă Sfîntul Ioan Gură de Aur²⁵⁵.

Credinciosul ajunge în posesia unor deprinderi religioase ca: cercetarea bisericii, citirea Sfintei Scripturi și a altor cărți sfinte, primirea sfintelor taine, rugăciunea pioasă, smerenia în toate, practicarea virtuților creștine etc., ascultînd predica și inspirîndu-se din viețile sfinților și din cuprinsul slujbelor religioase.

Între deprinderile religioase sînt apoi posturile, abținerile și înfrînările, fapte creștinești ce constituie mijloace și exerciții eficace pentru stăpînirea și înfrînarea instinctelor. Mîntuitorul Hristos însuși a postit 40 de zile și 40 de nopți în pustie, înainte de a începe propovăduirea Evangheliei (Matei IV, 2; Luca IV, 2). Prin post și prin rugăciune a înfrînt el ispitele celui rău și a făcut ca îngerii să vină să-l slujească (Matei IV, 11).

În afară de faptul că este «un act de cult, adică o faptă de cinstire a lui Dumnezeu», postul este și o «faptă de virtute, un exercițiu de înfrînare a poftelor trupului și de întărire a voinței, o formă de pocăință, deci mijloc de mîntuire²⁵⁶. El are darul să întărească trupul și sufletul. Căci «potolește zburdălnicia trupului, înfrînează poftele cele nesățioase, curățește și înaripază sufletul, îl înalță și îl ușurează»²⁵⁷.

Posturile, abținerile și înfrînările, practicate din convingerea religioasă că sînt necesare pentru realizarea unei vieți creștine virtuoză, întăresc voința și înobilează simțirea credincioșilor, adică aduc contribuții în educarea caracterului creștin.

În capitolul deprinderilor religioase-morale trebuie să mai amintim și însemnătatea pe care o are practicarea numeroaselor tradiții religioase, obiceiuri și datini creștine rămase din trecutul nostru și care stau în strînsă legătură cu viața religioasă, cu sărbătorile din cursul anului și cu cultul divin ortodox. În această categorie intră colindatul la sărbătoarea Nașterii Domnului, «viersurile» de la marile praznice creștine (Boboteaza, Floriile etc.). De aceste praznice «sînt legate anumite practici sau rituri străvechi, ca: Boboteaza (de care e legată Agheasma), Floriile (cu binecuvîntarea stîlpărilor), Paștile (cu ouă roșii și pasca), Rusaliile și Simbăta morților dinaintea Păresimilor (cu datinile și pomenile legate de pomenirea morților) ș.a.»²⁵⁸.

Cultul divin creștin ortodox, ca manifestare directă a religiozității, ca mijloc de întreținere și adîncire a legăturii spirituale cu Dumnezeu²⁵⁹,

254. Cf. D. Boroianu, *Problema morală*, Iași, 1900, p. 44.

255. Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Despre creșterea copiilor*, p. 7.

256. *Inv. de credință creștină ortodoxă*, p. 336.

257. Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Omilia a X-a la cartea Facerii*, cap. I.

258. E. Braniste, *Participarea la liturghie și metodele pentru realizarea ei*, p. 68.

259. Gh. Șoima, *Funcțiunile muzicii liturgice*, p. 30.

este, de asemenea, un mijloc în educația religioasă, cum am mai arătat. El își are începutul în fapta și învățătura Mântuitorului, cu deosebire în așezarea Sfintei Euharistii, taină ce stă în centrul sfintei liturghii.

Primii creștini, apoi părinții bisericești, sfinții etc., au simțit nevoia lăuntrică de a imita viața Mântuitorului, de a o trăi în chip cât mai aproape de idealul creștin, de a aduce închinare «cu duhul și cu adevărul», lui Dumnezeu. Cultul divin, îmbogățit și înfrumusețat în primele veacuri creștine, și mai apoi, este expresia celei mai curate închinări, celei mai adânci trăiri religioase; el este exteriorizarea caracterului creștin în ceea ce are el mai pur și mai propriu creștinesc; mai este, în același timp, întuirea dogmei integrale a Bisericii creștine ortodoxe, ca și întuirea concepției creștine despre lumea terestră și cea de dincolo. «Viziunea frumuseții spirituale se unește, în cultul ortodox, cu cea a frumuseții lumii»²⁶⁰... Acest cult este cerul pe pământ, este manifestarea frumuseții lumii spirituale, este arta ideală care prin ea însăși ne dă sentimentul dulcetii Bisericii»²⁶¹. Cu deosebire Sfânta Liturghie ortodoxă «nu este altceva decât însăși teologia întreagă turnată în forme speciale pentru viața sufletească a tuturor creștinilor»²⁶². Pentru viața creștină, ea prezintă însemnătatea deosebită. Căci, participând la ea, credinciosul «află hrană și deșteptare tuturor simțămintelor religioase: mulțămia, iubirea, conștiința culpei, umilința, cererea, iubirea aproapelui... Sfânta Liturghie este, așa-zicând, întregul creștinism în realizare»²⁶³. De aceea, primii creștini, «oamenii ai rugăciunii»²⁶⁴ participau la săvârșirea liturghiei cu toată pietatea. Chiar și «conștiința de comunitate religioasă nouă și distinctă s-a încheat în mentalitatea primilor creștini în atmosfera Liturghiei»²⁶⁵.

Sfânta Liturghie a născut și a crescut dintru început adevărata religiozitate creștină²⁶⁶. Iar în Biserică, astăzi, aceeași religiozitate «izvoraște în primul rînd din liturghie și se manifestă în formele ei rituale, fixate și consfințite de o veche tradiție și experiență în materie de viață spirituală»²⁶⁷.

Liturghia este «însuși sufletul Ortodoxiei în rugăciune, închizînd într-însul, cu scumpătate, tradiția și experiența prețioasă a trecutului, dar rămînînd mereu receptiv față de formele și nevoile noi ale prezentului»...²⁶⁸.

În centrul Liturghiei stă Sfânta Euharistie, afară de care «nu există altceva mai de folos nouă și mai iubit de Dumnezeu...», pentru că este

260. Sergiu Bulgakoff, *Ortodoxia...*, p. 162. 261. *Ibidem*, p. 162.

262. I. Chr. Schulte, *Die Kirche und die Gebildeten*, Freiburg im Breisgau, 1919, p. 114—115.

263. V. Mitrofanovici, *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, 1929, p. 505.

264. J. Dellinger, *Christentum und Kirche in der Zeit der Grundlegung*, 2 Aufl. Regensburg, 1866, p. 357.

265. P. Vintilescu, *Funcțiunea eclesiologică sau comunitară a liturghiei*, București, 1946 (Extras), p. 4—5.

266. P. Vintilescu, *Liturghia în viața românească*, București, 1943, p. 43.

267. E. Braniște, *op. cit.*, p. 16—17. 268. *Ibidem*.

lucrarea Lui (a Mintuitorului) și înnoirea oamenilor și părtășie a Lui cu noi...»²⁶⁹.

Pe lângă acestea «Liturghia este și o școală a învățaturii creștine, un bogat și neprețuit tezaur de doctrină, o cateheză vie, la îndemina și pe înțelesul tuturor. În ea, creștinul află învățătura dogmatică a Bisericii, sub forma concentrată a crezului, dar și sub forma popularizată a imnelor și rugăciunilor, ce îmbracă o întreagă teologie. Găsim apoi Sfânta Scriptură, în pericopele din Apostol și Evanghelie, în nenumăratele versete, expresii și aluzii biblice presărate din belșug în textele liturgice, precum și în tilcuirea Sfinților Părinți din minunatele Cazanii. Și, mai presus de orice găsim însăși datoria sfântă a mintuirii noastre simbolizată în chip plastic în momentele principale din rânduiala sfintei slujbe»²⁷⁰.

Virtuțile creștine, fără de care nu poate fi concepută manifestarea caracterului religios-moral, se oglindesc în Liturghie și se dezvoltă în toată plinătatea lor prin participarea la ea. Ea este deci izvor și promotor al vieții în Hristos. Ea îl arată pe Hristos în ipostaza de om adevărat și Dumnezeu adevărat, om după a cărui statură morală și religioasă se formează credinciosul. Ea îi prezintă pe sfinți, după ale căror virtuți se întărește, crește și se desăvârșește el în viața religioasă. Ea personifică întocmai caracterul creștin, adică așa cum acesta poate fi realizat în închinătorii lui Hristos.

Cultul divin îi cucerește pe credincioși cu aceeași putere cu care i-a atras și la începuturile lui. Aceasta se vede, între altele, din curioșia cu care urmăresc ei, spre pildă, liturghia catehumenilor păstrată în practica cultului și în vremea noastră²⁷¹.

Dar cultul divin influențează sufletul credincioșilor și prin caracterul său dramatic. Drama răstignirii provoacă, în acest suflet, o adevărată zguduire, care îi ridică din preocupările imediate, îi cucerește pentru dragostea lui Hristos Mintuitorul și pentru o viață creștină plină de iubire către Dumnezeu și către aproapele²⁷². Și nu numai lăturea emotivă din persoana credinciosului este trezită de frumusețea, bogăția și înălțimea cultului divin creștin ortodox, ci de asemenea întreg sufletul său. Prin cuget, el ia învățatură creștină din citirile sfinte, iar voința lui este îndrumată spre fapte jertfelnice în slujba celor mulți. «Întărească a credinciosului creștin»²⁷³, constituind astfel un mijloc de formare lăuntrică a acestuia.

Cântarea bisericească este asociată cultului divin ortodox, contribuind și ea la formarea lăuntrică a credinciosului.

269. Sfântul Simeon al Tesalonicului, *Despre preoție*, cf. trad. rom. cu titlul: *Traktat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe*, de Toma Teodorescu Buc., 1865, p. 353.

270. E. Braniște, *op. cit.*, p. 27.

271. M. Bulacu, *Conștiința creștină. Studiu catehetic după Catehezele Sfântului*

Ciril arhiepiscopul Ierusalimului, București, 1941, p. 240.

272. Cf. Gh. Șoima, *op. cit.*, p. 39.

273. M. Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă*, p. 162.

Dealtfel, muzica, în general, poate angaja întreaga ființă sufletească a omului. Ea este organ de manifestare a acelei părți a «lăuntricului omului natural, care reacționează față de impresiile ce-i vin din afară cu bucurie sau mîhnire, cum e cazul»²⁷⁴. Muzica religioasă angajează sufletul credinciosului.

Sfinții Părinți au accentuat deosebit de mult însemnătatea cîntării religioase în înobilarea sufletelor creștine, a conștiinței creștine. «Nimic nu reușește să înalțe într-atît sufletul și oarecum să-l înaripeze, să-l ridice de pe pămînt, să-l desfacă de legăturile trupului... ca o melodie vocală, sau o cîntare inspirată, perfect alcătuită ritmic»²⁷⁵, scrie Sfîntul Ioan Gură de Aur. «Cîntarea potolește pasiunile ce se nasc din carne, ea alungă gîndurile rele, care ne-au fost sugerate de vrăjmașii nevăzuți, ea se revărsă în suflet ca să rodească și să dea fructe bune»²⁷⁶, se exprimă Diodor din Tars.

Cîntarea bisericească este premergătoare sau, mai bine-zis, înaintemergătoare harului divin, tocmai prin faptul că dezrobește ființa credinciosului din cătușile patimilor și poftelor rele. Ea îi procură credinciosului «haina de nuntă», cu care să stea față, în mod vrednic, la primirea harului sfinților. Ea face să încolțească smerenia și aprinde dorul spre trăirea în Dumnezeu. Actele de voință nu se pot manifesta în direcție morală, dacă nu sînt luminate de trezvie, de o conștiință curată. În această privință Sfîntul Vasile cel Mare scrie: «Psalmul este liniștea sufletelor, răsplătitorul păcii, potolitorul gălăgiei și valului gîndurilor. El face să slăbească mînia sufletului și înfrînează pornirea către patimi; este tovarășul prieteniei, apropierea celor ce stau departe, ca unul care împacă pe cei ce-și poartă vrăjmășie»²⁷⁷. Desigur, el înțelege psalmul cîntat, mai ales.

Psalmul cîntat în cadrul sfintelor slujbe influențează sufletul credincios mai pilduitor decît viața unei strălucite personalități religioase.

Mai adăugăm și faptul că muzica religioasă, cîntarea bisericească, adîncește puterea de rugăciune. Ea pătrunde în suflet, mișcă întreaga structură spirituală a credinciosului prin emoția ce produce²⁷⁸.

Dar cîntarea bisericească cultivă, în același timp, frățietatea și solidaritatea creștină, adică tot atîtea trăsături ale adevăratului caracter creștin. «Psalmodia aduce cu sine tot ce poate fi mai bun: iubirea, făcînd din tovarășia laolaltă a glasului un fel de trăsătură de unire între creștini, adunînd (obștea creștinilor) laolaltă într-un singur glas de cor»²⁷⁹.

Tot cîntarea bisericească lucrează la desăvîrșirea progresivă a credinciosului, adică aduce contribuție în toate treptele ce duc spre desă-

274. Gr. T. Marcu, *Antropologia paulină*, Sibiu, 1931, p. 68.

275. Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Coment. Psalm. XLI*, P.G., 7, 55, p. 155.

276. Cf. Diodor din Tars, *Fragmente din Psalmi*, P.G., XXXIII, col. 1588—1589.

277. Sfîntul Vasile cel Mare, *Comentar la Psalmi*, trad. Ol. Căciulă, în «Izvoarele Ortodoxiei», nr. 2, București, 1943, p. 29.

278. Clement C. Pavel, *Psihologia credinței*, București, 1941, p. 71.

279. Sfîntul Vasile cel Mare, *Comentar la Psalmi...*, p. 29.

virșirea arătată de Mîntuitorul Iisus Hristos²⁸⁰. Căci este «creștere pentru cei ce progresează pe calea virtuții și sprijin pentru cei care merg pe calea desăvîrșirii»²⁸¹ creștine.

Învățătura creștină este și ea asimilată pe calea psalmului sau rugăciunii cîntate. Cîntarea bisericească este rugăciune, dar și un imn închinat lui Dumnezeu. Prin aceasta, ea cucerește sufletul credinciosului și îl poartă iarăși spre desăvîrșirea creștină.

Sfintele taine, ca mijloace harice ale Bisericii creștine ortodoxe, constituie elemente capitale pentru viața religioasă a credinciosului, pentru dezvoltarea acestei vieți. Ele sînt asemenea unor fire nevăzute prin care darurile Sfîntului Duh coboară în sufletul lui, întărindu-l, curățindu-l și făcîndu-l capabil de progrese lăuntrice din ce în ce mai evidente.

În mod special, revenim asupra a două taine : sfînta mărturisire și sfînta euharistie.

Sfînta mărturisire sau sfînta spovedanie, în cadrul problemei noastre, prezintă însemnătate deosebită, pentru că oferă mijloace puternice spre mișcarea adîncurilor sufletești ale credincioșilor și îi ajută să-și limpezească viața lor religioasă²⁸². Cînd se administrează bine, ea este «cea mai sigură conducătoare la Hristos»²⁸³.

Pe de altă parte, mărturisirea are și un substrat psihologic religios²⁸⁴. De aceea ea își legitimează prioritatea față de celelalte mijloace concepute în acțiunea pentru desăvîrșirea religioasă a credinciosului. Dacă nu poate fi uitat caracterul ei soteriologic, apoi nu poate fi ignorat nici aspectul ei psihologic religios.

Mărturisirea se aplică acelor credincioși care se simt apăsăți de păcate personale și care doresc să scape de povara acestor păcate, să revină, prin aceasta, la lumina și dragostea lui Hristos. Căci patria sufletului creștinesc este «lumina, fericirea și viața veșnică»²⁸⁵. În stare de păcătoșenie, sufletul credinciosului se simte deviat din calea destinației lui dumnezeiești. De aceea, deși apăsător și tulburat de păcat, el năzuiește să ajungă din nou la o stare neprihănită²⁸⁶. Dar nu dorește să realizeze o asemenea reabilitare duhovnicească fără o ispășire. Hristos a ispășit pentru mulți, refăcînd astfel legătura dintre om și Dumnezeu. Dar și credinciosul simte că trebuie să ispășească pentru sine însuși, ca să se smulgă din patimi și să se ridice la curăție sufletească. Iar în ajutorul acestor năzuinți intervine mărturisirea.

Nu spre rușinare numai, ci mai ales pentru reușita îndreptării, în taina mărturisirii, credinciosul se constituie în acuzator propriu. El își

280. *Ibidem*, p. 30.

281. *Ibidem*, p. 209.

282. Cf. C. Krieg, *Wissenschaft der speziellen Seelenleitung. Eine Pastoraltheologie in vier Bücher*, Freiburg im Breisgau, 1903, p. 360.

283. Keller, *Beichtübung der Kinder. Lexikon d. Päd.* I Bd. Seite 386 (privind concepția lui Gerson, 1429).

284. Pr. Petre Vintilescu, *Spovedanie și duhovnicie*. București, 1939. Cuvînt de înțelegere, p. 3. Vezi și Il. V. Felea, *Pocăința, studiu de documentare teologică și psihologică*, p. 305.

285. Il. V. Felea, *op. cit.*, p. 292.

286. *Ibidem*, p. 292.

recunoaște greșelile și neputințele legate de firea sa și, printr-o bună mărturisire, vrea să taie din rădăcini toate pricinile lor. În această recunoaștere trebuie găsit întiiul pas spre îndreptare²⁸⁷, spre perfecționarea vieții religioase, pe măsura sincerității față de propriul său suflet, față de duhovnic, față de Dumnezeu. Dealtfel, «prima condiție a educării caracterului este tocmai sinceritatea față de noi înșine, sau cunoașterea de sine»²⁸⁸. Mărturisirea vine într-ajutor și în acest proces psihologic, ajutînd pe credincios să-și facă autoexaminarea și să se vadă pe sine așa cum este el în realitate. Numai obiectivitatea cea mai riguroasă este în stare să determine îndreptarea omului. Și numai o asemenea obiectivitate poate duce și la căința curățitoare de suflet, «căința care mîngîie ca o mamă și spală sufletul ca o apă curățitoare, ... care se face prin lacrimi și suspinuri» ... «care este toptitoarea păcatului...», care omoară și învie; din întuneric face lumină, din păcătoși apostoli și din pustie face casă lui Dumnezeu»²⁸⁹. Iată o căință care duce la posibilitatea dezlegării, a iertării, a curățirii, care «descarcă conștiința, înlocuiește întunericul cu lumina și moartea cu viața trăită sub ploaia harului sfințitor»²⁹⁰. Ea mișcă interiorul credinciosului și îl poate duce la desăvîrșire, la Hristos²⁹¹. Numai credinciosul care experimentează personal, sau cel cărui îi reușește să prindă acest fenomen psihologic, poate afla din plin puterea purificatoare a căinței²⁹².

Dar procesul psihologic-religios nu se rezumă numai la ceea ce am remarcat pînă aici. O dată liniștea sufletească dobîndită, ea poate fi menținută și îmbogățită. Acest lucru se realizează tot prin sinceră mărturisire, mai ales cînd se ivește dorința de a ajunge la o adevărată viață religioasă²⁹³. În același mod, prin mărturisire, credinciosul se îndreaptă și către idealul vieții creștine²⁹⁴, care este trăirea în Hristos.

Căința și ispășirea nu înseamnă lașitate, nici delăsare; nu înseamnă un proces negativ, ci trezirea eului, întoarcere cu încredere, reabilitare religioasă-morală. Întoarcerea dinspre păcat nu e lașitate, nici negarea caracterului, ci aflarea a ceea ce este bun în suflet, fapt care aduce putere și curaj pentru o viață morală. În urma unui asemenea proces, Mîntuitorul îl ajută pe credincios să devină din nou fiu bun al Bisericii Sale. Ea, nu numai că-l eliberează de păcat, dar îl protejează împotriva păcatului²⁹⁵.

Sfînta mărturisire trebuie administrată cu tact și cu înțelegere, ca Harul lui Dumnezeu să fructifice dorințele sufletești ale credincioșilor creștini, să completeze străduințele lor în educarea personalității lor religioase-morale.

Sfînta Euharistie este taina așezată de Mîntuitorul nostru Iisus Hristos în scopul mîntuirii credincioșilor, prin împărtășirea lor, în chip

287. Cf. Thamér Tóth, *Jugendseelsorge*, Paderborn, 1933, p. 305.

288. *Ibidem*. 289. Il. V. Felea, *op. cit.*, p. 294. 290. *Ibidem*, p. 298.

291. Cf. H. Delacroix, *La religion et la foi*, F. Alcan, Paris, 1923, p. 330.

292. Cf. W. James, *L'expérience religieuse, Essai de psychologie descriptive*.

Trad. Franck Abauzit. Préface E. Boutroux, ed. III, Alcan, Paris, 1931, p. 368.

293. M. Bulacu, *Studiu introductiv în catehética ortodoxă*, p. 164.

294. *Ibidem*, p. 165. 295. Cf. Th. Tóth, *op. cit.*, p. 308.

vrednic, cu trupul și singele Lui. Ea este și inima, centrul cultului divin creștin ortodox, centrul sfintei liturghii. Efectele ei sînt multilaterale pentru viața celui ce crede în Iisus Hristos și în ceea ce El a adus în lume. Desigur, efectele sfintei euharistii contribuie esențial la educarea și dezvoltarea religiozității.

În Sfînta Euharistie creștinul îl primește în sine pe Hristos însuși, cu toate darurile Sale, cu toată puterea Sa, în toată plinătatea Sa jertfelnică și mintuitoare. Prin urmare, credinciosul petrece în Hristos, iar Hristos în el (Ioan VI, 56). El ia și adevărata mîncare și băutură (Ioan VI, 55), fiind viu în veac (Ioan VI, 58). Iar, pentru un adevărat creștin, a avea viață prin și în Hristos este esențialul. El crede atunci în Hristos, dar și face toate ale lui Hristos, toate faptele iubirii și milostivirii Lui, toate cele ce îl poartă spre culmea unde Hristos a ridicat firea omenească. Cugetul lui Hristos se face una cu cugetul credinciosului, voia Lui una cu a sa, trupul și singele Lui una cu trupul și singele său²⁹⁶. «Și atunci cît de puternic trebuie să fie cugetul, cînd e stăpînit de cugetul lui Dumnezeu, cît de dirză voința sa, dacă însuși Domnul o mină și cît de înflăcărat curajul său, cînd focul însuși se revărsă peste el»²⁹⁷. Deci «cu atît e mai adevărat că taina împărtășaniei e mai sus de oricare alta și rodește un șir întreg de bunătăți, cu cît ea formează și punctul cel mai înalt spre care se poate îndrepta strădania... Prin ea ajungem să ne întîlnim chiar cu Dumnezeu, care se unește cu noi în cea mai desăvîșită unire»²⁹⁸.

Dar Sfînta Euharistie este și rugăciunea cea mai desăvîșită, pentru care lucru Sfîntul Simeon al Tesalonicului scrie: «Nu există altceva mai de folos nouă și mai iubit de Dumnezeu, ca jertfa aceasta. Deci mai presus decît toată rugăciunea și lauda, se cade a ne îngriji de lucrarea aceasta a liturghiei, căci pentru ea este toată rugăciunea, și de cele mai multe ori în zilele noastre pe ea s-o săvîrșim»²⁹⁹. De asemenea, Nicolae Cabasila adaugă: «Nu există o altă formă de rugăciune care să poată atît de mult și care să ne dea nădejdi mai tari ca cea adusă prin această înfricoșată jertfă, care a curățit, fără nici o plată, păcatele și fărâdelegile lumii»³⁰⁰.

Cu puțin înainte, am arătat însemnătatea deosebită a rugăciunii în educarea caracterului creștin. Se înțelege, fără greutate, că sfînta euharistie, privită ca rugăciunea cea mai curată, are și cea mai mare putere, cîpau des la sfînta liturghie și se împărtășeau tot atît de des. Iar caracterele creștine din primele veacuri, rămase ca modele pentru noi pînă astăzi, se datorează, între altele, tocmai dispoziției lăuntrice cu care primii creștini primeau cu regularitate sfînta împărtășanie.

Între trăsăturile caracterului creștin este și aceea de bărbăție și de jertfelnicie. Sfînta Euharistie are putere de a naște, dezvolta și întări.

296. Cf. Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos*, trad. T. Bodogae, Sibiu, 1946, p. 84. 297. *Ibidem*.

298. *Ibidem*.

299. Cf. Simeon al Tesalonicului, *op. cit.*, p. 353.

300. Nicolae Cabasila, *Tîlcuirea dumnezeieștei Liturghii*, trad. Pr. Ene Braniște, București, 1946, p. 67.

în sufletul credinciosului creștin, tocmai aceste trăsături. De fiecare dată când primește sfânta împărtășanie, credinciosul creștin se pătrunde nu numai de măreția și curăția jertfei celei mari, dar se fortifică sufletește pe sine însuși prin efectele ziditoare și mîntuitoare ale acestei jertfe.

În vederea primirii sfintei împărtășanii, fiecare credincios se pregătește sufletește și trupește prin post, înfrinare, rugăciune, meditație și, mai ales, prin spovedanie. Aceasta înseamnă că el lucrează conștient în desăvîrșirea vredniciei sale; el face eforturi religioase-morale îndelungate și puternice spre a fi vrednic de primirea în sine a lui Hristos.

Jertfa Mîntuitorului este însă fapta iubirii lui Dumnezeu către oameni, fața dragostei Sale către făptura Sa cea mai aleasă (Ioan XV, 13), este manifestarea dragostei lui Hristos către noi. Sfînta împărtășanie are efectul de a spori și întări dragostea dintre creștini, dragostea acestora către aproapele lor.

Faptul că toți credincioșii creștini se împărtășesc din același potir, îl primesc și se unesc cu același Hristos, în aceeași Biserică, nădăjduiesc în primirea aceluiași daruri și haruri, face ca ei să fie, prin sfînta împărtășanie, cuceriți de frățietate adevărată și de un spirit comunitar puternic. Înfrățiți într-un mănunchi, ei se pot manifesta în lume ca «fii ai luminii», făcînd fără greutate faptele dreptății și păcii³⁰¹.

4. Educația religioasă și ecumenismul creștin

Ceea ce constituie miezul ecumenismului creștin este postularea idealului unității creștinilor și a Bisericilor creștine din toată lumea. Acesta este un ideal vrednic de bunele strădanii ale tuturor creștinilor; este un ideal care trezește la activitate, care poate interesa conștiințele creștine, care, în drumul său de împlinire, cere angajarea totală a puterilor morale și spirituale ale creștinilor, care cuprinde în sine, cu înțeles de acțiune mîntuitoare, rostul vieții creștine, rostul trăirii creștinilor în lumea de azi, în mijlocul semenilor lor de pe întreg pămîntul.

Dar, la realizarea acestui ideal trebuie să contribuie, între alți factori de seamă, și educația religioasă-creștină, chiar dacă are certitudinea că împlinirea lui, în timp, există numai în atotștiința veșnicului Dumnezeu. Însăși deplina încredere în purtarea de grijă a lui Dumnezeu pentru binele și fericirea noastră este de natură să activeze puterile morale ale credincioșilor creștini spre realizarea unității lor în duhul Celui ce vrea «ca toți să fie una».

O lucrare ce are drept scop să realizeze transformarea lăuntrică a credinciosului, înseamnă o acțiune educativă, o lucrare cu caracter educativ creștin. Căci, în fond, în ființa acestei educații religioase creș-

301. Bibliografie adecvată în problema educației religioase se află la sfîrșitul lucrării: D. Călugăr, *Caracterul religios-moral creștin*, p. 276—289.

tine rezidă forța de a-l crește pe credincios, de a-l dezvolta, de a-l forma progresiv, de a-l desăvârși în dependență cu cele mai înalte principii ale umanității și, cu deosebire, în lumnia unui ideal superior bine precizat, așa cum este acela al realizării personalității creștine după «starea bărbatului desăvârșit» (Efes. IV, 13).

Pentru aceasta e necesară o pregătire, o educație de către Biserică, prin slujitorii ei. În cazul nostru, să arate credincioșilor că «adunarea tuturor Bisericilor creștine în Consiliul Ecumenic al Bisericilor (are) ca scop principal (tocmai) slujirea marilor idealuri creștine și aspirații ale omenirii contemporane»³⁰².

Dar pentru a ajuta la realizarea idealului conturat mai sus, educația religioasă-creștină trebuie să colaboreze la ștergerea tuturor dezbinărilor durate de veacuri între creștini, la nivelarea multor deosebiri care umbresc fața adevăratului creștinism, la împăcarea Bisericilor creștine și a credincioșilor lor. Și aceasta este, firește, o lucrare grea care pretinde eforturi cel puțin tot atât de puternice cât cuprind bunele intenții din veacurile creștine trecute. «Este o operă laborioasă, de lungă durată și cere răbdare, mărinimie, încredere reciprocă și o bună-tate aproape egală ca a lui Hristos»³⁰³. Însă cu cât greutatea sînt sau par mai mari, cu atât efortul educativ pentru înfrîngerea lor poate spori și trebuie să sporească, pentru a duce la împlinirea idealului preconizat de Mișcarea ecumenică.

În concret, care este obiectivul educației religioase-creștine? Fără îndoială, creșterea și realizarea credinciosului după voia lui Dumnezeu, după chipul Fiului Său; realizarea unui creștin adevărat, care prin viața sa, prin toate manifestările sale, prin gândurile, vorbele și faptele sale să-l poată înfățișa, în mijlocul semenilor săi de pretutindeni, pe Hristos însuși; pe măsura puterilor sale, să arate în lume iubirea lui Hristos, pacea și dreptatea Lui, spiritul de jertfă pentru tot mai-binele omenirii, urînd vrajba, dușmănia și dezbinarea între frați, condam-nînd asuprirea și exploatarea omului de către om. Dintr-o ipostază ca aceasta, creștinul strălucește în mijlocul semenilor săi, prin faptele sale zilnice (Matei V, 13—14), arătînd că și-a impropriat viața creștină în accepția ei cea mai curată, trăirea lui echivalînd cu spiritualizarea morale ce existau potențial în ființa sa născută la o viață nouă încă în baia sfîntului botez, corespunzînd în concret stării pe care Sfîntul Apostol Pavel înțelegea să o întuiască prin cuvintele: «Noi avem min-tea lui Hristos» (I Cor. II, 16); sau «De acum nu mai trăiesc eu, ci Hris-tos trăiește întru mine» (Gal. II, 20).

Credinciosul «zidit prin Iisus Hristos» (Efes. II, 10), acela în care s-a întipărit Hristos (Gal. IV, 19), care, trăind cu adevărat în dragoste

302. Cuvîntarea Prea Fericitului Patriarh Justinian, *Primire de Anul nou la palatul patriarhal din București*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVI (1968), nr. 1—2, p. 12.

303. Prea Fericitul Patriarh Justinian, *Cuvîntarea ținută în catedrala Sfîntul Ștefan din Viena, la 29 iunie 1968 (vizita Prea Fericitului Patriarh Justinian în Austria)*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVI (1968), nr. 7—8, p. 851.

«crește mereu pînă la măsura Aceluia care este Hristos» (Efes. IV, 15), pînă la înălțimea «bărbatului desăvîrșit», cel ce s-a realizat deci «după măsura deplină a staturii lui Hristos» (Efes. IV, 13), acela se arată pe sine în societate într-un chip deosebit, exteriorizîndu-și lăuntricul prin trăsături specifice și esențiale unui adevărat creștin. Întărit în credință, el sporește prin ea în fapte bune (Col. II, 6—7), în faptele bunei credințe și ale iubirii față de toți oamenii ³⁰⁴.

Acțiunea educativă creștină se îndreaptă deci spre realizarea adevăratului creștin care prin toate ale sale să nu caute numai mulțumirea, pacea, liniștea, bunăstarea și mîntuirea sa, ci și prosperarea în toate acestea și a semenilor săi, spre formarea unui credincios creștin mereu animat și de spiritul ecumenismului. Educația religioasă-creștină este în stare să atingă un asemenea obiectiv major, prin faptul că dintru început îl privește pe credincios în întregul său, un întreg capabil de progres moral, spiritual, religios, capabil de dezvoltare multilaterală; din perspectivă religioasă-morală, ea îl îndreaptă spre atingerea idealului desăvîrșirii creștine descoperit de Dumnezeu în Iisus Hristos, ideal care întruchipează în sine slujirea lui Dumnezeu, dar și slujirea semenilor de pretutindeni.

Dar educația religioasă este o lucrare esențială a Bisericii. Biserica este așezămîntul care activează la creșterea în duh a credincioșilor săi, împlinind fără întrerupere și în scop bine determinat această îndatorire ce i-a fost incredințată de Hristos însuși. Căci Mîntuitorul Hristos însuși a intuit pe deplin în ce trebuie să stea această îndatorire, atît prin faptele Sale, cît și prin învățătura Sa. El a dus «la ultimă desăvîrșire chipul educatorului creștin, prin aceea că și-a apropiat mai intim sufletul altuia de sufletul Său, iar misiunea de educator și-a dăruit-o întru totul în slujirea omenescului din om, a dezvoltării acestui specific uman, în fiecare ins, pînă la treapta cea mai de sus a posibilităților spirituale umane. Tocmai în urcarea la culmea unde Hristos a ridicat firea omenească, în înțeles de perfecționare continuă, pe calea schimbării și creșterii în duh, stă taina educației religioase, taina jertfei celei mai mari pusă în ridicarea spre sine a celui mai mic» ³⁰⁵, «taina ridicării la desăvîrșirea creștină» ³⁰⁶.

Dar aceasta mai înseamnă și realizarea adevăratei vieți creștine. Și, pe plan religios, ea se face și prin educația religioasă, care asigură caracter de permanență a ceea ce este mai nobil în sufletul creștin și proiectează în veșnicie ceea ce morala creștină a realizat mai pozitiv în viața creștinilor de pretutindeni. Dar numai cînd conținutul ei — al educației religioase — continuă să izvorască din iubirea lui Dumnezeu pentru oameni, pentru înnobilarea lor, cînd își fructifică puterea de la

304. Pr. D. Călugăr, *Portretul unui creștin*, în «Mitropolia Ardealului», III (1958), 1—2, p. 105—106. A se vedea și alte considerații în legătură cu educația religioasă, la Idem, *Preocupări catehetice*, Sibiu, 1944, p. 1—12; și Idem, *Caracterul religios-moral creștin*, p. 148—272.

305. Cf. Prof. D. Stăniloae, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, p. 201.

306. Pr. D. Călugăr, *Caracterul religios-moral creștin...*, p. 152.

creștin la creștin, întocmai «ca viața din viață și ca flacăra din flăcără»³⁰⁷.

În general, educația trebuie înțeleasă ca o acțiune mereu creatoare. Educația religioasă se integrează în același context, cu precizarea că ea mai înseamnă și «colaborarea credinciosului cu Dumnezeu, în scopul desăvârșirii celui dintii, a celui care, prin păcat, a căzut de la fața lui Dumnezeu, dar vrea să se întoarcă, prin efortul său și al Bisericii, «la fericirea cea dintii». Chiar opera creatoare a lumii și a omului este fața dragostei lui Dumnezeu către lume, către om. Dar și așezarea credinciosului în calea refacerii sale în duh, în calea spre realizarea «chipului» în «asemănare», pe lângă arătarea celor mai proprii mijloace, înfățișează tot o acțiune pentru recrearea lui prin lucrarea plină de iubire a Bisericii lui Hristos. Iar conștiința despre posibilitatea realizării acestui ideal, ideal care poate strânge pe toți creștinii într-o singură unitate de cugetare, simțire și voință, unitate în duhul iubirii lui Hristos, care să slujească omenirii, poate fi formată printr-o educație religioasă creștină susținută și mereu îmbogățită.

În dezvoltarea unei asemenea acțiuni mai colaborează, în educația religioasă, și un element constructiv de mare însemnătate, element care, dealtfel, izvorăște din iubirea creștină și se întărește numai în căldura acestei virtuți creștine: este încrederea. Asume încrederea credincioșilor în instituția care lucrează cu iubire și în chip dezinteresat la zidirea lor sufletească, încrederea lor în idealul spre care îi zidește Biserica și în mijloacele cu care îl pot realiza. O asemenea putere morală alimentează entuziasmul sănătos al creștinului, îl eliberează de patimă, de egoism, de ură, de nesățiosul individualism și astfel îi lasă cîmp liber pentru a se dedica unor scopuri înalte, în cazul nostru în scopul slujirii aproapelui. La această libertate duce educația religioasă-creștină, care lucrează în duhul iubirii și al încrederii, duh care angajează toate forțele morale ale credinciosului spre atingerea valorilor etern-valabile, dintre care mulțumirea ce izvorăște din slujirea semenilor nu poate și nu trebuie să lipsească.

Întru realizarea unei asemenea discipline lăuntrice se străduiește educația religioasă, știind că «numai acolo unde există un maximum de educație, numai acolo poate și trebuie să existe și maximum de libertate», deplina libertate de a-ți dăruia întreaga ființă pentru slujirea Bisericii lui Hristos, pentru slujirea omului în ale păcii, dreptății, egalității, pentru slujirea idealurilor vrednice de om și de demnitatea sa.

Nu vom aduce și alte amănunte în această problemă, ci ne rezuformăm creștinului în spirit ecumenist, în acel spirit care a caracterizat viața primilor creștini și care i-a cuprins în suflul său de iubire pe toți oamenii, «toate neamurile fără nici-o considerare de limbă, neam, origine, poziție sau stare socială, religioasă, culturală sau materială, socotindu-i pe toți fiii ai lui Dumnezeu, frați întreolaltă».

307. *Ibidem*, p. 158

Un lucru esențial în problema de care ne ocupăm trebuie totuși evidențiat în mod deosebit. Și anume, că educația religioasă nu se poate sprijini numai pe efortul uman în scopul realizării idealului său, ci și pe colaborarea activă cu harul plinitor al lui Dumnezeu. Depozitarea acestui har este Biserica întemeiată de Iisus Hristos și ea, prin sfintele taine, îl împărtășește tuturor fiilor ei care tind spre desăvârșire. Dealtfel, «concepția despre necesitatea colaborării Harului cu eforturile personale, în vederea desăvârșirii și mântuirii celui din urmă, a stat totdeauna la temelie concepției creștine despre educație»³⁰⁸. Principiul sinergismului, adică al colaborării libere și active dintre Harul dumnezeiesc și strădaniile creștinului, în scopul desăvârșirii acestuia din urmă, stă la baza educației creștine ortodoxe³⁰⁹. Tot așa cum fără respectarea acestui principiu nu există mântuire³¹⁰, fără el nu poate fi concepută nici posibilitatea educației religioase. Căci harul divin este factorul care sprijină și fructifică sirguințele educatorilor creștini și ale ucenicilor lor spre tot mai multă plinătate în opera de îmbunătățire a vieții de pretutindeni³¹¹.

Acestea sînt liniile generale care trebuie să traseze drumul educației religioase, în scopul realizării duhului unității creștine în dragostea lui Hristos. După ce am prezentat problema mai mult într-un cadru de principialitate, urmează ca în continuare să o prezentăm prin trăsături de amănunt. Mai precis, să prezentăm aspectele cele mai caracteristice din profilul moral și religios al credincioșilor creștini educați în spiritul ecumenismului creștin, al credincioșilor Bisericii în general și apoi, în mod special, al slujitorilor Bisericii, al preoților vremii noastre.

Poate că nimic nu este mai firesc decît a constata că cea dintîi dintre virtuțile care trebuie realizate în viața și activitatea creștinilor vremii noastre, așa cum ea a caracterizat dealtfel viața adevăraților creștini din veacurile primare și de mai tirziu³¹², este iubirea creștină. Căci iubirea «este noțiunea esențială a descoperirii lui Hristos, este motiv fundamental al gândirii și vieții creștine, constituind trăsătura caracteristică de bază pentru creștinism; Dumnezeu însuși este iubire» (I Ioan IV, 8, 16)³¹³. Ea naște duhul buneii înțelegeri, al păcii, dreptății, egalității și libertății între oameni, singurul duh care îi poate strînge pe toți credincioșii într-o unitate de trăire umană așa cum o preconizează ecumenismul creștin.

Biserica Ortodoxă, Bisericile, celelalte culte, confesiunile și asociațiile religioase merg pe drumul cel mai firesc, numai atunci cînd înțeleg să promoveze educația religioasă în spiritul iubirii către Dumnezeu și către toți fiii lui Dumnezeu, către toți oamenii, ba chiar către întreaga

308. Cf. Pr. D. Călugăr, *Caracterul religios-moral creștin...*, p. 195.

309. Cf. V. G. Ispir, *Principiile educației creștine*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXIV (1946), nr. 1—3, p. 128.

310. *Ibidem*, p. 126.

311. Cf. Pr. D. Călugăr, *Caracterul religios-moral creștin...*, p. 195.

312. Cf. Prof. Ioan G. Coman, *Rolul Sfinților Părinți în elaborarea ecumenismului creștin*, în «Studii Teologice», XV (1963), nr. 9—10, p. 511—535.

313. Pr. Prof. I. Todoran, *Eros și Agape*, în «Studii Teologice», VIII (1956), nr. 3—4, p. 139.

făptură. Căci dacă «iubirea către Dumnezeu are ca temei și premisă iubirea lui Dumnezeu însuși...», «iubirea de oameni izvorăște și se bazează neîncetat pe iubirea de Dumnezeu. Ea, iubirea creștină, constă tocmai în imitația iubirii divine; ea este dispoziția și efortul continuu de a realiza cât mai deplin această imitație. Ea este, așadar, și trăire și faptă».³¹⁴ Educația religioasă în aceasta își află, între altele, sensul: de a determina cât mai din plin o asemenea dispoziție și a sprijini acest efort în trăirea iubirii creștine prin faptă ziditoare de viață creștină, «viața în care nu trebuie să te vezi numai pe tine însuși, ci ochiul tău să privească departe, pretutindeni, unde oameni ca și tine vor să trăiască în fericire — și orice faptă a ta să întărească dragostea lor de viață, dorurile lor sfinte pentru libertate, bucuria de a-și mângia copiii, și a se devota bunei lor creșteri, dreptul lor pentru piine și răgazul pentru orice vis frumos».³¹⁵

Iubirea creștină nu trebuie înțeleasă ca o stare oarecare platonicească sau ca o expresie a pasivității în care să te complaci ca după o izbîndă cu efect trecător. Ea nu înseamnă doar o «emoție trecătoare, o vibrație sentimentală iscată în suflet de prezența vreunui semen nevoias, și menită să se stingă fără urme, în cel mai scurt timp. În învățătura ortodoxă, iubirea înseamnă slujirea devotată, dezinteresată, ajutorare a altuia, dusă, dacă e nevoie, pînă la sacrificiul vieții proprii».³¹⁶

Educația religioasă-creștină trebuie să ia în considerare mai ales faptul că «pentru aplicarea ei consecventă, iubirea creștină reclamă din partea credincioșilor o mare desfășurare de energie, reclamă scoaterea din starea de virtualitate a tuturor forțelor de care dispune, și îndrumarea lor în direcția slujirii jertfelnice a oamenilor».³¹⁷ Aceasta înseamnă că educația religioasă are de realizat, în ființa credincioșilor, din iubire, o notă de permanență, o trăsătură statornică, o trăsătură esențială a caracterului creștin³¹⁸, care să echivaleze cu desfășurarea consecventă și vie de energie morală, de potențare și apoi de actualizare practică și reală a acestei energii spre slujire totală lui Dumnezeu și aproapelui.³¹⁹ Înseamnă realizarea unui credincios cu suflet deschis, frămîntat și nerăbdător a desfășura o activitate utilă. «El luptă pentru o viață mai bună și e stăpînit de rîvna unui progres neconținut în toată viața sa și toate lucrările sale, fiind astfel un element înnoitor și un factor de înaintare. El este un om al iubirii, care propovăduiește și luptă pentru înfrățirea tuturor popoarelor».³²⁰

Privită din această perspectivă, educația religioasă, ca dealtfel educația în accepția ei generală, este o acțiune creatoare. Educația reli-

314. *Ibidem*, p. 143.

315. *Pastorală de Sf. Paști a Prea Fericitului Patriarh Justinian*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 3—4, p. 197.

316. Pr. Prof. D. Belu, *Ortodoxia și activismul omului*, în «Studii Teologice», II (1950), nr. 1—2, p. 77.

317. *Ibidem*, p. 78—79.

318. Problema poate fi urmărită și în studiul Arhid. Prof. Ioan Zăgărescu, *Statornicia în bine*, în «Mitropolia Ardealului», IV (1959), nr. 1—2, p. 74—79.

319. Pr. D. Călugăr, *Chipul unui creștin*..., p. 104.

320. Pr. Prof. N. Mladin, *Isus Hristos și viața morală a credincioșilor*, în «Studii Teologice» V (1953), nr. 9—10, p. 625.

gioasă este însă o acțiune de imitare a lucrării lui Dumnezeu pentru restaurarea noastră în dragostea atotcuprinzătoare. Și, așa cum însăși creația este o faptă a iubirii lui Dumnezeu, așa cum în virtutea iubirii, Dumnezeu a săvârșit lucrarea Sa de zidire și de rezidire a lumii și a omului, prin Cel ce «s-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria și s-a făcut om», așa cum El se arată lumii îndeosebi prin iubirea Sa nemărginită către ea, tot așa și credinciosul luminat de Hristos se zidește pe sine și îi poate zidi și pe alții tot în virtutea dragostei, și prin educație, prin educația pe care Biserica o împlinește prin reprezentanții ei.

Astăzi, mai mult ca oricând și în mod cu totul deosebit, credincioșii creștini își pot legitima calitatea lor de împreună-lucrători ai voii lui Dumnezeu și sirguitori în împlinirea cuvântului Mîntuitorului «ca toți să fie una» (Ioan XVII, 21) mai ales printr-o comuniune a iubirii, o comuniune prin iubire. Căci iubirea constituie cheagul ecumenismului creștin, care îi poate strînge pe toți fiii Bisericilor creștine într-o unitate de gîndire, simțire și voință. Deși această năzuință spre unitate nu e nouă, ea primește azi o sevă proaspătă și se poate împlini în virtutea faptului că lumea asistă la o restructurare generală a orînduirii sociale³²¹, la înlăturarea piedicilor de ordin material.

Cum am subliniat pînă aici, iubirea este un efort, o putere morală care colaborează la zidirea comunității umane în spirit de demnitate și frățietate. Dar ea poate duce, în același timp, și la pacea lăuntrică a fiecărui om, ca și la pacea dintre oameni și popoare. Și aceasta este o altă sarcină esențială a educației religioase-creștine: de a realiza creștini plini de credință, iubitori ai păcii, luptători pentru realizarea păcii, pentru menținerea și cimentarea ei în lume. Cu alte cuvinte, de a colabora la împlinirea soliei cu care Hristos a venit în mijlocul nostru, solia păcii, pe care El a așezat-o în mintea și în inima noastră, și așteaptă a fi făptuită de toți urmașii Lui întru credință.

În problema pe care o urmărim, acțiunea educativ-religioasă este confruntată tocmai cu faptul că «pacea pe care ne-a dăruit-o și ne-o dăruiește mereu Hristos, nu este un dar pe care creștinul să-l primească pasiv, ci este un dar care obligă pe fiecare creștin la acțiune. Pacea este deci un dar și o sarcină. Dar, pentru că ea ne este dată de Iisus Hristos; sarcină, pentru că ea trebuie mereu sporită, mereu cucerită printr-un efort susținut, printr-o acțiune fără de răgaz»³²². Dacă se mai are în vedere încă și faptul că pacea este o lege a firii și temei al vieții omenești, pe de o parte, și că pe de altă parte, ea este o poruncă a lui Dumnezeu, atunci este de înțeles că educația religioasă spre pace are pe ce să-și întemeieze acțiunea sa în sprijinirea unuia din cele mai sănătoase eforturi umane. Dealtfel, tocmai în virtutea faptului că pacea este o lege a firii și temei al vieții omenești se face evidentă năzuința luminoasă a creștinului spre bine, spre iubirea dreptății și a păcii în comuniune activă cu Dumnezeu și cu semenii săi. De aceea și este ne-

321. Cf. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Comunitate prin iubire*, în «*Ortodoxia*», XV (1963), nr. 1, p. 67.

322. Pr. Prof. N. Mladin, *Creștinii pe calea păcii*, în «*Mitropolia Ardealului*», VII (1963), nr. 1—3, p. 22—24.

cesară valorificarea metodică, prin educație, a tuturor acțiunilor care pot duce la realizarea păcii și a bunei înțelegeri între oameni și popoare.

În viața omenească, realizările evidente, rezultatele pozitive și de netăgăduit ale unei acțiuni constructive fac ca acțiunea respectivă însăși să angajeze forțe noi pentru sporirea ei în intensitate, în ceea ce are ea mai bun, mai constructiv. Așa este cazul cu acțiunea pornită de două decenii în urmă, la cea dintâi Conferință interortodoxă de la Moscova, care «a dat semnalul de alarmă împotriva încercărilor unor irăvrăbitori de noroade de a împinge omenirea în prăpastia unui nou război mondial și care a cerut creștinilor de pretutindeni să-și unească glasul pentru afirmarea înaltelor principii umanitare pe care ucenicii lui Hristos sînt dator să le slujească în viața publică: libertatea, egalitatea, dreptatea, pacea, dragostea, într-ajutorarea frățască»³²³. Această acțiune și-a verificat din plin eficiența și caracterul ei educativ irenic angajînd în lucrare nu numai pe credincioșii Bisericii Ortodoxe, ci și pe credincioșii de pretutindeni.

În această ordine de idei este necesar să spunem că Biserica Ortodoxă Română a adus o contribuție esențială în promovarea spiritului ecumenist prin pacea între oameni. Iar cel care a îndemnat pe cleric și pe credincioși să se alăture cu tot sufletul lor mișcării generale pentru apărarea păcii, este Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian care a dovedit astfel nu numai dragostea părintească pentru toți credincioșii creștini, dar și aptitudini de educator, de pedagog creștin, de arhitect de suflete, așa cum i se cere oricărui creștin să realizeze pe măsura îndeminării și capacității sale. Contribuțiile Prea Fericitului Patriarh Justinian spre temeinicirea păcii, strînse în volumele atît de potrivit intitulate *Apostolat social*, înfățișează cu toată puterea și limpezimea acțiunea purtată de Prea Fericirea Sa în slujirea păcii și sintetizează tot ceea ce clerul și credincioșii Bisericii noastre au realizat în această slujire.

Prea Fericirea Sa a ținut să accentueze dintru început, că «singura armă de pace și de înfrățire a oamenilor copleșiți de ură este Evanghelia iubirii — ce armă puternică!»³²⁴ și pe care Prea Fericirea Sa avea să o folosească în toată vremea păstoririi Sale — ca preot, mitropolit și patriarh — cu scopul educativ-religios de a realiza un om nou, om al iubirii, al păcii și al umanismului general și creștin, după modelul intuit concret de întruparea Fiului lui Dumnezeu; un om care să poată contribui «la zidirea unei lumi mai bune, lumea care să fie cu adevărat demnă de Creatorul ei»³²⁵.

Pentru întărirea simțului de responsabilitate, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, cu pătrunderea educatorului creștin, a ținut să lege acest simț, precum și silințele credincioșilor pentru pace, de însăși mîn-

323. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, *În slujba păcii și înfrățirii, în Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române, 1948—1968. La a XX-a aniversare a înscădunării Prea Fericitului Patriarh Justinian*, București, 1968, p. 461.

324. Pr. I. Marina, *Aima înfrățirii oamenilor*, în «Muncă și voie bună», 1930, nr. 5, p. 20.

325. *Apostolat social*, vol. III, București, 1949, p. 78.

tuirea creștinului. «Fiecare — scria Prea Fericirea Sa într-o Pastorală de Crăciun — se mîntuiește numai în măsura în care ajută la întinderea și adîncirea păcii și frățietății în lume»³²⁶.

Accentuînd responsabilitatea fiecărui credincios pentru realizarea păcii și legînd lupta lui pentru pace de mîntuire, de cîștigarea mîntuirii, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian mai adaugă și aceea că pacea este chiar o poruncă pentru creștin³²⁷, iar războiul este «o abatere de la legile divine»³²⁸. «Toți creștinii au datoria sfîntă să vestească și să slujească dragostea și înfrățirea dintre oameni, pacea și conlucrarea lor, spre binele tuturor»³²⁹. Aceasta este o lucrare în spirit ecumenist, spirit de care «este animată tot mai mult creștinătatea de azi»³³⁰.

Iată și perspectiva în care urmează să se desfășoare în continuare acțiunea educativă religioasă pentru rezolvarea problemei unității creștine, prin slujirea păcii și înfrățirii dintre oamenii vremii noastre.

Arătăm în cadrul acestei expunerii, că rezultatele unei acțiuni fac ca acțiunea însăși să ia noi puteri, să-i determine la noi eforturi pe cei ce o desfășoară. În acest context, rezultatele concrete, înregistrate de pe urma îndrumărilor pastorale, misionare și, desigur, educative, în înfrățirea spiritului ecumenic între credincioșii din țara noastră, nu fac decît să însuflețească o asemenea acțiune. De fapt «noi am înfăptuit pacea confesională înăuntrul patriei noastre, prin înlăturarea urii dintre confesiuni și naționalități și prin stîrpirea șovinismului și urii de rasă, aflîndu-ne astfel pe un drum plăcut lui Dumnezeu și oamenilor»³³¹. A devenit un lucru de la sine înțeles, «că așa cum (la noi în țară) trăiesc laolaltă ortodocși cu catolici, cu baptiști, cu mahomedani, cu mozaici și cu alții, în bună înțelegere și respect, tot așa pot trăi laolaltă și în deplină pace credincioși și necredincioși, respectîndu-și credința și convingerile»³³². Ceea ce s-a înfăptuit la noi, a devenit bine cunoscut și peste hotare, în toată lumea, datorită atît numeroaselor scrisori și mesaje irenice trimise de Prea Fericitul Patriarh Justinian, precum și activității bogate pe care preoți, profesori de teologie și ierarhi ai Bisericii noastre au desfășurat-o pînă acum în toate părțile lumii.

Odată cu problema educării credincioșilor creștini în duhul iubirii și al păcii, «în momentul de față ecumenist», se pune încă și o altă problemă însemnată de care se leagă formarea și educarea credinciosului creștin: problema slujirii.

În general se consideră că «slujirea» arată scopul permanent al religiei creștine, deoarece ea urmărește mîntuirea credincioșilor, sarcina principală pe care o are de îndeplinit. Totodată, prin slujire se definește activitatea religioasă a Bisericii, întemeiată de Domnul nostru Iisus Hristos și condusă de Duhul Sfînt spre tot adevărul, iar în slujire se adună obiectivele sale soteriologice».

326. *Apostolat social*, vol. IV, București, 1952, p. 41—42.

327. *Apostolat social*, vol. VI, București, 1958, p. 266.

328. *Ibidem*, p. 328.

329. *Apostolat social*, vol. VIII, București, 1968, p. 77.

330. *Ibidem*, p. 182.

331. *Apostolat social*, vol. IV, p. 151.

332. *Apostolat social*, vol. VIII, p. 14.

Amintim că a treia Adunare generală a Consiliului Ecumenic al Bisericii (New Delhi, 1961) a «pus accentul ecumenist pe această «slujire» în scopul ajutorării și mântuirii credincioșilor, considerind că Biserica slujește de la întemeierea sa»³³³. Într-adevăr, «slujirea este funcția esențială»³³⁴ a Bisericii, funcție în care se încadrează slujirea preoției, a ierarhiei și a credincioșilor ei, după cum reiese limpede din textul Sfintei Scripturi (I Tim. III, 13; VI, 12; II Tim. IV, 2; IV, 7—8; I Cor. IX, 22 etc.).

Împlinirea acestei sarcini rezidă însă în conștiința credincioșilor, conștiință care se cere formată prin educație religioasă. «Slujirea prin dragoste lui Dumnezeu și credincioșilor, pentru realizarea mântuirii, devine astfel preocuparea principală a Bisericii, așa cum i-a fost fixată de Domnul Iisus Hristos și așa cum ea a propovăduit-o de când există. Sarcina aceasta ecleziologică esențială nu trebuie scăpată niciodată din vedere. Solidaritatea tuturor credincioșilor în jurul ei, a înțelegerii ei juste și a înfăptuirii ei, poate să devină un factor ecumenist activ de colaborare pentru atingerea aceluiași țel»³³⁵.

Slujirea omului implică în sine slujirea lui Dumnezeu. Slujirea omului este poruncă și sarcină de la Dumnezeu, de la Mântuitorul Iisus Hristos; ea este faptă, este viață; ea înseamnă creștinismul faptei, creștinismul practic, care îi poate strânge pe credincioșii creștini de pretutindeni într-o unitate; într-o unitate de acțiune spre ridicarea omului la o viață tot mai bună³³⁶. Această atitudine trebuie intensificată tot mai mult prin mijloacele pe care Biserica le are la îndemână, între care și prin educație.

În vremea noastră, cu deosebire, fapta creștină are o valoare cu totul deosebită; ea este o evidență care atrage și zidește. Deși cunoștințele teoretice nu se neglijează, accentul se pune totuși pe elementul practic, pe transformarea practică a realității și, în primul rând, a omului. Iar «învățătura creștină investeste faptele de slujire generoasă a semenilor cu strălucirea valorii celei mai mari, făcându-le pricină de mântuire, desăvârșire, preamărire a lui Dumnezeu și dobândire a fericirii celei veșnice, deci mijloace de atingere a țintei finale a omului»³³⁷. Și investirea faptelor slujirii oamenilor cu o asemenea strălucire și cu atât de îmbucurătoare rezultate își are temei mai ales în faptul că ea — slujirea — înseamnă un act de colaborare între iubirea lui Dumnezeu și iubirea semenului; ea izvorăște chiar din această comuniune a iubirii și sfințește, înalță, desăvârșește viața credinciosului; ea îl determină pe credincios să lucreze constant în deplin acord cu voia lui Dumnezeu, cu învățătura descoperită în și prin Iisus Hristos.

333. Pr. Prof. Petru Rezuș, *Teologia contemporană a «slujirii» și principiile sale ortodoxe*, în «Ortodoxia», XXI (1969), nr. 1, p. 25, 26.

334. Idem, *Slujirea ca funcțiune esențială a Bisericii*, în «Ortodoxia», XVII (1965), nr. 4, p. 580—593.

335. Idem, *Teologia contemporană a «slujirii» și principiile sale ortodoxe*..., p. 27.

336. Vezi pe larg: Prof. Iustin Moisescu, *Temeiurile lucrării Bisericii pentru apărarea păcii*, în «Studii Teologice», V (1953), nr. 1—2.

337. Pr. Prof. Corneliu Sirbu, *Valoarea slujirii semenilor*, în «Mărturia Moldovei și Sucevei», XLIII (1967), nr. 3—4, p. 271.

Iată deci cât de importantă este educarea credincioșilor creștini în duhul slujirii aproapelui. Și iată de ce Consiliul Ecumenic al Bisericii, întemeiat pe experiența de până acum, subliniază tocmai faptul că strădană pentru înfăptuirea unității creștine nu poate fi despărțită de slujirea Bisericii pentru binele omenirii.

«Cele două probleme fundamentale-înrudite, formează baza celui ecumenism integral»³³⁸. Și nădejdea în realizarea acestei unități creștine izvorăște, cum am arătat, și din acțiunea educativă creștină, lucru subliniat în mai toate întrunirile cu caracter ecumenist.

Slujirea omului, cum am mai arătat, înseamnă acțiunea pentru ridicarea lui la o viață tot mai bună, din toate punctele de vedere, aceasta constituind și o cale de a sluji lui Dumnezeu și de a câștiga mântuirea. Aceasta mai înseamnă și o faptă care urmărește așezarea omului în condiții de dreptate, de egalitate, de cinste, de libertate — într-o viață demnă de menirea sa. Educația religioasă trebuie deci să îmbrățișeze problema și din altă perspectivă — perspectiva social-creștină — și să-l îndrume pe credincios și în această direcție. De altfel, cum arăta Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, «creștinismul este, după natură, social; iar Biserica creștină, ca organism social, este trimisă să trăiască în lume, din care pricină ea reprezintă, în formele sale externe, procesele care se petrec în societatea omenească. De aceea, atrasă în procesul social-istoric, Biserica nu poate rămâne pasivă, ci încadrându-se în organismul general-social, ea însăși contribuie, în calitate de component al acestui organism, la transformarea mediului social»³³⁹. Asemenea fapte au determinat ecumenismul creștin să vină în întâmpinarea unor probleme actuale, cu caracter social, care cer rezolvare grabnică și totală. Educația religioasă-creștină în spirit ecumenist are menirea de a-i introduce pe credincioșii creștini în miezul acestor probleme sociale și de a-i determina la o colaborare cât mai activă în rezolvarea lor.

În mod deosebit, în ceea ce privește dreptatea socială, credincioșii trebuie îndrumați să ajungă la convingerea — și să-i poată convinge și pe alții — «că ea este rădăcina păcii, vieții și fericirii. Indiferent de credința pe care o au, oamenii se leagă între ei. Dreptatea trebuie să guverneze raporturile dintre toți oamenii»³⁴⁰. Educați într-un asemenea spirit ecumenist, credincioșii creștini pot ajuta «lumea întreagă să facă pași mari înainte pe calea marilor idealuri pe care omenirea le urmă-

338. Prea Fericitul Patriarh Justinian, *Umanism evanghelic și responsabilitate creștină*, în «The Ecumenical Review», Geneva, vol. XIX (1967), nr. 2, p. 157—160, trad. românească de Pr. Petru Sălăgeanu, în «Mitropolia Banatului», XVII (1971), nr. 7—8, p. 419—421.

339. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian în cuvântarea la primirea de Anul nou la palatul patriarhal din București, *La început de an*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVI (1968), nr. 1—2, p. 8.

340. I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, *Cuvînt la Conferința Comitetului de conducere a Comisiei «Pace și dreptate»* (24—28 ian. 1963), în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIX (1963), nr. 1—2, p. 21.

rește în epoca noastră : pacea între popoare, dreptate în orinduirea socială, fericirea pentru toți oamenii»³⁴¹.

Pentru a sprijini promovarea dreptății și a progresului social, educația religioasă trebuie să colaboreze și în acțiunea pentru formarea unei concepții noi și limpezi despre muncă în lumina noului umanism; ea este chemată să-i integreze pe credincioși tot mai mult în spiritul umanismului evanghelic, care acordă muncii un sens înalt, precizînd că munca nu numai că îl înobilează pe fiecare om, că dezvoltă personalitatea umană, dar ea constituie și un factor esențial al înfrățirii oamenilor spre mari realizări.

Trebuie reținut în mod deosebit faptul că munca, de orice fel ar fi ea și oricît de modestă înfățișare ar avea, este ceva specific uman. Numai omul muncește în adevăratul sens al acestui cuvînt. La aceasta adăugăm că educația religioasă are să lege de conștiința credincioșilor încă și un alt fapt, anume acela că munca este o obligație morală generală. Cel ce împlinește această obligație din conștiință se înscrie la realizarea unui ideal demn de om, de omul care este în stare să creeze valori în veacuri sau peste granițele veacurilor. Oamenii cu o asemenea conștiință sînt, prin munca lor, pionierii culturii și civilizației din ce în ce mai înaintate, iar credincioșii creștini nu pot și nu trebuie să lipască din rîndul lor. De aceea ei trebuie educați în a colabora sincer și cinstit, cu toată tragerea de inimă, în mod conștiincios, la bunul mers al societății, al comunității umane în general³⁴². Mai mult, ei trebuie «să se găsească chiar în frunte cu inițiativa și cu exemplul în fapta de interes social»³⁴³. Acest lucru e necesar întrucît, potrivit învățaturii creștine, munca are și un sens divin. Și în aceasta stă puterea educației religioase creștine spre muncă ziditoare între credincioși, între oameni în general. În perspectiva creștină, omul muncește pentru că e chip al lui Dumnezeu și pentru că tinde spre asemănare cu Dumnezeu, fiind imaginea activității Lui creatoare în lume. Astfel, prin muncă, credinciosul devine un colaborator al lui Dumnezeu în activitatea sa de îngrijire, păstrare și transformare spre mai bine a existenței. El umple de valoare fiecare clipă, știind că munca înseamnă un cîștig pentru minuire; că munca făcută cu toată conștiința este asemenea slujbei neprihănite aduse lui Dumnezeu.

Este cazul să adăugăm și aceea că educația religioasă creștină nu este chemată să angajeze și să dezvolte conștiința credincioșilor numai cu referire la responsabilitatea lor reclamată de faptul că trăiesc în societate, că munca, din această împrejurare, ar avea, pe lîngă sensul ei divin, doar un sens uman general. Ci educația religioasă trebuie să dezvolte și responsabilitatea personală, responsabilitatea fiecărui credincios față de muncă și de rezultatele ei. Și aceasta tocmai pentru pri-

341. Idem, *Cuvîntare la sesiunea Prezidiului Conferinței Bisericii Europene, la Bethel-Bielefeld, R.F.G.* (22—24 sept., 1966), în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLII (1966), nr. 9—12, p. 650.

342. Cf. Prof. T. M. Popescu, *Biserica în actualitatea socială*, în «Ortodoxia», V (1953), nr. 1—3, p. 35.

343. *Ibidem*.

cina că roadele muncii lui privesc nu numai starea sa, dar și pe aceea a semenilor săi. El rămâne îndatorat să aducă societății omenеști ceea ce are mai bun în ființa sa, pentru ca societatea, la rîndul ei, să-i poată promova personalitatea în chip optim.

Așa fiind, este necesar ca și educația religioasă să ia în considerare toate posibilitățile de muncă ce sălășluiesc în ființa fiecărui credincios. Căci munca este izvor plinitor de virtuți; prin ea fiecare credincios este chemat să împlinească misiunea cu care Dumnezeu l-a trimis în lume; ea aduce răsplătire nu numai de la oameni, ci și de la Dumnezeu. Pusă în slujba umanității, a înfrățirii oamenilor și popoarelor, a realizării unității în Hristos, a unității Bisericii, în slujirea ecumenismului creștin, munca înseamnă bucurie curată și jertfă bine plăcută lui Dumnezeu.

Ajunși în acest punct, este necesar să amintim că «factorul determinant al lucrării Bisericii în lume este învățarea cuvîntului lui Dumnezeu, care de la Sfinții Apostoli și pînă astăzi se dă ca hrană sufletelor credincioase prin predică, prin cateheză, prin școli mai mult sau mai puțin sistematic organizate, prin cărți și alte publicații»³⁴⁴. Organizarea actuală a învățămîntului teologic în Biserica Ortodoxă Română a dus tocmai la ceea ce îi era și îi este mai necesar acestui învățămînt, și anume că el «e dat de Biserică și pus în funcțiune de organele Bisericii»³⁴⁵. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a ținut să precizeze, încă de la organizarea lui, că aceste școli au menirea să crească preoți adevărați, care să simtă și să trăiască preoția lor; preoți ai chemării, ai vocației, spre a sluji lui Dumnezeu și tuturor oamenilor. Acesta este un învățămînt orientat spre viață, și ale cărui roade vor fi folositoare credincioșilor; este o orientare spre actualitate, spre înțelegerea și slujirea vieții contemporane, cu toate problemele complexe legate de această viață; este o educație în spirit ecumenist, care are menirea să crească preoți însuflețiți de dragoste pentru toți oamenii. Educația care se dă în școlile teologice de toate gradele, ale Bisericii Ortodoxe Române, este aceea dictată de spiritul nou, prezent în toată creștinătatea, spiritul ecumenic, spiritul dragostei între frați, spiritul păcii între Bisericile creștine și al bunei-înțelegeri între toți oamenii ..., spiritul unei vremi în care trebuie să uităm trecutul cu dezbinările lui, să iertăm greșelile celor ce ne-au ținut departe unii de alții, să începem o viață frățască nouă»³⁴⁶.

Pentru întuirea procesului educativ-religios care se desfășoară în școlile teologice nu poate fi uitată puterea rugăciunii; căci rugăciunea zidește, rugăciunea îmbogățește puterile morale, rugăciunea promovează eforturile creștin-umane spre împlinirea lor într-un ideal religios creștin, ideal urmărit prin ecumenism.

344. În slujba culturii creștine ortodoxe. Omagiu Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, în «Studii Teologice», XIII (1961), nr. 1—2, p. 3.

345. Ibidem.

346. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, în Cuvîntarea la Colegiul arhiepiscopal Salzburg (Austria), la 25 iunie 1968, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVI (1968), nr. 7—8, p. 838—839.

În școlile teologice ale Bisericii Ortodoxe Române întreg procesul instructiv și educativ se desfășoară în duh de rugăciune, această muncă de zidire devenind ea însăși o rugăciune zilnică adusă lui Dumnezeu. Elevii și studenții teologi sînt îndrumați să facă din viața lor o viață de rugăciune și să dovedească o rivnă mereu sporită pentru cele sfinte. Ei se pregătesc pentru o muncă plină de răspundere... «Ei și-au închinat viața servirii lui Dumnezeu, pregătirii sufletelor omenesti pentru a ajunge la Dumnezeu, la mîntuire»³⁴⁷. Ei se pregătesc și se maturizează sufletește pentru a putea lucra cu succes în rezolvarea problemelor pe care vremea noastră le pune în fața Bisericii.

În Biserica Ortodoxă Română, pregătirea pentru o preoție după chipul lui Hristos nu se încheie în școala teologică, ci ea continuă și după aceea și anume chiar în întreita înfățișare a preoției: sfințitoare, învățătoarească și conducătoare. Ea continuă și prin cursurile de îndrumare pastorală și misionară și prin conferințele preoțești de orientare, în cadrul cărora sînt tratate un mare număr de probleme de actualitate ca: buna înțelegere dintre oameni și popoare, pacea și coexistența pașnică, patriotismul, aspecte din viața socială, dreptatea și egalitatea, slujirea omului etc. De asemenea, de pe poziția Bisericii, educarea preoției se continuă neîntrerupt prin scrisul teologic, prin publicații și reviste bisericești centrale și mitropolitane.

Educat astfel, preotul poate și trebuie să-i îndrumeze la acțiuni în spirit ecumenist și pe credincioșii săi. Iar «instrumentele învățătoarești ale preotului sînt: viața curată, predica și cateheza». Viața curată a preotului este ea însăși o predică: o predică vie, care face să vieze curăția și în sufletele credincioșilor, este un veșmînt al neprihănirii sufletești și trupesti plin de convingere.

În ceea ce privește predica și cateheza, ca instrumente învățătoarești ale preotului, ale Bisericii, acestea au o însemnătate deosebită pentru îndrumarea credincioșilor dacă sînt folosite cu înțelepciune în vremea noastră. Fără îndoială, aceasta nu înseamnă a învăța altceva decît ceea ce Biserica a învățat de la întemeierea ei și pînă azi. Căci adevărul revelat rămîne același în veac. Predica și cateheza trebuie să expună învățătura creștină pentru ziua de azi, pentru creștinii de azi, pentru problemele actualității; prin ele să se actualizeze permanent învățătura creștină.

Dealtfel, acțiunea învățătoarească dezvoltată prin predică și cateheză nu are să se reducă la un simplu proces de comunicare a cunoștințelor religioase, la o lucrare pur teoretică, didactică-instructivă; ea are să urmărească o schimbare în sufletele credincioșilor, o regenerare, o introducere în inima problemelor mari care frămîntă azi întreaga omenire, probleme care stau și în fața Bisericii în vremea noastră. Credincioșii de azi nu au nevoie de vorbă dulceagă; ei nu așteaptă de la preot prea multă măiestrie în arta de a predica și catehiza, ci așteaptă exemplul viu; îl așteaptă pe preotul care trăiește creștinismul. El nu

³⁴⁷. Diac. Prof. Em. Vasilescu, *Studenții în teologie, viitori preoți ai Bisericii*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIV (1955), nr. 10, p. 910—911.

asteaptă o predică sau o cateheză de zile mari, o predică sau o cateheză demonstrativă, ci o acțiune instructiv-educativă continuă, consecventă, pentru o viață străină de trufie și îngimfare, lipsită de nedreptate, de lăcomie, de trândăvie.

Atitudinea Bisericii Ortodoxe Române față de educația religioasă creștină în spirit ecumenist rezultă din perspectiva prin care ea apreciază Mișcarea ecumenistă, Consiliul Ecumenic al Bisericilor, ecumenismul creștin în general.

Cum am arătat, această educație religioasă sprijină obiectivele ecumenismului prin cultivarea iubirii creștine, a păcii între oameni și popoare, a dreptății și egalității, contribuind la acțiunile pentru ridicarea omului la o viață tot mai bună din toate punctele de vedere, la înlăturarea oricăror situații care știrbesc demnitatea umană. Față de toate acestea Biserica Ortodoxă Română a dovedit și dovedește o atitudine pozitivă, care atitudine se răsfringe implicit și asupra educației religioase.

Dar, după cum se știe, problema sprijinirii active a lucrării ecumenismului creștin trebuie privită atât din punct de vedere dogmatic cât și din perspectivă socială, pur umană. Dacă în lecția de față ne-am referit mai mult la aspectul din urmă al problemei, aceasta se explică prin faptul că acest aspect nou se face tot mai evident și prin el Sfântul Duh îi cheamă pe creștini la unitate, la izbândirea iubirii creștine, la înfrățirea între oameni și popoare. Aceasta însă nu înseamnă în nici un caz că Ortodoxia, Biserica Ortodoxă Română, deci și acțiunea ei instructiv-educativă, ar lua în considerare numai acest aspect social, umanitar și ar neglija aspectul dogmatic al problemei. Acest aspect al «slujirii» Bisericilor și omenirii nu îl poate neglija pe acela al «mărturie» pentru unitatea Bisericilor. Căci unirea, așa cum s-a spus, este un ideal «cu caracter doctrinar și cu termen îndepărtat; slujirea însă este de ordin actual, cu caracter practic și cu termen de urgență. Una este o posibilitate de viitor, alta este o datorie de prezent. Unitatea este o problemă de discutat în timp; slujirea este o operă de realizat în tot momentul, și anume în agitatul moment istoric în care trăim. În ordinea necesității, scopul practic are prioritate asupra celui teoretic. Actul moral de caritate trece înaintea formulei dogmatice, pe baza căreia se va cădea cîndva de acord să se facă unirea Bisericilor»³⁴⁸.

Dar precizarea cea mai limpede a poziției Bisericii Ortodoxe Române față de «ecumenismul creștin în general este acela pe care a arătat-o Întîistătătorul Bisericii noastre, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian. Subliniind faptul că Biserica Ortodoxă Română apreciază în mod deosebit silințele depuse în scopul unirii dogmatice, Prea Fericirea Sa a precizat că trebuie totuși să se țină seamă și de realitatea că «unitatea creștină nu e numai doctrină; ea este în rugăciune, în prietenie, în chemarea spre sfințenie, în legătura sufletului creștin cu Mintui-

348. Prof. T. M. Popescu, *Poziția ortodoxă în ecumenism*, în «Ortodoxia», XV (1963), nr. 2, p. 205; Vezi și Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Ortodoxia și Mișcarea ecumenică*, în «Ortodoxia», XIV (1962), nr. 1—2, p. 60—106; Diac. Ion Bria, *Aspecte dogmatice ale unirii Bisericilor creștine*, în «Studii Teologice», XX (1968), nr. 1—2, p. 1—159.

torul nostru Iisus Hristos și cu aproapele»³⁴⁹. Deci în acest duh se poate realiza mai ușor unitatea creștină, duh pe care Mișcarea ecumenică îl promovează tot mai intens, fiindcă el înseamnă un ecumenism cu caracter practic, folositor și de actualitate.

Dealtfel, Biserica Ortodoxă Română se află în situația deosebit de favorabilă de a putea contribui efectiv și din plin la promovarea ecumenismului creștin. Aceasta, în virtutea faptului că ea, împreună cu întreaga Ortodoxie, se bucură de o unitate solidară atât în ceea ce privește învățătura cât și organizarea, cultul, tradițiile și viața ei religioasă. Și acesta este un factor de însemnătate deosebită pentru contribuția adusă în Mișcarea ecumenică; este în același timp o prefațare a ceea ce ecumenismul creștin general posedă ca pe o potență în drum spre fericită actualizare.

Drept consecință a celor arătate, putem afirma că Biserica Ortodoxă Română procedează cu cea mai dreaptă conștiință atunci când, prin mijloacele pe care le are la îndemână, își îndrumă fiii în spirit ecumenist creștin, educând pe credincioși în acest spirit creator de viață nouă în lumea creștină, în viața lumii de azi.

5. Personalitatea catehetului

În general vorbind, personalitatea educatorului are însemnătate aproape decisivă pentru creșterea celor încredințați lui, în acțiunea pentru formarea caracterelor și a personalităților. Catehetul creștin este și el un educator, iar chipul ideal al lui trebuie judecat după mărimea, după statura ideală a Dascălului Iisus Hristos. Căci numai în măsura în care el se apropie de această statură poate realiza, prin activitatea sa instructivă și educativă, scopul catehizării creștine, adică formarea caracterului religios-moral.

În această ordine de idei, este firesc lucru să adăugăm că personalitatea catehetului suplinește, eventual completează chiar, alți factori, și ei determinanți în acțiunea educativ-religioasă; ea este în stare, prin prestigiul propriu, să hotărască rezultatele învățămîntului și educației religioase. Căci «personalitatea este sufletul învățămîntului, propriul lui etos, electricitatea lui, despre care nu știi de unde vine, dar care are, ca și izvoarele din adîncimi, o istorie a alcătuirii sale și care vine de acolo de unde emană toate efectele mai înalte»³⁵⁰.

Istoria învățămîntului și educației demonstrează vădit, că numai personalitățile dascălești ideale au fost în stare să crească și să formeze ucenici pe măsura mărimii lor. Mîntuitorul Hristos însuși, chipul desă-

349. La Pr. Prof. I. G. Coman, *Relațiile Bisericii Ortodoxe Române cu organizațiile ecumenice, în Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române...*, p. 454.

350. A. Matthias, *Pedagogia practică pentru școalele secundare*, ed. III, trad. G. Bogdan-Duică, «Casa Școalelor», București, 1922, p. 28.

virșit al catehetului creștin, a format din Apostolii Săi, caractere tari, personalități, care au interpretat întocmai, în graiul, scrisul și faptele lor, pilda jertfelnică a Dascălului lor. Iar catehetul este el însuși «un mare creator și un mare reformator de suflete, reinnoind totodată pentru mintuire omul, pe care-l catehizează».³⁵¹

El interpretează activitatea dascălească a Mintuitorului Hristos, îndrumând spre perfecțiune cea mai de valoare avuție a omului : sufletul. Acesta e și motivul esențial care pretinde catehetului să fie «un centru viu și dătător de viață»³⁵², un spirit limpede și întreg, care să facă educație altui spirit³⁵³, o personalitate liberă și desăvârșită care, «prin adierea sa spirituală»³⁵⁴, să aibă efect hotărâtor asupra ucenicilor săi. Cine nu-și poate da oare seama, că «pilda educatorului înriurește mai mult decît orice teorie și poavă și că sirguința, ascultarea și toate virtuțile elementare de la el primesc îndemnuri?»³⁵⁵. Pașii cei mai siguri spre formarea bunilor creștini, de la catehet pornesc.

Dar nu e ușor să se determine trăsăturile fundamentale și esențiale pentru conturarea personalității unui catehet ideal. Desigur, pregătirea pedagogică și teologică este una din aceste note. De asemenea, trebuie să fie luate în considerare condițiile canonice care îl fac apt, pe cineva, să exercite acțiune educativă și instructivă religioasă directă. Însă, în problema de față, condițiile acestea prezintă un aspect mai mult formal. De aceea socotim că trebuie să pornim de la vocație.

Chiar fără să fie cineva cucerit de preocupări speciale în problema enunțată, trebuie totuși să accepte că vocația este un simțămînt lăuntric, intim, cu caracter ființial. Vocația înseamnă determinare cu aspect de permanență și de spontaneitate spre împlinirea unei misiuni în viață. În acest înțeles, catehet ideal poate fi numai preotul care simte, în interiorul său, îndemnul, vocația de a învăța cuvîntul lui Dumnezeu; acel preot, care nu întîrzie a mărturisi, cu toată puterea sufletului său : eu spre aceasta m-am născut, spre aceasta m-a trimis Dumnezeu în lume, ca să-i învăț și să-i cresc duhovnicește pe credincioșii mei, să desăvîrșesc în ei caractere creștine după chipul arătat nouă de Iisus Hristos. Numai un asemenea simțămînt este în stare să angajeze în muncă toate puterile morale ale catehetului, la împlinirea misiunii sale învățăto-rești creștine.

Dealtfel, vocația mai este și latura individualității psihice care asigură dezvoltarea și desfășurarea naturală a altor puteri sufletești, fără ca să stea în dependență, în mod necesar, de studiu special. Munca în-cordată, studiul îndelungat și strădania neobosită, duc la specializarea cuiva în dascălie. Dintr-un preot sirguincios, acestea realizează un ca-tehet făcut. Dar vocația asigură existența unui catehet născut, nu făcut. Ceea ce înseamnă o deosebire esențială. Cînd însă vocația este asociată

351. Clement Alexandrinul, *Stromate* VII, cap. IX.

352. A. Matthias, *op. cit.*, p. 7.

353. *Ibidem*, p. 24.

354. G. Wiese, *Macht des Persönlichen im Leben*, Berlin, 1876, p. 8.

355. *Ibidem*, p. 9.

cu studiul sistematic și aprofundat, cînd este deci dublată de hărnicie și muncă, atunci coincidența aceasta îmbogățește personalitatea unui catehet.

Nu este fără însemnătate a spune, în această ordine de idei, că numai catehetul realizat în personalitate și cu considerare la vocație se simte în stare să-și împlinească, din dragoste și cu abnegație, chemarea cu care Dumnezeu l-a trimis în lume.

Dar, la rîndul ei, și chemarea sau misiunea dascălească trebuie privită din perspectivă cu totul superioară. Căci pe măsura acestei perspective se împlinește ea între oameni. Conștiința superioară despre misiunea învățătoarească este o forță care îl îndeamnă și pe catehet la muncă și la realizări educative deosebite. În orice domeniu de activitate, valoarea muncii atîrnă de conștiința pusă în ducerea muncii; dar mai ales în activitatea dascălească. Aici se desfășoară un act creator de valori morale, culturale, religioase etc. și reușita lui o asigură numai puterea și lumina unei conștiințe superioare despre o misiune ce culminează în lume; culminează prin efectele-i creatoare. Dar ea trebuie nu numai privită ca asemenea, ci și împlinită sub puterea conștiinței ce avem despre ea.

Conștiința superioară a misiunii pe care o avem de împlinit în lume nu naște și nici nu se conturează decît în temeiul celei mai pure moralități. Moralitatea creștină trebuie să constituie o notă dominantă în personalitatea catehetului. Dar ea nu înseamnă doar confirmarea ori justificarea teoretică a faptelor sale zilnice în strictă dependență de oarecare principii, oricît de înalte ar fi acestea. Moralitatea înseamnă realizarea unui stil de trăire a vieții, sau trăirea reală a creștinismului, făptuirea continuă a binelui în scopul izbăvirii noastre și a semenilor noștri de sub păcat. Pentru ființa noastră întregă, ea trebuie să fie ca un mediu moral absolut necesar.

Moralitatea este chemată să-și arate fața pînă și în gesturile unui catehet. Căci și acestea, măcar că par neînsemnate, colaborează la zidirea personalității sale.

Deci, orice gest, cuvînt sau faptă a catehetului trebuie să poarte pecete de adîncă moralitate. «Altfel este un fals educator, căci cu toată străduința pe care ar depune-o ca în relațiile strict pedagogice să se arate altfel decît în restul vieții sale, efortul său nu ar avea succes. De după masca ocazional pusă, firea sa adevărată și-ar striga prezența în dauna educației»³⁵⁶ religioase. Mîntuitorul a accentuat în mod deosebit însemnătatea moralității și a nefățarniciei, pentru propovăduitorii învățaturii Sale (Matei XXIII, 1—36).

Moralitatea se exprimă prin *curăția vieții*, care, la rîndul ei, nu înseamnă o atitudine de circumstanță și nici una limitată la întinderea unei cateheze. Un catehet trebuie să poarte acțiune educativă-religioasă în toate împrejurările vieții sale și în orice vreme. Căci el nu interpretează un rol limitat și la el nu poate încăpea fățarnicia. El trebuie să întruchipeze consecvența morală pe linia unui ideal superior, către care

356. C. Nărlȃ, *Pedagogia generală*, București, 1938, p. 488.

nu se poate merge și nici alții nu pot fi conduși decit prin exemplul unei trăiri curate. Așa să lumineze deci lumina lui înaintea oamenilor, ca văzînd faptele lui cele bune să-l preamărească pe Tatăl nostru cel din ceruri (Cf. Matei V, 16).

La egală înălțime cu moralitatea și cu viața neprihănită se situează *convingerea religioasă*, de care trebuie să fie stăpînit un catehet. Căci, firește, «numai un suflet cald, a cărui gîndire, simțire și voință, sînt închinată Domnului Hristos, poate să încălzească și alte suflete și să le ducă la înălțimea lui Hristos»³⁵⁷. Convingerea religioasă dă activității catehetului căldură și hotărîre și este în stare să împrăstie orice lipsuri sau nemulțumiri din truda sa. Oricine știe că realizările educative izvorite din convingere nu obosesc.

Dar convingerea religioasă înseamnă și trăirea în mod real și viu a învățaturii propovăduite, a creștinismului, trăire care face din catehet un interpret fidel al misiunii sale. Numai convingerea tare îl ferește pe catehet de fățarnicie, iar pe ucenici îi ajută să trăiască în spiritul învățaturii și al virtuții creștine, să devină caractere creștine. «Căci dacă numai sfinții au putut crea suflete de sfinți, apoi și numai teologii convinși pot să dea în preoția lor suflete cu adevărat convinse de creștinism, prin catehizare»³⁵⁸.

Convingerea religioasă este în stare să sprijine *entuziasmul catehetului* pentru promovarea binelui și dreptății, pentru realizarea idealului educației religioase. Fericitul Augustin îi face catehetului recomandarea să fie totdeauna «cu bucurie în convingerea liniștitoare că lucrează bine. Căci Dumnezeu iubește pe cel ce dă cu voioșie învățătura».

Entuziasmul dascălesc sau pedagogic face posibilă și nașterea unui umor sănătos, care este de mare însemnătate în educație, chiar și în educația religioasă. Un asemenea umor poate fi înțeles ca «un leac cu puteri minunate, care ne apără viața de uscăciune și ne păstrează înțelegerea naturală, omenească a raportului dintre dascăl și ucenic»³⁵⁹.

Întîlnim cateheți care se tem de un asemenea umor, desigur neștiind că ucenicii țin din tot sufletul lor la dascălul vesel, umorișt, optimișt, fiindcă umorul nu-i un dar al spiritului, ci al inimii³⁶⁰. Există, desigur, o margine în toate și granițele trebuie observate și între ceea ce poate fi înțeles ca umor. Dar în nici un caz, atitudinea morocănoasă nu este proprie catehizării. Căci creștinismul nu este o religie a tristeții ori a morții, ci religie a vieții celei veșnice. Iar catehizarea are drept scop să dea Bisericii credincioși cu dragoste de viață adevărată, caractere deschise, sincere și luminoase. În învățătura Mîntuitorului nu aflăm pesimism, ci hotărîre eroică spre biruirea oricăror necazuri. «Am venit ca viață să aveți și mai multă să aveți» (Ioan X, 10). Cu totul senină este atitudinea Mîntuitorului în toate împrejurările vieții Sale pămîntești.

Entuziasmul este un factor moral creator. El cheazăuiește *tinerețea* și *prospețimea* catehetului, calități de o valoare excepțională în edu-

357. M. Bulacu, *Principiile catehezei și personalitatea catehetului*, în «Studii Teologice», seria II-a, nr. 7—8, sept.—oct., 1949, p. 561.

358. *Ibidem*, p. 561—562.

359. Jaeger, *Aus der Praxis, ein pädagogisches Testament*, Wiesbaden, 1885, p. 71.

360. Cf. A. Matthias, *op. cit.*, p. 46.

cație. Este în afară de orice îndoială, că tinerețea unui educator nu trebuie raportată numai la vîrstă, ci mai ales la vioiciunea și prospețimea care îl însoțesc pînă în anii bătrînețelor cărunte. Un catehet tînar ca vîrstă, dar lipsit de vioiciune și entuziasm sănătos, trebuie așezat între bătrînii morocănoși și sătui de viață, între oamenii incapabili să promoveze acțiuni educative. Căci educația este o acțiune care îl leagă pe om de viață și nu poate fi încredințată decît oamenilor cu dragoste pentru viața adevărată și pentru rosturile ei superioare.

Catehetul însuflețit pentru chemarea sa este apoi stăpînit de *seninătate, liniște și calm*. Aceste însușiri sînt de mare însemnătate în viața omului în general, deci și în viața catehetului. Ele îi asigură educatorului creștin multă stăpînire de sine, împăcare cu Dumnezeu, cu conștiința proprie, cu aproapele și cu realitățile atît de variate ale vieții de toate zilele. Seninătatea, în primul rînd, alungă grijile mărunte, din preocupările educatorului, topește orice răceală dintre el și ucenic, aduce soare și căldură duhovnicească în comunitatea credincioșilor. Ea este o notă de prestigiu în personalitatea catehetului. Ea aduce, în acțiunea educativă, un element recreativ și întremător. «Cine nu cunoaște aceste însușiri și nu are talent de predare n-ar trebui să se facă dascăl-catehet în nici un caz — chiar dacă ar fi în stare să mute munții din loc».³⁶¹

Trebuie să adăugăm că un catehet senin, liniștit și calm poate prezenta, cu toată competența, în catehezele sale, caractere senine din trecutul creștinătății. Sub vraja unor asemenea caractere, el poate crește altele tot așa de puternice tocmai prin seninătatea lor în fața vieții și legate de misiunea ce au de îndeplinit în lume.

Înțelegerea, răbdarea și îngăduința sînt alte trăsături asociate personalității unui adevărat catehet. Catehetul ortodox își poate întări aceste trăsături mai ales în urma faptului, că, în cele mai multe cazuri, el este cap de familie, are el însuși copii, față de care arată zilnic înțelegere, răbdare și îngăduință. El nu poate refuza manifestarea unei atitudini similare și în raport cu fiii săi duhovnicești.

De altfel, o atitudine ca aceea arătată imediat mai sus trebuie înțeleasă ca *tact pedagogic creștin*. În virtutea acestui tact, catehetul se vede din zi în zi tot mai strîns legat de manifestările variate ale credincioșilor săi, de realizările lor în ordine morală și religioasă.

Este însă necesar să subliniem că toate însușirile arătate pînă aici își trag puterea și și-o mențin prin *iubirea creștină* pentru binele și mai binele semenilor noștri, pentru mîntuirea lor sufletească. Iubirea caldă, curată, sinceră, dezinteresată culminează în însușirile unui adevărat catehet creștin. Activitatea lui învățătoarească — catehizarea — înseamnă apostolat. Dar apostolatul creștin nu poate fi conceput în afara dragostei creștine, căci fără ea nu aduce roadă. Catehizarea mai înseamnă jertfelnicie. Dar unde nu riurează dragostea, acolo jertfa nu se plinește. Catehizarea înseamnă și perpetuarea activității învățătoarești a Mîntuitorului Iisus Hristos în lume, în Biserică, prin Duhul Sfînt și prin hărnicia preoților-cateheți.

361. A. Matthias, *op. cit.*, p. 41.

Însăși activitatea învățătoarească a Mintuitorului Iisus Hristos nu se arată altfel decât ca fața dragostei Lui nemărginite pentru luminarea urmașilor Săi. În activitatea sa, catehetul trebuie să se lase condus de aceeași dragoste a lui Hristos. Căci acțiunea lui instructivă și educativă religioasă, echivalează cu grăirea sufletului către un alt suflet, fapt care nu se poate împlini în chip ideal decât printr-un climat de dragoste.

Eventuala lipsă a dragostei creștine îngreuiază catehizarea, îl obosește pe catehet în activitatea sa, îl îndepărtează de ucenici, îl îmbătrânește înainte de vreme și îl pune în situația de a lucra tocmai ceea ce îi este mai spre povară. În schimb, dragostea catehetului pentru chemarea sa și pentru ucenicii săi, pentru binele sufletesc al tuturor, se face foc spre topirea oricărei distanțe, hrană spre înzecirea puterii de muncă dascălească, punte purtătoare de noi și noi conținuturi sufletești, mijloc al unei rotunjiri progresive spre deplinătate moral-religioasă.

În educația religioasă, «iubirea cinstită și adevărată e în stare să schimbe pe oamenii răi, făcând dintr-un ușuratic un om serios și dintr-un decăzut un om tare în virtute». Și aceasta, pentru că «iubirea-i mai frumoasă decât cîntecul unei viori vrăjite de mina unui maestru, fiindcă iubirea este cîntecul sufletului vrăjit de mina lui Dumnezeu». Ba e «cea mai mare putere din câte a făcut Dumnezeu»³⁶². Ea este în stare să schimbe și să desăvîrșească interiorul omului, să călească virtuțile creștine, să formeze caractere creștine. De aceea iubirea creștină trebuie să scalde în apele sale toată viața, toată munca și toată strădania dascălească a catehetului creștin.

Desigur, nu trebuie să uităm nici faptul, că iubirea creștină este o virtute ce fructifică interiorul nostru cu ajutorul harului lui Dumnezeu. Dar ea poate fi cultivată în noi și în alții prin strădaniile personale nicidecum împuținate. Aici, ca și în acțiunea pentru perfecționarea didactică a catehetului, se adaugă *zelul apostolesc*.

Zelul poate fi asemănat, în cazul nostru, cu o sete duhovnicească mereu crescîndă, sete ce duce la îmbogățirea sufletului cu virtuți și la cîstigarea de noi și noi cunoștințe asupra principiilor și metodelor de învățămînt și educație. Preotul să nu se creadă nicidecum un catehet deplin format ori un desăvîrșit informat. Căci aceasta l-ar slui defavorabil din toate punctele de vedere. Zelul apostolesc al unui catehet trebuie deci să crească din zi în zi. În felul acesta, «pornind de la începuturi modeste (catehetul), prin perseverența muncii și a dragostei pentru credincioși, poate să ajungă la mari și reale progrese»³⁶³. «Fierul plugului numai în brazda aratului se spală de rugină»³⁶⁴. Asemenea, și însușirile catehetului : numai prin zel și muncă, în ogorul duhovnicesc, se îmbogățesc și se fortifică.

Desigur, în zelul apostolesc al catehetului nu este inclusă vreo tendință spre desăvîrșirea învățaturii creștine în esența ei. Căci creștinismul este adevărul religios însuși și, pentru noi, el același rămîne în

362. Emil Fiedler, *Omul cel nou*, trad. de Părintele Nicolae (Colan), Episcopia ort. rom. — Cluj, 1941, p. 11—12.

363. M. Bulacu, *Principiile catehezei...*, p. 565.

364. *Ibidem*.

veac. Dar metodele întru propovăduirea lui, în a-l face accesibil oamenilor din toate vremile, evoluează neconținut. Apoi, condițiile în care se propovăduiește creștinismul sînt mereu altele. De aceea, catehetul poate merge în pas cu vremea, în cele de mai sus, numai printr-un zel mereu sporit.

Progresul în toate domeniile de activitate tinde să aducă un plus de fericire în viața oamenilor. Catehetul nu este un izolat și nici nu poate face abstracție de progresul ce se realizează sub ochii săi. Trebuie să accentuăm, că el însuși este chemat să colaboreze din toate puterile sale la îmbunătățirea vieții semenilor săi. El stă în slujba unei instituții, care a fost totdeauna de partea celor mulți. Preotul ortodox trebuie să se asocieze fără rezerve în lupta pentru binele poporului. Prin catehizare, el trebuie să-și însușească întru totul misiunea Bisericii în vremea noastră, și care constă, întru altele, din formarea unui om nou, liberat de prejudecăți, scuturat de orice ură împotriva semenilor săi de alt neam sau de altă lege, străin de superstiții, străin de egoism, cu dispreț pentru exploatarea sub orice formă a omului de către om. Elementele acestea pot fi atinse prin catehizare, căci iubirea creștină nu poate fi decît de partea celor mulți. Știut este apoi «că înălțarea omului condiționează îmbunătățirea tuturor celorlalte realități ale vieții omenesti». Prin lucrarea lui, catehetul este chemat să colaboreze la această înălțare, «la formarea unui om nou, a unui om conștient de rosturile lui pe pămînt, pătruns de nepieritoarele adevăruri ale dreptății și păcii»³⁶⁵.

365. Cf. P. F. Părinte Patriarh Justinian, *Cuvîntarea la alegerea de patriarh al Bisericii Ortodoxe Române* (1948).

III. — MATERIA CATEHIZĂRII ȘI MODUL DE PREZENTARE A CATEHEZEI

A. — Despre învățămînt în general și despre învățămîntul religios în special

a) *Considerații generale*

Didactica generală se oprește cu insistență asupra unui fenomen specific, pe care îl analizează și îl aprofundează; acest fenomen este învățămîntul, «sau actul complex de a învăța pe alții pentru a-i educa»³⁶⁶. În cadrul didacticii, noțiunea de învățămînt ocupă locul central datorită însemnătății lui deosebite.

Termenul învățămînt este întîlnit foarte des în vorbirea curentă, ca și în școală, însă cu diferite înțelesuri. Unii îi atribuie înțelesul acelei acțiuni prin care se dau sau se capătă cunoștințe în diferite ramuri de activitate fizică sau intelectuală. Alții înțeleg, prin învățămînt, deprinderea unor cugetări morale și de bună purtare.

Fără îndoială, acest din urmă înțeles are corespondență cu ceea ce include noțiunea de învățămînt, mai ales cînd ne gîndim că bunele deprinderi «sînt chiar mai de preț decît cunoștințele, fiindcă cunoștințele se uită și se primenesc, dar deprinderile rămîn și formează caracterul și metoda de muncă»³⁶⁷. Drept intuire a realității exprimate aici, să ne gîndim că «fiecare dintre noi a uitat multe din cunoștințele sale de geografie, istorie, științele naturii etc., însă deprinderea de a fi atent, de a observa cu răbdare, de a memoriza inteligent, de a judeca drept etc. ne devine adevărată metodă de lucru, care ne economisește vremea și energia și ne asigură o cultură temeinică, fiindcă, avînd metodă bună, avem unealta cu care putem să învățăm orice voim. Tot așa, deprinderea de a fi curat, harnic, cuviincios, drept etc., ne formează un caracter nobil și simpatic, care ne asigură stima societății și plăcerea cea mai înaltă de a contribui la bunăstarea vieții colective»³⁶⁸. Desigur, toate acestea nu se cîștigă printr-o simplă «buchiseală» a cărții, nici prin actul memorizării reci, nici numai prin activitate personală, ci mai ales în urma procesului de învățare supravegheat și condus cu înțelepciune și cu tact de către educatori.

O analiză științifică arată că prin învățămînt trebuie deci să se înțeleagă deprinderile amintite imediat mai sus, dar și activitatea de a

366. St. Bărsănescu, *Pedagogia și didactica*, Craiova, 1944, p. 257.

367. D. Theodosiu, *Didactica*, ed. IV, București, 1927, p. 7.

368. *Ibidem*, p. 7.

instrui, adică de a dăruí altuia cunoştinţe. Termenul are astfel atît un sens etimologic (a «învăţa» = în + vitium = deprindere), cît şi unul filologic (a «instrui» = în + struo = aşez ceva în...) ³⁶⁹.

Dacă rezumăm toate acestea într-o definiţie mai concisă, putem zice că «prin învăţămînt înţelegem munca sistematică desfăşurată în şcoală de către şcolarii care învaţă şi învăţătorul care conduce, precum şi diferitele cunoştinţe şi deprinderi ce-şi însuşesc copiii muncind astfel» ³⁷⁰. Această definiţie include în sine ceea ce în didactică se numeşte *învăţămînt pedagogic*.

Învăţămîntul asigură deci cîştigarea de cunoştinţe temeinice, pe care copiii să le poată utiliza cu succes în viaţă, atît în interes personal cît mai ales în folosul colectivităţii umane. Acesta este *scopul material* al învăţămîntului. Cu cît cunoştinţele cîştigate în cadrul învăţămîntului din şcoală vor fi mai mult şi mai bine aplicate în viaţă, cu atît învăţămîntul îşi realizează mai fidel scopul său material.

Dar învăţămîntul urmăreşte în acelaşi timp şi realizarea unui scop formal, care asigură formarea morală, spirituală etc. a cuiva. El trebuie să cultive toate forţele individului în mod armonic, ca astfel să dea societăţii un om întreg, om cu năzuinţe continue şi mereu vii spre cultură, spre adevăr, bine, frumos, drept, util şi divin. Aceste năzuinţe asigură demnitatea omului, ascensiunea lui spre valori, realizarea lui în caracter şi apoi în personalitate. Ele nasc şi dezvoltă interesul pentru cultură, «interesul multilateral», care cultivă, la rîndul lui, raţiunea, simţirea şi voinţa spre atingerea perfecţiunii umane.

Desigur, învăţămîntul religios intră — trebuie să intre — în cadrul arătat mai sus, înţelegîndu-se prin el *munca sistematică desfăşurată în catehizare de către credincioşii care sînt catehizaţi şi de către catehetul care îi catehizează, precum şi diferitele cunoştinţe religioase şi deprinderi religioase-morale ce-şi însuşesc ei, muncind astfel, în scopul creşterii unor creştini deplini, conştienţi de îndatoririle lor faţă de Biserică şi faţă de societatea în care trăiesc şi lucrează*.

b) Caracterul educativ al învăţămîntului religios

După cum s-a putut vedea din cele arătate pînă aici, învăţămîntul de orice fel trebuie să aibă şi un caracter educativ, pe lîngă cel instructiv. Această funcţie educativă o are, trebuie neapărat să o aibă, şi învăţămîntul religios. În acest sens, se poate afirma chiar, că învăţămîntul religios rămîne numai ca un mijloc în slujba educaţiei religioase şi că el îşi justifică însemnătatea în măsura în care promovează educaţia religioasă.

De fapt, instrucţia pentru instrucţie, fie aceasta religioasă sau nu, n-ar putea realiza din om decît o fiinţă unilaterală, dar în nici un caz o personalitate. Concepţia creştină ortodoxă în această materie a subliniat în toată vremea funcţia educativă a învăţămîntului religios. Astfel, «pe lîngă aprofundarea cunoştinţelor religioase pe calea adevăratei gnoze creştine, educaţia creştină şi practica vieţii morale ocupau locul

369. Cf. St. Bărsănescu, *op. cit.*, p. 256.

370. D. Theodosiu, *op. cit.*, p. 8.

cel dintii. Învățămîntul catehetic nu se mulțumea numai cu o simplă credință, ci cu deplina ei dezvoltare în viața religioasă-morală a catehizabililor»³⁷¹. Această acțiune de instruire și educație creștină este punctul central către care se dirijează activitățile catehetice³⁷². Învățămîntul creștin ortodox rămîne atașat și azi acestui punct de vedere.

Este de spus, că învățămîntul religios mai înseamnă acțiunea pe care Biserica o exercită, prin preoții ei, asupra credincioșilor, acțiune «de inițiere în taina vieții creștine, de formare a personalității religioase după chipul Mîntuitorului Iisus Hristos»³⁷³. Cum am mai arătat, Biserica a purtat această acțiune de la începuturile ei, accentuînd mai ales necesitatea dezvoltării vieții religioase-morale a credincioșilor ei³⁷⁴.

Pentru preoții Bisericii, învățarea credincioșilor este obligație esențială și de ordin divin, ceea ce rezultă din porunca Mîntuitorului: «Mergînd, învățați... etc.» (Matei XXVIII, 19). Împlinirea acestei obligații echivalează astfel cu continuarea operei, chemării învățătoarești a Mîntuitorului Hristos, cu perpetuarea creștinismului, cu înveșnicirea doctrinei creștine, a adevărului revelat în sufletul urmașilor lui Hristos. De aceea preotul nu-și limitează activitatea la îndatorirea lui de liturghisitor, la săvîrșirea sfintelor taine și a celorlalte slujbe legate de misiunea sa sacerdotală, ci duce și acțiune învățătoarească, în biserică, în societatea credincioșilor Bisericii. Și își împlinește această îndatorire cu dragoste părintească, din interesul curat pentru mîntuirea sufletească a păstoriiților săi³⁷⁵. Pe credincioșii «de o dispoziție la suflet copilărească», preotul îi nutrește sufletește cu dogmele cele mai simple și mai elementare, ca pe încetul să-i ridice «la măsura etății cei spirituale»³⁷⁶ a Mîntuitorului Hristos, să-i întărească în credință și să-i sprijine în cîștigarea virtuților creștine, în a deveni modele de viațuire creștină³⁷⁷.

Atmosfera proprie învățămîntului religios este aceea de evlavie, de rugăciune și de smerenie creștinească, încălzind prin ea sufletul credincioșilor și creînd starea de trăire internă a vieții religioase, dar și de exteriorizare în acțiuni creștine folositoare Bisericii și tuturor fiilor ei, folositoarea insului și aproapelui. Prin aceasta, învățămîntul religios nu înseamnă nicidecum doar «o comunicare de noțiuni»³⁷⁸ religioase, ci înțeleptirea sufletului credincios, suflet din care izvorăsc faptele cele mai bune³⁷⁹, înseamnă creștinismul viu, învățătura Mîntuitorului trecută în fapte și care, tocmai prin aceasta, devine element esențial în educarea caracterului religios-moral³⁸⁰.

371. M. Bulacu, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă*, p. 8.

372. *Ibidem*. 373. Gr. Cristescu, *Predică și cateheză*, Sibiu, 1929, p. 39.

374. Cf. M. Bulacu, *op. cit.*, p. 21.

375. Sf. Vasile cel Mare, *Cuvînt către tineri*, trad. Horhoianu, 1938, p. 7.

376. Sf. Grigorie de Nazians, *Discurs apologetic*, p. 382.

377. Sf. Vasile cel Mare, *Epist. 10*, Migne, P. G. XXXII, col. 273 A. Cf. și K. Weis, *Die Erziehungslehre der drei Kapadozier*, p. 119.

378. N. Terchilă, *Indrumări pedagogice pentru catehizare*, «Revista Teologică», nr. 8-9, 1932, p. 276.

379. Sf. Ioan Gură de Aur, *Predici despre pocăință și despre Sf. Vavila*, trad. St. Bezdechi, Arhiepiscopala, Sibiu, 1938, p. 14.

380. Cf. Th. Tóth, *Jungendsselsorge*, Paderborn, 1933, p. 232.

Dacă nu înseamnă doar «o comunicare de noțiuni religioase», învățămîntul religios contribuie totuși la înzestrarea credincioșilor cu elemente de credință și de morală ortodoxă necesare oricărui creștin luminat, ca, pe temeiul Sfintei Scripturi, să apere dreapta credință împotriva ereziilor.

Între alte scopuri, învățămîntul religios urmărește, și în primele veacuri creștine, să-l înzestreze pe credincios cu mijloacele duhovnicești pentru păstrarea credinței sale³⁸¹. Astăzi, el intenționează să realizeze același lucru, dar nicidecum din spirit de prozelitism religios, ci cu intenția curată de a zidi credincioși buni și luminați, care să știe ce cred și de ce cred.

Apoi, viața creștină ortodoxă este însoțită de o mulțime de practici, foarte însemnate tocmai în educarea caracterului religios-moral, practici care se întemeiază pe cuvîntul Sfintei Scripturi și, unele din ele, pe Sfînta Tradiție. Creștinul ortodox este pus în situația să înțeleagă rostul acestor practici, temeiul lor adevărat, ca să nu alunece în altele cu care viața creștină nu are nici o legătură, sau chiar în practici dăunătoare dreptei credințe, în practici întemeiate, de pildă, pe superstiții.

Cum am mai arătat, învățămîntul religios nu ajută cînd el se adresează exclusiv minții. Latura afectivă are cuvînt apăsător în viața omului în general și tot asemenea în viața religioasă a credincioșilor. De aceea el cultivă inima, știind că aceasta înflăcărează la acțiune. S-a verificat de atîtea ori, că «cei mai savanți catehumeni nu sînt totdeauna și cei mai buni creștini»³⁸². El urmărește a întrupa în personalitatea credinciosului cunoștința creștină adevărată cu conștiință curată; cunoștința adevărului religios cu sfințenia vieții, cu trăirea vieții creștine în dependență de o simțire purificată de patimi și păcate. Esențialul stă în a-l prezenta pe Mîntuitorul Hristos, spre exemplu, ca Prietenul celor slabi, cinstiți și buni, Modelul jertfelniciei întregi și curate, «Cel care tuturor a toate s-a făcut». El s-a făcut așa, dar și rămîne mereu asemenea și ni se dă nouă, credincioșilor, în toată viața noastră, prin Biserica Sa, prin sfintele taine.

Între trăsăturile esențiale în manifestarea caracterului religios-moral este și bărbăția creștină, pilda de credință creștină. În scopul formării acestei trăsături de caracter, Biserica prezintă credincioșilor ei, în lumină reală, cît mai multe din personalitățile deosebite ale Sfintei Scripturi și Istoriei bisericești. Și aceasta pentru că mijlocul «care contribuie la formarea morală atît cît nu contribuie toate legile și învățăturile morale, sînt persoanele morale vii, pe care în mod practic și le pune cineva înainte, potrivit nevoilor și legăturilor sale, întocmai ca pe o stea polară, care îl călăuzește de-a lungul mersului vieții»³⁸³. Desigur, Mîntuitorul Hristos este întîia persoană mereu vie și întîiul exemplu de dragoste față de Dumnezeu, care trebuie pus înaintea credincioșilor. El și-a pus sufletul Său, viața Sa, de bună voie, pentru mîntuirea

381. Cf. Chiril al Ierusalimului, *Procateheza*, p. 47, trad. D. Fecioru.

382. Gr. Cristescu, *op. cit.*, p. 41.

383. Hr. Andrusos, *Sistem de morală*, p. 165.

neamului omenesc din robia păcatului. Sfinții Apostoli sînt, de asemenea, exemple strălucite de jertfă și abnegație; ei au urmat întocmai Răstignitului.

Dar cîți sfinți, martiri, mucenici și mărturisitori; cîți credincioși simpli, curați și cinstiți, nu au dovedit bărbăție și statornicie pentru Hristos! Cîți fii ai Bisericii noastre, de pildă, nu au sîngerat și murit în lupta de păstrare a dreptei credințe! Veacul al XVIII-lea este semănat cu nenumărați mucenici și martiri ai credinței ortodoxe.

Asemenea exemple contribuie la formarea caracterului creștin ortodox.

Dacă e necesar ca fiecare creștin ortodox să aibă anumite cunoștințe din domeniul credinței lui, apoi, după cum arătam mai sus, mai necesar este, pentru el, să trăiască învățătura Mîntuitorului, să practice virtuțile creștine. «Căci nu-i suficient să cunoaștem binele și desăvîșirea, ci e nevoie să practicăm în toate acțiunile vieții noastre»³⁸⁴. De aici, apoi, catehizarea «nu este simpla memorare a dogmelor și preceptelor religioase, ci ea face ca acestea să pătrundă în ființa, cel puțin a celor mai buni dintre credincioși, să treacă în substanța lor, spre a simți fiorul religios sau spiritul supranatural care trăiește în dogmă și o însuflețește»³⁸⁵. Acțiunea aceasta îl transformă pe credincios după voința lui Dumnezeu, ... «îl redă vieții creștine în puritatea în care l-a creat Dumnezeu dintru început»³⁸⁶.

Pe alt plan, învățămîntul religios nu vrea să dea Bisericii un intelectualist sec, și rece, nici un sentimentalist înfricoșat de viață și de nevoile ei, nici un simplu impulsiv fără scrupule morale. Ținta lui este să niveleze zi de zi drumul ce duce la o perfectă armonie între rațiune, simțire și voință; între minte, inimă și mină. Astfel, el armonizează, pe cît e posibil, și viața fizică a credinciosului în acord cît mai apropiat cu cea spirituală. Încrăstînîndu-l deplin, îl duce la trăirea vieții după chipul lui Hristos. Mîntuitorul însuși, cu modul în care și-a îndeplinit misiunea între oameni, înfățișează măsura după care creșdinciosul trebuie să-și armonizeze propria sa personalitate. Aceasta echivalează cu spiritualizarea credinciosului, cu a-l ajuta «să pună stăpînire asupra simțurilor și pasiunilor»³⁸⁷, cu a trăi după voia lui Dumnezeu. Hristos a fixat acest ideal și idealul conturat de El îl atrage pe credincios. Hristos a realizat idealul preconizat, lăsînd urmașilor Săi pildă despre putința realizării acestuia. Spre și în Hristos trebuie deci îndreptate năzuințele duhovnicești ale adevăratului credincios. Căci în El sînt concretizate trăsăturile caracterului creștin. Spre El privim chiar și atunci cînd intenționăm să descriem numai caracterul creștin. Cu atît mai mult

384. Bartolomeu Popescu, *Filozofia și pedagogia creștină a lui J. Amos Comenius*, «Cultura Românească», București, 1939, p. 297.

385. Dom. Lambert Beauduin, *Liturgie et catéchisme en Occident et Orient* («Irenikon», nr. 6, Dec. 1930, p. 649) citat după Pr. P. Vintilescu, *Preotul în fața chemării sale de păstor al sufletelor*. Tipografia «Caragiale», București, 1933—1934, p. 259.

386. M. Bulacu, *Probleme de pedagogie catehetică*. În «Studii Teologice», nr. 3—6, 1950, p. 240.

387. Fr. Foerster, *Școala și caracterul*, p. 104.

cînd voim să-l educăm³⁸⁸. «Cînd, după dreapta judecată și pe măsura puținței»³⁸⁹, am ajuns să ne asemănăm cît de puțin lui Hristos și să-l interpretăm învățătura în trăirea noastră creștinească, putem nădăjdui și sîntem în drumul realizării, în noi, a caracterului religios-moral.

Învățămîntul religios contribuie la educația religioasă, pentru faptul că el corespunde curățeniei sufletești a adevăraților creștini. Și apoi pentru că, prin cuprinsul și autoritatea lui, este educativ. Creștinismul este viață activă; religia creștină nu este un sistem de definiții și memorizări teologice, ci ea încălzește sufletul credinciosului, creînd acele stări sufletești de trăire internă a vieții religioase, care se exteriorizează prin acțiuni creștine. Aceasta rezumă rostul cel mai apropiat al învățămîntului religios. El nu poate și nici nu trebuie să aibă ceva comun cu oarecare prelegeri migăloase și sterile, nici să urmărească scopul de a da Bisericii creștini încărcăți de cunoștințe religioase reci; învățămîntul religios trebuie să așeze în mintea și în inima credincioșilor cuvîntul cel neschimbat al lui Dumnezeu și anume cum ne-a fost el predat din veac în veac de Biserică. El nu poate însemna o intelectualizare. Căci numai un învățămînt care țintește și educația caracterului, este adevărată artă³⁹⁰. El duce la *deprinderea trăirii învățăturilor sfinte* și prin aceasta la mintuirea sufletească. Odată treziți la o asemenea viață, credincioșii vor căuta din propriu îndemn să-și însușească cît mai multe din învățăturile Sfintei Scripturi. Iar îndemnul acesta crește cu fiecare zi, făcînd să se «stabilească contactul sufletului cu Dumnezeu, cu Hristos, care ne-a adus mintuirea»³⁹¹. Și în mod firesc un asemenea contact se poate stabili numai dacă «religia nu se învață, ci se trăiește; căci ea nu este învățătură, ci viață»³⁹².

Pe un asemenea fond religios, credincioșii vor clădi apoi mereu, dar nu din obligație, ci călăuziți neîncetat de dragostea pentru Învățătorul Hristos. În acord cu idealul intuit de Mîntuitorul prin pilda vieții Sale, ei vor năzui să-și îndrume pașii, să-și călăuzească ființa launtrică, să-și formeze caracterul. Învățămîntul religios le-a conturat un caracter desăvîrșit, pe Hristos Domnul. Pe temeiul lui, ei rămîn cu idealul desăvîrșirii creștine în fața conștiinței.

*

Este de subliniat însă, că învățămîntul religios nu va putea realiza ceea ce am remarcat pînă aici, fără ca el să fie orientat spre un punct central, în Hristos. Aceasta înseamnă respectarea *principiului hristocentric*. Hristos este centrul învățăturii evanghelice. În persoana Lui s-au împlinit făgăduințele. Și tot numai în dependență de persoana Mîntuitorului poate fi concepută formarea caracterului religios-moral creștin.

388. Jakob Drinck, *Christus und die christliche Persönlichkeit*, F. Schöningh, Paderborn, 1949, p. 247.

389. Clement Alexandrinul, *Stromate*, II, 22.

390. Cf. Th. Tôth, *jugendseelsorge*, p. 232.

391. V. Oană, *Cum să se predea învățămîntul religios*, în «Revista Teologică», nr. 12, Sibiu, 1932, p. 453.

392. *Ibidem*.

1. Materia învățămîntului religios și criteriile alegerii ei

Prin *materia învățămîntului religios* înțelegem totalitatea cunoștințelor religioase selecționate, după anumite criterii, pentru a fi împărtășite catehumenilor (credincioșilor). Înainte vreme, prin această materie se înțelegea deosebitele *catehismul și istoria biblică*, și acest înțeles deținea o autoritate tradițională. Activitatea catehetului era legată de această autoritate; ea era asociată de ritualul sfîntului botez. Dar, începînd cu secolul XVI, *catehismul* înseamnă și cartea, manualul de religie destinat credincioșilor³⁹³.

În majoritatea lor, catehismele mai vechi cuprindeau cunoștințe de ordin dogmatic, moral, precum și rugăciuni (simbolul credinței, Tatăl nostru, cele nouă fericiri, decalogul, despre virtuți și păcat, sfintele taine etc.). Catehetul avea cuvînt hotărîtor în materie de învățămînt religios. Dar astăzi, autoritatea bisericească precizează, prin programă analitică, ce anume trebuie să li se transmită catehumenilor, din ceea ce această autoritate consideră ca esențial de transmis. Într-o asemenea situație, catehetul pare a fi scutit de frămîntări în alegerea materialului de învățămînt religios. Dar numai *pare* a fi scutit de o asemenea sarcină, căci un catehet bine inițiat în împlinirea misiunii sale trebuie să cunoască principiile de bază la întocmirea unui manual de religie. Și aceasta pentru că, activînd în teren, devine, în chip firesc, un tîlmăcitor autorizat al acestor principii. De aceea, tot în mod firesc, noi vom și selecționa observările obiective rezultate din experiență, orientîndu-ne după tradiția istorică, după principiile teologice și pedagogice, care stau la baza dispozițiilor oficiale bisericești. În chipul acesta, catehetul are posibilitatea să înțeleagă criteriile adevărate și necesare în pătrunderea sensului acestor dispoziții, să activeze fără greșeli și să țină pas cu vremea.

Criteriile pentru alegerea materiei de învățămînt religios au în vedere, dintru început, scopul catehizării, care este formarea, educarea caracterului religios-moral. La aceasta duce trăirea vieții creștine — în cazul nostru — în înțeles creștin ortodox. Aceasta nu înseamnă deci un act speculativ, nici doar un sistem de teologie și de morală, ci act de dăruire totală întru adorarea lui Dumnezeu și slujirea aproapelui. Catehizarea creștină ortodoxă urmărește trăirea învățăturii creștine. Ea ține să descopere *valorile religioase*, care stau la temelia vieții și faptelor religioase-morale, așa cum lămurit ne învață Mintuitorul Iisus Hristos în parabola cu comoara ascunsă în țarină (Matei XIII, 44). Dar la aceasta se poate ajunge numai pe urma căutării stăruitoare. Iar cel ce află această comoară, adică trăirea în Hristos, se poate bucura de toate cele trebuitoare și vieții sale pămîntești (Matei VI, 33). El a aflat împărăția cerurilor și o trăiește pe această încă în imanență. Pentru un adevărat creș-

393. Primele scrieri numite *catehisme* se atribuie luteranului Althammer (1528), și catolicului G. Wigel (1535). Cf. Fr. W. Bürgel, *Geschichte des Religionsunterrichtes*, 1890.

tin, cîştigarea unei asemenea trăiri înseamnă dobîndirea bunului suprem, bun care nu se va lua de la dînsul (Luca X, 41—42).

Ca urmare a celor arătate mai sus, înțelegem deci că împărăția lui Dumnezeu, *împărăția cerurilor*, cîştigarea acestei împărății, între altele, și pe calea învățămîntului religios, constituie o problemă centrală pentru catehizare. Această problemă este amintită de neîntrelăsat, ca preocupare, în Noul Testament și luminarea ei se face evidentă în parabolele Mîntuitorului Hristos. Iar Biserica a concretizat doctrina și morala creștină, în hotărîrile ei aduse sub povața Sfîntului Duh, în această privință. Pedagogia religioasă, catehetica are menirea să mijlocească, prin metodele și formele ei proprii, transmiterea către credincioși a acestor hotărîri ale Bisericii.

Obiectul catehizării este, înainte de toate, *practicarea* vieții religioase-morale sub aspectul ei extern și intern. În acest înțeles, învățătura Bisericii slujește ca mijloc educativ-religios, desigur de primă însemnătate. Formularea teoretică a doctrinei are ca scop numai justificarea, fundamentarea, explicarea practicii religioase-morale. De aceea și criteriul pentru selecționarea acestei materii a catehizării este cel *pedagogic*.

Al doilea criteriu pentru alegerea materiei de învățămînt religios este cel *teologic*. Potrivit acestui criteriu, trebuie observate cu necesitate acele fapte izvorite din credință, care sînt ducătoare la mîntuire prin ele însele, sau prin hotărîrea lui Dumnezeu, cum aflăm din Sfînta Scriptură. Citim astfel: «Aceasta este viața veșnică: să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu, adevărat, și pe Iisus Hristos pe care L-ai trimis» (Ioan XVII, 3). Sau: «Cunoscut să vă fie vouă tuturor, și la tot poporul Israel, că în numele lui Iisus Hristos Nazarineanul, pe care voi L-ați răstignit, dar pe care Dumnezeu L-a înviat din morți, întru Acela stă acesta sănătos înaintea voastră. Acesta este piatra cea neluată în seamă de către voi, zidarii, care a ajuns în capul unghiului; și întru nimeni altul nu este mîntuirea, căci nu este sub cer nici un alt nume, dat între oameni, în care trebuie să ne mîntuim noi» (Fapte IV, 10—12). De asemenea, «fără credință (dar), nu este cu putință să fim plăcuți lui Dumnezeu, căci cine se apropie de Dumnezeu trebuie să creadă că El este și că se face răsplătitor celor care îl caută» (Evrei XI, 6).

Al treilea criteriu pentru alegerea materiei învățămîntului religios este acela al *actualității* și al *iubirii de patrie (patriotismului)*. Pe temeiul acestui principiu se iau în considerare și se selecționează acele fapte religioase-morale care sînt îndreptar al vieții credincioșilor Bisericii noastre în vremea noastră, în actualitate, în patria noastră, Republica Socialistă România; care luminează activitatea credincioșilor în diferitele ei forme de manifestare, ca și viața lor duhovnicească. În chipul acesta, adevărurile religioase-morale și faptele de valoare istorică le vin în ajutor spre pătrunderea complexității vieții sociale, cetățenești, în aceeași măsură în care ei își îndeplinesc datoritiile către Biserică și Dumnezeu.

În aceeași ordine de idei trebuie subliniat și faptul că prin mijlocirea învățămîntului religios, plasat în plină actualitate, credincioșilor li se clarifică, li se face înțeleasă concepția de azi despre lume și viață; apoi li se face înțeleasă și atitudinea pe care sînt îndatorați, creștini fiind, să o dovedească față de semenii lor care cugetă și cred altfel decît ei, față de credincioșii aparținători altor Biserici și culte religioase, lucrînd astfel în spiritul ecumenismului creștin, așa cum am arătat mai în amănunte și mai documentat într-o altă lecție³⁹⁴.

Firește, prin materia de învățămînt religios, aleasă după criteriile arătate, trebuie să se urmărească, în primul rînd, prezentarea adevărilor și valorilor netrecătoare ale religiei creștine ortodoxe, valori educative-religioase cu autoritate divină.

Dealtfel, pentru zidirea adevăratei vieți creștine este necesară propovăduirea adevărului revelat, deoarece «credința este din auzire» (Rom. X, 17). Cuprinsul catehizării este deci tocmai acest adevăr; el — adevărul revelat — constituie materia propriu-zisă a învățămîntului religios.

Mîntuitorul Iisus Hristos a adus în lume plinătatea acestui adevăr și l-a încredințat Bisericii Sale, poruncind să fie propovăduit tuturor neamurilor (Matei XXVIII, 18—20).

Biserica a împlinit și îplinește în veac porunca Mîntuitorului în următoarele trei forme:

1. Învățînd despre Istoria mîntuirii neamului omenesc, adică despre faptele milostivirii lui Dumnezeu către om, fapte arătate în Sfînta Scriptură; prin ele s-a pregătit mîntuirea dintru început și s-a realizat în Iisus Hristos. Modele de adevărată activitate învățătoarească, privind mai ales Istoria mîntuirii, aflăm din belșug în Sfînta Scriptură. Astfel, Sfîntul Apostol Petru grăiește mulțimii la Pogorîrea Sfîntului Duh (Fapte III, 12 ș.u.); întîiul mucenic creștin, Sfîntul Ștefan, urmărește aceeași temă, vorbind în sinedriu (Fapte VII, 2 ș. u.); Sfîntul Apostol Pavel grăiește adesea în fața mulțimii și în sinagogă (Fapte XIII, 16 ș.u.). Rezultă deci limpede că Istoria biblică a constituit materia principală a catehizării, încă din primele zile ale creștinismului.

2. Apoi Biserica este păzitoare și învățătoarea adevărului revelat, încă din începuturile ei (Fapte IV, 8; 10, 34 ș.u.). Ea a cuprins doctrina creștină în formule limpezi, bine precizate, clare și definitive; a realizat, a dus la bun sfîrșit procesul pentru sistematizarea doctrinei creștine într-un sistem bine încheiat de adevăruri religioase și morale, care călăuzesc neînterupt viața credincioșilor creștini.

3. Biserica a lucrat și lucrează la transmiterea adevărilor mîntuitoare, către fiii ei, prin sfintele slujbe, prin viața liturgică pentru că «Ortodoxia nu este teorie, ci viață în Dumnezeu... Întreaga doctrină a Bisericii se cuprinde în experiența sa vitală și aceasta pentru că o găsim în cultul divin, adică în viața lui Dumnezeu». Doctrina creștină se înfățișează concret cu deosebire în sfînta liturghie, în sfintele taine, în sărbătorile anului liturgic și, repetăm, în toate sfintele slujbe ale Bise-

ricii. Tocmai acesta este și motivul esențial în virtutea căruia catehizarea a văzut în materialul liturgic unul din mijloacele esențiale pentru instruirea și educarea credincioșilor. Și astăzi, însemnătatea acestui material deține un loc central în învățământul religios.

Făcînd o reprivire asupra celor expuse pînă aici, ajungem la concluzia că materia învățământului religios poate fi sistematizată în următoarele grupuri generale: a) materia studiilor istorice; b) materia sistematică (dogmatică și morală); c) materia liturgică (cuprinzînd și materia altor ramuri practice).

Aceste ramuri principale se subîmpart în altele, pe care le adîncește știința teologică, și toate se dezvoltă ca dintr-o tulpină. Cu toate acestea, catehizarea nu trebuie să se piardă în diversitatea studiilor teologice, istorice, biblice, dogmatice, morale, liturgice etc., intenționînd, printr-o greșită înțelegere, să realizeze din catehumeni generații de teologi savanți. Căci nu acesta este rostul ei. Scopul suprem al catehizării este mîntuirea sufletească a credincioșilor. De aceea trebuie aleasă, cu toată grija, materia pe urma prezentării căreia să tindem către realizarea acestui scop.

Religia este o realitate de o simplitate grandioasă, sublimă, iar formele variate și numeroase ale materiei de învățămînt religios sînt numai culorile aceleiași lumini albe, curate, trecute printr-o prismă spectrală. În fiecare este cuprinsă, ca fiecare floare într-un buchet splendid, aceeași «veste bună», același adevăr evanghelic. Trebuie subliniat faptul că în alegerea materiei de învățămînt religios nu mulțimea cunoștințelor religioase are cuvînt hotărîtor, ci, cum am arătat mai sus, scopul urmărit prin catehizare. De aceea trebuie evitată, neapărat, *supraîncărcarea* programului de catehizare. Formele variate în care pot fi exprimate învățăturile din Sfînta Scriptură sînt legate organic întreolaltă; chiar se cuprind una în alta. Această situație asigură unitatea materiei învățămîntului religios, care se cere respectată în virtutea principiului «concentrării» în întocmirea programei analitice, a planului de catehizare în cadrul și în legătură cu cultul divin.

De asemenea, fiecare cateheză va avea să răsfrîngă o rază de lumină asupra figurii centrale a catehizării, adică a Mîntuitorului Iisus Hristos.

BIBLIOGRAFIE

- Biblia, București, 1968, 1975.
 H. Rickert, *Lebenswerte, Kulturwerte*, Berlin, 1912.
 Ios. Götter, *Das religiöse Kulturgut als Bildungsmittel in Pädagogik der Volksschule*, K. B., 1927.
 Gerh. Esser — I. Mausbach, *Religion, Christentum und Kirche*, Kempten, 1924.
 I. Götter, *System der Pädagogik*, München, 1927.
 Apostolat social (toate volumele apărute pînă în prezent).
 D. Călugăr, *Hristos în școală I*, Sibiu, 1934—1937.
 D. Călugăr, *Hristos în școală II*, Sibiu, 1936.
 D. Călugăr, *Educație și învățămînt*, Sibiu, 1946.
 D. Călugăr, *Preocupări catehetice*, Sibiu, 1944.

- D. Călugăr, *Șapte cărți de religie*, Sibiu, 1936—1946.
 D. Călugăr, *Caracterul religios-moral creștin*, Sibiu, 1955.
 N. Brinzeu, *Semănătorul. Catehetica*, Lugoj, 1936.
 Sf. Ciril al Ierusalimului, *Catehezele I—II*, trad. D. Fecioru, București, 1943, 1945.
 V. Coman, *Religie și caracter*, Brașov, 1944.
 H. C. Ionescu, *Inima e cîrmaciul minții*, București, 1927.
 V. Popa, *Rugăciunea în metodică religiei*, Suceava, 1943.
 M. Chialda, *Creștinism și patriotism*, în «Studii Teologice», V (1953), nr. 1—2, p. 51—75.
Învățătura de credință creștină ortodoxă, București, 1952.
 D. Belu, *Preocupări și studii de pastorală, omiletică și catehetică*, în *Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1968; *Mica Biblie*, București, 1972.

2. Izvoarele catehezei

Observînd cu atenție și cu tact pedagogic criteriile alegerii materiei de învățămînt religios, arătate în lecția anterioară, urmează să și alegem acum această materie în dependență de *scopul catehizării* și de *cerințele sufletești ale catehumenilor*.

Mîntuitorul Iisus Hristos ne este îndrumător suprem și în această privință, cînd ne grăiește: «Încă multe am a vă spune, dar acum nu puteți să le purtați» (Ioan XVI, 12). De asemenea, fidel întru totul poveștelor Mîntuitorului, Sfîntul Apostol Pavel se dovedește bun cunoscător al omului, cînd arată că materia de învățămînt religios să fie potrivită sufletului ascultătorilor săi, adresîndu-li-se prin cuvintele: «Cu lapte v-am hrănit, nu cu bucate, căci încă nu puteați (*minca*) și încă nici acum nu puteți, fiindcă sînteți tot trupești (I Cor. III, 2—3).

Materia de învățămînt religios trebuie deci aleasă potrivit cu scopul pe care îl urmărim în cadrul acestui învățămînt și în legătură cu posibilitățile intelectuale ale ascultătorilor. Atît scopul, cît și posibilitățile intelectuale ale catehumenilor ne călăuzesc și la gruparea acestei materii³⁹⁵.

Firește, cunoștințele de psihologie religioasă ne sînt și ele de ajutor în alegerea și, mai tîrziu, în predarea materiei de învățămînt religios, și în realizarea scopului catehizării.

Sufletul omenesc este o unitate; el trebuie conceput permanent ca asemenea. Iar Ortodoxia are în vedere, în acțiunea ei pentru zidirea credincioșilor, între altele, și prin învățămîntul religios, tocmai această unitate a sufletului omenesc, deci nu numai cunoașterea sau numai voința, ori numai sentimentul. Ortodoxia este și cugetarea (dogmatica, logica ortodoxului), și emotivitatea (cultul, rugăciunea, cîntarea religioasă), și voința (istoria, morala, dreptul bisericesc).

395. Cf. S. Popescu, *Metodica specială a studiului religiunii*, p. 4.

De aceea, alegerea și predarea materiei de învățămînt religios este o lucrare completă numai ținînd seama de cele arătate aici, numai dacă vizează realizarea armonică a personalității creștine ³⁹⁶.

Ținînd seamă de datele principale arătate mai sus, urmează să ne referim acum la cele trei grupuri ale materiei de învățămînt religios pe care le-am specificat în lecția precedentă.

Materia istorică

a) Vechiul Testament. — În ceea ce privește Vechiul Testament ca izvor al catehezei, amintim că pot fi întîlnite, în această privință, opinii contradictorii. Dar nu opiniile negative, neconstructive ³⁹⁷ ne duc la alegerea materiei de învățămînt religios din Vechiul Testament, ci criteriile obiective, constructive în această direcție. Astfel, Vechiul Testament este o adevărată comoară pentru realizarea scopului catehizării, pentru educarea caracterului religios-moral. Întîlnim aici figuri mărețe, excepționale, personalități puternice ale vieții religioase (Avraam, Moisi, David, Solomon etc.), care, fără îndoială, influențează pozitiv sufletul catehumenilor; ele, aceste personalități, transmit putere educativă-religioasă prin exemplul vieții lor, prin credința lor neclintită în Dumnezeu. Asemenea caractere oțelite trăiesc în istoria sfîntă a Vechiului Testament și intuirea lor înseamnă lucrare constructivă pentru credincioșii creștini.

Dar introducerea catehumenilor în lumea Vechiului Testament răs-punde și încă unui imperativ de ordin religios-creștin de primă însemnătate. Și aceasta pentru motivul major că acolo aflăm elementele pregătitoare spre primirea și înțelegerea lumii Noului Testament. Aproape întreg cuprinsul Vechiului Testament luminează Noul Testament, conduce pedagogic-religios spre Hristos. Și anume, pentru că și cărțile Vechiului Testament, ca și acelea ale Noului Testament, «sînt documente autentice ale descoperirii dumnezeiești. Ele au aceeași origine, aceeași autoritate pentru credință, același scop ca și Noul Testament. Astfel, «Vechiul Testament este izvor prim și principal al revelației dumnezeiești, căci prin profeții conduși de Duhul, a pregătit Dumnezeu aspectul religios al omenirii: sfințirea prin mijlocirea întrupării lui Hristos» ³⁹⁸.

Din cele arătate mai sus reiese limpede că «Noul Testament este o prelungire firească a celui Vechi. De aceea Noul Testament nici nu face deosebire strictă între evanghelii și revelația veche. Dacă un necunos-cător al cauzei ar citi nepreocupat numai Noul Testament, s-ar întreba nedumerit: bine, dar partea premergătoare unde-i? Dacă invers, ar începe cu Vechiul Testament și ar continua apoi cu citirea Noului, va recunoaște o legătură organică între Testamente. Ambele le-ar crede dintr-o bucată, cum rădăcina și trunchiul cu coroana formează copacul. Nu se poate presupune Noul fără Vechiul Testament, întocmai cum nu

396. Cf. și Gh. Maior, în «Revista Teologică», nr. 12, Sibiu, 1932, p. 442.

397. Ex. E. Katzer, *Die Selbständigkeit des Christentums*, Leipzig, 1898.

398. M. Neaga, «*N-am venit să stric Legea...*», Sibiu, 1940, p. 67.

s-ar putea închipui vale fără deal»³⁹⁹. În felul acesta este de subliniat «paralielismul, bine justificat din punct de vedere istoric»⁴⁰⁰ între Hristos și Vechiul Testament.

Esențialul într-un totu dominant în problemă îl constituie faptul că cele două Testamente — Vechiul și Noul — sînt legate întreolaltă prin ideea mesianică. În felul acesta «se poate face biografia Mîntuitorului, nu după modelul evangheliștilor, martori oculari, ci după acea minunată schiță trasată de Duhul, care a grăit prin prooroci»⁴⁰¹. Ni se arată limpede locul nașterii Lui, ca și nașterea Lui din fecioară (Mihea V, 2; Daniil IX, 24—27; Isaia XII, 13). Apoi originea lui omenească și divină (Fac. III, 15; IX, 7; XII, 3 etc.); steaua magilor (Numeri XXIV, 17); Hristos profet (Deut. XVIII, 18); intrarea în Ierusalim (Zaharia IX, 9); vinderea lui Iisus etc. (Zaharia XI, 13); patimile, moartea etc., învierea lui Hristos (Psalmul XV, 10) etc.

Toate făgăduințele acestea, și altele asemenea lor, «s-au realizat întocmai în Noul Testament. Pregătirea au făcut-o profeții, care au anunțat cele mai importante dogme în legătură cu persoana Mîntuitorului, ca: dumnezeirea, realitatea naturii Sale omenești, nașterea pe cale supranaturală, lipsa de păcat. Asemenea anticipă Vechiul Testament cum va mijloci Hristos mîntuirea, indicînd dregătoria Sa profetică, preotească și învățătoarească»⁴⁰².

Întemeiați pe aceste premise, înțelegem că «obiectul fundamental al Bibliei, începînd de la primele capitole ale cărții Facerea (III, 15), și terminînd cu cele din urmă capitole ale Apocalipsului (XXI, 6, 20, 21), este Dumnezeu-Omul, Domnul nostru Iisus Hristos»⁴⁰³.

Bine știind că în inima învățămîntului religios trebuie să stea Hristos cu întreaga Sa viață și învățătură, ne este ușor să înțelegem, că Vechiul Testament slujește, în catehizare, *principiului hristocentric*, că el este astfel izvor de primă însemnatăte al catehezei, înfățișînd istoria mîntuirii neamului omenească prin Iisus Hristos.

b) Noul Testament. — Ca și Vechiul Testament, Noul Testament este izvor principal pentru cateheză. Într-adevăr, din moment ce Vechiul Testament cuprinde învățătura religioasă-morală a creștinismului, în faza lui de pregătire, Noul Testament cuprinde această învățătură în forma sa de realizare și desăvîrșire. «Din acest punct de vedere Vechiul Testament nu numai contribuie la înțelegerea Noului Testament, ci devine icoană fidelă a hotărîrilor pedagogice ale lui Dumnezeu față de poporul ales, ca Testament al Legii și profeției, ca tipul și arătarea anticipată a bunurilor viitoare»⁴⁰⁴.

Dar Noul Testament conturează personalitatea Mîntuitorului Iisus Hristos în plinătatea divin-umană, ca și nașterea comunității, Bisericii creștine. Întîiul aspect deține prioritate, însă nu mai puțin esențial este

399. *Ibidem*, p. 70. 400. *Ibidem*, p. 71. 401. *Ibidem*, p. 83.

402. Patr. Nicodim și Prof. I. D. Ștefănescu, *Biblia ilustrată*, Edit. Mînăstirea Neamțu, 1936, XIV.

403. Cf. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, *Cuvînt către cititori*, Biblia, București, 1968.

404. Hr. Andrușos, *Dogmatica...*, p. 5.

cel de-al doilea. De aceea ambele trebuie reținute și înțelese prin cea mai desăvârșită legătură, Mântuitorul Iisus Hristos fiind întemeietorul și capul Bisericii, iar Biserica fiind trupul Lui (I Cor. 12).

În chip prioritar, Sfintele Evanghelii cuprind material bogat și întru totul convingător în legătură cu personalitatea Mântuitorului Iisus Hristos. Dar acest material trebuie prezentat cu grijă deosebită, nu ca o biografie oarecare, ci prin ceea ce el contribuie la precizarea trăsăturilor definitorii din persoana unică în istoria mântuirii neamului omenesc, în neîntrecută măreție a Mântuitorului Hristos. Căci numai așa înfățișat, acest pisc al viețuirii divin-umane — Fiul Omului — cucerește loc statornic, definitiv în ființa catehumenilor.

Dar Noul Testament ni-l arată pe Mântuitorul Iisus Hristos nu numai în ipoteza Sa de împlinitor al dumnezeieștii învățături, legind cu orice prilej această învățătură cu fapta, cu viața trăită cu și în Dumnezeu spre ridicarea omului la o demnitate mereu sporită în frumusețe religioasă-morală; el ni-l înfățișează prin chipul dascălului desăvârșit. Când încheia o cuvîntare, «mulțimile erau uimite de învățătura Lui. Că îi învăța pe ei — ascultătorii Săi — ca unul care are putere, iar nu cum îi învățau cărturarilor lor» (Matei VII, 28—29). Ei exprimau un adevăr de netăgăduit, zicînd că niciodată nu au auzit om grăind ca acesta (ca Mântuitorul Hristos). În chip deosebit, Mântuitorul Hristos îi lega pe ascultători de învățătura Sa prin aceea că «grăia mulțimilor în pilde, și fără pilde nu le grăia nimic». (Matei XIII, 34). Iar pildele, parabolele, asemănările folosite de Mântuitorul Iisus Hristos în activitatea Sa învățătoarească rămîn pentru totdeauna exemple de mijloace didactice-religioase de neegalat. Iată motivele pentru care Sfintele Evanghelii sînt izvoare ale catehezei, dar izvoare nu numai prin fondul, prin cuprinsul lor revelat, ci și prin forma lor, prin metoda pe care o descoperim în ele la tot pasul.

Cum am arătat pînă aici, Noul Testament, mai ales Sfintele Evanghelii, prezintă personalitatea Mântuitorului Iisus Hristos — repetăm — în plinătatea ei. Dar din cuprinsul Noului Testament trebuie reliefat, în cateheze, și al doilea scop: nașterea comunității creștine, a Bisericii. În această privință este de reținut însă faptul că de nașterea și dezvoltarea comunității creștine, așa cum atît de limpede, de evident și într-o prezentare de o rară simplitate o aflăm în întreg Noul Testament — cateheza în general, dar mai mult, cateheza destinată credincioșilor simpli, s-a ocupat mai puțin. Doar unii cateheți mai zeloși și-au întins cîmpul de activitate învățătoarească și asupra «Faptelor Apostolilor», măcar că și epistolele — toate — cuprinse în Noul Testament prezintă material bogat în luminarea scopului amintit mai sus, cu deosebire în ceea ce privește dezvoltarea și întărirea Bisericii în epoca primară a creștinismului. Credincioșii trebuie neapărat introduși, prin cateheze, și în cunoașterea acestor epistole — din care se citesc pericope în cadrul sfințelor slujbe — ca să afle și să rețină modul cum s-au încheiat și s-au întărit comunitățile creștine a căror continuare firească este Biserica noastră de azi.

Epistolele din Noul Testament cuprind material religios-moral pentru viața tuturor catehumenilor Bisericii și în diferite momente ale vieții lor. Pentru întărirea acestei situații să luăm drept exemplu cei șapte «Apostoli» care se citesc la Sfântul Maslu. În întiul din aceștia, credinciosul aflat în suferință sufletească și trupească este îndemnat să suporte totul cu răbdare și întru nădejdea însănătoșirii, zicînd: «Luați, fraților, pildă de suferință și de îndelungă-răbdare pe proorocii care au grăit în numele Domnului. Iată, ferim pe cei ce au răbdat: ați auzit de răbdarea lui Iov și ați văzut sfîrșitul hărăzit lui de Domnul; că mult milostiv este Domnul și îndurător» (Iacob V, 10—16). În al doilea «Apostol» se face îndemn la solidaritatea frățească în vreme de necaz și la depărtare de egoism. Căci «datori sîntem noi cei tari să purtăm slăbiciunile celor neputincioși» și să nu căutăm plăcerea noastră. Ci fiecare dintre noi să caute să placă aproapelui său, la ce este bine, spre zidire. Că și Hristos n-a căutat plăcerea Sa, ci, precum este scris: «Ocările celor ce te ocărăsc pe tine au căzut asupra mea. Căci toate cîte s-au scris mai înainte s-au scris spre învățătura noastră, ca prin răbdarea și mîngîierea, care vin din Scripturi, să avem nădejde. Iar Dumnezeu răbdării și al mîngîierii să vă dea vouă a gîndi la fel unii pentru alții după Iisus Hristos. Pentru ca toți laolaltă și cu o singură gură să slăviți pe Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos» (Rom. XV, 1—6). Dacă în al treilea «Apostol» se arată că credincioșii sînt trupul lui Hristos și mădulări în parte, bucurîndu-se de darurile ce le vin prin Biserică, mai ales în virtutea dragostei «care nu cade niciodată» (I Cor. XII, 27 și XIII, 1—8), în al patrulea se accentuează că ei înșiși sînt «templu al Dumnezeului celui viu» (II Cor. VI, 16), îndemnîndu-i să se curețe «de toată întinarea trupului și a duhului, desăvîrșind sfințenia în frica lui Dumnezeu» (II Cor. VII, 1).

Sfîntul Apostol Pavel (în al cincilea «Apostol») se aduce pe sine însuși exemplu viu de răbdare în necazurile prin care a trecut împreună cu cei apropiați sieși, scriînd: «Peste măsură, peste puteri am fost îngreuiat, încît nu mai nădăjduiam să mai scăpăm cu viață. Ci noi, în noi înșine, ne-am socotit ca osîndiți la moarte, ca să nu ne punem încrederea în noi, ci în Dumnezeu, cel ce înviază pe cei morți, care ne-a izbăvit pe noi dintr-o moarte ca aceasta și ne izbăvește și în care nădăjduim că încă ne va mai izbăvi...» etc. (II Cor. I, 8—12). Același Sfînt Apostol arată care este «rodul duhului» și îndatorirea credincioșilor de a-l îndrepta pe cel căzut «cu duhul blîndeței» («Apostolul» al șaselea; Gal. V, 22; VI, 1—2), pentru ca în ultimul «Apostol» să pună la inima credincioșilor rugăminti ca următoarele: «Vă rugăm însă, fraților, dojeniți pe cei fără de rînduială, îmbărbătați pe cei slabi la suflet, sprijiniți pe cei neputincioși, fiți îndelung răbdători față de toți. Luați seama să nu răsplătească cineva cuiva răul cu rău, ci totdeauna să urmați cele bune unul față de altul și față de toți» etc. (I Tes. V, 14—23).

Înțelegem din cele arătate, că Istoria biblică, în întregul ei, este — trebuie să constituie — izvor al catehezei. Credincioșii Bisericii noastre sînt puși astfel în situația de a cunoaște Sfînta Scriptură din ce în ce mai temeinic și de a folosi textul ei în prezentarea în mod documen-

tat, pozitiv a dreptei credințe. Ei își însușesc și o atitudine cuviincioasă față de Biblie, citind-o în duh de sfințenie, ca pe mărturia descoperirii dumnezeiești, și văzînd deci în ea mijlocul prin care Dumnezeu și azi grăiește tuturor celor ce îl iubesc și îl caută pe El⁴⁰⁵.

c) Sfînta Tradiție. — Izvoarele principale ale dreptei noastre credințe creștinești sînt Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție. În chip firesc, ele sînt și izvoare ale catehezei.

De aceea, dacă ne-am referit pînă acum la întîiul izvor, la Sfînta Scriptură, urmează să ne oprim, în puține cuvinte, și asupra celui de-al doilea, adică la Sfînta Tradiție, «care este viața Bisericii în Duhul Sfînt, este curentul viu al vieții Bisericii⁴⁰⁶».

Autoritatea neîndoielnică a Sfîntei Tradiții, ca izvor revelat, este subliniată distinct prin cuvintele: «Că sînt și alte multe lucruri pe care le-a făcut Iisus și care, dacă s-ar fi scris cu de-amănuntul, cred că lumea aceasta n-ar cuprinde cărțile ce s-ar fi scris» (Ioan XXI, 25). Adică Biserica păstrează fapte, învățături, datini etc., nescrise în Sfînta Scriptură, dar care au trecut din generație în generație, prin grai viu, pînă la noi. Multe din acestea au o mai mare vechime chiar decît cele scrise în Sfînta Scriptură; ele sînt scrise însă pentru totdeauna în sufletul adevăraților credincioși creștini și sînt păstrate ca niște comori de mult preț, influențînd puternic viața religioasă-morală a acestor credincioși. Căci, în «înțelepciunea Sa, Dumnezeu a voit ca adevărurile Descoperirii dumnezeiești să fie date întîi prin viu grai, spre a fi ușor înțelese și primite. Dacă învățătura dumnezeiască s-ar fi dat de la început în scris, credința nu s-ar fi răspîndit cu aceeași ușurință și putere ca prin grai viu, cu care e înzestrat tot omul. Credința se dobîndește și se întărește, la cei mai mulți oameni, îndeosebi prin viu grai⁴⁰⁷».

Unele amănunte din Sfînta Tradiție au fost eternizate și în scris, cu deosebire în operele Sfinților Părinți. De aici aflăm, de pildă, elemente ale cultului divin, folosirea diferitelor materii în acest cult etc. În Sfînta Scriptură aflăm instituirea sfintelor taine de către Mîntuitorul Iisus Hristos. Dar Sfînta Tradiție ne-a păstrat ritualul asociat săvîrșirii sfintelor taine. Întîlnim așezarea, întemeierea dumnezeieștii Euharistii. Dar ritualul, frumusețea și măreția Sfintei Liturghii ne sînt daruri de neprețuit pe care le avem în și din Sfînta Tradiție. S-ar putea oare imagina trăirea unei adevărate vieți creștine ortodoxe fără asemenea comori spirituale inegalabile? În consecință, ar putea fi conceput un învățămînt religios creștin ortodox, o cateheză creștină ortodoxă fără a avea ca izvor Sfînta Tradiție?

d) Istoria bisericească. — Alt izvor al catehezei îl constituie istoria bisericească, atît istoria bisericească universală, cît, mai ales, istoria Bisericii Ortodoxe Române.

405. Trebuie subliniată apariția recentă: *Mica Biblie*, București, 1972. Alături de Biblie, ea este carte de temelie în întocmirea și prezentarea catehezelor — materialului istoric-religios — pentru credincioși.

406. *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, p. 28.

407. *Ibidem*.

Istoria bisericească universală prezintă desfășurarea istorică a Bisericii creștine în general, iar Istoria Bisericii Ortodoxe Române înfățișează trecutul Bisericii noastre, acum, autocefale. În paginile celei dintâi întâlnim personalități creștine cărora li se datorește, în măsura posibilităților umane, biruința și persistența în lume a Bisericii creștine; întâlnim mucenici și martiri creștini, care și-au dat viața pentru Hristos și pentru Biserica Sa, pentru răspândirea creștinismului. Adică întâlnim exteriorizarea eroismului creștin genuin, înfringând păcatul și asuprirea fratelui. Îl întâlnim pe Sfântul Vasile cel Mare legând rugăciunea de muncă, pe Sfântul Ioan Gură de Aur ca «ambasador al săracilor», pe Sfântul Ioan Damaschin ca dogmatist neîntrecut, ca și pe mulți alți părinți și scriitori bisericești de mare prestigiu. Toți demonstrează, prin învățătura și viața lor, că creștinismul este viață, că a fost trăit de ei și că, fără îndoială, poate fi trăit și de credincioșii de azi ai Bisericii.

Cum am și anticipat, istoria Bisericii Ortodoxe Române este un izvor foarte însemnat pentru cateheză. Ea argumentează, mai întâi, că poporul român apare pe scena istoriei ca popor creștin; că creștinarea acestui popor nu se leagă de o dată, nici chiar de un secol, cum este cazul altor popoare. Mai reține contribuția remarcabilă pe care Biserica Ortodoxă Română o are în întemeierea școlii românești, a literaturii și culturii poporului român, în păstrarea și închegarea ființei românești, în realizarea unității statale românești. Credincioși simpli rămași în anonim, călugări smeriți, preoți și vlădici au participat la toate mișcările vizând înlăturarea nedreptăților sociale și realizarea egalității între oameni. Chiar în contemporaneitate, unii ca aceștia au colaborat, ca fii ai Bisericii și ai Patriei române, la realizarea unei societăți străine de exploatarea omului de către om, la înfăptuirea dreptății sociale.

Iată atâtea motive majore care fac ca istoria bisericească — universală și ortodoxă română — să constituie un izvor al catehezei.

Dogmatica și morala

Învățămîntul religios creștin ortodox urmărește darea de cunoștințe religioase în scop educativ-religios, adică în scopul formării caracterului religios-moral. Aceasta implică în sine creșterea unor adevărați credincioși, conștienți întru totul de rostul lor în Biserica lui Hristos și în societatea contemporană. Căci Biserica noastră intenționează, cu deosebire pentru vremurile de mari prefaceri de azi, să aibă credincioși ridicați din toate punctele de vedere, credincioși luminați, care să știe și să mărturisească limpede *ce cred, de ce cred și cum cred*.

Desigur, pentru realizarea unor credincioși asemenea celor caracterizați mai sus este necesară materia Dogmaticii și Moralei creștine. Căci Dogmatica sintetizează adevărurile de credință ale Bisericii, iar Morala creștină prezintă modalitatea de a trece aceste adevăruri în viața credincioșilor creștini. Dogmatica luminează credința fiilor Bisericii, iar Morala mijlocește practicarea vieții religioase izvorâte din această cre-

dință luminată⁴⁰⁸. Mai lămurit exprimându-ne, arătăm că «din dogmatică decurg studiile ramurii practice, care tratează despre viața morală a credincioșilor și despre actele oficiale ale Bisericii, împlinite de slujitorii ei. Precum credința este baza vieții și se manifestă în cultul lui Dumnezeu, tot astfel știința despre ea este mama și nutritoarea științelor practice ale teologiei. În dogmatică își are morala creștină principiile, ea este și baza liturgicii, omileticii și a celorlalte studii ale ramurii practice, care se ocupă cu actele liturgice ale păstorilor bisericești⁴⁰⁹. Iată, deci, temeiurile esențiale ce fac ca dogmatica și morala creștină să constituie izvoare pentru cateheză.

Cum am arătat și ceva mai-nainte, faptele vieții religioase, adevăratele fapte ale acestei vieți, nu pot izvorî decît dintr-o credință luminată de adevărurile fundamentale ale creștinismului autentic. Și acestea, rezumativ, sînt următoarele: a) Dumnezeu cel în Treime închinat: Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh. El este atotîitorul, făcătorul tuturor celor văzute și nevăzute; atotînteptul, care toate le chivernisește prin legile Sale naturale și morale, cărora le rămîne credincios El însuși; care pedepsește și dă răsplată și primește cu îndurare căința sinceră. b) Sufletul este valoarea supremă a omului, mai de preț decît lumea întreagă (Marcu VIII, 36—37); el este nemuritor, este liber și de aceea răspunde pentru faptele sale; este «eul» superior prin care omul se aseamănă lui Dumnezeu, deși în trup trecător și legat de cele pămîntești; podoabele sufletului sînt virtuțile, sînt faptele bune izvorite din credință, iar nenorocirea lui cea mai îngrozitoare este păcatul. c) Starea veșnică a sufletului, de fericire sau de osîndă, atîrnă de chipul în care a fost trăită viața pămîntească. d) Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, născut din Tatăl din veșnicie, «pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire s-a întrupat de la Duhul Sfînt și din Maria Fecioara și s-a făcut om»; în viața Sa pămîntească, istorică ne-a învățat toate cele trebuitoare mîntuirii, pildă făcîndu-se pe Sine însuși; s-a jertfit pentru a noastră mîntuire și ni se dă spre viața de veci în sfînta împărtășanie; El este în permanență cu cei ce-l caută. e) Duhul Sfînt, care de la Tatăl purcede, închinat împreună cu Tatăl și cu Fiul, a grăit prin prooroci și este dătător de viață. f) Biserica, trupul mistic al Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, condusă în chip nevăzut de întemeietorul și capul ei — de Hristos — este depozitara revelației dumnezeiești pe care o propovăduiește neînterupt în scopul mîntuirii fiilor ei; în ea sînt așezate sfintele taine. g) Credincioșii nădăduiesc — după făgăduința întru totul adevărată a Mîntuitorului Hristos — învierea «în ziua cea de apoi» și, apoi, veșnica răsplătire în vremea judecării celei mari⁴¹⁰.

Aceste adevăruri orientează viața credincioșilor, devin «izvoare de viață în Dumnezeu» pentru ei numai dacă și le însușesc, așa cum sînt ele, ca valori religioase supreme. Dar cum va putea cineva să considere ca valori supreme pentru viața sa adevărurile religioase cită vreme nu le cunoaște, ori le cunoaște greșit?

408. Hr. Andrutsos, *Sistem de morală*, p. 4.

409. Hr. Andrutsos, *Dogmatica...*, p. 22.

410. Vezi, Simbolul credinței.

Ca să ajute la formarea concepției clare despre Dumnezeu și despre adevărurile Sale descoperite nouă și să-i păzească de rătăcirii pe fiii săi, Biserica a grijit ca învățătura de credință să fie cuprinsă și exprimată în formă potrivită pentru toată vremea și accesibilă tuturor credincioșilor. Din această grijă au luat ființă dogmele creștine, care fac ordine în lumea reprezentărilor religioase. Dacă prin materia de învățămînt religios-istoric și practic este trezită și dezvoltată viața religioasă, prin materia dogmaticii — prin învățămîntul sistematic — această viață se adincește și se cristalizează în cele mai desăvîrșite forme, care sînt necesare pentru păstrarea curăției izvoarelor de viață religioasă.

Materia învățămîntului religios dogmatic și moral — a catehezei din domeniul dogmaticii și moralei — este, cum arătam mai sus, o cerință de ordin pedagogic și psihologic-religios. Ca reprezentările să nu rămînă oarbe, trebuie să fie transformate în noțiuni, lucrare pretinsă de evoluția spirituală. Fără sistematizare și lămurire noțională sentimentele și ideile religioase produse prin învățămîntul istoric și practic ar deveni o masă haotică și curînd ar putea fi date uitării. Faptul acesta este remarcat și reținut aproape în toate tratatele de psihologie religioasă.

Există însă și păreri după care prin cuprinderea vieții religioase în formule noționale s-ar ivi primejdia unei rătăcirii a acesteia. Dar nu trebuie să se uite faptul că sufletul unor credincioși este dominat de puteri afective și că fără învățămîntul dogmatic, care face ordine în lumea ideilor lor nestatornice și vagi, viața lor religioasă ar putea rătăci ca o corabie fără busolă pe întinsul mării, s-ar putea îndrepta spre primul miraj al vreunei învățături străine Bisericii Ortodoxe.

Dogmele Bisericii noastre sînt izvoare de energii spirituale, centre deținătoare și de o imensă muncă religioasă. De aceea materia dogmaticii urmărește să facă credincioșilor înțeles acest lucru, să le înfățișeze și să-i cîștige pentru un tablou cît mai fidel despre lupta spirituală intensă purtată de Biserică în scopul turnării sentimentelor, ideilor și reprezentărilor religioase în forme corespunzătoare, bogate în conținut.

Din catehezele de dogmatică, credincioșii află astfel cum s-a format lumea ideilor religioase, dogma îndemnîndu-i la pioasă meditare și pentru lupta sufletească a creștinilor primelor veacuri, în formularea ei (a dogmei).

Din viața religioasă izvorăște viața morală, care se exprimă în iubirea aproapelui. Prin aceasta nu trebuie înțeles un sentimentalism vag, o înduioșare de moment, ci o atitudine constantă în slujirea aproapelui, un ajutor faptic pentru tot omul care solicită un asemenea ajutor; înseamnă și iubirea adevărului ca și puterea de a-l mărturisi în toate împrejurările. Aici trebuie să se amintească respectarea și apărarea bunului colectivității umane; respectarea, cinstirea și ajutorarea părinților și bătrînilor; de asemenea, și cinstirea mai-marilor noștri, a stăpînirilor (Rom. XIII, 1—8); cumpătarea în hrană, în viața trupească, alungarea comodității; simț social, spiritul de solidaritate, de jertfă pentru binele comun; munca cinstită și devotată pentru întreținerea familiei, pentru

prosperitatea comunei politice și a celei bisericești, a poporului, a statului nostru socialist etc.

Materia moralei creștine ortodoxe contribuie substanțial la realizarea vieții morale în sensul arătat mai sus, fapt pentru care ea este izvor de neîntreținut al catehezei. Ea prezintă mijloacele esențiale în această privință, accentuând necesitatea unei gimnastici spirituale pentru întărirea și oțelirea spiritului; apoi deprinderea de a faptui în mod liber ceea ce este bun, reținerea de la tot ceea ce poate duce la rău — deci prestațiuni morale de natură pozitivă sau negativă. Un mijloc deosebit de însemnat subliniat de ea constă din examinarea conștiinței nu numai în taina Sfintei Spovedanii, ci cât mai des cu putință; cercetarea temeinică atât a greșelilor, cât și a cauzelor acestora, a rădăcinilor din care au pornit ele. Este necesară și cunoașterea motivelor interne ascunse care au generat faptele bune sau rele; iubirea de Dumnezeu sau de sine, orgoliul, iubirea de argint, plăcerile trecătoare, filantropia, ori mizantropia, patima, viciul etc. Examinarea conștiinței stabilește ce a împiedicat fapta bună, ca și ce urmări va avea fapta rea și perseverarea în aceasta. Dar nu rămâne doar la o nobilă satisfacție morală pentru fapta bună, nici numai la părerea de rău pentru greșeală, ci ia hotărâri adecvate de îndreptare și controlează realizarea acestor hotărâri.

Legea morală și cea naturală sînt eterne, ca și Dumnezeu care este izvorul lor. Legea morală izvorăște din iubirea părintească a lui Dumnezeu-Tatăl. Ea urmărește numai binele nostru, chiar dacă mintea noastră mărginită nu poate înțelege acest lucru. Îndeplinirea legii asigură puterea, libertatea și frumusețea sufletului. Viața morală înseamnă izvor de adevărată fericire; este izvor al păcii și buneîntelegeri între oameni și popoare.

Dar credincioșii nu trebuie îndemnați la împlinirea legii numai prin motive religioase supranaturale, ci folosindu-le, în același scop, și pe cele naturale. Desigur, legate unele de altele. Cu iubirea recunoscătoare față de Dumnezeu, de pedeapsa sau fericirea veșnică, legăm înălțarea sau deprimarea sufletească, cinstea de care se bucură adevăratul credincios — omul de caracter religios-moral — disprețul, pierderea onoarei, chiar pedeapsa în imanență pentru călcarea legii, cum ne grăiește Sfânta Scriptură: «Pomenirea bunătății este nemuritoare; și Dumnezeu o știe și oamenii o cunosc» (Înțelepciunea lui Solomon IV, 1).

Liturgica

Cea mai însemnată materie a învățămîntului religios, care influențează mai puternic în formarea unui adevărat creștin ortodox, este aceea a liturgicii. Și aceasta pentru motivul că adevărata viață creștină ortodoxă o aflăm și o trăim cu intensitate în cultul divin al Bisericii noastre dreptmăritoare. Cultul divin deține o putere formatoare, de modelare structurală a ființei credinciosului, fiind astfel un mijloc neasemuit în educația religioasă-morală, în acțiunea pentru formarea caracterului religios-moral creștin.

În toată vremea, Biserica noastră a accentuat rolul pedagogic-religios al cultului divin, reușind să crească, prin mijlocirea lui, credincioși sănătoși trupește și sufletește. În sfintele slujbe ni se prezintă intuitiv toate momentele mai însemnate legate de venirea Mântuitorului, întreaga Lui viață, jertfa Lui pentru mântuirea neamului omenesc, trezind și dezvoltând neîncetat, prin toate acestea, spiritul de jertfă al credincioșilor, ca și dorința după progres religios-moral în ei și în semenii lor.

Cultul divin prezintă istoria mântuirii în întregul ei. Vecernia simbolizează timpul dinaintea venirii Mântuitorului, utrenia arată apariția lui Mesia în lume, iar Sfinta liturghie prezintă însăși viața și activitatea mântuitoare a lui Iisus Hristos. Chiar explicarea în mod rezumativ a singuraticelor acte din Sfinta liturghie ne ajută să înțelegem cele enunțate mai sus. Astfel :

1. Deschiderea ușilor împărătești — deschiderea împărăției lui Dumnezeu pentru neamul omenesc.
2. Ieșirea preotului cu Sfinta Evanghelie — apariția Mântuitorului Iisus Hristos în lume.
3. Citirea «Apostolului» —predica Sfinților Apostoli trimiși de Mântuitorul Iisus Hristos.
4. Citirea Sfintei Evanghelii — predica lui Iisus.
5. Ieșirea cu sfintele daruri — intrarea triumfală a Mântuitorului în Ierusalim.
6. Oprirea preotului, purtind sfintele daruri, în mijlocul bisericii — Iisus pe cruce.
7. Intrarea preotului în altar și punerea sfintelor daruri pe sfânta masă — luarea de pe cruce și punerea lui Iisus în mormint.
8. Unirea pîinii cu vinul (a trupului și sîngelui) — Înviearea.
9. Binecuvîntarea : «Mîntuiește, Doamne, poporul Tău și binecuvîntează moștenirea Ta» — binecuvîntarea dată de Iisus înaintea înălțării Sale la cer.
10. Ducerea sfintelor taine în proscomidiar — înălțarea lui Iisus la cer.

Prin actele de cult și prin simboluri, ideile religioase abstracte devin ușor accesibile pînă și celor mai simpli credincioși. De aceea cultul divin ortodox își are un atît de pronunțat caracter instructiv educativ-religios. Îndeosebi «Sfinta liturghie este cel mai desăvîrșit compendiu al tuturor adevărilor religioase, al Sfintei Scripturi, al scrierilor Sfinților Părinți, al dogmelor, al moralei, al ascezei, al religiei în trup și sînge, în spirit și în viață»⁴¹¹.

Singuraticele acte ale cultului divin sînt însoțite de citirea unor texte alese din Sfinta Scriptură și din Sfinta Tradiție, de cîntări bisericesti și rugăciuni, care constituie, pentru credincioși, un material instructiv-religios deosebit de bogat, un izvor al cunoașterii cuvîntului dumnezeiesc, izvor de bucurie spirituală. Această funcție instructivă o

411. Marin C. Ionescu, *Inima e cîrmaciul minții. Catehetica zilelor noastre*, București, 1927, p. 167.

au textele din Vechiul Testament (ex. pildele lui Solomon, cuvintele proorocilor, plîngerile lui Ieremia, psalmii lui David), ca și textele din Noul Testament (Sfintele Evanghelii, Faptele Apostolilor, epistolele lor).

Încă și mai însemnată este funcția educativă-religioasă a citirilor din sfintele cărți ale Bisericii. Așa se prezintă cazul mai ales cu Psaltirea, în cuprinsul căreia se aduce laudă și preamărire lui Dumnezeu, dar nu lipsesc nici învățături pentru toate grijile, bucuriile și nădejdlile credincioșilor, ca și îndemnuri la credință și la morală. Fiecare cuvînt al acestei cărți dă putere sufletească, este întăritor și edificator al vieții religioase-morale. Aceasta explică și prețuirea pe care credincioșii Bisericii noastre o dau Psaltirii, precum și faptul că ea este nelipsită din casele lor. Dar Psaltirea este și cartea cea mai des dată la iveală de Biserica noastră.

Din psalmi se face evident îndemnul educativ-religios la «inimă curată» și la «duh drept», adică la înnoirea interiorului omenesc, la sfințirea vieții credincioșilor pe toate planurile ei. Tot din psalmi, credincioșii își însușesc cu ușurință învățături dogmatice și morale, ca și multe alte învățături trebuitoare în orientarea viețuirii lor după voia lui Dumnezeu.

Dar aceluiași scop instructiv slujesc și Octoihul (mare și mic) precum și cele 12 minee, mai ales pe urma faptului că ele împletesc în chip ideal învățăturile din cele două Testamente. Și împletirea aceasta nu este numai o însușire de cîntări religioase, ci cuprinde în ea un înțeles adînc, un alegorism foarte bogat în idei instructive. De-a dreptul cuceritor este expusă pedagogia mîntuirii prin cuvintele: «Celui mai-nainte de veci din Tatăl născut, lui Dumnezeu Cuvîntului, celui întrupat din Fecioara Maria, veniți să ne închinăm, că răstignire răbdînd, îngropării s-a dat, precum însuși a voit și înviind din morți m-a mîntuit pe mine, omul cel rătăcit». Sau: «Trecut-a umbra Legii și darul a venit; că precum rugul n-a ars fiind aprins, așa Fecioară ai născut și Fecioară ai rămas; în locul stîlpului celui de foc a răsărit Soarele dreptății, în locul lui Moisi Hristos, mîntuirea sufletelor noastre» (*Octoih*). Iată adevăruri dogmatice exprimate pe înțelesul tuturor credincioșilor.

În cîntările din cele 12 minee se preamărește viața sfinților, care s-au jertfit pentru Hristos și pentru Biserica Sa. Viața sfinților este un izvor nesecat pentru trezirea, dezvoltarea și întărirea credinței și convingerii religioase. Ea prezintă credincioșilor un înalt model de trăire în Hristos și cu Hristos.

Sfinții Bisericii au fost oameni ca și noi. Dar ei au reușit să se realizeze în personalități religioase-morale excepționale prin trăirea creștinismului în cea mai înaltă accepțiune a lui; ei au demonstrat că învățătura lui Hristos nu este o teorie, ci că ea este viață trăită în Dumnezeu. Iar dacă, fiind oameni ca și noi, au făptuit ceea ce i-a învățat Hristos să făptuiască, înseamnă că și credincioșii de azi pot urma aceeași cale ca și ei: calea desăvîrșirii în Hristos.

Sfinții Bisericii sînt deci exemple vii, și exemplul în educație este un factor determinant în lucrarea instructivă și educativă țintind realizarea caracterului — în cazul nostru — religios-moral. Ei sînt figuri ex-

cepționale care concretizează scopul ultim al instrucției și educației religioase: formarea personalității creștine pînă «la starea bărbatului desăvîrșit, la măsura vîrstei deplinătății lui Hristos» (Efes. IV, 13).

Izvor pentru cateheză este și anul liturgic, duminicile și sărbătorile religioase de peste an contribuind mult la trezirea, dezvoltarea și întărirea sentimentului religios.

Căci «cel mai plastic catehism este calendarul bisericesc, după cum Biblia merge cu firul istorisirilor și învățăturilor sale de la Geneză la Apocalipsă, de la cel dintîi cuvînt al Creatorului: «Să fie lumină!», pînă la apariția Noului Ierusalim ceresc, tot asemenea anul liturgic începe prin așteptarea și prepătirea venirii lui Mesia, trece prin gloria cerească a Taborului și a Golgotei și se încheie cu împlinirea definitivă a operei de mîntuire, o adevărată epopee eroică și didactică, fiindcă desfășoară sub ochii noștri, odată cu întregul plan divin, toată gama și panorama adevărilor înalte ale creștinismului nostru»⁴¹². Într-adevăr, «anul nostru religios, mișcarea boltei cerești, este determinat de Întrupare și este confirmat de o serie de sărbători, sau de zile memorabile, care amintesc evenimentele vieții Mîntuitorului. Aceste sărbători nu sînt numai amintiri (cea ce ar fi o degenerare a vieții religioase), ci într-o oarecare măsură ele sînt înseși evenimentele. Credincioșii asistă la faptul împlinit odinioară și-l re trăiesc»⁴¹³. Imnele care vestesc nașterea Mîntuitorului, cele de la botezul Domnului, citirile din săptămîna patimilor și din luminata zi a învierii, se adresează credinciosului în întregul lui structural, ca să-l ridice la idealul desăvîrșirii creștinești.

Îndemnuri stăruitoare la cercetarea conștiinței, la plîngerea greșelilor, la căință, la zel în rugăciune, la pas spre luminarea vieții creștinești, cuprind imnele de pocăință din timpul — periodul — triodului. Și ordinea în care se succed pericopele evanghelice din duminicile triodului înseamnă conducere pedagogică-religioasă spre refacere spirituală prin căință sinceră și prin întoarcere la Dumnezeu.

Cu aspect introductiv în acest period întîlnim episodul cu Zaheu «mai marele vameșilor, ...care căuta să vadă cine este Iisus, dar nu putea de mulțime, pentru că era mic de statură» (Luca XIX, 2—3). Zaheu înfrînge piedicile din calea sa. Și această înfrîngere îl situează în atenția Mîntuitorului, care îi zice: «Astăzi în casa ta trebuie să rămîn» (Luca XIX, 5). Iar dacă Zaheu, în fața Mîntuitorului, mărturisește cu sinceritate: «Iată, jumătate din averea mea, Doamne, o dau săracilor și, dacă am năpăstuit pe cineva cu ceva, întorc împătrit» (Luca XIX, 8), el și primește iertarea nădăjduită. Căci Mîntuitorul Hristos îi grăiește: «Astăzi s-a făcut mîntuire casei acesteia, căci și acesta este fiu al lui Avraam» (Luca XIX, 9).

Mare este prețul căinței adevărate! Căci și vameșul, rugîndu-se întru smerenie și cu adîncă părere de rău pentru păcatele săvîrșite, «se întoarce îndreptat la casa sa» (Luca XVIII, 10—14); în aceleași condiții, fiul risipitor se poate întoarce întru ale tatălui său și întru dra-

412. Marin C. Ionescu, *op. cit.*, p. 165.

413. S. Bulgakoff, *Ortodoxia...*, p. 128.

gostea acestuia (Luca XV, 11—32); iar faptele îndreptării vor fi vădite la judecata cea mare (Matei XXV, 31—46).

Înainte de Judecătoarele va cumpăni mărturisirea dreptei credințe (Duminica Ortodoxiei) și dreaptă răsplată vor lua mărturisitorii ei; cei care au luat crucea lui Hristos și au urmat Lui și învățaturii Lui (Marcu VIII, 34—38), care s-au îndreptat în Hristos (Sfântul Ioan Scărarul, Sfânta Maria Egipteanca), care au mărturisit dumnezeirea Mântuitorului Hristos și care, curățiți în simțiri, îl pot vedea pe Hristos strălucind în neapropiata lumină a Învierii. Dar îl pot vedea pe El și în frații Lui, în slujirea acestora din iubire, chiar de le-ar fi dușmani.

Caracterul instructiv al sărbătorilor Bisericii nu duce însă la o intelectualizare seacă, rece. Spre exemplu, în condacul zilei — 23 aprilie, Sfântul Gheorghe — credincioșilor li se spune: «Lucrat fiind de Dumnezeu, te-ai arătat lucrător prea cinstit bunei credințe, spicele faptelor bune adunându-ți ție. Că semănând cu lacrimi, cu veselie seceri, și chinându-te prin singe pe Hristos ai luat și cu rugăciunile tale sfinte tuturor le dai iertare de greșale». Iar icosul completează: «De împăratul Hristos, Cel ce și-a pus sufletul Său pentru viața lumii, dorind ostașul, s-a grăbit să moară pentru dînsul și rivnă dumnezeiască, mare în inimă avînd însuși pe sine s-a adus. Deci și noi toți pe dumnezeiescul Gheorghe acesta, ca pe un cald folositor să-l lăudăm cu credință, ca pe cel ce este mărită slugă a lui Hristos și a urmat cu adevărat Stăpînului său și roagă pe Mîntuitorul ca să dea tuturor iertare de greșale».

Nu numai intelectul este cucerit, ci ființa credinciosului în întregul ei.

Este de subliniat faptul că materia liturgicii fundamentează în esență materia dogmaticii și aceea a moralei. Astfel, antifonul al doilea din sfînta liturghie intuiește învățătura despre dumnezeirea Fiului și unitatea ființială a persoanelor Sfintei Treimi, iar «Fericirile», cîntate, rezumă învățătura morală a Sfintei Biserici. În felul acesta, prin sfintele slujbe, cu deosebire prin sfînta liturghie, credincioșii sînt crescuți și legați de Hristos, adevărindu-se că «Ortodoxia nu este o confesiune, ci e istoria Bisericii în înțelesul ei cel mai înalt, e viață în Hristos, direcționată de puterea Duhului Sfînt»¹¹⁴. În Hristos, Dumnezeu s-a coborît la om, ca să-l ridice pe acesta la Sine, să-l îndumnezeiască. Opera începută prin întrupare este continuată prin învățătură, prin jertfă, prin înviere, prin Biserica, adică prin instituția în care lucrează duhul lui Hristos în scopul îndumnezeirii omului.

În catehizare, materia liturgicii trebuie folosită cu precădere și cu cea mai mare atenție, căci ea fructifică materia istorică, dogmatică și morală, inițiindu-i pe credincioși în trăirea vieții în Hristos și cu Hristos. Și în această trăire stă esența Ortodoxiei¹¹⁵. Materialul liturgic slujește deci celui mai înalt scop pedagogic religios; el mijlocește înțele-

114. S. Bulgakoff, *Cerul pe pămînt*, trad. O. Dragoș, p. 1.

115. Despre cultul divin ca mijloc educativ religios ne ocupăm într-o altă lecție.

gerea învățaturii Bisericii pe seama tuturor credincioșilor. Pe lângă înălțare sufletească, el intensifică sentimentul religios, luminează mintea credincioșilor și, în cele din urmă, îi determină pe aceștia la trecerea învățaturii creștine în viața creștină practică.

BIBLIOGRAFIE

- Biblia*, București, 1968—1975.
- Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, trad. D. Fecioru, București, 1938.
- Clement Alexandrinul, *Pedagogul*, trad. N. I. Ștefănescu, București, 1939.
- Sf. Vasile cel Mare, *Comentar la Psalmi*, trad. Ol. Căciulă, București, 1943.
- Sf. Chiril al Ierusalimului, *Catehezele I—II*, trad. D. Fecioru, București, 1943—1945.
- V. Mitrofanovici, *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, 1929.
- Hr. Andrusos, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe Răsăritene*, trad. D. Stăniloae, Sibiu, 1930.
- Hr. Andrusos, *Sistem de morală*, trad. I. Lăncrănjan și E. Mudopoulos, Sibiu, 1945.
- N. Neaga, «N-am venit să stric Legea!», Sibiu, 1940.
- Gh. Șoima, *Funcțiunile muzicii liturgice*, Sibiu, 1945.
- P. Vintilescu, *Funcția catehetică a liturghiei*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 1—2.
- Învățătura de credință creștină ortodoxă*, București, 1952.
- V. Gregorian, *Restaurarea funcției didactice în sînta liturghie*, în «Glasul Bisericii», IX (1950).
- E. Braniște, *Cîteva din virtuțile necesare preotului ca păstor și om*, în «Glasul Bisericii», XV (1951).
- Studiul Noului Testament*, București, 1954.
- Studiul Vechiului Testament*, București, 1955.
- Istoria Bisericii Universale*, București, 1956.
- Patrologia*, București, 1956.
- Istoria Bisericii Române*, București, 1958.
- Teologia dogmatică și simbolică*, București, 1958.
- N. Balca, *Importanța catehetică a sfintei liturghii*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVI (1958), nr. 1—2.
- Cîntările sfintei liturghii*, București, 1959.
- Ursula Șchiopu, *Psihologia copilului*, ed. II, București, 1967.
- N. Neaga, *Vechiul Testament în apostolatul Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian*, în «Telegraful Român», 1971, nr. 19—20.
- Învățătura creștină ortodoxă*, Timișoara, 1972.
- E. Barbu, *De la cei ce se exprimă în ielul lor să învățăm că trebuie să ne exprimăm în ielul nostru*, în «Scînteia», XLII (1972), nr. 9328.
- M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, 1972.
- Mica Biblie*, București, 1972.
- J. Cohn, *Geist der Erziehung*, Leipzig-Berlin, 1919.
- R. Otto, *Der Heilige*, Gotha, 1926.
- I. Göttler, *System der Pädagogik*, München, 1927.
- H. Mayer, *Katechetik*, Innsbruck, 1928.
- I. Göttler, *Religions-und Moralpädagogik*, Münster, 1931.

- M. Gatterer, *Katechetik*, Innsbruck, 1931.
- H. Döpp-Varwald, *Erziehender Unterricht und menschliche Existenz*, Weimar, 1932.
- H. Ruppert, *Ist Erziehung im Unterricht möglich?* Weimar, 1933.
- I. A. Jungmann, *La place de Jésus-Christ dans la catéchèse et la prédication* in «Lumen Vitae», 1952, nr. 4.
- G. de Bretagne, *Pastorale catehêtique*, Paris, 1953.
- F. A. Liégé, *Pour une théologie pastorale catéchétique*, in «Revue des sciences philosophiques», 1955, nr. 39.
- R. Padberg, *Lebendige Bibelkatechese*, in «Theologie und Glaube», 1955, nr. 55.
- I. M. Hum, *La catéchèse pour notre temps*, in «Lumen Vitae», XI (1955), nr. 4.
- P. Hitz, *Théologie et catéchèse*, in «Nouvelle Revue Théologique», 1955, nr. 9.
- G. Masengo, *La formation de toute la personne*, in «Lumen Vitae», 1957, nr. 12.
- H. Haroux, *La formation des éducateurs et la psychologie scientifique*, Louvain, 1957.
- F. X. Arnold, *La catéchèse eu portant du mystère central de l'histoire du salut*, in «Évangéliser», 1960, nr. 15.
- A. Vergote, *Condition psychologiques d'une foi adulte*, in «Lumen Vitae», 1960, nr. 15.
- I. J. Daniélou, *La Catéchèse dans la tradition patristique*, in «Catéchèse», 1960, nr. 1.
- T. A. Philippe, *La liturgie au coeur de la catéchèse*, in «La Maison-Dieu», 1964, nr. 78.
- J. A. Jungmann, *Katechetik*, Freiburg, 1965.
- J. Hofinger-T. Stone, *Pastoral Catechetica*, New York, 1965.
- P. Evdokimov, *La prière de l'Eglise d'Orient, la Liturgie byzantine de Saint Jean Chrysostome*, Paris, 1966.
- J. W. Dinjens, *Le Nouveau Catéchisme*, in «Lumen Vitae», XXI (1966), nr. 4.
- H. L. Munn, *Traité de psychologie. Les principes fondamentaux de l'adaptation humaine*, Paris, 1970.

3. Asimilarea materiei de învățămînt religios

Dacă observăm cu atenție și cu perseverență viața sufletească, ajungem la înțelegerea că asimilarea materiei de învățămînt nu implică în sine un act simplu, ci că aceasta se realizează în virtutea unui proces ce se desfășoară în mai multe etape; că la asimilarea materiei de învățămînt se înaintează pas cu pas pînă la perceperea în întregime a unui adevăr, pînă la pătrunderea unui adevăr în esența lui. Acest proces psihologic nu se referă numai la adevărul natural, ci de asemenea și la adevărul revelat, pentru că revelația supranaturală nu schimbă legile după care lucrează sufletul nostru. Ca urmare, vom arăta, în cele ce urmează, fazele asimilării cunoștințelor religioase.

În scopul enunțat imediat mai sus, va trebui să concretizăm într-o formă cit mai simplă cu putință întregul proces psihologic-religios în însușirea materialului religios.

Știut este că rostul catehezei constă în a trezi și dezvolta viața creștină izvorită din virtuțile creștine de căpetenie: credința, nădejdea și dragostea. De aceea catehumenul — credinciosul creștin — poate vădi că și-a însușit materia de învățămînt religios, și anume în adevăratul ei spirit, numai cînd își orientează viața în acord cu aceste trei virtuți. Mai în concret poate fi exprimată această situație prin chipul unui creștin care trăiește «o viață din credință, sau credință vie»⁴¹⁶. Căci credința vie izvorăște din dragostea creștină, îmbrățișînd în mod necesar nădejdea și încrederea în Dumnezeu deopotrivă; este credința lucrătoare în faptele nădejzii și dragostei creștine.

Dar pe ce cale se poate ajunge la credința vie? O privire atentă în esența doctrinei creștine ne arată că această cale trece prin trei faze sau trepte: *cunoașterea, întărirea și activarea credinței* în fapte concrete.

Adevărurile de credință sînt adevăruri practice, adică ele nu își ating scopul numai în însușire pe cale intelectuală, ci solicită să fie trecute în viață, să rodească viață creștină. Învățăturile revelate trebuie deci să fie pentru credincios norme spre îndrumarea activității sale în întregul ei, să constituie principii de viață, să devină înțelepciunea vieții lui în toate împrejurările. Dar, firește, pentru a deveni ca asemenea, adevărurile de credință trebuie mai întîi cunoscute și percepute. De aceea treapta cea dintîi este cunoașterea doctrinei creștine, cunoașterea credinței.

Cum am anticipat, nici numai cunoașterea acestor adevăruri practice nu ajunge pentru formarea unui creștin deplin. Ele trebuie ancorate, înrădăcinate cu tărie în sufletul, în mintea, în inima și în voința credinciosului, ca el să fie convins despre adevăritatea absolută a lor, să creadă neîndoielnic, neclintit într-insele. Și încă mai mult: să fie cucerit cu desăvîrșire cu întreaga lui voință, cu întreaga lui inimă; să iubească și să trăiască adevărul creștin din toată inima sa și din tot sufletul său și din toată puterea sa și din tot cugetul său (Cf. Luca X, 27). Căci fără convingere sigură și vie, fără a îmbrățișa în sufletul său cu tărie adevărul de credință, credinciosul nu poate fi în stare să facă din el principiu de viață, de trăire în virtute. De aceea treapta a doua, a doua fază prin care trebuie să treacă fiul Bisericii spre asimilarea materialului religios constă din întărirea credinței lui.

Într-adevăr, deși convins și cu multă dragoste pentru credință, un catehumen, în anumite împrejurări, poate deveni necredincios adevărului creștin; unele greutăți și circumstanțe neprevăzute intervin în calea credinței lui și acestea îi apar de netrecut. Alteori, în momentul acțiunii practice, un adevăr de credință nu apare în conștiința creștinului în lumină destul de clară ca să poată conduce efectiv acțiunea. De aceea creștinul trebuie orientat și întărit în mărturisirea adevărului și în practicarea lui, ca să treacă peste îndoieli și greutăți de ordin psi-

416. Mih. Gatterer, *Katechetik*, Innsbruck, 1931, p. 359.

hologic-religios, să practice ușor virtutea creștină. Aceasta înseamnă deprindere îndelungată, exercițiu neconținut, adică activarea credinței.

Abia când sufletul credinciosului, întărit și prin harul lui Dumnezeu, fără de care nici inițierea în credință nu-i cu putință, după ce a săltat peste cele trei trepte ale asimilării cunoștințelor religioase, se poate spune că el trăiește din credință. Abia atunci își pot găsi împlinire cuvintele Sfântului Apostol Pavel: «Cuvîntul lui Hristos să locuiască întru voi cu bogăție. Învățați-vă și povățuiți-vă între voi, cu toată înțelepciunea. Cîntați în inimile voastre lui Dumnezeu, mulțumindu-l, în psalmi, în lăudări și în cîntări duhovnicești. Orice faceți, cu cuvîntul sau cu lucrul, toate să le faceți în numele Domnului Iisus și prin El să mulțumiți lui Dumnezeu și Tatălui» (Col. III, 16—17). Abia atunci sălășluiește în credincios învățătura lui Hristos, cum sălășluiește sufletul în trup, conducindu-l și stăpînindu-l în întregul lui ⁴¹⁷.

Sfînta Scriptură ne grăiește adesea de cele trei trepte care trebuie observate în însușirea sau asimilarea învățăturii creștine. Ea accentuează mai ales prețul faptelor izvorite din credință. Fără fapte, credința este declarată de-a dreptul moartă (Iacob II, 17). Dar și în Biserica primară sînt observate aceste trepte, în catehumenat, cum am arătat la vreme. Biserica împărțea învățăturile credinței cu ajutorul Sfintei Scripturi și al practicilor bisericești. Apoi pretindea convingere neclintită și atașament puternic față de adevărurile credinței, stăruind în continuarea asupra pocăinței, rugăciunii, vieții neprihănite și, cu deosebire, asupra faptelor credinței.

Dar Hristos fiind, El însuși, totalitatea adevărilor de credință, aceste trei trepte pot fi formulate mai concret în modul următor: *a cunoaște pe Hristos, a iubi pe Hristos, a urma lui Hristos*. În această formă concretă apar ele mai des în Sfînta Scriptură. În mod deosebit, Sfîntul Apostol Pavel stăruie în îndatorirea pe care o are creștinul de a-l cunoaște clar pe Hristos, cunoaștere care nu luminează numai mintea, dar umple mai ales inima cu dragoste înflăcărată pentru Hristos, îndemnînd la urmarea Lui pînă la participarea de bună voie chiar și la patimile Lui. Sfîntul Apostol Pavel apreciază că această cunoaștere este mai de preț decît oricare alta; este un bun cu care altul nu poate fi comparat. «Ci mai vîrtos pe toate le socotesc că sînt pagubă — scrie el, — față de înălțimea cunoașterii lui Hristos Iisus, Domnul meu, pentru care m-am păgubit de toate și le privesc drept gunoaie, ca pe Hristos să dobîndesc, și să mă aflu întru El, nu avînd îndreptarea mea cea din Lege, ci pe aceea care este prin credința lui Hristos, dreptatea cea de la Dumnezeu, pe temeiul credinței; ca să-L cunosc pe El și puterea învierii Lui și să fiu primit pârtaș la patimile Lui, și asemănîndu-mă cu moartea Lui, ca, doar, să pot ajunge la învierea cea din morți» (Filip. III, 8—11).

417. Eggersdorfer numește aceste trei trepte ale asimilării cunoștințelor religioase: *înțelegerea religioasă, convingerea religioasă și devotamentul religios* («Katechetische Blätter», 1921, nr. 63).

Acest întreit pas trebuie să-l realizeze catehumenii dacă doresc să-și apropie virtuțile supranaturale, cele dumnezeiești și morale. Căci toate acestea își au temei în credință, toate rodesc din credință. De aceea obiectul oricărei virtuți trebuie prezentat în lumina credinței. Din credință deci trebuie aduse dovezile, argumentele principale, care să-i convingă pe catehumeni de valoarea înaltă a virtuții, să lege toată dragostea lor pentru virtute. Și săvîrșirea virtuților trebuie să fie însoțită, condusă de credință, dacă voim ca ele să nu slăbească, ori chiar să piară.

Este necesar să arătăm că treptele asimilării învățămîntului religios trebuie parcurse în cadrul întregului învățămînt catehetic, iar nu în fiecare cateheză aparte. În cadrul catehezelor luate aparte catehumenii pot fi îndrumați, cu preferință fie spre treapta primă, cînd urmărim o cunoaștere progresivă a învățaturii creștine, fie spre treapta a treia, cînd intenționăm cunoașterea faptelor credinței. Aceasta din urmă, fiind cea mai importantă pentru viața creștină practică, trebuie parcursă în fiecare cateheză. Treapta a doua, în care are pondere convingerea religioasă, solicită mai mult timp în vederea consolidării acestei convingeri, cu deosebire în conștiința credincioșilor maturi.

Considerînd că credincioșii nu sînt în situația să parcurgă de sine treptele asimilării învățămîntului religios⁴¹⁸, catehetul este îndatorat să-i conducă din treaptă în treaptă, trecîndu-i prin tot atîtea stadii de activitate instructivă și educativă-religioasă și tîlmăcind intuitiv adevărurile de credință și de morală creștină.

Fiind vorba de o tîlmăcire intuitivă a adevărurilor de credință și de morală creștină, este cazul să subliniem că această activitate pedagogică-religioasă trebuie sprijinită prin folosirea celui mai adecvat material intuitiv. Aici sînt de amintit icoanele și tablourile religioase, obiectele de cult, parabolele și asemănările folosite de Mîntuitorul însuși, faptele istorice din viața creștinătății etc. Un asemenea procedeu asigură o expunere liberă și plăcută. Numai cînd e vorba de texte deosebit de importante pentru fundamentarea adevărurilor de credință și de morală, se va recurge la acestea. Mai ales, cînd se ivește necesitatea de a lămuri unele cuvinte rar întrebuițate în vorbirea obișnuită.

O cerință de neîntrelăsat constă și din a privi adevărurile religioase în structura lor internă, explicînd geneza lor, folosind de multe ori și colaborarea catehumenilor, adică fundamentarea acestor adevăruri prin discuții libere între catehet și catehumeni.

În procesul asimilării învățămîntului religios, pentru întărirea credinței în minte și în inimă, desigur, și cu ajutorul Duhului Sfînt, catehetul trebuie să aducă dovezi convingătoare atît pentru minte, cît și pentru inimă, care să ducă, hotărîtor, la înduplecarea voinței.

Ca să se ajungă la treapta cea mai importantă, care este fapta credinței, catehetul și catehumenii trebuie să ceară harul pururea izbăvitor, în virtutea căruia orice faptă bună începe, continuă și se desăvîrșește. Catehetului îi revine îndatorirea să aplice adevărurile credinței

418. Nu e vorba de atît de mult discutatele «trepte formale».

la cazurile concrete ale vieții creștinești, îndemnându-i pe catehumeni să le săvârșească fără amânare, în mod corect, demn și cu sfințenia cuvenită. Adevărurile de credință trebuie astfel să devină înțelepciunea vieții creștinești, principii în îndrumarea acestor catehumeni, ca să și rămână în trebuie imprimate adânc în sufletul catehumenilor, să fie și memorizate, cu deosebire cele mai importante, cum sînt: decalogul, simbolul credinței, fericirile, Sfintele Taine, virtuțile creștinești, păcatele etc.

Aplicarea acestor principii generale trebuie făcută cu multă înțelegere, cu tact pedagogic, ținînd seamă de fondul apercptiv al catehumenilor și de vîrsta lor.

B. — Principiile didactice ale catehezei

1. Principii didactice în cateheza creștină

Ca să se realizeze cît mai deplin cu putință, învățămîntul trebuie să țină seamă de unele norme generale, fundamentale, care stau în acord atît cu legile dezvoltării sufletești a celor ce constituie subiect al educației, cît și cu desfășurarea naturală a învățămîntului însuși. Aceste norme se cheamă *principii de învățămînt* sau *principii didactice*.

În cele ce urmează vom prezenta aceste principii, mai ales că ele trebuie observate și în cateheza creștină.

Mai întîi e cazul să ne referim la *principiul psihologic*. El pare a fi cel mai simplu principiu didactic, în același timp și cel mai clar. Pe temeiul lui, învățămîntul trebuie să se desfășoare cu considerare la situația sufletească a ascultătorilor, pe cît e cu putință chiar cu referire la individualitatea acestora privită în totalitatea ei, adică în ceea ce se leagă de gîndirea, voința și simțirea lor. Din aceeași perspectivă trebuie luate în considerare și unele situații ca: viața, mediul etc., care prezintă o mare însemnătate de ordin psihologic și pedagogic. În relație similară sînt de amintit și tipurile psihologice.

Ținînd seamă de cele arătate aici, un învățămînt bine orientat nu se desfășoară nici cu grabă, dar nici cu prea multă încetineală; nu este prea încărcat, nici la un nivel mai ridicat decît posibilitățile intelectuale ale ascultătorilor; el stă deci în acord cu treptele evolutive în dezvoltarea lor sufletească. De la elemente simple și, uneori, confuze, un asemenea învățămînt — întemeiat și prezentat potrivit principiului psihologic — îi conduce la înțelegerea și reținerea unor noțiuni clare și complete; de la fapte izolate, îi ridică la înțelegerea unor legi generale, de la cele mai elementare cunoștințe, îi conduce la ceea ce se înțelege prin știință.

Un alt principiu didactic este acela al *intuiției*. Oricine știe, că intuiția constituie izvorul cunoștințelor noastre exacte, și aceasta în tot timpul vieții. Mai ales însă în anii tinereții, când se trăiește în prezent, fiind concretul are cea mai mare pondere în viață. Totul se cere intuit, priceput, ca să se realizeze o imagine clară și completă, și sensul propriu al evenimentelor și fenomenelor înconjurătoare; să se pătrundă în inima realității fizice și morale.

Dar, fiind vorba de intuiție, nu e cazul să rezumăm totul la mijloace externe pentru intuire, ci și la unele interne. Fapte ale trecutului, emoții vii și cutremurătoare care au zguduit cândva conștiința individuală sau colectivă, evenimente capitale din viața omenirii nu pot fi intuite numai prin tablouri sau hărți (spre pildă), ori pe baza altor asemenea mijloace, ci prin retrăirea lor pe urma unor istorisiri plastice, colorate, interesante, vii, puternice prin vibrația lor, care readuc la viață persoane, evenimente și chiar epoci în coloritul lor propriu.

Evident, procesul intuirii, ca să slujească învățămîntului, trebuie bine stăpînit, bine controlat, bine condus.

Dar nu-i suficient ca învățămîntul să se întemeieze pe principiile psihologic și acela al intuiției. Ca să ducă la bune rezultate, mai e necesar să fie totdeauna plăcut, interesant; să trezească plăcerea ascultătorilor pentru urmărirea și însușirea lui. Aici trebuie subliniat *principiul interesului pedagogic*.

În fapt, *interesul pedagogic* înseamnă o sete lăuntrică spre cunoaștere, spre însușirea unor bunuri culturale, spre păstrarea contactului cu aceste bunuri; mai rezidă și în plăcerea deosebită pe care o cîștigăm tocmai în efortul angajat în realizarea unor asemenea bunuri.

John Locke crede că punctul din care pleacă interesul poate fi considerat ca un «instinct al curiozității», un factor psihologic și moral care asociază plăcerea de a învăța, de a ști, activizînd toate funcțiile sufletești.

Dar interesul pedagogic are putere formativă, pentru care motiv trebuie trezit, susținut, mereu înviorat și tot mereu îmbogățit, ca să ne stea sprijin în dorința după adevăr, bunătate, dreptate și lumină. Dacă în prima etapă a vieții omenesti, interesul poate fi înțeles ca mijloc instructiv și educativ, mai tîrziu se face tot mai evidentă o ierarhizare a intereselor și o grupare a lor în jurul unui punct esențial; se leagă de o problemă cheie pentru viață. Situația din urmă trebuie consolidată prin învățămînt și educație, transformînd «interesul mijloc» în «interes scop»⁴¹⁹. Căci acesta rămîne statornic și conduce spre lumea valorilor morale, estetice, religioase (în cazul nostru) etc.

Lipsit de interes, învățămîntul este lipsit de eficiență. El nu înviorază afectivitatea, nu îmbogățește intelectual și nu determină voința la acțiuni creatoare⁴²⁰; el nu sprijină progresul fizic și moral.

419. Formularea îi aparține lui I. Fr. Herbart.

420. Problema poate fi urmărită mai amănunțit în: H. Schielderup, *Psychologie*, Leipzig, 1928, p. 102—103; E. L. Thorndike, *Psychologie der Erziehung*, Jena, 1930; J. Fr. Herbart, *Allgemeine Pädagogik* (Reclam), p. 55—76.

În învățămînt (în cazul nostru în învățămîntul religios, în cateheză) are însemnătate *interesul direct*, *nemijlocit*, pentru că acesta poartă aspect *major* și este *durabil*, spre deosebire de *interesul indirect*, *mijlocit*, cu aspect *minor*, *limitat*, *trecător*; acesta din urmă, chemat la acțiune prin promisiuni etc., este doar un artificiu didactic, element negativ în educație, putînd duce la «unilateralitate dacă nu chiar la egoism»⁴²¹. Dar *interesul direct* ne leagă, cum am mai arătat în treacăt, de preocupări pentru demnitatea umană, pentru frumusețea vieții morale, pentru formarea caracterului moral cu desăvîrșirea lui în personalitate. Acesta este *interesul pedagogic* în adevăratul înțeles al cuvîntului.

Firește, *interesul pedagogic* promovează orientarea sigură, susținută spre tot ceea ce umanitatea a realizat și continuă să realizeze mai bun, mai înalt, mai deplin din toate punctele de vedere. Sub acest aspect, el este *multilateral*; ne face să observăm cu atenție mereu trează lucrurile din natură și faptele omenești, ca *interes empiric*; să cercetăm cauzele lucrurilor și fenomenelor, precum și scopul lor, sub aspect *rațional sau speculativ*; să apreciem latura contemplativă, care înobilează caracterul uman, sub aspect *estetic*; să ne cucerim de tot ceea ce este bun, demn în *interes moral*. *Interesul social* se exteriorizează în fapte de dragoste și jertfelnicie pentru aproapele, pentru patrie și pentru poporul patriei. Iar *interesul religios*, pe care îl trezește și îl cultivă cateheza, se îndreaptă spre Dumnezeu, spre lucrurile Lui, spre buna viațuire pe pămînt în nădejdea cîștigării vieții celei veșnice etc. El își are izvorul «în contemplarea soartei oamenilor și a societății, în dependența lor de ființa supremă»⁴²².

Însemnătate evidentă are, în învățămînt, *principiul activității*, care preconizează realizarea unor oameni activi, capabili de inițiativă personală, cu judecată personală, gata pentru acțiuni prompte. Dar aceasta înseamnă că ei sînt chemați la activitate intensă și în procesul de învățămînt, că sînt ținuți să-și însușească diferite cunoștințe prin colaborare în cadrul acestui proces atît de însemnat, bine știind că, «o cunoștință este cu atît mai mult a cuiva, cu cît a avut mai multă inițiativă la dobîndirea ei. Prin activarea funcțiunilor mintale ale copilului, prin informarea și formarea lor, putem ajunge acolo, ca omul să descopere singur adevăruri noi, să trăiască cu intensitate frumosul și să fie gata de a înfăptui prin proprie inițiativă binele. Important este să nu dăm copilului de-a gata adevărurile ce pot fi scoase de el pe baza celor știute, să-l lăsăm să lucreze singur la elaborarea lor. Astfel îi cultivăm spontaneitatea, punîndu-l pe drumul care îl duce la momentul cînd se va putea deplin dispensa de educația intenționată a adulților»⁴²³.

Factorul esențial legat de activitate este, în chip firesc, *munca fizică* și *intelectuală*, munca din care se naște bucuria creației, îndeminarea în toate, inițiativa și spontaneitatea. De aceea învățămîntul subliniază în mod deosebit *principiul muncii*, cultivarea cultului muncii, mîndria

421. I. Fr. Herbart, *op. cit.*, p. 39.

422. *Ibidem*, p. 76.

423. C. Narly, *Pedagogia generală*, p. 285.

de a munci și a crea, satisfacția realizărilor de pe urma muncii cinstite. Munca dezvoltă un caracter deschis, sincer, energic; tot ea asigură izbînda în viață.

—Principiul învățămîntului educativ. Un învățămînt cu simplul obiectiv de a da cunoștințe poate cultiva rațiunea, intelectul, dar își îngustează rostul în realizarea unei ființe — unui om — unilateral dezvoltate. Cînd el are dublul caracter, anume de a da cunoștințe și de a-l forma pe om în caracter, atunci corespunde principiului învățămîntului educativ. Învățămîntul educativ împărtășește cunoștințe — desigur, foarte necesare pentru viață — cu sensul lor moral, creator, edificator, ca rezultate ale efortului umanității spre progresul și binele general; el ia în considerare dezvoltarea omului ca om, în slujba oamenilor; luminează și dezvoltă rațiunea lui sănătoasă, îi cultivă simțămintele nobile, esențial-umane, îi întărește voința spre transpunerea în fapte a celor mai prețioase aspirații ale omului. În aceasta stă *scopul formal* al învățămîntului, care îl subordonează temelor esențiale ale educației în general. În cazul nostru, în cateheză, darea de cunoștințe — *scopul material* — este subordonată temelor educației religioase-morale, adică stă în slujba realizării idealului creștin: formarea caracterului religios-moral, realizarea personalității creștine. Învățămîntul religios, avînd caracter educativ, își împlinește scopul în a crește creștini deplin, oameni de omenie, iubitori de Dumnezeu, de Biserici și de aproapele.

Biserica Ortodoxă a Răsăritului a apreciat în toată vremea, în mod pozitiv, cum se orientează și azi, în învățămîntul său, observînd însemnătatea principiului educativ. Cum am subliniat și în alt loc, «pe lîngă aprofundarea cunoștințelor religioase pe calea adevăratei gnoze creștine, educația creștină și practica vieții morale au ocupat locul cel dintîi». Învățămîntul creștin ortodox nu se mulțumește numai cu o simplă credință, ci urmărește dezvoltarea deplină a acestei credințe în viața religioasă-morală a credincioșilor. Această acțiune de instruire și, mai mult, de educație este punctul central pe care se sprijină școala Bisericii. Principiul învățămîntului educativ este un principiu de bază al didacticii acestuia.

Dar nici învățămîntul conceput numai ca să rămînă o teorie, oricît de frumoasă și atrăgătoare ar fi aceasta, nu are sens. Izvorît din viață, el trebuie să se întoarcă la viață, la viața practică. În acest caz el corespunde, este orientat potrivit *principiului învățămîntului practic*.

Pe temeiul acestui principiu, cunoștințele mijlocite prin învățămînt își verifică valoarea în faptele izvorîte din ele, fapte care duc la realizarea unei vieți mai bune, mai îmbelșugate, mai luminoase. În cateheză, acestui principiu i se acordă o însemnătate deosebită. În creștinism, fapta este lucrătoare spre mîntuire. Mîntuitorul Hristos ne învață limpede, că lumea ne judecă după fapte (Matei VII, 20). Ne zice, de asemenea: «Nu tot cel ce-Mi zice Mie: Doamne, Doamne! va intra în împărăția cerurilor, ci cel ce va face voia Tatălui Meu, care este în ceruri» (Matei VII, 21)... «Fiți împlinitori ai cuvîntului, și nu numai

auzitorii lui», ne grăiește Sfântul Iacob (Iacob I, 22). Căci «credința fără fapte este moartă», adaugă același (Iacob II, 26).

Practic, cateheza bine orientată deschide ființa credincioșilor față de semenii⁴²⁴, spre slujirea semenilor prin fapte concrete.

Învățămîntul este practic și dacă răspunde încă și unui alt principiu, anume acela de a se face *temeinic*, adică punînd neobosită strădanie în prezentarea, desfășurarea și adîncirea lui; în a interpreta în adevărata lumină sensul lui cel mai propriu. Atunci el este și *durabil*. Căci nu se desfășoară cu considerare la moment, ci în perspectiva viitorului, pentru a constitui proprietate de o viață întreagă, pentru a determina o atitudine constantă în viața omului, în viața credinciosului, o manifestare izvorită din cele învățate — toate, ca trăsături de caracter. În această ordine de idei, trebuie reținut faptul, că un adevărat credincios al Bisericii nu este doar acela care se arată cucerit, pentru moment, de o cateheză ori o predică, ci credinciosul care își însușește, pe urma învățămîntului religios, o linie de conduită creștină ce-l caracterizează în toate zilele vieții sale.

Pentru realizarea unor asemenea cerințe, adică pentru ducerea unui învățămînt temeinic și durabil, este hotărîtoare asimilarea cunoștințelor, stăpînirea acestora în așa măsură încît credinciosul creștin să fie cu adevărat stăpînul lor; el să poată face uz de ele în orice timp și împrejurare. Și acest lucru se realizează pe urma sistematizării cunoștințelor, stabilind o corelație strînsă între ele; mai ales însă prin fixarea și reținerea *esențialului*. Căci acest esențial este operant în viața practică. Și sufletul credinciosului trebuie legat de acest esențial, legat prin dragoste creștină neîțarmurită, prin pricepere, cu interes curat, ca duhul catehezei să lucreze la realizarea și trăirea unei vieți creștine plină de demnitate.

În mod special, învățămîntul religios este ținut să observe **principiul ecleziocentric**, în virtutea căruia toate cunoștințele mijlocite prin cateheză trebuie să fie acelea ale Bisericii, legate de spiritul Bisericii noastre ortodoxe, de viața din trecut și de azi a Bisericii; să trezească în sufletele credincioșilor sentimente de admirație, de evlavie, de respect și de iubire către Biserică; să adîncească în conștiința lor convingerea în adevărul creștin, că în Biserică ne mîntuim, în ea putem nădăjdui părăsire la fericirea veșnică în comuniune cu Dumnezeu. Căci relația strînsă cu Biserica este esențială pentru desăvîrșirea creștină, pentru mîntuirea credinciosului.

Dar în chip cu totul deosebit, în cateheză trebuie observat și aplicat **principiul hristocentric**, care subliniază că Mîntuitorul Iisus Hristos este inima întregului învățămînt al Bisericii, «ca Fiu al lui Dumnezeu, ca Dumnezeu-om și ca întruparea celei mai divine desăvîrșiri. Nașterea, viața, jertfa, învierea, mărirea cerească, Sfînta Euharistie să formeze centrul învățămîntului teologic. Mîntuitorul trebuie să fie prezent așa cum este El în realitate: ca desăvîrșire absolută, ca întruparea

424. Cf. Antonie Plămădeală, episcop-vicar patriarhal, *Biserica slujitoare*, București, 1972, p. 278.

lui Dumnezeu în formă omenească. Toate acestea pentru a trezi în sufletul credincioșilor năzuința de a urma lui Hristos, fiindcă urmarea Mântuitorului este asemănarea cu Dumnezeu și deci desăvârșirea. «În urmarea și imitarea vieții și a suferințelor lui Hristos constă întreaga noastră desăvârșire», zice Fericitul Augustin. Iar Sfântul Apostol Pavel ne învață : «Fiți-mi următori, precum sînt și eu următor lui Hristos» (I Cor. IV, 16) ⁴²⁵.

Astfel, catehezele asupra Vechiului Testament și Noului Testament, trebuie referite și legate de persoana Mântuitorului Iisus Hristos. Căci Vechiul Testament nu se învață doar pentru cunoașterea unui popor, ci pentru a întui conducerea, lucrarea lui Dumnezeu în scopul mîntuirii întregului neam omenesc prin Fiul Său, Iisus Hristos. Cu atît mai mult, în Noul Testament aflăm întreaga lucrare a Mântuitorului Iisus Hristos și deci persoana Lui, în desăvârșirea Sa, ne cheamă nestăvilit la propovăduire în duhul în care El a propovăduit.

Se înțelege, toate principiile arătate aici vizează desfășurarea ideală a învățămîntului, a catehezei creștine ortodoxe. Dar realizarea ideală, pe temeiul lor, a activității noastre învățătoarești, stă în cea mai strînsă legătură cu personalitatea catehetului, fără de care ele rămîn doar postulate teoretice, e adevărat, frumoase și chemătoare, dar suspendate în abstract.

2. Metode și forme pentru catehizarea credincioșilor

Mîntuitorul Iisus Hristos, Dascălul nostru cel desăvîrșit, a văzut în propovăduirea Evangheliei o acțiune de primă însemnătate, o lucrare prin nimic subordonată alteia din lucrările Sale mîntuitoare; ea a constituit chiar misiunea Sa principală, după cum însuși mărturisește prin cuvintele : «Eu pentru aceasta M-am născut și pentru aceasta am venit în lume, ca să mărturisesc adevărul; tot cel ce-i din adevăr ascultă glasul Meu» (Ioan XVIII, 37).

Această misiune atît de importantă pentru existența în veac a sfintei Biserici a încredințat-o Mîntuitorul Hristos Sfinților Apostoli nu sub forma unui sfat, ci ca poruncă, zicîndu-le : «Mergînd învățați toate neamurile, botezîndu-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh și învățîndu-le să păzească toate cîte am poruncit vouă; și iată, Eu cu voi sînt în toate zilele pînă la sfîrșitul veacului» (Matei XXVIII, 19—20). Deci atît propovăduirea Evangheliei, cît și păzirea tuturor celor cuprinse în ea a însemnat, pentru Sfinții Apostoli, o obligație de ordin divin; și ei au și împlinit-o ca asemenea, ducînd cuvîntul Evangheliei «pînă la marginile lumii» cunoscute atunci și pecetluind lucrarea misionară cu sacrificiul vieții lor. Atît de înaltă s-a dovedit conștiința lor

425. N. Balca, *Lecții de didactică* (ms), p. 73—74.

despre rostul excepțional al propovăduirii încît au rinduit alegerea diaconilor, care să servească la mesele de obște, la agape, în vreme ce ei să se dedice întru totul obligației de a învăța. «Fraților — au zis ei — alegeți dintre voi șapte bărbați încercați, plini de Duh Sfînt și de înțelepciune, pe care să-i rindim la treaba aceasta; iar noi să stăruim pururea în rugăciune și în slujba cuvîntului» (Fapte VI, 3—4). Reiese de aici limpede, că Sfinții Apostoli au situat activitatea învățătoarească înaintea altor obligații legate de misiunea lor în Biserică, socotind, pe bună dreptate, că adevărul mărturisit de Mîntuitorul Iisus Hristos nu poate fi cunoscut dacă nu este descoperit și dacă nu este cine să-l descopere, așa cum exprimă această realitate Sfîntul Apostol Pavel prin cuvintele: «Cum vor chema pe Acela întru care nu cred? Și cum vor crede în Acela de care n-au auzit? Și cum vor auzi, de nu li se va propovădui?» (Rom. X, 14). Ca urmare, tot același Sfînt Apostol face îndemn ucenicului său Timotei să predice, scriindu-i: «Propovăduiește cuvîntul, stăruiește asupra lui în toate împrejurările, ...îndeamnă cu toată îndelunga-răbdare și învățătura» (II Tim. IV, 2); pentru ca, tot el, să-i mai scrie că «preoții cei ce cîrmuiesc bine, să se învrednicească de îndoită cinste, mai ales cei ce se ostenesc cu propovăduirea și cu învățarea» (I Tim. V, 17). Adică să se învrednicească de «îndoită cinste» nu numai episcopii, dar și preoții, care, încă din veacul apostolic, apoi mai tîrziu și pînă în veac, vor osteni «cu propovăduirea și cu învățătura» cuvîntului adus de Mîntuitorul Iisus Hristos.

Toți Sfinții Părinți au fost cucerîți de măreția și de însemnătatea misiunii învățătoarești în Biserică. Și în această privință este destul să rememorăm doar cuvintele celui mai reprezentativ dintre ei, ale Sfințului Ioan Gură de Aur: «Aceasta îmi este mie preoție de a învăța și a binevesti»⁴²⁶.

Și în vremea noastră, ca în întregul trecut al Bisericii, datoria de a învăța Evanghelia este strîns legată de misiunea preotului. Iar pe lîngă viața lui curată, instrumentele ce-i stau la îndemînă spre învățare sînt cateheza și predica. După cum este bine știut, acestea «sînt instrumente vechi, folosite de Biserică de la începuturile închegării sale ca așezămînt sfînt, căreia i-a fost încredințată misiunea de a vesti credincioșilor adevărul religios și de a-i conduce pe baza acestui adevăr, la trăirea vieții în dreptate, în bunătate, în dreptate și frăție, pentru ca astfel să poată dobîndi și viața cea veșnică, întru împărăția cerurilor»⁴²⁷. Dar aceste două instrumente învățătoarești ale preotului, ale Bisericii, s-au dovedit și se dovedesc eficiente, fiind folosite cu tact și cu înțelepciune, ca elemente tradiționale, și în vremea noastră. Fără îndoială, aceasta înseamnă a învăța și cu sprijinul lor, ceea ce Biserica învață de la întemeierea ei și pînă azi. «Căci adevărul revelat rămîne același în veac. Predica și cateheza trebuie să expună învățătura creștină pen-

426. Omilia XXIII la Epistola către Romani.

427. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, în cuvîntarea la Colegiul arhiepiscopal din Salzburg (Austria), la 25 iunie 1968, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVI (1968), nr. 7—8, p. 836—837.

tru ziua de azi, pentru creștinii de azi, pentru problemele actualității; prin ele să se actualizeze permanent învățătura creștină»⁴²⁸ cu fondul ei netrecător.

Dar afit activitatea învățătoarească a Mîntuitorului Hristos, cît și aceea a Sfinților Apostoli, a Sfinților Părinți și a multor cuvîntători despre cele dumnezeiești adevăruri nu s-a desfășurat întîmplător, ci în lucrarea lor se vede un plan bine chibzuit, ca aceasta să ducă la un țel bine ales. Tot asemenea și activitatea preotului, pentru prezentarea învățăturii creștine ortodoxe, în vremea noastră, trebuie să se conducă după anumite principii, metode și forme cristalizate în timp, în cadrul disciplinelor respective, în scopul mijlocirii cunoștințelor, în scop didactic (pentru preot, în scop didactic-religios).

În general privind lucrurile, învățămîntul, fie religios sau laic, nu trebuie înțeles doar ca un sistem pedagogic, ca un artificiu didactic, care să-i ofere subiectului supus instruirii, la orice vîrstă s-ar găsi acesta, cunoștințe «de-a gata», adică așa fel încît el să fie scutit de orice efort intelectual, ba chiar și de efort fizic, în perceperea și asimilarea acestor cunoștințe. Cu alte cuvinte, a învăța nu trebuie să însemne strădanie obositoare, lucrare cheltuitoare de energie fizică și intelectuală numai din partea dascălului (în cazul nostru a preotului), ci o lucrare care să asocieze, și încă în mare măsură, și energiile ucenicului. Căci dascălul a muncit la vreme pentru devenirea sa în «dascăl de dascălie», muncește și se cheltuiește ca dascăl, dar și ucenicul trebuie să-și însușească conștiința și convingerea că trebuie să sacrifice energie, să depună muncă pentru agonisirea de cunoștințe necesare propriei vieți ca și, în aceeași măsură, folositoare vieții semenilor săi. Nu în a sta pasiv, nici în a primi cu plăcere, ba chiar cu sentiment de recunoștință, cunoștințe noi, stă acțiunea învățătoarească, ci în a asocia și efortul personal corespunzător al ucenicului la dobîndirea, la improprierea variatelor cunoștințe.

Într-adevăr, dacă munca învățătoarească angajează numai preocuparea și efortul dascălului, această muncă rămîne seacă, săracă, rece, statică; ea nu dezvoltă capacitatea intelectuală a ucenicului, nu cheamă la contribuție rațiunea acestuia și, drept urmare, nici nu-și poate realiza rostul. De aceea cunoștințele din orice domeniu trebuie în așa fel orînduite, încît ucenicul să prindă sensul și fondul lor nu numai din a-i fi prezentate de dascăl, dar și pe urma unei activități personale, și anume de cîte ori această activitate i-ar fi solicitată în procesul de învățămînt.

Este însă un lucru de sine înțeles că și cerințele didactice arătate mai sus nu trebuie duse la exagerare. Ucenicul nu este și nici nu poate fi transformat în dascăl. De aceea și contribuția lui la munca pentru însușirea de cunoștințe noi trebuie luată în considerare și valorificată cu succes numai cu referire la capacitatea sa intelectuală, numai cînd în orînduirea cunoștințelor poate să participe potrivit cu mersul minții lui la dobîndirea lor. În felul acesta el este capabil să prindă legătura

428. Pr. Prof. D. Călugăr, *Educația religioasă creștină în spirit ecumenist*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVII (1970), nr. 11—12, p. 1257.

internă dintre idei și să asimileze cunoștințele mijlocite prin dascăl. Această situație impune deci orînduirea cunoștințelor într-un mod cît mai sistematic posibil, cunoscînd chipul instruirii și cultivării ucenicului. Căci mintea acestuia calcă anumite drumuri, care variază după natura cunoștințelor ce i se mijlocesc. Și este de subliniat faptul că tocmai orînduirea cunoștințelor în deplin acord cu drumul firesc al minții la dobîndirea lor se numește *metodă*; adică drum, cale, mod, mijloc de urmat pentru a ne însuși, a cunoaște adevărul, sau a-l prezenta, a-l înfățișa cu claritate altora ⁴²⁹. Ceea ce, în sens pedagogic, arată că «prin metode de învățămînt înțelegem acele moduri de muncă ale profesorului cu elevii (ale preotului cu credincioșii săi, n.n.), cu ajutorul cărora elevii (credincioșii) izbutesc să-și însușească cunoștințele, înțelesurile și deprinderile și să-și dezvolte forțele și aptitudinile lor intelectuale ⁴³⁰.

Deși însemnătatea metodei nu a fost nicicînd tăgăduită pentru reușita acțiunii învățătoarești, trebuie totuși să notăm, că un accent cu totul deosebit asupra utilității ei s-a vădit în secolul XVII, sub influența cugărării marelui pedagog creștin J. A. Comenius (1592—1670). Apreciind că lipsa simțită de cadre didactice în acea vreme ar putea fi suplinită prin adoptarea unei metode ideale, el a accentuat exagerat utilitatea ei, socotind că «metoda e totul» și că, înarmat cu o metodă bună, oricare dascăl poate spera în reușita deplină a activității sale didactice. Stăpînit de un optimism rar înlînit, el putea afirma că în stăpînirea unei asemenea metode, dascălul ar fi în stare să realizeze extrem de mult, dacă nu chiar totul, chiar și în ucenici puțin dotați. Deci, în concepția lui pedagogică, nu atît personalitatea dascălului și mai puțin a ucenicului ocupă locul central, ci acest loc este rezervat metodei pe care dascălul o deține și o folosește în instruirea ucenicilor săi. Considerînd «că școala este atelierul umanității» și «drumul regal» pentru a duce pe oameni la înțelepciune, ... își propunea chiar, deși nu pe plan științific, «ci pe plan de învățămînt și anume să indice o *metodă*, o artă pedagogică universală, prin intermediul căreia să se poată preda totul — tuturor (concepția enciclopedică)» ⁴³¹.

Concepția lui Comenius despre rolul exagerat al metodei în procesul de învățămînt nu a putut rezista prea multă vreme tocmai datorită faptului că exagera realitatea. Ea a asistat la o rețușare treptată, deși, în oarecare măsură, a fost sprijinită de personalități ca Pestalozzi (1746—1827), I. Fr. Herbart (1776—1841). Herbart însuși a conceput o metodă în desfășurarea procesului de învățămînt și a accentuat deosebit valoarea ei, valoarea așa-ziselor «trepte ale lecției», jaloane, forme generale-valabile pentru orice lecție ⁴³², așa de mult cunoscutele, apreciatele și discutatele «*trepte formale*», care în fond nu sînt altceva — după concepția lui Herbart — decît mijlocul metodic care asigură reușita învățămîntului. Dar și herbartianismul a suferit critici vii, «obiectîndu-i-se,

429. Cf. Șt. Bărsănescu, *Pedagogia și didactica*, Craiova, 1944, p. 276.

430. I. A. Cairov, *Pedagogia*, traducere, editura de stat, București, 1950, p. 173.

431. Cf. Șt. Bărsănescu, *Istoria pedagogiei*, editura didactică și pedagogică, București, 1969, p. 73.

432. *Ibidem*, p. 131.

în mod just, că nu ține seamă de caracterul diferit pe care trebuie să-l aibă predarea diferitelor discipline și frânează inițiativa profesorului»⁴³³.

Dar chiar așa fiind, rămâne totuși evident faptul că valoarea pedagogiei herbartiene «a fost așa de mare încât a cucerit toate țările lumii (și)... mai este încă cea mai folosită, deși bazele ei psihologice și-au pierdut valabilitatea», ... iar metoda lui Herbart «se fondează pe o teorie a activității gândirii pe care astăzi nimeni n-ar îndrăzni să încerce s-o justifice»⁴³⁴. Faptul se explică, între altele, prin aceea că este o metodă ușor de folosit, care îi dă profesorului — oricărui dascăl — siguranța deplină, cu condiția ca el să-și pregătească bine lecția⁴³⁵.

Metoda herbartiană s-a impus mai ales prin urmașii lui Herbart (ex. W. Rein), iar în țara noastră a cucerit teren prin tinerii care au studiat, în acea vreme, la universități din Germania⁴³⁶. Dar «în general, pedagogii români n-au preluat în chip mecanic ideile lui Herbart, au criticat unele din tezele lui, adoptând teoria lui didactică în vederea unei mai bune organizări a procesului de învățămînt din țara noastră»⁴³⁷. Ei au conceput și au apreciat valoarea acestei metode — a treptelor formale — mai ales pentru faptul că prin aplicarea ei, mijlocind cunoștințe — îndeosebi cu conținut moral și religios — s-ar putea forma caracterul moral-religios, ținta învățămîntului și educației școlare în timpul acela.

Sub aspectul arătat aici, metoda herbartiană a ocupat o poziție însemnată în învățămîntul românesc în general, cu deosebire în școlile confesionale din Transilvania, și pentru prezentarea și mijlocirea învățării creștine ortodoxe. Și ea și-a menținut această poziție, cu mici schimbări, pînă aproape de noi, cînd, datorită progresului realizat în cercetarea pedagogică și psihologică, «bazele ei psihologice și-au pierdut valabilitatea»⁴³⁸, așa cum arătam ceva mai înainte. Locul acestei metode este ocupat în actualitate, pe temeiuri științifice, de observarea momentelor logico-psihologice în desfășurarea procesului de învățămînt, adică în activitatea pentru mijlocirea unor noi cunoștințe. Dacă nu este cazul să ne referim cu amănunte la aceste momente, apoi, în rezumat, vom spune totuși că ele prind specificul activității spirituale în îmbogățirea patrimoniului nostru moral și științific. Se poate observa astfel că de fiecare dată cînd ne găsim în situația de a ne însuși un oarecare conținut spiritual nou, puterile noastre sufletești se retranspunează în cîmpul cunoștințelor mai vechi, căutînd să aleagă de acolo ceea ce le este mai necesar în procesul dobîndirii unei noi auri morale și spirituale. Abia după aceea, deci pe temeiul unor elemente cunoscute, sufletul nostru este dispus să recruteze cunoștințe proaspete, pe care apoi să le analizeze, să le adîncească, să le compare, să le clasifice

433. *Ibidem*, p. 132.

434. Robert Dottrens (în colaborare), *A educa și a instrui*, traducător Manolache Andriescu Andriadi, Editura didactică și pedagogică, București, 1970, p. 43.

435. *Ibidem*, p. 43.

436. Exemple: Titu Maiorescu, Ioan Popescu, Vasile Petri, P. Pipos, V. Gh. Bor-govan, Șt. Velovan, P. Span etc.

437. Șt. Bărsănescu, *op. cit.*, p. 134.

438. R. Dottrens, *op. cit.*, p. 43.

și asociez și să le concentreze, să le rezume într-o idee generală, centrală, pentru ca în momentul cel mai potrivit al vieții, să le treacă în fapte fizice sau morale. Aceasta este, de altfel, activitatea nefalsificată a spiritului uman; și acest spirit va manifesta totdeauna un protest justificat față de orice metode prin care s-ar încerca tăierea unei căi artificiale în lucrarea lui continuă. Și tocmai în aceasta stă și greutatea sistematizării unui procedeu, unei metode care să slujească satisfăcător, dacă nu ideal, la instruirea și educarea omului de toate vîrstele și condițiile sociale. Iar momentele logico-psihologice pretind ca mijlocirea de noi cunoștințe, din toate domeniile, să ia în considerare cît mai fidel activitatea receptivă naturală a sufletului credincios. De bună seamă acest lucru trebuie ținut în evidență și la prezentarea învățaturii creștine ⁴³⁹.

Dar față cu toate cele arătate pînă aici este cazul să specificăm, că deși metoda are însemnătate în procesul de învățămînt și că de ea trebuie să se țină seamă — de cea mai bună și mai fundamentată metodă — în mijlocirea cunoștințelor, în ea să vedem numai un auxiliar prețios. Căci metoda nu poate avea rolul de a înăbuși spiritul, ci de a-i înlesni acestuia manifestarea, activitatea sa naturală ⁴⁴⁰. Pe lîngă cea mai bună metodă de învățămînt, și odată cu aceasta, adevăratul dascăl trebuie să fie înarmat cu o cultură de specialitate temeinică, să privească rostul activității învățătoarești și dintr-o perspectivă multilaterală, să fie o personalitate integră care să învețe prin ea însăși și să-l stăpînească neîncetat dorința de a-și îmbogăți experiența didactică.

Dacă expunerea de pînă aici are mai mult un caracter general, urmează ca acum să ne ocupăm cu metodele didactice propriu-zise, metode potrivite și în prezentarea învățaturii creștine ortodoxe. Și cea dintîi dintre acestea este *metoda inductivă*, care indică mijlocirea cunoștințelor în mod treptat, și anume plecînd de la concret la abstract, de la cunoscut la necunoscut, de la particular la general, de la simplu la compus, prin inducție la deducție, de la realitate la abstracție, la idee; ea pornește de la observație, de la fapte pe care le prezintă, le compară, le clasează și le explică ⁴⁴¹. Inducția este astfel metoda de investigație în care gîndirea pleacă de la cazuri concrete, de la cazuri particulare pentru a se ridica la legi generale. A induce înseamnă, deci, a observa, a face experiențe cît mai multe și apoi a generaliza, sau a formula legi, principii general-valabile.

Metoda inductivă este mai adesea observată în procesul de învățare pentru faptul că ea operează cu ceea ce este mai apropiat și, avînd o bază sigură, duce ușor la generalizări, la abstracții. Ea prinde procesul natural al activității raționale.

În opoziție cu metoda inductivă, care are un oarecare punct de plecare global, se situează *metoda deductivă*, cu un aspect mai dog-

439. Cf. D. Călugăr, *Treptele formale și învățămîntul religios*, Sibiu, 1938.

440. Cf. D. Călugăr, *Preocupări catehetice*, Sibiu, 1944, p. 35.

441. Cf. R. Dottrens, *op. cit.*, p. 210.

matic. În general psihopedagogii o preferă pe prima, care caută să urmeze îndeaproape posibilitățile și legile dezvoltării psihice»⁴⁴² a celor de instruit și educat. Metoda aceasta constă din a merge de la abstract la concret, de la general la particular. Ea este aplicată cu prioritate atunci când ascultătorii noștri operează ușor cu abstracțiuni, adică atunci când ei sînt bine introduși într-o materie (în cazul nostru, când ei au cunoștințe religioase mai bogate). Dar ea își justifică eficacitatea și în verificarea și aplicarea cunoștințelor cîștigate prin inducție; căci, prin aplicarea ei, abstracțiile, definițiile se verifică tocmai prin referirea lor la cazuri particulare și concrete. În mod practic, o lecție — o cateheză — desfășurată inductiv, se încheie deductiv. «Căci dacă prin inducție ne ridicăm în lumea abstracțiunilor, de unde ne înarmăm (luăm) cu legi, ca odinioară Prometeu focul, prin deducție ne întoarcem iarăși în lumea concretă, înarmați cu legile ei, pentru a o stăpîni mai bine»⁴⁴³.

În activitatea menită prezentării învățaturii creștine ortodoxe, metodele inductivă și deductivă își găsesc o largă întrebuințare, chiar și în desfășurarea aproape a fiecărei cateheze. De la începutul catehezei și pînă la generalizare se procedează inductiv, iar după aceea își găsește aplicare, în mod natural, deducția. În felul acesta, ideile morale religioase la care s-a ajuns prin procesul inducției, își verifică eficacitatea și valabilitatea prin procesul deducției, prin posibilitatea aplicării lor la viața creștină practică. Dealtfel numai un învățămînt care stă în legătură cu viața merită să fie luat în considerare; un învățămînt care stă într-o asemenea legătură de la punctul lui de plecare, apoi în desfășurarea acestui proces și la trecerea lui în practică. Însăși aplicarea lecției (a catehezei) trebuie să însemne astfel o reîntoarcere la mediu, la viață.

În acțiunea Sa pentru învățarea credincioșilor, Mîntuitorul Iisus Hristos, cunoscătorul desăvîrșit al sufletului credinciosului, a ținut seamă ideal de cele arătate imediat mai sus. El nu i-a răspuns unui legiuitor doar sentențios la întrebarea: «Dar cine-i aproapele meu?» (Luca X, 29), ci i-a prezentat acestuia exemple concrete, respectiv atitudinea preotului, apoi a levitului și, în urmă, aceea a samarineanului milostiv, ca să-i arate că aproapele este semenul. Iar apoi, drept consecință a acestui raționament uman, i-a zis: «Mergi și fă și tu asemenea» (Luca X, 37). Adică, generalizînd principiul ajutorării semenului, El ne îndeamnă să stăm în slujba semenului, de orice lege sau neam ar fi acesta și în orice parte a lumii ar locui el, prin fapte concrete izvorîte din conștiința iubirii aproapelui. Înfățișînd atitudinea în rugăciune a fari-seului și aceea a vameșului (Luca XVIII, 10—14), pentru unii «care se credeau că sînt drepți și disprețuiau pe alții» (Luca X, 9); comparînd și apoi apreciînd felul lor de a se ruga, Mîntuitorul Hristos sintetizează sensul smereniei în contrast cu acela al mindriei, zicînd: «Tot cel ce se înalță pe sine, se va smeri, iar cel ce se smerește pe sine, se va înălța» (Luca X, 14). Iar întrebare fiind, dacă «se cade a da dajdie ceza-

442. R. Dottrens, *op. cit.*, p. 187.

443. D. Theodosiu, *Didactica...*, București, 1923, p. 67.

rului, sau nu» (Matei XXII, 17), El, de asemenea, folosește elemente de toți cunoscute: banul, cu chipul și scrisoarea de pe el (Matei XXII, 20), ca să ajungă la încheierea: «Dați dar pe cele ce sînt ale cezarului, cezarului și pe cele ce sînt ale lui Dumnezeu, lui Dumnezeu» (Matei XXII, 21). Pentru prețuirea muncii și hărniciei, Mintuitorul nu teoretizează, ci înfățișează pilda cu fructificarea talanților încredințați unor ostentori, ca să ajungă la generalizarea arătată la Luca XIX, 26 și, implicit, la îndatorirea credinciosului de a lucra cu hărnicie pentru sporirea bunurilor materiale și spirituale în folosul său și al aproapelui. Sfinții Apostoli s-au cucerit întru totul de învățătura descoperită de Mintuitorul Hristos; dar ei au îmbrățișat, firește, și chipul în care a învățat Domnul. Așa, Sfîntul Petru, la pogorîrea Duhului Sfînt, în cuvîntarea sa adresată celor adunați la Ierusalim, folosește mai întîi elemente din Vechiul Testament, cunoscute lor; le amintește proorociile în legătură cu venirea Mintuitorului și, progresiv, îi ridică pe ascultători la înțelegerea, după putință, a faptelor legate de răstignirea, moartea și învierea Domnului (Fapte II, 14—36). Și îi cucerește în așa măsură, prin procedeul acesta, încît ei «se umilesc cu inima» și îi întreabă pe Petru și pe ceilalți apostoli: «Bărbați frați, ce să facem?» (Fapte II, 37). «Să vă pocăiți — le răspunde Petru — și fiecare din voi să se boteze în numele lui Iisus Hristos, și veți primi darul Sfîntului Duh» (Fapte II, 38). Iar drept rezultat practic, «cei ce au primit cu bucurie cuvîntul lui, s-au botezat. Și s-au adăugat în ziua aceea ca la trei mii de suflete» (Fapte II, 41).

Ca să-i poată învrednici, cu vremea, de învățături mai înalte, și Sfîntul Apostol Pavel îi pregătește pe corinteni plecînd de la lucruri simple, potrivite fondului lor apercetiv, scriindu-le: «Eu, fraților, n-am putut să vă vorbesc ca unor oameni duhovnicești, ci ca unor oameni trupești, ca unor prunci în Hristos. V-am hrănit cu lapte, iar nu cu bucate, căci nu erați încă în stare și chiar nici acum nu sînteți în stare să le mistuiți, că încă tot trupești sînteți» (I Cor. III, 1—3). Aceeași metodă o folosește el și în Areopag (Fapte XVII, 22—32), potrivindu-și cuvîntarea cu fondul sufletesc al atenienilor, conducîndu-i de la cunoscut la necunoscut. Și măcar că ei nu s-au lăsat deocamdată cuceriți, totuși «cîțiva oameni s-au lipit de el și au crezut» (Fapte XVII, 34). «În acest fel reușea (Sfîntul Apostol Pavel) să trezească interesul și curiozitatea ascultătorilor de a descoperi mai ușor taina adevărurilor despre care începea să le vorbească. Toate simțămintele lor erau încordate, gata pregătite de a asculta și, plini de curiozitate, de a afla ce va urma»⁴⁴⁴.

Metodele inductivă și deductivă au fost folosite și mai apoi, în prezentarea credinței creștine, de scriitori bisericești și cateheți dintre cei mai însemnați și de Sfinți Părinți. Fericitul Augustin folosește acest procedeu în acțiunea catehetică după Botez⁴⁴⁵, iar Sfîntul Ciril al Ierusalimului o întrebuințează pe cea deductivă-dogmatică, explicînd Sim-

444. N. Cotlarciuc, *Treptele formale psihologice în predică*, 1923, p. 44.

445. În lucrarea *De catechisandis rudibus*.

bolul credinței⁴⁴⁶. Și metodele acestea se folosesc și azi, cum arătam chiar la început.

În acțiunea pentru mijlocirea învățămîntului se folosesc și metodele *analitică* și *sintetică*. Cea dintîi indică drumul, procesul de gîndire care duce la cunoașterea unui obiect prin analizarea lui, prin privirea întregului în părțile lui constitutive, deci prin plecarea de la întreg la parte, prin desfacerea întregului în părțile lui. Ea se folosește și în prezentarea materialului istoric-religios, dar și în omilia exegetică, așa cum se poate vedea în scrierile lui Origen și ale celor mai însemnați Sfinți Părinți.

Metoda analitică are o însemnătate deosebită în mijlocirea cunoștințelor, mai ales pentru faptul că prin folosirea ei se realizează o cunoaștere clară, se îmbogățesc unele cunoștințe vagi, incomplete și se corectează cele însușite greșit; ea verifică fondul moral și intelectual al ascultătorilor.

Metoda sintetică este reversul metodei analitice. Ea indică drumul, procesul cunoașterii unui tot, unui întreg prin reunirea părților lui; ea consistă deci în mersul de la parte la întreg și este ducătoare la scop atunci cînd se știe că ascultătorii cunosc unele părți esențiale unui întreg; prin mijlocirea ei se ajunge astfel la cunoașterea întregului însuși. Cunoscute fiind unele momente istorice, prin metoda sintetică se ajunge la caracterizarea unei epoci întregi, cum ar fi «epoca de aur a creștinismului», sau «secolul luminilor» etc.

Ca și metodele inductivă și deductivă, metodele analitică și sintetică se asociază în procesul de învățămînt, în acțiunea pentru mijlocirea de noi cunoștințe. Și aceasta pentru că «analiza-sinteza sînt cele două înfățișări ale activității spirituale în progres, care într-una desface și reface conținutul ideilor, perfecționîndu-se mereu și dezvoltîndu-se întotdeauna cum corpul viu descompune alimentele ca să le asimileze și compune substanța vie, pe care de asemenea (transformînd-o în energie) o recompune din noi elemente asimilate»⁴⁴⁷.

În acest înțeles trebuie văzută însemnătatea analitică și sintetică în procesul de învățămînt. Iar în prezentarea învățaturii creștine ortodoxe, cu deosebire în exegeza biblică, procedeul acesta are atît un caracter analitico-sintetic, cît și unul sintetico-analitic⁴⁴⁸, după cum reclamă textul Sfintei Scripturi și fondul sufletesc al ascultătorilor.

La o parte a psalmului XIV și despre cei ce dau cu camătă, Sfîntul Vasile cel Mare folosește, în comentariul său, metoda analitică, punînd fiecare verset în concordanță cu locurile paralele din Sfînta Scriptură, ca la sfîrșitul expunerii să sintetizeze cele arătate, zicînd: «Deci nici să nu te îndepărtezi de la cel ce vrea să se împrumute de la tine (Matei V, 24), nici să nu dai arginții tăi ca împrumut, pentru că numai

446. Sf. Ciril al Ierusalimului, *Procateheza* (10), p. 47, traducere D. Fecioru, București, 1943.

447. D. Theodosiu, *op. cit.*, p. 68—69.

448. Pr. Grigore Cristescu, *Omilie «mare» și omilie «mică» sau omilie «exegetică» și omilie «tematică»*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXXIV (1958), nr. 1—2, p. 57.

astfel învățat fiind din Vechiul și Noul Testament, folosul pe care îl vei avea, să pleci de aici cu nădejdea bună la Domnul și acolo să primești dobânzile faptelor tale cele bune, întru Hristos Iisus Domnul nostru»⁴⁴⁹. Așa procedează și Sfântul Ioan Gură de Aur în *Cuvântări la praznice împărațesti*⁴⁵⁰, ca și Asterie al Amasiei în Omiliile și predici⁴⁵¹.

O altă metodă în mijlocirea cunoștințelor este cea *genetică*. Ea «constă din a prezenta cunoștințele în ordinea lor firească, adică așa cum se nasc unele din altele sau se întemeiază unele pe altele»⁴⁵². Ascultătorilor li se înfățișează, prin această metodă, de pildă, nașterea și dezvoltarea evenimentelor istorice din viața credincioșilor, din istoria mântuirii neamului creștinesc, începînd cu făgăduința trimiterii Mîntuitorului (Fac. III, 15) și pînă la venirea Lui între noi; geneza, fructificarea și rezultatele unor evenimente din istoria Bisericii creștine etc. Metoda aceasta se aplică în cadru restrîns ca și în perspectiva unei activități învățătoarești de lungă durată, într-un ciclu de cateheze sau predici, după capacitatea, aprecierea, puterea de observație și pătrundere a dascălului, după puterea lui de concentrare. Căci numai asemenea elemente pot asigura aplicarea metodei genetice cu rezultate pozitive.

Nu este cazul să ne referim în mod explicit și la alte metode didactice⁴⁵³. Dar e necesar să o amintim pe aceea a *comunităților de muncă*, de educație și de învățămînt prin muncă fizică și intelectuală, în cadrul acestor comunități; în cadrul lor, «munca trebuie să fie unul din elementele de bază»⁴⁵⁴ pentru formarea credinciosului de azi, harnic și jertfitor, pătruns de conștiința slujirii aproapelui; să se insuflă dragoste și stimă față de muncă și muncitor, să deprindă a munci sistematic și perseverent, să aprecieze la justă valoare munca fizică și intelectuală a oamenilor muncii și să se pregătească ei înșiși, ascultătorii, pentru activitate creatoare. Căci munca ordonată și stăruitoare crează aspectul moral al personalității, întărește voința și caracterul omului în dezvoltare⁴⁵⁵.

Munca stimulează bucuria adevărată, alungă lenea și comoditatea, îl înobilează pe om, dezvoltă prietenia și solidaritatea între oameni. Ea are deci rol instructiv și educativ de primă însemnătate și este izvor al demnității umane⁴⁵⁶.

În creștinism, munca are un sens divin-uman. Dumnezeu este activitate permanentă și creatoare. De aceea, ca să se asemene cu Dumne-

449. Sf. Vasile cel Mare, *Comentar la Psalmi*, ed. II, trad. Pr. Dr. Olimp N. Căciulă, București, 1943, p. 109.

450. Trad. rom. de Pr. D. Fecioru, București, 1942.

451. *Idem*, București, 1946.

452. D. Theodosiu, *op. cit.*, p. 69.

453. Exemple: metoda activă, metoda centrelor de interes, metoda individualizării învățămîntului etc.

454. A. S. Macarenko, *Opere pedagogice alese*, Editura de stat, București, 1949, p. 226.

455. Cf. I. A. Cairov, *op. cit.*, p. 238.

456. Cf. C. D. Ușinschi, *Munca din punct de vedere psihic și educativ, opere pedagogice alese*, p. 87-105.

zeu, și credinciosul trebuie să fie mereu activ, să fie astfel imaginea activității creatoare a lui Dumnezeu în lume⁴⁵⁷. Credinciosul Bisericii noastre, ca să dovedească o asemenea imagine, trebuie și el crescut, prin metoda comunităților de muncă, în comunitatea de muncă, în parohie, prin activitatea învățătoarească a preotului. Să muncească el însuși spre sporirea vieții duhovnicești a credincioșilor săi, a vieții lor integrale, așa cum însuși Iisus Hristos a muncit cu miinile Sale, cum au muncit Sfinții Apostoli și cum, prin exemplul vieții Sale, Sfântul Apostol Pavel «întruchipează în sine pe muncitorul care prin truda brațelor produce bunuri materiale și prin truda minții produce bunuri spirituale, fără a se rușina de munca manuală sau a se mândri cu munca spirituală, întru demnitate și cu toată smerenia»⁴⁵⁸. Chiar mintuirea creștinului atîrnă de activitatea zilnică pe care o desfășoară el în vremea vieții sale pămîntești.

Cum am mai spus, un dascăl adevărat nu devine rob nici chiar al celei mai bune metode, al unei singure metode de învățămînt, ca să nu se lipsească de libertate și spontaneitate. El alege metoda cea mai potrivită scopului urmărit, potrivit psihologiei ucenicilor săi, potrivit subiectului de tratat⁴⁵⁹.

În scopul mijlocirii de cunoștințe, deci și pentru prezentarea învățăturii creștine ortodoxe, slujesc, pe lîngă metode, și anumite forme de învățămînt. Prin ele ascultătorii pot fi introduși mai ușor și mai repede în mediu, realizîndu-se atît economie de timp, cît și cheltuială de energie. Ceea ce generațiile de înaintași au realizat și au transmis urmașilor mai buni din perspectivă culturală, morală etc., se mijlocește celor de azi, în mod sistematic, prin forme didactice.

Dar această activitate sistematică, urmărind introducerea în mediu — în cazul nostru în mediu religios — înseamnă legarea ascultătorilor de viață, nu numai prin simplă comunicare de idei, cunoștințe, fapte și experiențe, care să frîneze inițiativa și spontaneitatea individului, ci și prin conducerea lui cu răbdare, cu pricepere și cu abilitate la dezlegarea problemelor ce îl interesează. Deci cunoștințele pot fi mijlocite direct, dar și individul trebuie să-și însușească îndemnarea de a și le dobîndi prin efort personal. Cînd se aplică întîiul procedeu, întîlnim forma narativă-expozitivă, iar în al doilea caz este vorba de forma întrebătoare, dialogică.

Forma **narativă-expozitivă** sau *monologică* se folosește des în prezentarea învățăturii creștine, la mijlocirea materialului biblic-religios, cînd se învață despre sfintele taine etc. adică atunci cînd ascultătorii își pot însuși asemenea cunoștințe numai pe această cale.

Element esențial al formei narative-expozitive este narațiunea însăși, care, dacă e ideal folosită, cucerește ascultătorii, îi stăpînește⁴⁶⁰.

457. I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, *Studii de teologie morală*, Sibiu, 1969, p. 55.

458. *Ibidem*, p. 51.

459. Cf. Șt. Bărsănescu, *Pedagogia și didactica*, p. 282.

460. A. Matthias, *Pedagogia practică*, p. 141.

stimulează fantezia, zguduie inima și sufletul, înviorează, sau, uneori, trezește tristețea și teama de păcat. «Un povestitor bun istorisește pentru lumea din țara sa și i se potrivește ei; nu vrea să formeze el publicul, pentru că publicul îl formează pe el, dar cu o deosebire: el privește, ca într-o oglindă, particularitățile publicului și le răsfrânge înobilate și înobilind»⁴⁶¹. Narațiunea este o adevărată artă, care, ca orice altă artă, poate fi perfecționată prin exercițiu continuu, prin lectură aleasă și adecvată, ca să devină și o putere în mijlocirea învățămîntului de orice fel. Deci, și a celui religios. Și ea este o putere în forma monologică atunci cînd nu părăsește ideea centrală, evită digresiunile și parantezele, care obosesc și adorm interesul pentru ceea ce este esențial. Chiar dacă aduce unele amănunte, și pe acestea le subordonează ideii principale, căutînd mereu nouitatea, prospețimea, progresivitatea în idei și în imagini și stimulînd astfel interesul ascultătorilor. Ea operează în concret, cu fapte reale, cu imagini clare, plastice și colorate⁴⁶², care grăiesc și fac să se vadă locurile, persoanele, actele, împrejurările etc. în legătură cu care se desfășoară istorisirea, folosind un vocabular simplu, ales, familiar, fără înfloriri de stil, dar dăruind convingere, însuflețire și căldură sufletească. Nici o altă formă narativă nu o egalează pe aceea arătată de Mîntuitorul Iisus Hristos în parabolele Sale (parabola semănătorului, Matei XIII, 3—9; 18—23; Luca X, 25—37; parabola bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr, Luca XVI, 19—31; a fiului risipitor, Luca XV, 11—32 etc.).

Forma **întrebătoare, dialogică**, se întemeiază pe convorbirea dintre dascăl și ucenic, prin întrebări și răspunsuri. Întrebările stimulează curiozitatea și caută să obțină răspunsuri conștiente și gîndite, concluzii întemeiate și clare⁴⁶³; ea duce la toate acestea cînd ține seamă de ciclul de idei și noțiuni dinainte cunoscute de ucenici⁴⁶⁴, de fondul apercceptiv al lor. Prin conversație se lămuresc anumite probleme, mai ales plecîndu-se de la exemple, de la comparații și fapte, de la fenomene cunoscute⁴⁶⁵. Cînd se pune accent mai ales pe întrebare, forma aceasta se numește *interogativă*; cînd ea conduce rațional și continuativ la descoperirea adevărului, se cheamă *euristică, socratică*; cînd conduce la nașterea ideilor, poartă numele de formă *maeutică*⁴⁶⁶; folosită la examene, este *examinatoare*; iar în mijlocirea învățăturilor din catehism, ea se numește *catehetică*.

Sub orice raport ar fi folosită, forma dialogică cere o pregătire temeinică a materialului, ca să nu intervină devieri de la subiect, să stimuleze gîndirea ucenicilor, să urmeze unui plan precis și să se evidențieze neîntreput firul conversației.

Elementele constitutive ale formei dialogice sînt *întrebarea și răspunsul*; primul ca factor de stimulare și orientare a gîndirii, iar al doilea constituind reacția sa⁴⁶⁷. Întrebarea împlinește funcție pedagogică-

461. L. Kellner, *Aphorismen*, 1854.

462. Cf. H. Werner, *Einführung in die Entwicklung-Psychologie*, Leipzig, 1926, p. 17.

463. I. A. Caïrov, *op. cit.*, p. 183.

464. *Idem*, p. 184.

465. *Idem*, p. 184.

466. Șt. Bărsănescu, *op. cit.*, p. 283.

467. Șt. Bărsănescu, *op. cit.*, p. 284.

religioasă când este precisă în termenii ei, când stimulează cugetarea proprie a ascultătorilor și când stă în acord deplin cu inteligența și nivelul lor intelectual. Iar răspunsul este *pedagogic* dacă a fost bine gândit, este exprimat corect, just, logic etc.

Mintuitorul Iisus Hristos a întrebuițat adesea forma dialogică în înfățișarea, în prezentarea Evangheliei Sale (mărturisirea lui Petru, Matei XVI, 13—19; fiii lui Zevedeu, Matei XX, 20—28; banul dajdiei, Matei XXII, 15—22; Iudeii cer semn, Marcu VIII, 14—21; Mîrul păcătoasei, Luca VII, 40—50; Tînărul bogat, Luca XVIII, 18—30; Iisus și Nicodim, Ioan III, 1—15 etc.). Și tot asemenea au făcut și Sfinții Apostoli. În epoca patristică întîlnim, la scriitori și mari dascăli ai Bisericii, forma dialogică. Origen arată, că în școala catehetică din Alexandria «învățămîntul religios nu se mulțumea în a expune o știință ori o filozofie, ci să discute, fiind un schimb de chestionări și răspunsuri, iar profesorul explica în chip detaliat⁴⁶⁸. El însuși folosea această formă cu multă dibăcie, cum relatează Sfîntul Grigorie Taumaturgul în panegiricul pentru Origen⁴⁶⁹. Sfîntul Vasile cel Mare o prețuia deosebit și o folosea în scopul întăririi gândirii ascultătorilor săi. Ea se folosește și azi.

Dar asocierea, în chip cît mai judicios, a formelor expozitivă și întrebătoare, în prezentarea învățaturii creștine ortodoxe, duce la rezultate pozitive.

Metodele și formele de învățămînt arătate pînă aici constituie posibilități în prezentarea învățaturii creștine, mai ales prin cateheză. Dar predica este, de asemenea, o formă pentru prezentarea acestei învățături, și anume sub aspectele ei de: omilie (predică analitică), predică tematică (sintetică) și pareneză (predică simplă), ocazională. De aceea ne și referim la ea în legătură cu cateheza.

Omilia este cea mai veche formă de predică. Întîlnită încă în veacul apostolic și îndată după aceea, ea a cunoscut deplină înflorire mai ales în veacurile III—VI, fiind folosită de cei mai de seamă cuvîntători creștini, pentru înfățișarea învățaturii Mintuitorului, și și-a păstrat prioritatea în primul mileniu al creștinismului.

Se știe că omilia are un caracter analitic, urmărind explicarea verset cu verset a unei pericope din Sfînta Scriptură. «Atît în ce privește materia, cît și organizarea desfășurării ei, ea este strîns legată de întregul text al pericopei scripturistice»⁴⁷⁰. Dacă prin această formă se tilcuiește textul Sfîntei Scripturi în chip simplu, popular, fără prea multe meșteșugiri, tot cu ajutorul ei se reflectă sensul scripturistic și la viața morală și religioasă a ascultătorilor. În chipul acesta ei sînt aduși în contact strîns cu Sfînta Scriptură, li se mijlocește cunoașterea mai amănunțită a ei, ferindu-i și de eventuală alunecare spre curente religioase

468. *Contra Cels.*

469. Cf. K. Weiss, *Die Erziehungslehre der drei Kapadozier*. Ein Beitrag zur patristischen Pädagogik, Freiburg im Breisgau, 1903, p. 215.

470. D. Belu, *Omilie sau predică?*, în «Mitropolia Ardealului», II (1957), nr. 3—4, p. 271.

neortodoxe. Aceasta înseamnă o contribuție serioasă la înviorarea propovăduirii și a vieții religioase. De aceea, folosirea omiliei, în vremea noastră, pentru prezentarea învățăturii Bisericii noastre, constituie o adevărată obligație pentru preot. Folosind forma plăcută a omiliei, se netezește calea spre cunoașterea Scripturii, «proiectind lumină asupra învățăturii evanghelice, ce are legătură cu viața și sprijină progresul social»⁴⁷¹.

Din omilie și alături de ea s-a dezvoltat predica sintetică (tematică), în care se expune numai un singur adevăr religios, cuprins într-un verset ales dintr-o pericopă⁴⁷². Forma aceasta, dezvoltată și mereu perfecționată, se folosește azi, cu precădere, pentru că în ea preotul «dispune de mai multă libertate de mișcare, nu numai la alegerea materiei, dar și la turnarea ei în tiparul unei cuvântări»⁴⁷³. În cadrul ei se condensează, se conturează, se concentrează, se sintetizează, «se rezumă substanța pericopei scripturistice, într-o temă (teză) precis formulată, care va fi apoi dezvoltată, dar tot în legătură intimă cu pericopa din care a fost extrasă»⁴⁷⁴. Astfel, învățătura creștină cucerește inima credincioșilor, pătrunde mai adânc în conștiința lor, pregătind condiții psihologice mai bune pentru aplicarea în viață a învățăturilor propovăduite⁴⁷⁵.

În ceea ce privește *pareneza*, aceasta este o formă de predică simplă, de întindere redusă și are un caracter impus de moment, de împrejurări. Dar tocmai fiindcă este legată de împrejurările imediate ale vieții creștine, predica aceasta reușește să-i cucerească mai cu putere pe credincioși și să-i determine la trecerea învățăturii creștine în practică. *Panegiricul*, de pildă, prezintă, ocazional, viața sfinților și bărbatilor de seamă ai Bisericii, care, prin felul în care au trăit, prin virtuțile care le-au împodobit personalitatea, arată că Evanghelia poate fi trăită, că învățătura Mântuitorului a putut și poate fi trecută în fapte, în practică. Viața lor este astfel grai limpede către credincioși, intuire a netre-cătoarei frumuseți a învățăturii lui Hristos.

Învățătura creștină ortodoxă este mijlocită, de foarte multe ori, prin predica ocazională, în care se arată că adevărata viață creștină, viață de fiecare zi, înseamnă slujbă adusă lui Dumnezeu numai în măsura în care ea este pusă și în slujba aproapelui, în promovarea bine-lui obștesc, în sprijinirea umanității. Prin predica ocazională, preotul conduce «ochii sufletești» ai păstoriților săi, «marile adevăruri ale împărăției lui Dumnezeu, îndemnându-i să cugete și să mediteze asupra lor»⁴⁷⁶. Și aceasta pentru că «viața noastră sufletească este într-o continuă transformare, într-o veșnică transfuzie și într-o neîncetată dependență (și) a factorilor fizici între ei»⁴⁷⁷.

471. Pr. Vasile Ionescu, *Noi orientări omiletice*, în «Mitropolia Olteniei», VII (1955), nr. 10—12, p. 583—584.

472. Cf. Ilarie Teodorescu, *Îndrumări omiletice*, București, 1923, p. 168.

473. D. Belu, *op. cit.*, p. 171.

474. Pr. Grigorie Cristescu, *op. cit.*, p. 53.

475. D. Belu, *op. cit.*, p. 276.

476. N. Terchilă, *Psihologia contemporană și învățămîntul religios*, Sibiu, 1935, p. 5.

477. M. Ralea, *Ipoteze și precizări în știința sufletului*, București, 1926, p. 57.

Mijlocind, astfel, învățătura creștină, preotul pune în mișcare viața sufletească a credincioșilor săi și îi determină la fapte concrete de folos în viața aceasta și în cea viitoare, folositoare mântuirii.

A determina la fapte înseamnă a lua în considerare elemente care să asigure eficiența catehezei, mai ales a predicii, în vremea noastră. Și unul dintre acestea, poate chiar întiul, este fapta însăși, «viața cu faptele preotului». De aceea predica înseamnă numai o latură a propovăduirii lui, iar limbă tilcuirea prin cuvînt, trebuie adăugată tilcuirea prin fapte zilnice, mai ales că, învățătura descoperită cuprinde nu numai norme de credință, ci și norme de conduită⁴⁷⁸. Și apoi «numai faptele sînt în măsură să atragă pe omul întreg, omul care gîndește, simte și năzuiește să activeze, pe omul care trăiește în forme multiple și contradictorii»⁴⁷⁹. În vremea noastră fapta are o valoare deosebită; fapta este evidența care atrage și zidește. Fapta preotului tilcuiește Scriptura, adică ea este predica prin exemplul personal. Predica Mintuitorului i-a cucerit pe credincioși și îi cucerește în veac pentru că aparține Celui pe care «nimenea nu l-a vădit de păcat».

Dar predica este eficientă și dacă, în ea, afirmăm învățătura ortodoxă fără a ne pierde în critică stearpă; să adoptăm o critică obiectivă, domoală și smerită, nu tunătoare ca a Sfîntului Ioan Botezătorul, fiindcă noi, preoții, nu sîntem sfinți, ci părinți. Deci nu înfricoșîndu-i pe credincioși cu muncile iadului, ci încurajîndu-i neîncetat la o viață constructivă, viață de creație, de bună înțelegere, de frățietate și pace. Să-l avem în vedere pe credinciosul nou, care stă în centrul preocupărilor actuale cu toată măreția lui, cu demnitatea lui întregă. Îndemîndu-l la slujirea lui Dumnezeu, să-l îndemne și la slujirea semenului, ca în drumul dintre Ierusalim și Ierihon să-l vadă pe semenul care încă mai trăiește sub apăsare, sub exploatare colonialistă sau semicolonialistă și care este candidat la ajutorul nostru creștinesc, frățesc. Aceasta însemnează actualizare, sau mijlocirea învățăturii creștine ortodoxe pentru credinciosul de azi, ancorare în actualitatea cea mai vie⁴⁸⁰, după modelul marilor predicatori creștini. Căci «măreția lor de neîntrecut stă tocmai în felul în care au știut să comunice creștinilor din epoca lor adevărurile Evangheliei și ale vieții creștine. Predica lor a fost răspunsul exact la întrebările dominante ale vremii lor.

Taina succesului marilor predicatori stă în arta cu care au știut să deslușească preocupările cele mai vii ale timpului lor și au izbutit apoi să găsească în doctrina creștină răspunsul cel mai sigur pentru lămurirea și orientarea contemporanilor lor. Acesta este învățămîntul fundamental pe care se cade să-l aibă în vedere predicatorul din vremea noastră»⁴⁸¹, dacă vrea să pătrundă în inima actualității.

478. D. Belu, *Predica prin fapte*, în «Mitropolia Olteniei», XIII (1961), nr. 7—8, p. 551—552.

479. Pr. Sebastian Chilea, *Predicatorul*, în «Mitropolia Olteniei», X (1958), nr. 3—4, p. 176.

480. Pr. Sebastian Chilea, *Predica de succes*, în «Mitropolia Olteniei», VI (1954), nr. 1—3, p. 37. 481. *Ibidem*, p. 36—37.

Ancorarea în actualitate aduce cu sine trezirea interesului pentru cele mai însemnate probleme legate de fericirea credincioșilor în viața aceasta și de câștigarea mântuirii lor. Căci interesul deschide sufletul credinciosului spre primirea a tot ceea ce îi poate fi de folos, așa cum floarea își deschide petalele spre primirea căldurii și luminii solare.

Nu poate fi uitat nici o clipă faptul că orice lucrare creștinească ajunge la împlinire numai dacă are ca suport meditația și rugăciunea. Deci așa este de apreciat și eficiența catehezei și predicii. Dacă spre pildă «buna reușită a cuvântărilor Sfântului Grigorie Teologul era susținută și de cunoașterea regulilor omiletice de care trebuie să țină seamă orice predicator, ...el medita totdeauna asupra temelor pe care trebuia să le trateze și meditația o împletea cu rugăciunea»⁴⁸². Predicatorul trebuie să fie «un cuvântător care se roagă. Cine știe să se roage, știe să și predice»⁴⁸³, pentru că «rugăciunea deschide sufletul inspirației divine, care purifică, disciplinează și corectează totul»⁴⁸⁴.

Rugăciunea cheamă și harul lui Dumnezeu, care împlinește sinergic strădania învățătoarească a preotului.

Dar rezultate cât mai bogate pe urma catehezei și predicii pot fi așteptate și de la trezirea laturii afective din ființa ascultătorilor, de la provocarea emoțiilor curate pentru iubirea adevărului propovăduit.

Căci emoția dă viață, mișcare și căldură; fără ea, «predica rămîne o piesă dialectică și didactică»⁴⁸⁵. Ca părinte, preotul și trebuie să arate multă iubire către păstoriții săi și tot pe atît de multă dragoste pentru activitatea sa învățătoarească, bine știind că iubirea durează drum către cele mai ascunse cute ale sufletului omenesc.

Astăzi, eficiența activității învățătoarești a preotului, prin folosirea mijloacelor arătate aici, este de așteptat în zidirea unor credincioși iubitori de Dumnezeu, cu dragoste pentru Biserică, cu deplină înțelegere pentru tot omul, jertfitori pentru aproapele, pentru progresul și pacea omenirii.

3. Alcătuirea planului unei cateheze. Planurile tip.

Planurile tip pentru diferite cateheze (Vechiul Testament, Noul Testament, dogmatică, morală, liturgică, istorie bisericească etc.) prezintă o reală însemnătate și sînt de netăgăduit folos în activitatea catehetului, dar mai ales pentru catehetul începător. Pregătite din timp și cu minuțiozitate, bine gîndite și întemeiate pe principiile didacticii generale, ele conferă siguranța că activitatea catehetică nu este lăsată «bunei dispoziții» și nici «inspirației momentului».

482. Constantin Pirvu, *Actualitatea omiletică a St. Grigorie de Nazians*, în «Mitropolia Olteniei», VII (1955), nr. 5—6, p. 303—304.

483. Pr. Grigore Cristescu, *Pasiunea și emoția în predică*, în «Mitropolia Olteniei», VI (1954), nr. 4—6, p. 135.

484. *Ibidem*, p. 135.

485. *Ibidem*, p. 136.

Planurile nu îngustează libertatea în activitatea catehetului și nici libertatea în gândirea catehumenilor. Dimpotrivă, ele asigură această libertate. În posesia lor, catehetul este stăpîn pe sine în tot momentul; el este stăpîn și pe materia pe care o are de transmis ascultătorilor săi, iar aceștia, catehumenii, sînt conduși în mod sistematic, logic spre finalitatea catehezei.

Pentru motivele arătate mai sus prezentăm aici un plan în amănunte.

a) Planul tip în general

Ascultarea lecției precedente. Ea are drept scop să verifice gradul în care catehumenii și-au însușit cunoștințele religioase mai vechi și în ce măsură sînt redată cu această ocazie. De asemenea, cu acest prilej, pot fi îndreptate unele eventuale erori, ori pot fi aduse oarecare completări.

Introducerea ridică în conștiința catehumenilor ideile apercipitive necesare trecerii la o nouă cateheză, la înțelegerea acestei noi cateheze. Ea stabilește deci legătura între materialul vechi și între cel nou, pregătind astfel sufletul catehumenilor pentru o cit mai bună însușire a noilor cunoștințe religioase.

Anunțarea precizează tema ce urmează a fi dezbătută în cateheză. Formulată, în cele mai dese cazuri, direct, ea precizează ținta la care trebuie să ajungă cateheza.

Tratarea este partea esențială a oricărei cateheze. În cadrul ei sînt comunicate noile cunoștințe religioase, ținînd seamă de situația, în general, a catehumenilor.

Intuiția (intuirea) completează tratarea; ea întrește conținutul catehezei și prin colaborarea simțurilor vizual, tactic etc., ceea ce este de un real folos în procesul de învățămînt.

Reproducerea (recapitularea) înseamnă o lucrare pentru verificarea gradului în care a reușit expunerea, în tratare, a materiei noi.

Aprecierea (cu asocierea) este o lucrare de comparație, de asemănare între atitudini ivite în corpul catehezei, ori între acestea și altele mai vechi, avînd rostul să ducă la o concluzie, la formularea unui principiu, la o abstracție, la generalizare.

Generalizarea răspunde temei, rezumînd, într-o formulare logică, concluzia la care trebuie să ducă o cateheză.

Încheierea (aplicarea) constituie răsfrîngerea principiului general (a generalizării) în viața creștină practică, sau referirea acestui principiu la cazuri concrete, la viața creștină de fiecare zi, la modalitatea de aplicare a lui și pe mai tîrziu. Încheierea înseamnă — trebuie să însemne — și o actualizare a problemelor prezentate în cateheză⁴⁸⁶

486. Sublinierile duble arată momentele logico-psihologice care pot fi observate în desfășurarea unei cateheze. Dar nu toate aceste momente se întîlnesc în orice cateheze. Trebuie respectată desfășurarea lor naturală.

b) Plan tip special: Pilda vameşului şi fariseului

Ascultarea catehezei anterioare.

Introducerea. — 1. Îndemnul sufleteş al credinciosului creştin de a se ruga lui Dumnezeu. 2. Folioasele rugăciunii. 3. Condiţiile unei adevărate rugăciuni creştineşti (stăruinţa în rugăciune, smerenia etc.).

Anunţarea. — Iată ce ne învaţă Mântuitorul Iisus Hristos, în pilda cu «Vameşul şi fariseul», despre chipul în care se cade a fi făcută rugăciunea creştinească.

Tratarea. — 1. Vameşul şi fariseul merg la templu, ca să se roage lui Dumnezeu. 2. Locul pe care îl ia fiecare din ei, în templu. 3. Modul cum s-a rugat fariseul. 4. Modul cum s-a rugat vameşul. 5. Rezultatul rugăciunilor lor. 6. Ce zice Mântuitorul Iisus Hristos despre modul în care s-au rugat aceşti doi oameni (Urmează *intuirea* şi *reproducerea*).

Aprecierea. — 1. Lămurirea înţelesului de «vameş» şi de «fariseu». 2. Suirea lor la templu, ca să se roage, este o faptă bună. 3. Aprecierea atitudinii manifestate de fariseu în rugăciune şi a rezultatelor ei pentru conştiinţa rugătorului către Dumnezeu. 4. Aprecierea atitudinii manifestate de vameş în rugăciune şi a rezultatelor ei pentru conştiinţa acestui rugător către Dumnezeu. 5. Păcatul mândriei şi consecinţele lui. 6. Virtutea smereniei şi roadele ei. 7. Ce ne învaţă Mântuitorul Iisus Hristos despre toate acestea.

Asocierea. — 1. Persoane din Sfânta Scriptură asemenea fariseului (primii oameni, oamenii de la Turnul Babel, Goliat etc.). 2. Persoane din Sfânta Scriptură asemenea vameşului (Avel, Iosif, David, Sfânta Fecioară Maria, Sfântul Ioan Botezătorul etc.). 3. Mântuitorul Iisus Hristos, chipul desăvârşit al smereniei. 4. Roadele culese pe urma celor două atitudini arătate de persoanele pomenite mai sus.

Generalizarea. — «Oricine se înalţă pe sine se va smeri, iar cel ce se smereşte pe sine se va înălţa» (Luca XVII, 14).

Încheierea. — 1. Răsfrişgerea învăţăturii din această pildă în viaţa creştină practică. 2. Taina sfintei spovedanii şi smerenia creştină.

3. Actualizarea: autocritica sinceră şi cât mai severă, un act religios-moral constructiv⁴⁸⁷.

4. Momentele logico-psihologice în desfăşurarea catehezei

Într-o lecţie anterioară⁴⁸⁸ am arătat, rezumativ, modul cum acţionează spiritul uman atunci când el se află în situaţia să se îmbogăţească prin noi conţinuturi, să asimileze, să prelucereze şi să sistematizeze idei noi. Atunci, puterile sufleteşti se reanşează în câmpul cunoştinţelor

⁴⁸⁷ Cateheze dezvoltate aflăm în lucrarea: D. Călugăr, *Hristos în şcoală*, vol. I—II, Sibiu, 1934—1937.

⁴⁸⁸ Metode şi forme pentru catehizarea credincioşilor.

mai vechi, fac deci apel la fondul apercceptiv de unde selecționează ceea ce le este mai necesar în perspectiva activității de viitor. După aceea, întemeindu-se pe elemente consolidate și bine conturate, aceste puteri sînt în situația să recepționeze noul, pe care-l analizează, îl aprofundează în marginile posibilului, îl compară cu vechiul, îl verifică și îl asociază cu elemente asemănătoare sau înrudite, ca să-l sintetizeze într-o concluzie principală. Ca rezultat al acestei activități, numai concluzia principală este reținută ca o permanență și care, cînd se ivește cazul, se traduce în fapte concrete. Amănuntele par să treacă în uitare, ele așternîndu-se în subconștient.

Dar este necesar să subliniem, că forțele spirituale acționează, în modul arătat mai sus, nu numai în funcție de oarecare comandamente exterioare ci, cu deosebire, în virtutea structurii lor native cu totul intime. Aceasta pretinde ca activitatea didactică să țină seamă de o asemenea realitate psihologică și să se desfășoare natural, fără artificii, fără silă, fără prea vădită sobrietate de șablon.

Este locul să arătăm, că aici intervine, în procesul de învățămînt în general, deci și în desfășurarea catehezei, observarea *momentelor logico-psihologice*, momente asociate activității spirituale în dobîndirea și improprierea de noi conținuturi sufletești.

Potrivit observațiilor subliniate pînă aici, o cateheză, în desfășurarea ei, trebuie să prezinte o înfățișare deosebită.

Ea nu vine decît cu rolul de a promova o atmosferă de moralitate și religiozitate, un duh de întremare și recreație duhovnicească în societatea catehumenilor, în sufletul fiecăruia din ei. Iar atmosfera de asemenea natură se face evidentă numai dacă o cateheză năzuiește spre dobîndirea ei încă dintru început, încă în *introducerea*. Aici, o candelă aprinsă în fața icoanei Mîntuitorului, cîteva momente de meditație, de reculegere, cîteva întrebări bine construite și tot atît de bine înfățișate, eventual un text biblic ales cu bune intenții, o cîntare bisericască, o rugăciune etc. — toate pot colabora, la o cateheză sau alta, spre zidirea atmosferei necesare desfășurării reușite. Uneori, elementele pregătitoare ne apar fără să le căutăm anume. Ele trebuie folosite neapărat, deoarece ocazionalul are putere să pregătească sufletul omului mai adînc decît elementul căutat cu anticipație. El are în sine prospețimea, spontaneitatea.

Fără îndoială, trebuie înlăturat, încă de la început, orice pedantism și orice amănunt ce ar prezenta silă în desfășurarea catehezei. Ideile ei trebuie să curgă ca și cînd ar crește una din alta, întocmai cum se dezvoltă mlădițele dintr-o tulpină.

Cînd *introducerea (pregătirea)* a ridicat în cîmpul conștiinței fondul apercceptiv propriu pentru pășirea la un subiect nou, cînd ea a sesizat momentul psihologic cel mai favorabil, atunci, tot în chip natural și deci nesilit, se anunță *tema catehezei* (ținta). Această enunțare comportă însemnătate evidentă în catehizație. Fie că se face în mod direct sau indirect — de preferință în mod direct — ea canalizează atenția catehumenilor spre o singură țintă, spre subiectul ce urmează a fi dez-

bătut. Dacă ne gândim că atenția catehumenilor este adesea dispersată, desconcentrată, ne putem da seama, cu atît mai mult, de însemnătatea anunțării explicite a subiectului. Desfășurarea unei cateheze în mod favorabil atîrnă adesea tocmai de o asemenea anunțare. Ea se poate asemăna cu un indicator sigur spre atingerea unui obiectiv.

Desigur, în mod deplin, pe larg, ca și în amănunte, desfășurarea unei cateheze se asigură în *tratare*. Aceasta este coloana vertebrală a catehezei. În cadrul ei și prin ea, se expune materialul nou de către catehet, ca și asimilarea lui de către ucenic. Chipul în care se desfășoară ea prezintă măsura în care se realizează procesul învățării și al educării. În general, în *tratare*, forma *narativă-expozitivă* asigură mai bine desfășurarea catehezei. În concret, catehetul prezintă noile cunoștințe de ordin religios, catehumenii urmăresc expunerea și, la urmă, sint puși să reproducă cele expuse. Într-o vreme, forma aceasta era considerată singura mai potrivită și-n procesul învățămîntului religios. Dar în actualitate ea asistă la oarecare modificări, mai ales ca efect al principiului activității. Pedagogia modernă nu concepe, și pe drept cuvînt, prezența unor simpli audienți sau spectatori în desfășurarea procesului de învățămînt.

Ceea ce are corespondență și în desfășurarea catehezei.

Dar exagerînd noua direcție, nu departe de zilele noastre, în mod deosebit de către așa-numita școală activă, s-a ajuns la o desfășurare a lecțiilor, aproape în întregime — deci și în *tratare* — pe bază de întrebări și răspunsuri. Un asemenea procedeu îl situează însă pe elev — în cazul nostru pe catehumen — într-o ipostază de atestateiutor; el devine, într-un fel, un al doilea dascăl. Ceea ce, în desfășurarea catehezei, nu poate fi de recomandat. Căci, în cadrul unei cateheze, avem de prezentat, adesea, adevăruri de credință și de morală creștină, la asimilarea cărora nu se poate ajunge printr-un dialog continuu între catehet și catehumeni. În aceeași ordine de idei, trebuie reținut și faptul că, hărțuit de întrebări, solicitat la fiecare pas, în procesul de învățămînt, să caute și să formuleze întrebări sau răspunsuri, catehumenul obosește, își epuizează puterile intelectuale. Și apoi, un asemenea procedeu, în *tratare*, nu asigură o activitate propriu-zisă, ci pulverizează cateheza, îi distruge unitatea, odată cu epuizarea chiar și a rezistenței fizice.

Dealtfel, creștinismul, prin sine însuși, înseamnă trăire, viață în Hristos, trăirea învățaturii lui Hristos, realitate de care trebuie să se țină neapărat seama în activitatea catehetică. În desfășurarea unei cateheze, mai ales în *tratare*, trebuie să se urmărească adîncirea și intensificarea acestei trăiri, creșterea în duh a catehumenilor, a credincioșilor⁴⁸⁹. Deși aceasta nu este o acțiune prea ușoară, ea este totuși realizabilă de acei cateheți care își apleacă toată dragostea lor de părinți duhovnicești asupra catehumenilor. Căci dragostea nădăjduiește totul.

489. În această privință este edificatoare lucrarea lui Ludwig Binswanger, *Grundformen und Erkenntnis menschlichen Daseins*, Zürich, 1942.

Tratarea este partea catehezei în cadrul căreia catehetul trebuie să-și arate toată puterea și căldura dragostei sale pentru păstorii săi. A-i trezi la activitate spirituală, pe acești credincioși, înseamnă drum spre cucerirea lor pentru Hristos Domnul. Dar o asemenea activitate ziditoare se face evidentă prin trăirea reală a ceea ce propovăduim. Adică, o cateheză se trăiește de catehet, ca să poată fi trăită și de catehumeni. În aceasta și stă puterea învățămîntului și educației religioase: în dăruirea de suflet către suflet, în ridicarea catehumenului spre catehet prin dragoste nefățarnică. Aceasta asigură, în principal, și buna desfășurare a catehezei.

Tocmai cu referire la cele de mai sus și ținînd seama de momentele logico-psihologice, în *tratarea* unei cateheze, este potrivită forma narativă-expozitivă, cum dealtfel am și anticipat. Cateheza cere, prin caracterul ei specific, să se desfășoare în liniște, iar eventualele întrebări să intervină numai acolo unde există siguranța că ascultătorii doresc și pot să contribuie constructiv la desfășurarea catehezei, ori cînd intenționăm să stimulăm sau să controlăm atenția catehumenilor.

Urmează să ne oprim acum și asupra altor momente din desfășurarea catehezei, anume asupra *intuirii* și *reproducerii* acesteia. Căci aceste momente au o însemnătate evidentă, prin faptul că îmbogățesc cateheza.

Optim, în catehizare, intuirea trebuie sprijinită prin sfintele icoane, care nu lipsesc din nici o sfîntă biserică ortodoxă. Prin aceasta ne situăm pe linia tradiției noastre sănătoase în iconografie, contribuim și la aprecierea valorilor de artă religioasă creștină ortodoxă și românească. Dar facem mai înțelese și cunoștințele împărtășite în cateheză, lucru de o reală valoare pedagogică religioasă.

Intervin și cazuri cînd, pentru intuire, nu dispunem de icoane, dar putem avea la îndemînă tablouri religioase⁴⁹⁰. Dar și acestea trebuie să corespundă spiritului catehezei, să aibă claritate și să înfățișeze momentul esențial din cuprinsul catehezei; să se caracterizeze prin simplitate, să nu conțină amănunte neesențiale.

Supus mai întîii atenției în general, tabloul religios (ori icoana) trebuie să ducă mai apoi la reținerea punctului central din cateheză. Și aceasta printr-o colaborare strînsă între catehet și catehumeni.

Fără îndoială, expunerea plastică în *tratare* înseamnă și ea o lucrare de intuire. Dar completată prin observarea atentă a unei icoane (ori a unui tablou religios), echivalează cu o consolidare a cunoștințelor de ordin religios.

După intuire, urmează *reproducerea* (recapitularea). Pe cît este posibil, catehumenii trebuie lăsați să realizeze această activitate prin propriile lor puteri, ca să verificăm direct în ce măsură și-au însușit ei cunoștințele din cateheza desfășurată. Dar pe această cale stimulăm și dexteritatea catehumenilor de a istorisi liber, lucru de reală însemnătate în viața omului. Intervenția catehetului urmează să se facă sim-

490. De exemplu tablourile din *Mica Biblie*, București, 1972.

tită numai în cazuri cînd catehumenii se exprimă defectuos, ori cînd ei nu redau amănunte esențiale din cuprinsul catehezei.

Dar, tributarii obiectivității, este cazul să mărturisim, chiar în interesul propriei noastre perfecționări, că înșine — noi, cateheții — trecem adesea, desigur neintenționat, peste amănunte chiar esențiale. Ceea ce, în cadrul recapitulării, poate fi îndreptat. De bună seamă, în mod cit mai chibzuit și de neobservat. În caz contrar riscăm o scădere a propriului prestigiu dascălesc.

Este cazul să precizăm, că oricît de orientat ar fi catehetul, în tratare, el nu poate adînci din destul unele aspecte religios-morale din corpul catehezei. Unele ca acestea reclamă o analiză mai atentă, mai adîncă și mai în amănunțime, operație care trebuie efectuată — în unele cazuri — în *apreciere* (aprofundare). Adică, ceea ce prezintă o însemnătate deosebită într-o cateheză, ceea ce ar fi cazul să se supună unei mai atente aprecieri și deliberări, să se aducă în fața cugetului și conștiinței catehumenilor. Din punct de vedere psihologic în general — din punct de vedere psihologic-religios în special — un asemenea procedeu se justifică prin sine însuși. Să ne gîndim că am asistat la o conferință, la un proces, la un film cinematografic, la vizionarea unor scene variate; că am parcurs un articol sau studiu dintr-o revistă, am citit o operă literară — după toate acestea apreciem, pozitiv sau negativ, ceea ce a intervenit în viața noastră sufletească; supunem totul unei deliberări conștiente, ca să ajungem și la concluzii raționale. Această complexitate psihologică are corespondență — cum am enunțat — și în desfășurarea unei cateheze. Este însă de reținut faptul că nu oricărei tratări trebuie să-i urmeze neapărat o apreciere. Și aceasta pentru că o cateheză trebuie să se desfășoare natural, nesilit, și asupra ei îndreptăm apreciere numai cînd acest procedeu se vedește necesar. Deci nu folosind un artificiu. Căci metoda nu are rolul să înăbușe spiritul, ci să se asocieze pozitiv în manifestarea lui naturală. După o expunere caldă și documentată, și cînd observăm că ne-am ajuns scopul ziditor, aprecierea poate lipsi.

Există însă un amănunt însemnat, care de multe ori nu este luat în considerare în apreciere. Este vorba de clipele de liniște, de meditație, de reculegere care pot afla loc într-o aprofundare religioasă-morală. Cînd cateheza expune, spre exemplu, patimile Domnului, în apreciere, catehumenii pot fi chemați, spre al lor folos duhovnicesc, să păstreze momente de liniște, cugetînd în exclusivitate asupra răstîgnirii. Același lucru, în legătură cu viața și activitatea unui martir sau unui mucenic creștin. Asemenea momente creează atmosferă plină de religiozitate și de sfințenie.

Este adevărat că momentele asemenea celor arătate mai sus reclamă efort spre concentrare, atît din partea catehetului, cît și din aceea a catehumenului, și că a recurge la ele înseamnă o lucrare de tact pedagogic religios și de o adîncă pătrundere psihologică-religioasă. Și numai cînd sînt luate în considerare din această perspectivă au valoare educativă-religioasă.

În general, aprecierea duce către un alt moment logico-psihologic, către *asociere*. Dar și aceasta când cere mersul catehezei. Ea, asocierea, constă din a face un paralelism între atitudinile manifestate de persoanele întâlnite în cateheză (ex. Vameșul și fariseul), ori între acestea și altele mai de demult cunoscute.

O asociere bine înțeleasă și bine condusă înseamnă, în ultima analiză, o lucrare silogistică și duce, trebuie să ducă, în mod necesar la *generalizare*. Altfel nu are sens. Generalizarea rezumă simbul catehezei, în ea este concentrat țelul catehezei, în ea își găsește expresia procesul inductiv urmat în desfășurarea catehezei. Și tot ea trebuie să rămână o lozincă, un îndreptar pentru viața creștină de fiecare zi.

Ultimul moment logico-psihologic, de nelipsit nici unei cateheze, este *încheierea* (aplicarea). Termenul încheiere exprimă mai propriu, mai la obiect, ceea ce reclamă acest moment, decît acela de aplicare. Dacă este adevărat că acțiunea catehetică are rostul să mijlocească aplicarea, trecerea în viața creștină practică a învățaturii evanghelice, apoi tot pe atît de adevărat este faptul că, în multe cazuri, aplicarea practică, are să se realizeze cu vremea. Aceasta înseamnă că în încheiere sînt prezentate mai ales modalitățile de a traduce în fapte fizice sau morale învățăturile din cateheza predată.

Este de reținut amănuntul că în încheiere se desfășoară un proces deductiv. Încheierea catehezelor trebuie făcută cu multă prudență. În nici un caz în ton imperativ, adică obligîndu-i oarecum pe catehumeni (pe credincioși) să execute ceea ce au auzit în cateheze. Ei să ajungă la trecerea în practică a învățaturii evanghelice pe urma convingerii proprii, că fapta este o condiție a mîntuirii. Nici sfaturile ori îndemnul morale, oricît de frumoase ni s-ar părea, nu duc la rezultate practice, dacă ele nu au corespondență reală cu situația complexă în care se găsesc catehumenii, dacă împlinirea acestora întrece posibilitățile lor în realizare. Cu alte cuvinte, ei nu trebuie angajați în făgăduințe, ce vor rămîne suspendate pentru totdeauna în teorie. Căci rostul catehizării nu stă în teoretizarea creștinismului, ci din trăirea învățaturii creștine, din înfăptuirea creștinismului.

Mai potrivit decît a da sfaturi, în încheierea catehezelor pot fi alese cîntări bisericești, texte din Sfinții Părinți, rugăciuni etc. În tot cazul, încheierea oricărei cateheze își împlinește rostul numai dacă exprimă modalitatea de a trece învățătura creștină în faptă creștină, în faptă cu valoare general-umană.

Accentuăm în mod cu totul deosebit, că observarea momentelor logico-psihologice în desfășurarea catehezei, cum dealtfel am mai arătat, prezintă o reală însemnătate. Dar tocmai în virtutea acestui element de ordin psihologic-religios ele trebuie luate în considerare la fiecare cateheză în parte. Adică, nu forțînd desfășurarea catehezei de dragul de a o vedea trecută, fără sens, prin aceste momente. Spiritul de observație și natura, subiectul catehezei trebuie să ne călăuzească neîncetat în procesul învățămîntului religios. Și aceasta ca să rămînem permanent ancorați în realitatea obiectivă.

IV. — ANEXE: CATEHEZE

Din Vechiul Testament

A v r a a m

Introducerea. — Cu ce ne-am ocupat în cateheza din Duminica trecută? (Cu cele întâmplate la Turnul Babel). Ce anume s-a întâmplat atunci? (Amestecarea limbilor...). Ce pricină a dus la aceasta? (Mindria oamenilor din acea vreme). Da, mindria și dorința de mărire le-a întunecat mintea, pentru care lucru i-a și pedepsit Dumnezeu.

Anunțarea. — Dar astăzi vom afla în ce chip îi răsplătește Dumnezeu pe cei smeriți și credincioși.

Tratarea. — Dacă nu s-au mai putut înțelege din pricina amestecării limbilor, oamenii din acea vreme s-au grupat în cete deosebite și au plecat în diferite părți ale lumii. Unii se arătau nedumeriți de cele întâmplate, iar alții nu găseau nimic împotriva dreptei pedepse a lui Dumnezeu. Cei dintii, părăsind chiar pe Dumnezeu, au căzut cu totul de la fața Lui și au început să se închine ființelor necuvântătoare, ba și unor lucruri cioplite de mină omenească, adică idolilor.

Dar în acea vreme se găsea totuși un om bun și temător de Dumnezeu și al cărui nume era Avraam. Dumnezeu, cunoscând bunătatea și credința lui, i se arătă și îi zise: «Ieși din pământul tău, din neamul tău și din casa tatălui tău și vino în pământul pe care ți-l voi arăta Eu. Și Eu voi ridica din tine un popor mare, te voi binecuvînta, voi mări numele tău și vei fi izvor de binecuvîntare. Binecuvînta-voi pe cei ce te vor binecuvînta, iar pe cei ce te vor blestema îi voi blestema; și se vor binecuvînta întru tine toate națiunile pământului» (Fac. XII, 1—3).

Fără să stea pe gânduri, căci era împlinitor întru toate al cuvîntului dumnezeiesc, Avraam, împreună cu soția sa Sara, cu nepotul său Lot și cu slujitorii săi, se gâti de drum. Luă cu sine turmele de animale și porni spre țara făgăduită lui de Dumnezeu, spre Canaan, unde și ajunse după drum destul de lung și de greu.

Dar osteneala lui nu fu zadarnică, așa cum, de altfel, era de înțeles chiar din chemarea ce-i făcuse Dumnezeu. Căci Canaanul era o țară frumoasă și bogată, avînd cîmpuri întinse și roditoare, țară în care «curgea lapte și miere», adică țară de belșug în toate. Aici, în Canaan, Avraam putea să cinstească pe Dumnezeu și să i se închine Lui cu toată puterea sufletului său și în toată liniștea. Dar o durere îl neliniștea totuși din ce în ce mai cu putere, și anume că înainta în zile și nu avea urmași. Într-o zi pe la amiază, cînd Avraam se odihnea sub un stejar falnic, stejarul Mamvri, în ușa cortului său, ridicîndu-și ochii, privi «și iată trei oameni stăteau înaintea lui; și, cum i-a văzut, a alergat din pragul cortului său în întîmpinarea lor și s-a închinat pînă la pămînt. Și a zis: «Doamne, de am aflat har înaintea ta, nu ocoli pe robul tău! Se va aduce apă să vă spălați picioarele și să vă odihniți sub acest copac. Și voi aduce pline și veți minca, apoi vă veți duce în drumul vostru, întrucît treceți pe la robul vostru» (Fac. XVIII, 1—5).

Cei trei călători sosiți pe neașteptate la stejarul Mamvri, urmară dorinței lui Avraam, grăind: «Fă, precum ai zis!» (Fac. XVIII, 5). Îndată după aceea, «a alergat Avraam în cort la Sara și i-a zis: «Frământă degrabă trei măsură de făină bună și fă azimă!». Apoi el «a dat fuga la cireadă, a luat un vițel tânăr și gras și l-a dat slugii care l-a găsit degrabă. Și a luat Avraam unt, lapte și vițelul cel gătit și le-a pus înaintea lor și pe cînd ei mincau a stat și el alături de ei sub copac» (Fac. XVIII, 6—8). Iar unul din cei trei bărbați i-a zis lui Avraam: «Iată, la anul pe vremea asta am să vin iar pe la tine și Sara, femeia ta, va avea un fiu». Iar Sara a auzit din ușa cortului, de la spatele lui» (Fc. XVIII, 10). Și a ris în sine pentru că ea și soțul ei «erau bătrîni, înaintați în vîrstă» și nu mai puteau nădăjdui să dobîndească prunci. Ba Sara și-a zis: «Să mai am eu oare această mîngiere acum, cînd am îmbătrînit și cînd e bătrîn și stăpînul meu?» (Fac. XVIII, 12).

Dar acela dintre bărbați care îl vestise pe Avraam, că soția sa va naște un fiu — Domnul — îi mai zise acestuia:

«Pentru ce a ris Sara în sine și a zis: «Oare cu adevărat voi naște, bătrînă cum sînt?». Este ceva cu neputință la Dumnezeu? La anul pe vremea aceasta am să viu la tine și Sara va avea un fiu!» (Fac. XVIII, 13—14).

Deși Sara s-a înspăimîntat auzind cuvintele acestea, în sufletul ei a încolțit și, mai apoi, a și rodit pe deplin nădejdea în ajutorul și bunătatea lui Dumnezeu: la vreme, ea a născut un fiu. Cei trei călători ospătați de Avraam cu toată bunacuvîință» s-au sculat de acolo și s-au îndreptat «spre alte locuri, petrecuți, o parte din drum, de Avraam».

(Intuiția. Reproducerea) Rezumat și apreciere. — În ce păcat au căzut unii oameni din țara în care trăia Avraam? (În închinarea la idoli). Ce sînt idoli? (Lucruri făcute de mîini omenești). Dar sînt și oameni care își fac idoli din avuții, din mări, din mindrie, din greșită înțelepciune ș.a. Ce a făcut Dumnezeu cu Avraam? (L-a scos din pămîntul acela și l-a călăuzit într-o altă țară, în Canaan). Ce zice Sfînta Scriptură despre acea țară? (Era frumoasă și plină de belșug: acolo «curgea lapte și miere»). De ce i s-a făcut lui Avraam chemare într-o asemenea țară? (Pentru credința lui). Ce supărare îl muncea pe Avraam? (Nu avea copii). Ce vizită a primit Avraam la stejarul Mamvri? (Trei călători...). În ce fel i-a primit și i-a ospătat el? (...). Ce veste i-au adus cei trei călători, prin graiul unuia din ei? (Că soția sa Sara va naște un fiu). Cum a primit Sara vestea aceasta? (A ris în sine...). De ce? (Pentru că Avraam și Sara erau înaintați în zile). Și ce le-a zis atunci unul din cei trei bărbați? (Că la Dumnezeu totul e cu putință). Cine putea deci ști toate acestea? (Numai Dumnezeu). Cine l-a vizitat dară pe Avraam? (Însuși Dumnezeu). Da, Avraam l-a avut oaspete pe Dumnezeu însuși, a primit pe Sfînta Treime. Mai mare cinste decît aceasta nu poate nădăjdui un pămîntean.

Asocierea. — Cunoașteți, din cele învățate pînă acum, un om asemănător lui Avraam? (Noe). Prin ce se aseamănă ei? (Prin credința puternică în Dumnezeu). Și la ce i-a dus o asemenea credință? (Numai la bine și fericire). Da. Și astfel,

Generalizarea. — «Știm că Dumnezeu toate le lucrează spre binele celor ce iubesc pe Dumnezeu, celor care sînt chemați după voia Lui» (Rom. VIII, 28).

Închelerea. — La ce ne cheamă Dumnezeu și pe fiecare din noi și în fiecare zi? (La viață curată, la facerea de bine către tot omul). Și la întărirea credinței în El. Căci credința în Dumnezeu duce la rodirea vieții noastre în fapte bune pentru mîntuirea noastră și a semenilor noștri.

Din Noul Testament

Smochinul neroditor

Ascultarea. — Cateheza «Intrarea în Ierusalim».

Introducerea. — În ce fel a fost întâmpinat Iisus la intrarea Sa în Ierusalim? (Cu ramuri și cu stâlpi, cu multă bucurie etc.). De unde îl cunoștea mulțimea? (Pe urma faptelor și învățăturilor Lui). La ce ne îndeamnă și pe noi chipul cum a lucrat Iisus? (La fapte...).

Anunțarea. — Într-o pildă cu un smochin neroditor Mintuitorul Iisus Hristos ne învață tocmai despre îndatorirea de a fi oameni ai faptei.

Tratarea. — Ajuns în Ierusalim, Mintuitorul se duse la templul mareț de acolo, ca să se roage Tatălui Său din ceruri. Mai spre seară însă părăsi orașul și se retrase într-un sat din apropiere, în Vitania, ca să se odihnească, acolo, împreună cu ucenicii Săi. Dar a doua zi, chiar în zori, El porni din nou spre Ierusalim, însoțit de ucenici. Între timp El flămânzi; după hrană se doreau și ucenicii Săi. Și, iată, nu departe se zărea un smochin. Iisus și ucenicii Săi nădăjdau să-și stîmpere foamea din fructele aceluia smochin. Sfînta Scriptură ne arată însă, că Iisus «s-a dus la el (la smochin), dar n-a găsit nimic în el decît numai frunze, și a zis lui: De acum înainte să nu mai fie rod în tine în veac! Și smochinul s-a uscat îndată» (Matei XXI, 19).

«Văzînd aceasta, ucenicii s-au minunat» (Matei XXI, 20).

(Reproducerea). Aprecierea. — Ce s-a întîmplat cu Iisus în drum spre Ierusalim? (A flămînzit). Și cu ce a căutat să-și astîmpere foamea? (Cu rodurile unui smochin). A reușit? (Nu). De ce? (Pentru că acel smochin era neroditor). Și ce s-a întîmplat cu el? (La cuvintele Mintuitorului, smochinul s-a uscat îndată). Pentru care pricină merita o asemenea pedeapsă? (Pentru că smochinul nu aducea nici un folos, fiind neroditor). Dar strica el cuiu? (Da, strica. Făcea doar umbră, nelăsînd loc pentru rodirea altor pomi). Nu aducea deci folos nici sieși, mai puțin altora.

Cine dintre oameni se aseamănă aceluia smochin? (Leneșul). Cui folosește un leneș? (Nimănui). Ba îi stingherește și pe alții în munca lor; el mîncă pe nedrept piinea pe care semenii săi o agonisesc cu trudă și osteneală.

Asocierea. — Cine i-a cerut socoteală aceluia smochin neroditor? (Mintuitorul Hristos). Cine este cel ce ne cere și nouă, creștinilor, socoteală despre viața pe care o ducem, despre faptele vieții noastre? (Tot Mintuitorul Hristos). Din care pildă am mai tras noi această învățătură? (Din cea cu împărțirea talanților). Ce s-a întîmplat cu slujitorul cel leneș? (A fost aspru pedepsit). Ce învățăm din toate acestea? (Că sîntem datori să muncim etc.).

Generalizarea. — Sîntem datori să muncim, zi de zi, cu drag și cu spor, alții în folosul nostru, cît și în folosul și binele semenilor noștri.

Încheierea. — Ce fapte sîntem chemați să săvîrșim spre mîntuirea noastră? (...). Dar în folosul aproapelui nostru? (...). Cu ce putem contribui la îmbunătățirea vieții semenilor din parohia (localitatea) noastră? (...). Dar cu ce sîntem chemați să contribuim la progresul și prosperitatea patriei noastre? (...).

Din viața sfinților

Sfântul Ioan Gură de Aur

Ascultarea. — Cateheza «Sfântul Grigorie de Nazianz».

Introducerea. — Cine a fost Sfântul Grigorie de Nazianz? (Un episcop vrednic etc.). De ce Biserica îi cinstește amintirea? (Pentru vrednicia lui ...). În ce privință și-a arătat el, mai ales, vrednicia și înțelepciunea? (În apărarea învățaturii ortodoxe despre Sfânta Treime, despre Dumnezeu-Fiul). Prin ce a luptat el în apărarea Ortodoxiei? (Prin predici de cuprins înalt). Ce nume poartă pentru chipul în care a știut duce lupta împotriva ereticilor? (Teologul). N-ai auzit cumva de un alt Sfânt Părinte, care poartă, de asemenea, un nume deosebit de frumos, pentru predicile neîntrecute pe care le-a rostit? (Sfântul Ioan Gură de Aur). Cînd ai avut prilej să-i auziți numele? (... și la sf. biserică, la încheierea sfintei liturghii ...).

Anunțarea. — Ascultați acum cite ceva despre cel mai mare cuvîntător pe care l-a avut vreodată creștinătatea, despre Sfântul Ioan Gură de Aur.

Tratarea. — Sfântul Ioan Gură de Aur, adică predicatorul cel mai strălucit pe care îl are pînă acum creștinătatea, a văzut lumina zilei în orașul Antiohia, pe la anul 344. Deodată cu sosirea lui pe lume, sosi mare bucurie în familia în care se năștea. Tatăl lui Ioan, numit Secundus, ofițer în grad foarte înalt, socotea că are acum din cine crește un ostaș chipeș și ales. Mama copilului, pe nume Antuza, o creștină minunată, chibzuia că și ea are din cine crește un neîntrecut slujitor al lui Hristos. Adică, în aceeași familie, asupra unui singur copilăș, atîrnau două planuri deosebite. Dar amîndouă scăldate în gânduri frumoase și curate.

După cite puteți presupune dintru început, planul Antuzei izbîndi. Căci, pe cînd micul Ioan abia gîngăvea, nemiloasa moarte, plimbîndu-și răul prin lume, reteză tocmai viața lui Secundus.

«Doamne, dar neînțelese sînt planurile Tale! Ai cules de pe pămînt viața unui om bun, a unui părinte fericit. Și iată, m-ai lăsat la vîrsta de 20 de ani, să trăiesc o întreagă viață de văduvie și să lupt singură pentru creșterea fiului meu Ioan. Ajută-mi, Doamne, să-l pot crește spre slava Ta», se ruga Antuza.

Dar omul credincios află destul de ușor ușurare în durerile cele mai mari. Antuza se liniști și își puse toată grija în creșterea aleasă a fiului său. Ai văzut vreodată cum aleargă păsărelele în căutarea hranei pentru pușorii lor? Ai văzut vreodată cum trudes ele pînă să-i deprindă cu zborul? Apoi tocmai o asemenea trudă și grija puse Antuza în creșterea și îndrumarea fiului ei Ioan. Femeia aceasta, în vîrstă abia de 20 de ani, și avea din ce hrăni suflătește copilul. Era o podoabă a virtuții creștine. În toate se asemăna cu o grădină ale cărei flori caută să se întrecă una pe alta în frumusețe. De aceea nici nu e de mirare că învățatul Libaniu, deși păgîn, vorbind despre ea, zise: «Ce femei minunate sînt printre creștini!».

După ce crescui mai întîi sub dascăleasca și părinteasca grijă a mamei sale, Ioan trecu în școala marelui învățat al vremii, în școala lui Libaniu. Încă dintru început, Libaniu înțelese că avea în față un elev mai altfel decît mulți alții. Deosebi în el o minte ageră, un talent de vorbitor ales, o dragoste pentru adevăr și o sirguință fără seamăn. Găsi, adică, în Ioan, un om întreg.

Cu înțelepciunea sa, Ioan culese din graiul lui Libaniu toată filozofia și știința vremii și deprinse a vorbi ca nimeni altul. Pentru toate acestea, Libaniu chibzui că

singur Ioan i-ar putea lua locul după moarte. Într-adevăr, cînd își trăia ultimele clipe, unul din prieteni se apropie de patul suferințelor lui și îl întrebă:

— Libaniu, cine ar fi potrivit să-ți urmeze în slujba de dascăl neîntrecut?

— Ioan, de nu l-ar fi cîștigat creștinii, răspunse Libaniu.

După ce isprăvi cu școala, Ioan se făcut avocat. Dar crainic între avocați. Căci vestea despre el se duse pînă departe.

Însă slujba de avocat este împreună cu mult zbcucium și îi lăsă lui Ioan puțină vreme pentru a cugeta spre Dumnezeu și spre lucrurile dumnezeiești. Apoi, în ființa lui, începură să rodească îndemnurile sădite, în copilărie, de vrednica sa mamă. Astfel, Ioan părăsi avocatura și începu să adîncească învățătura creștină. Trăind retras, el citea acum Sfînta Scriptură și sirguia să-i pătrundă înțelesul.

Dar învățătura creștină este o adîncă înțelegciune, adevărată viață. Cu cît coboară cineva mai spre adîncul ei, cu atît vede cît de îngustă este înțelegciunea omului și de necuprins aceea a lui Dumnezeu. De aceea, cu toată istețimea sa, Ioan se găsi de multe ori în fața unor adevăruri greu de înțeles. În asemenea clipe el nu se sfii să se arate mic și neînvățat. Dornic să priceapă cît mai mult și cît mai bine, el alergă deseori la episcopul Meletie din Antiohia, își mărturis nepriceperea și-i ceru lămuriri. Și totdeauna află bună primire. Ca urmare, în curînd și ajunse un adînc cunoscător al Sfîntei Scripturi.

Credincioșii din Antiohia, cucerîți pînă la unul de vrednicia tînărului Ioan, hotărîră mai tîrziu să-l aleagă episcop. Planul lor ajunse la urechile tînărului. Ioan se îngrozi de răspunderea cea mare pe care voiau să i-o încredințeze credincioșii creștini, părăsi orașul și se retrase în munții din preajma Antiohiei, unde trăi 4 ani. Trăi cum se poate duce o viață de om în singurătatea munților: în post aspru, în rugăciune îndelungată, citind Sfînta Scriptură și cugetînd cu vreme la adevărurile ei.

După 4 ani de trăire în munți, Ioan socoti că și această viață este prea puțin aspră. De aceea se retrase într-o peșteră umbroasă și rece unde viețui doi ani încheiați. Nu e de trebuință să vă spun cît de aspru trăi Ioan în peștera aceea, căci lucrul acesta îl poate înțelege oricine. Însă, după săvîrșirea acestor 6 ani de pustnicie, după un trai atît de aspru, el se îmbolnăvi greu. Ceea ce îl făcu să se întoarcă în Antiohia.

Acum, credincioșii îl priveau ca pe un venit dintr-o altă lume; vedeau în Ioan un adevărat sfînt al lui Dumnezeu. Dar și Ioan avea o dragoste adîncă față de cei ce doreau să le fie episcop. Și, ca să nu fie neînțeleasă retragerea sa în pustnicie, el alcătui o carte foarte însemnată: «Despre preoție». În carte, tîlmăci, pe înțelesul tuturor, că «cine vrea să fie păstor de suflete își ia o sarcină grea și o răspundere însemnată; căci precum strălucesc razele soarelui, așa trebuie să strălucească între oameni învățăturile și purtările bune ale preotului»⁴⁹¹.

Frumoase lucruri spune Ioan despre preoție, ziceau credincioșii. Dar, oare, nu strălucesc învățăturile și purtările lui bune, între noi, întocmai ca razele soarelui? Cine, mai mult decît el, e chemat să ne fie păstor de suflete? Lucrul acesta îl prețuia și bătrînul episcop al Antiohiei, așa că, pentru a împlini o dorință atît de curată, cum era aceea a antiohienilor, dar și pentru a avea mereu în ajutor un bărbat atît de vrednic, cum era Ioan, el îl hirotoni diacon și, mai tîrziu, și întru preot. Vreme de peste 10 ani osteni Ioan, ca preot și predicator, în Antiohia. Predica atît de cugetător și cu o putere de pătrundere așa de puternică, încît îi uimea pe ascultători. De

491. Cf. Ioan Lupaș, *Carte de istorie bisericească ilustrată*, București, 1933, p. 49.

cînd începea și pînă termina predicile, ochii credincioșilor rămîneau pironiți asupra lui. Purtați cu căldură și cu măiestrie pe aripa cuvîntărilor, mulți din ei uitau că mai sînt în această lume. Se simțeau într-o altă lume, unde fericirea este împărăteasă și liniștea îi îmbracă pe cei credincioși. Abia după ce își încheia predica, ascultătorii se trezeau ca dintr-o visare, își aminteau că ascultasera doar predica preotului Ioan și izbucneau în aplauze⁴⁹².

Doamne, cită străduință și cită răbdare îi mai trebui lui Ioan pînă cînd să-i învețe pe ascultători că obiceiul acesta de a aplauda nu e potrivit în biserică!... Se vede că erau puternic cuceriti de predicile sale și nu știau în ce chip să-și arate altfel toată dragostea și recunoștința față de el. Vreme de 10 ani, cit predică în Antiohia, Ioan dobîndi o faimă neînchipt de mare. Vestea despre el, despre faptele lui și mai ales despre predicile lui trecu granițe și se răspîndi în toată creștinătatea. Mulți creștini își făceau drum spre Antiohia numai pentru a avea prilej să asculte, măcar odată în viață, graiul lui Ioan.

Vestea unui nume bun nu ajunge numai la urechile celor mici, ci pătrunde chiar și în palatele împărătești. Așa se întîmplă și în vremea aceea. Împăratul Arcadie auzi de Ioan și-l dorea în apropierea sa. De aceea, cînd scaunul din Constantinopol deveni vacant, cu învoirea clerului și a întregului popor, împăratul Arcadie îl aduse pe Ioan ca arhiepiscop în capitala imperiului. Într-o sărbătoare, ajutat de Duhul Sfînt, Ioan vorbi așa de frumos, încît părea mai degrabă un înger decît un om. Ascultîndu-l, credincioșii abia își mai țineau astîmpărul; abia se puteau stăpîni să nu izbucnească în cuvinte de laudă. Deodată, cînd credincioșii trăiau clipe de înălțare și de sfințenie și cînd cuvintele lui Ioan răsuna mai cu putere, o femeie din mulțime, nemaiputîndu-se stăpîni, strigă: «Doamne, Doamne, adîncă este înțelepciunea Ta și ca de aur gura lui Ioan!». Strigătul ei tulbură liniștea din biserică. Credincioșii voiau să o vadă pe femeia care vorbise. Ioan își încheie predica. Dar nimeni nu se întristă pentru cele întîmplate; dar din ziua aceea credincioșii îi ziceau arhiepiscopului din Constantinopol, *Ioan Gură de Aur*. Și pînă azi, lumea creștină îl cunoaște sub acest nume. Dar dacă am arătat cît de frumos cuvînta Sf. Ioan Gură de Aur, nu înseamnă că am spus totul în legătură cu predicile lui. O, nu!... Căci îmi rămîne să vă tîlmăcesc încă și un alt lucru foarte, foarte însemnat.

Iată despre ce este vorba. În vremea cînd Sf. Ioan Gură de Aur se afla la Constantinopol, între conducătorii împărăției, dar mai ales la curtea împărătească, se vedea mult desfrîu și nelegiuire. Ca păstor duhovnicesc, el nu putea îndura unele ca acestea. Plin de înțelepciune și curaj, fără teamă de răzbunări, el începu să biciuiască cu asprime, în predicile sale, purtările rele ale celor mari. Poporul nu știa cum să-și arate mulțumirea pentru lupta curată dusă de el. În schimb cei mari, în frunte cu împărăteasa Eudoxia, o femeie plină de păcate, începură să-l dușmănească de moarte și căutau prilej să-l alunge din Constantinopol. Prilej nimerit nici nu întîrzie prea mult. Căci iată ce se întîmplă. Împăratul Arcadie avea pe lingă sine un ministru cu numele Eutropiu. Omul acesta era atît de încărcat cu tot felul de păcate, încît fiecare cetățean avea de ce să-l arate cu degetul. Dar, după o vorbă înțeleaptă, «cine se aseamănă, se însoțește». Eudoxia, soția împăratului, nu era nici ea cu nimic mai prejos, în cele necurate, decît Eutropiu. De aceea îl și sprijinea pe Eutropiu în toate nelegiuirile lui.

492. Cf. Euseblu Popovici, *Istoria bisericească universală și statistica bisericească*, 1926, p. 180.

Intr-o vreme însă, cine știe din care pricini, împărăteasa începu să-i poarte ură lui Eutropiu. Și ura aceasta a ei merse atât de departe, încît își îndemnă sotul să-l dea morții pe nelegiuit. Împăratul ațîță furia poporului împotriva lui Eutropiu. Puse niște ostași, ca să-l urmărească și să-l omoare. Speriat, văzîndu-și moartea înaintea ochilor, Eutropiu începu să alerge dintr-o stradă în alta, spre a-și pierde urma. Dar poporul îl urmărea în tot locul. Erau prea numeroși cei pe care îi batjocorise acest nelegiuit. Era prea pornit freamătul de răzbunare. Fiecare urmăritor năzuia să pună el mai întîi mina pe Eutropiu. Dar, cînd să fie prins și prefăcut una cu praful drumului, Eutropiu ajunsese chiar în fața bisericii. Coti în grabă, intră în casa Domnului și se prăbuși, umilit, înfricoșat și rușinat în fața altarului. Văzînd una ca aceasta, Sf. Ioan Gură de Aur făcu un semn spre poporul infuriat și începu să-i vorbească. Ioan Gură de Aur îi convinse pe toți că rușinea pe care o îndură Eutropiu este o pedeapsă mult mai mare decît oricare alta și că, în afară de aceasta, este cine să-l judece pentru toate nelegiuirile săvîrșite. Poporul se liniști ca prin minune, iar Eutropiu scăpă cu viață.

Dar de aici țîșni scinteia, care întări și mai mult minia Eudoxiei. Ea ar fi fost în stare să cheme în ajutor și puterile celui rău, numai să-l alunge pe Sf. Ioan Gură de Aur din Constantinopol. Peste măsură de pornită, îl convinse pe împărat să convoace un sinod spre judecarea arhiepiscopului. Arcadie împlini dorința soției sale. Sinodul se și întruni, fiind de față doar cîțiva episcopi, care de multă vreme căutau un prilej bun ca să-l înlătore pe marele predicator. I-au adus deci felurite învinuiri. Dar negăsînd nimic temeinic, scorniră «că Ioan a jignit casa împărătească și că duce o viață de petreceri»⁴⁹³. Pentru aceasta el trebuie scos din scaun și trimis în exil. Pustnicul Ioan și petrecerile!... Fapte care ar fi putut fi puse, poate, în circa celor ce le scorniseră. Împăratul socoti de bună hotărîrea pretinsului sinod. Dinău-l pe Ioan în seama unor ostași, îl porni spre exil. Dar cînd vede Dumnezeu că nelegiuirea oamenilor întrece orice margini, atunci «tînde mina Sa cea tare» și răstoarnă pornirile deșarte. Așa făcu și cu prilejul exilării lui Ioan. Căci, la puțină vreme după plecarea lui din Constantinopol, se întîmplă un cutremur de pămînt și frica pătrunse în sufletele locuitorilor.

«E un semn dumnezeiesc. Este pedeapsa lui Dumnezeu pentru alungarea dintre noi a lui Ioan Gură de Aur», ziceau mulți credincioși.

«Să fie adus înapoi și să-și primească pedeapsa cuvenită toți cei ce au amestec în alungarea lui», strigau tot mai mulți cetățeni.

Ba și străzile Constantinopolului erau pline de lume și nu se putea auzi decît cuvinte aspre despre judecătorii lui Ioan. Mai aspru era judecată Eudoxia. Unită într-un singur gînd, mulțimea porni spre palatul împărătesc. Ajunsă înaintea porților, mulțimea începu să strige din toate puterile: «Mai bine să se întunece soarele decît să tacă gura lui Ioan!»...

Speriată de pornirea poporului, Eudoxia îl îndemnă pe împărat să-l readucă pe Ioan în Constantinopol. Om iertător, Ioan aruncă uitarea peste toate nedreptățile săvîrșite împotriva-i și făcu cale întoarsă. La intrarea în cetate, el fu întâmpinat de mulțimea credincioșilor. Și se vedea o așa bucurie în fața și în toate mișcărilor lor încît parcă se reîntorcea acolo toată podoaba și înțelepciunea Bisericii. Spre mirarea tuturor, cînd se îndreptă Ioan spre biserică iată că se apropie în grabă și alaiul

493. Cf. C. Iordăchescu, *Istoria vechii literaturi creștine*, Iași, 1935, p. 120.

împărătesc. Însăși Eudoxia ieși dintre curteni, se apropie de marele arhiepiscop, îngenunche, îi sărută mina și-i ceru iertare pentru cele întâmplate.

«Eu te-am iertat încă demult. Roagă pe Dumnezeu să coboare și El iertare pentru tine», îi zise Ioan. Apoi porni spre biserică, unde să-și continue cit mai în grabă propovăduirea mintuitoare.

Două luni trecură de la întoarcerea lui Ioan. Lucrurile se desfășurau acum mai în tăcere. Arhiepiscopul predica tot cu atita îndrăzneală ca și mai-nainte. Dar împărăteasa Eudoxia păstra o tăcere cam bănuitoare. Unii credeau că femeia aceasta și-a pus cenușă pe cap și că trăiește acum în muștrare de cuget pentru mulțimea fără-delegilor săvârșite. Alții socoteau însă că în sufletul Eudoxiei fierbe ceva și că femeia aceasta așteaptă doar prilej potrivit ca să-și verse veninul. După cite veți auzi, cei din urmă chibzuiau mai cu pricepere.

Ca să rămână în nemurire, Eudoxia porunci să i se ridice o statuie măreață tocmai în apropierea bisericii unde slujea Sfântului Ioan Gură de Aur. După obicei, inaugurarea unei asemenea statui se făcu prin jocuri și cintece zgomotoase. Dar acestea nu ținură o zi, două, ci se prelungiră săptămâni de-a rindul. Zgomotul pătrundea în biserică. Ioan nu putea sluji în liniște sf. liturghie, iar credincioși nu aveau liniște nici măcar în Duminici și sărbători. Atunci, în sufletele lor se ivi scirbă pentru serbările împărătesei și a celor asemenea ei. Sf. Ioan Gură de Aur se ridică împotriva celor ce își duceau viața într-un chip josnic. Într-o predică înflăcărată, Sf. Ioan Gură de Aur arătă poporului credincios necuviința Eudoxiei. Spre a dovedi că împotriva răului trebuie dusă o luptă neînfricăată, el se dădu pildă pe sine însuși, zicînd: «De ce să-mi fie frică? De moarte? Hristos este viața mea și a muri îmi este cîștig. De exil? Al Domnului este pămîntul și tot ce-l umple. De confiscarea averii? N-am adus cu noi nimic în această lume și nici nu putem lua din ea nimic cu noi. De ce să mă tem dacă Hristos e cu mine»⁴⁹⁴. Într-o altă predică, Ioan mai zise: «Iarăși se înfurie Irodiada, iarăși se minie, iarăși joacă și cere capul lui Ioan».

Auzind cele rostite de Ioan, Eudoxia socoti că e vorba de ea. Minia ei crescuse și îndemnul la răzbunare deveni atît de puternic încît nimeni și nimic nu-l putu potoli. Astfel, Ioan fu exilat din nou. La anul 404 părăsi Constantinopolul și se lăsă dus spre ținutul Armenia, la Cucuza, o așezare tăcută, săracă și pustie.

Sărac, despărțit de turma sa, cu graiul încheștat întocmai unui răspinditor de vorbe rele, Ioan trăia aici în multe lipsuri și necazuri. Dar cu toate acestea sufletul său deschis și primitor adresă chemări sfinte către mulți adevărați creștini. De aceea, drumul Cucuzei deveni, în curînd, căutat de multă lume. Cei ce voiau să afle cuvînt de mîngiere, o povață dreaptă, apucau acest drum și nu făceau popas decît în preajma Sfântului Ioan Gură de Aur. Din localitate pustie, și oarecum pierdută în spatele lui Dumnezeu, Cucuza deveni un fel de nou Ierusalim, la care urcau mulți buni și drepti.

Dar aceste lucruri nu făceau decît să ațîțe minia Eudoxiei. De aceea, în anul 407, Ioan fu alungat și din Cucuza și silit să plece într-un ținut de tot sălbatic, pe țărmul Mării Negre. Descult, cu capul descoperit, ca o umbră, învelit doar într-o haină neagră, ruptă și arsă de vremi, Ioan porni spre noul loc de exil. Mergea încet... Trupu-i slăbănogit lupta cu greutățile locului. Ioan se închina cu smerenie și, în gînd, se ruga Domnului să-l culeagă din această lume. După drum lung și obositor, el căzu istovit cu totul. Își întinse trupul în țărîină, privi lung, lung, ca un om ce

494. Cf. I. Lupaș, *op. cit.*, p. 50.

privește în depărtări nemărginite, oftă din adînc și zise: «Slavă lui Dumnezeu pentru toate. Amin!» Apoi muri. Așa s-a stins viața celui mai mare predicator al creștinătății. Trupul lui Ioan fu înmormîntat într-o localitate tăcută din partea locului. Dar faima acestui om nu pieri deodată cu coborîrea în mormînt a trupului său slăbănogit. Dimpotrivă, ea crescuse în chip nebănuit, mai ales după trecerea lui Ioan dintre vii. Peste oameni, peste gîndul lor, peste ani și peste vremelnicie, graiul Sf. Ioan Gură de Aur răzbătea de dincolo, din mormînt, tot cu mai multă măreție și putere.

După 30 de ani de la moartea lui Ioan, împăratul Teodosie al II-lea, fiul lui Arcadie și al nemernicei Eudoxia, cucerit de un simțămînt ales pentru omul care zăcea acolo unde nu trebuia, porunci să fie dezgropate osemintele sfîntului și să fie aduse la Constantinopol. Se făcu atunci o pomenire pioasă. Iar cînd pătrunse convoiul creștinilor cu osemintele, în oraș, Teodosie păși spre rămășițele pămîntești ale lui Ioan, îngenunche cu smerenie lîngă acestea și se rugă cu lacrimi pentru părinții săi, «care din neștiință au păcătuit»⁴⁹⁵.

Socotind asupra vieții neprihănite și asupra faptelor Sfîntului Ioan Gură de Aur, Biserica l-a așezat între sfinți și îi prăznuiește numele la 13 noiembrie și la 30 ianuarie, deodată cu pomenirea celorlalți «doi luceferi ai creștinătății»: Sfîntul Vasile cel Mare și Sfîntul Grigorie Teologul. De asemenea, creștinătatea învață și azi din cuvîntările Sfîntului Ioan Gură de Aur, citește cu folos scrisorile sale și ia parte, în cele mai multe zile și Duminici ale anului, la Sfînta Liturghie alcătuită de acest Sfînt Părinte.

(Intuiția. Reproducerea) Rezumat și apreciere. — Unde s-a născut Sfîntul Ioan Gură de Aur? Din ce părinți s-a născut? În a cui grijă a rămas creșterea lui? (A mamei sale Antuza). Ce știm în legătură cu mama Sf. Ioan Gură de Aur? (Era o podoabă de virtuți creștine). Ce înțelegeți din cuvintele acestea? Ce virtuți pot străluci într-o mamă, ca să poată fi socotită astfel? (Credință, cinste etc.). De la cine știm cită vrednicie vădea femeia aceasta? (De la Libaniu). Cine era Libaniu? (Un mare învățat). De ce este prețioasă mărturia lui Libaniu? Cu ce ochi priveau păgînii pe creștini? (Cu ochi răi, îi huleau). Ce l-a putut îndemna pe Libaniu să vorbească așa cum a vorbit? (Vrednicia deosebită a Antuzei). Ce mai dovedește mărturisirea lui? (Că vrednicia adevărată este recunoscută pînă și de dușmani). Ce creștere i-a dat Antuza fiului ei? De unde știm, iarăși, ce virtuți avea copilul ei? (Tot de la Libaniu...). Cînd a vădit Ioan virtuțile sale? (În toată viața sa, în toate împrejurările). Ce talent îl copleșea pe Ioan mai cu putere? (Talentul vorbirii). În slujba cui și-a pus el acest talent atît de scump și atît de prețios? (În slujba preamăririi lui Dumnezeu și în a-i învăța pe credincioși).

Numai prin frumusețea lor sînt neîntrecute predicile Sf. Ioan Gură de Aur? (Nu, ci și prin conținutul lor). Ce urmărea prin minunatele sale predici? (Să-i rupă pe oameni de apucături rele). Ale cui apucături rele le biciuia Ioan? (Ale celor mici, ca și ale celor mari). De unde știți aceasta? (El lovea tot atît de puternic în fără-delegile de la curtea împărătească, precum lovea și în cei mici). Cine poate biciui relele de care suferă alții? (Cine e curat la suflet). Ce ședea, așadar, la temeliea biciuirilor îndrăznește îndreptate de Ioan Gură de Aur? (Viața lui nepătată). Ce răspuns a primit la toate acestea? (A fost osîndit și exilat). Cum a trăit el în exil? Ce scria pentru cei buni chiar în exilul lui Ioan? (Viața lui curată). Din ce se înțelege acest lucru? (Alergau mulți și-l cercetau). Ce arată toate întîmplările legate de exilul

495. Cf. Pr. C. Iordăchescu, *op. cit.*, p. 121.

lui Ioan? (Că adevărul și curățenia nu pot fi ascunse nici învinse de minia oamenilor și de exiluri). Unde, când și în ce mod s-a stins viața marelui Ioan Gură de Aur? (...). Cine a căutat să repare greșelile săvârșite de Arcadie și Eudoxia? (Fiul lor). Ce moștenește Biserica de la Sf. Ioan Gură de Aur? (Predici, epistole, sfânta liturghie...). Când îi prăznuiește numele? (...).

Asocierea. — Cu cine se aseamănă Sf. Ioan Gură de Aur prin viața și faptele sale? (Cu Sf. Vasile cel Mare, cu Sf. Grigorie de Nazianz). Ce asemănare aflați chiar în copilăria acestor trei Sfinți Părinți? (Toți trei au fost crescuți de mame bune: Emilia, Nona, Antuza).

Ce-i mai unește în copilăria și tinerețea lor? (Dragostea pentru știință, pentru învățătură). Cu ce gând au alergat toți trei după știință? Ce cuget aveau toți trei despre preoție? (Cuget foarte înalt). Și ce au făcut când au fost chemați la preoție? (Au fugit). La ce i-a înălțat vrednicia lor? (La episcopat). Ce treaptă este episcopatul în ierarhia bisericească? (Cea mai înaltă). Cum au cinstit ei treapta ierarhică la care au fost ridicați? (Prin multă vrednicie etc.).

Ce-i mai unește pe acești trei sfinți? (Chipul în care au învățat). Cui s-a adresat și se adresează învățătura lor? (Întregii creștinătăți). Ce sînt ei pentru toată creștinătatea? (Dascăli mari). Ei se și numesc «cei trei mari dascăli ai creștinătății». Prin ce i-a cinstit Biserica pentru viața lor curată și pentru faptele lor nepieritoare? (I-a așezat între sfinți și le prăznuiește amintirea). Când îi serbează Biserica pe toți trei deodată? (La 30 ianuarie). Bine face Biserica prin aceea că le prăznuiește amintirea și numele. Căci nu zadarnic citim în Sfânta Scriptură:

Generalizarea. — «Aduce-ți-vă aminte de mai marii voștri, care v-au grăit vouă cuvîntul lui Dumnezeu; priviți cu luare-aminte cum și-au încheiat viața și le urmați credința» (Evr. XIII, 7).

Încheierea. — Prin ce ne învață și azi acești mari dascăli? (...). Cum le putem cinsti și noi numele chiar acum? (Să citim ceva din cele ce ne-au lăsat ei, să cîntăm din liturgiile lor etc.). Să cîntăm acum din liturgia Sfîntului Ioan Gură de Aur⁴⁹⁶.

Din istoria Bisericii Ortodoxe Române

Mitropolitul Dosoftei al Moldovei

Ascultarea. — Cateheza «Mitropolitul Varlaam al Moldovei».

Introducerea. — Ce ați înțeles din viața de muncă a mitropolitului Varlaam? Cu ce s-a ocupat el mai temeinic? (Cu cititul, cu scrisul românesc și cu tipărirea mai multor cărți). De ce sînt însemnate cărțile lui Varlaam? (Sînt scrise într-o limbă românească aleasă). Ce titlu i se dă mitropolitului Varlaam pentru munca sa de scrieri priceput? (Mitropolit cărturar).

Dar Moldova mai cunoaște încă și alți ierarhi cărturari.

Anunțarea. — Iată, un asemenea ierarh este chiar urmașul lui Varlaam, anume mitropolitul Dosoftei.

496. Alegem o cîntare bisericească știută de credincioși.

Tratarea. — Nimic nu te cucerește mai mult, când vrei să urmărești viața unui om de seamă, decât privind-o, pe aceasta, dintru început. Îți place să-i afli locul nașterii, să-i cunoști părinții, să-l ști jucându-se în colbul străzii, învățând la școală cu copiii din vecini, izbindind frumos în tinerețe, trăind ales și cumpătat în anii bătrâneții și odihnindu-se, apoi, rezemat de cirja bătrânețelor. Atunci ai în față firu-ntreg și știi de unde să începi și cum să-l depeni pînă la capăt. Dar unele din amănuntele acestea ne lipsesc când urmărim viața marelui mitropolit Dosoftei al Moldovei.

Nu-i cunoaștem părinții, nu-i știm anul nașterii, nici locul nașterii și al copilăriei sale. Toate, toate zăbovesc în colbul vremurilor de mult apuse; încă nu li s-a dat de urmă, deși e mare numărul celor ce s-au sîrguit la aflarea lor.

Așa fiind, Dosoftei apare în Moldova ca o stea coborită din necunoscut. Pentru iniția dată i se poate întîlni numele în însemnările de la minăstirea Probota. Acestea dovedesc că Dosoftei era acolo pe la anul 1649, că era călugăr vrednic și că avea darul preoției.

Dar se vede că de numele lui știa mai multă lume și că faima nu-i mai încăpea încă de mult între zidurile minăstirii Probota. Altfel nici nu ar avea înțeles cuvintele rostite despre el și așezate în slovă pentru noi și pentru cei ce vor veni: «Și știa el multe limbi: elinește, latinește, slavonește, și alte. Adînc din cărți știa; și deplin călugăr și cucernic și blînd ca un miel; în țara noastră pe acele vremuri nu se afla om ca acela», așa povestește, despre Dosoftei, un om de seamă al acelor vremi. (cronicarul I. Neculce). Cuvinte înțelepte și adînc cuprinzătoare. Ele spun despre vrednicul mitropolit mai mult decît ar spune o carte întreagă. Puțin după anul 1649, Dosoftei ajunsese stareț.

Dar un cărturar atît de însemnat nu putea rămîne pentru toată viața între zidurile mînăstirii. Mai aveau și alții lipsă de înțelepciunea și știința lui, nu numai cuvioșii de la Probota. De aceea, abia la cîțiva ani după cele pomenite, el și ajunsese episcop la Huși. Aici păstori doar un an, căci îl voiau păstor ales și alții. Astfel, el trecu episcop la Roman. Dar nici aici nu zăbovi decît doi ani. Căci vrednicia îl saltă în scaunul de mitropolit al Moldovei. Fiind ca nimeni altul în Moldova, el se așează la lucru, socotind că-i vremea să-și pună toată știința și priceperea în slujba ridicării spre lumină a neamului moldovenesc. Avea la Iași tipografia lui Vasile Lupu, în care ostenise și vlădica Varlaam. Avea deci unde tipări cărți folositoare pentru credincioșii săi. Dar în loc să afle prilej de muncă rodnică și așezată, spre folosul fiilor săi sufletești, Dosoftei fu prins în hora vremurilor crunte de pe atunci și purtat pe alte plaiuri.

Abia după doi ani de la urcarea în scaunul de mitropolit, oaste turcească se abătuse asupra Moldovei. Ea venea aici ca să dea luptă cu polonii. Domnul moldovenesc se alie cu cei din urmă, dar soarta se arată mai prietenă cu cei dintîi. Firește, mitropolitul trebui să stea cot la cot cu domnul țării.

Dar acesta, suferind înfrîngere, trebui să fugă în Polonia. Luîndu-și sărăcia cu sine, toiagul păstoresc în mînă, un sноп de hîrtie scrisă în desagă, Dosoftei se refugie în țara vecină și se așează în minăstirea Niev. Doi ani trăi acolo o viață de fugar

sărac și necăjit. Dar, cu toate acestea, nu încetă să citească și să scrie, nădăjduind în vremuri mai senine. Ba, în acești doi ani, el chiar tipări citeva cărți în limba românească. O să vă spun mai pe urmă care sînt acele cărți.

În sfîrșit, norii se împrăștiară. Dosoftei părăsi minăstirea Uniev din Polonia și se întoarse în Moldova. De-acum nădăjduia să dea la lumină multe cărți în limba românească. Dar cînd poposi la Iași, sufletul i se îmbracă într-o durere fără margini. Găsi multă sărăcie și necaz, iar vechea tipografie de pe vremea lui Vasile Lupu nu mai avea în ea nimic de folos. «Voi înjgheba o nouă tipografie. Căci acest neam oropsit trebuie ridicat spre lumină. Iar limba lui se cade așezată în loc de cinste», își zise Dosoftei. Într-adevăr, stăruind cu rugăminți la domnul țării, ba mai cerșind sprijin și pe la patriarhul rus de la Moscova, vrednicul mitropolit așază, la Iași, o nouă tipografie. Sirgui apoi și scoase în ea mai multe cărți folositoare pe limbă românească.

Munca lui Dosoftei se desfășură într-o oarecare tihnă pînă în anul 1686. Atunci însă regele Poloniei, Ioan Sobieschi, năvăli în Moldova, o prădă și luă o mulțime de prizonieri. Mitropolitul cărturar căzu în rîndul acestora. Înainte ca să fi pornit spre Polonia, el luă și odoarele mitropoliei, socotind că așa vor fi mai bine păzite de cei răi. În Polonia fu rînduit să stea la Zolkiev, într-un castel. Cînd auzi de castel îți vine să crezi că mitropolitul Dosoftei se fericî ajungînd acolo. Dar castelul n-are farmec nici frumusețe pentru omul sărac și necăjit. Ce fericire poți avea trăind într-un castel, fără să ți se dea măcar cele trebuitoare pentru trai? Sărac, flămînd de multe ori, îmbrăcat în haine vechi, cu o desagă plină de hîrtii gata pentru tipar, Dosoftei trăi acolo multă vreme. Uneori, ieșind dintre zidurile reci și dușmănoase, el călători și prin citeva orașe de-ale Rusiei și Poloniei. Pe la tipografiile din ele lasă cite ceva, ca să răsară slovă aleasă pentru neamul românesc și ortodox, ca și pentru alte neamuri. Dar, cu tot dorul de a mai poposi măcar o dată prin Moldova, picioarul lui nu mai avu prilej să bătătorească plaiurile moldovene. Departe de zgomotul lumii, părăsit de prieteni, uitat și de dușmani, înconjurat de gînduri mari și de cărțile scrise în viață, Dosoftei închise ochii chiar la Zolkiev. Trupul lui cel trudit odihnește și acum în acele părți, iar sufletul îi veghează din cea lume, bucurîndu-se că limba românească stă la locul de cinste dorit de el.

Și acum să vedem ce-a scris Dosoftei, de este chiar atît de însemnat. Apoi a scris multe, multe cărți. Și după cum ați putut înțelege, nu și le-a putut tipări în același loc. Fiîndcă nu i s-a îmbiat răgazul trebuit pentru aceasta. Unele sînt tipărite la Uniev, altele la Iași. Cea mai însemnată dintre cărțile lui este *Psaltirea în versuri*. Ea cuprinde psalmii lui David, dar nu așa cum îi găsim (în Sf. Scriptură), ci versificați (în versuri). Versurile sînt scrise în limbă românească aleasă. Cînd le citești simți că le-a scris un om cu multă dragoste pentru această limbă. Știu că voi nu ați citit în *Psaltirea* lui Dosoftei. Dar îmi vine să cred că, cu toate acestea, ați rostit și roștiți o mulțime din versurile ei. Căci sînt atît de frumoase și se potrivește minunat cu graiul poporului nostru de la țară, încît s-au răspîndit de la om la om și azi nimeni nu-și mai dă seama că Dosoftei este autorul lor. Pînă și colindul de Crăciun folosește versuri din *Psaltirea* lui Dosoftei.

Afară de această carte însemnată, Dosoftei a tradus și a tipărit și cărțile: *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu*, *Dumnezeiasca liturghie*, *Viețile Sfinților*, *Molitvelnicul* ș.a. Nu e nevoie să vi le amintesc pe toate. Însemnat e doar să țineți minte că, prin sirguința și priceperea lui Dosoftei, limba românească s-a așezat cu temei în cărțile de slujbă, în biserică, ceea ce a ajutat la pășirea ei spre izbândă deplină, în Moldova și în tot pământul românesc. Iată pentru ce se cade să pomenim, cu laudă și cu recunoștință multă numele mitropolitului Dosoftei al Moldovei.

(Intuiția. Reproducerea) Rezumat și apreciere. — Ce am spus în legătură cu copilăria lui Dosoftei? De ce e uneori lucru însemnat să cunoaștem amănunte din copilăria cuiva? (Putem vedea spre ce era inclinat încă de mic). Dar unde întîlnim mai întîi numele lui Dosoftei? (La minăstirea Probota). Cum ni-l înfățișează un cronicar din acele vremi pe călugărul Dosoftei? (Cunoscător de limbi, călugăr smerit, omul cel mai de seamă al Moldovei). Ce însemnătate au cuvintele celui cronicar? Cînd și unde s-a înălțat Dosoftei prin vrednicia sa deosebită? (Episcop la Huși, la Roman, mitropolit al Moldovei). Cum ni se înfățișează viața lui de mitropolit (Zbuciumată). Din care pricini a fost el nevoit să fugă dintr-un loc în altul? (Odată a fugit din calea turcilor, altădată a fost dus prizonier la Zolkiev). Unde și cînd și-a săvîrșit el viața? (La Zolkiev, în Polonia). Ce gînduri l-au muncit pe marele mitropolit Dosoftei? (Să ajute la așezarea limbii românești în biserică). Pe ale cui urme a pășit el, lucrînd în acest chip? (Pe ale lui Varlaam). Și ce a scris? Care sînt cărțile cele mai însemnate din cele scrise și traduse de mitropolitul Dosoftei? (Psaltirea în versuri... etc.). Care e cea mai prețioasă dintre scrierile sale? (Psaltirea în versuri). În ce stă însemnătatea ei? (Versurile sînt frumoase, în limba poporului). De unde se poate vedea cît de apropiată este această Psaltire de sufletul poporului nostru? (Ea s-a răspîndit... etc.). Cum ni-l zugrăvesc toate faptele acestea pe mitropolitul Dosoftei? (Ca pe un mare cărturar). Ce ne ajută să înțelegem că el era cu adevărat un mare iubitor al cărții și al limbii românești? (Deși alungat dintr-un loc în altul, totuși a scris cărți, le-a tipărit și le-a răspîndit). Ce ar fi făcut, în starea lui, un om mai puțin iubitor al acestei limbi? (Ar fi descurajat).

Asocierea. — Acum, mergeți cu gîndul înapoi și-mi spuneți: cînd și unde s-a tipărit cea dintîi carte în limba română? (Coresi, 1561). La ce au ajutat scrierile lui Coresi? (La introducerea limbii române în Biserica din Transilvania). De ce era nevoie să fie introdusă această limbă în slujbele bisericești? (Se folosea limbă străină și poporul nu o înțelegea). Unde descoperiți un pas mai înaintat în această privință? (La mitropolitul Varlaam). Prin care din cărțile sale a ajutat acest mitropolit la cultivarea limbii românești? (Cartea românească de învățătură...). Cine s-a ridicat și mai sus decît aceștia? (Dosoftei). Prin ce? (Prin scrierile și traduceri sale). Unde a dus lucrarea lui? Deci:

Generalizarea. — *Scrierile mitropolitului Dosoftei al Moldovei au ajutat limbii românești să se așeze tot cu mai mult temei în drepturile ei.*

Încheierea. — Cum puteți vedea, astăzi, rezultatul lucrului săvîrșit de mitropolitul cărturar al Moldovei? (Azi avem multime de cărți românești într-o limbă aleasă, la biserică auzim slujba numai în limba noastră). Ce învățăm din toate acestea? (Că și oamenii Bisericii noastre ortodoxe au ajutat la înaintarea limbii românești etc.).

Care din cărțile lui Dosoftei e mai însemnată? (*Psaltirea în versuri*). Ascultați acum versuri în care a cuprins vlădica Dosoftei

Psalmul 46

Limbile să salte
Cu cîntece-nalte,
Să strige-n tărie
Glas de bucurie.

Lăudînd pe Domnul
Să cînte tot omul
Domnul iaste tare
Iaste-mpărat mare.

Preste tot pămîntul
Și-și ține cuvîntul
Supusu-ne-au gloate
Și limbile toate.

Ce ni-s subț picioare
Limbi de pre subț soare
Alesu-și-au șie
Parte de moșie.

Țara cea dorită
Care-i giuruită
Lui Iacov iubitul
Ce-i ține cuvîntul.

Mila să-și arate
Ce de bunătațe
Spre noi ticăloșii
Precum ne spun moșii.

Pe vîrfuri de munte
S-aud glasuri multe

De buciune mare
Cu multă strigare,

Că s-a suit Domnul
Să-l vadă tot omul
Cîntați în lăute
În dicături multe,

Cîntați pre împăratul
Că nu-i ca dînsul altul
Să domnească-n lume
Cu sîntul său nume,

Cîntați să-nțeleagă
Preste lumea largă
Că Dumnezeu poate
Pre limbi peste toate,

De le imbinziaște,
Și le-mpărățiaște,
Scaunul de rază
Unde va să șază.

Domnului din direptă
Să-mpărățească plată,
Pre boiări, pre gloate,
Pre limbile toate.

Și cine să-nalțe
Din hire sîmață
I-a vedea tot omul
Cum i-a certa Domnul.

Din dogmatică

Pogorîrea Duhului Sfînt

(Articolul VIII din Simbolul credinței)

Ascultarea. — Cateheza «Înălțarea la cer».

Introducerea. — La cîte zile, după înviere, s-a înălțat Mîntuitorul Iisus Hristos la cer? (La 40 de zile). Ce au făcut Sf. Apostoli după înălțarea Domnului? (S-au întors la Ierusalim). Cine le-a poruncit să rămînă în Ierusalim? (Mîntuitorul Iisus Hristos). Pînă cînd să zăbovească ei acolo? (Pînă la trimiterea peste ei a Duhului Sfînt).

Anunțarea. — Astăzi vom afla cînd și cum s-a împlinit această făgăduință a Mîntuitorului Hristos, adică pogorîrea Duhului Sfînt peste Sf. Apostoli.

Tratarea. — După înălțarea Domnului la cer, Sf. Apostoli se adunau adesea într-o casă mai ferită din Ierusalim, trăind acolo în rugăciune și în așteptarea venirii Duhului Sfânt peste ei. Sf. Apostoli erau temători de dușmani, nu aveau curajul trebuit pentru a păși la vestirea Sf. Evanghelii și nici deplină pricepere în ducerea unei asemenea lucrări mintuitoare. Doar unii erau niște simpli vameși, alții erau pescari, alții iarăși avînd felurite îndeletniciri de toate zilele.

Era la 10 zile după înălțare; era o zi de Duminică. În acea zi iudeii credincioși prăznuiau Cincizecimea. Și urcaseră la Ierusalim nenumărați prăznuitori, din toate părțile lumii cunoscute pe atunci. Sfînta Scriptură arată că, în acea zi, «erau în Ierusalim locuitorii iudei, bărbați cucernici, din toate neamurile care sînt sub cer» (Fapte II, 5). Și că, în ziua Cincizecimii, «erau toți Apostolii împreună la un loc» (Fapte II, 1).

Atunci, la ceasul al 3-lea din zi — ora 9 — «din cer, fără de veste, s-a făcut un vuiet, ca de suflare de vînt ce vine repede, și a umplut toată casa unde ședeau ei (Apostolii). Și li s-au arătat, împărțite, limbi ca de foc și au șezut pe fiecare din ei. Și s-au umplut toți de Duhul Sfînt și au început să vorbească în alte limbi, precum le dădea lor Duhul a grăii...

Și, făcîndu-se glasul acela, s-a adunat mulțimea și s-a tulburat, căci fiecare îi auzea pe ei vorbind în limba sa. Și erau uimiți toți și se minunau zicînd: «Iată, nu sînt aceștia care vorbesc toți galileeni? Și cum auzim noi fiecare limba noastră, în care ne-am născut? ... Li auzim pe ei vorbind în limbile noastre despre faptele minunate ale lui Dumnezeu! Și toți erau uimiți și nu se dumireau, zicînd unul către altul: Ce va să fie aceasta? Iar alții, batjocorîndu-i, ziceau că sînt plini de must» (Fapte II, 2—13). Firește, grăiau astfel din răutate.

Așa s-a plinit făgăduința Mintuitorului, adică trimiterea Duhului Sfînt, care să le dea putere (Fapte I, 8). Într-adevăr, Apostolii au luat putere de la Duhul. În ființa lor s-a făcut o mare schimbare; ei au primit curaj, sfîntă îndrăzneală, pricepere și înțelepciune, așa cum citim în Sfînta Scriptură.

Iar pentru a-i lămuri pe cei de față asupra celor întimplate, Sf. Apostol Petru, fiind cel mai bătrîn dintre Apostoli, s-a ridicat și a grăit următoarele: (Citim din Fapte II, 14—41)...

(Intuiția. Reproducerea) Rezumat și apreciere. — Unde se adunau Apostolii? (...) De ce se adunau la rugăciune într-o casă mai ferită? Ce așteptau ei să se împlinească? (Trimiterea Sfîntului Duh). La cîte zile, după înălțare, s-a făcut această minune? Ce schimbare s-a făcut în ființa Apostolilor pe urma pogoririi Sfîntului Duh peste ei? (Au devenit curajoși, au primit înțelegere etc.).

Asocierea. — Cînd am mai întîlnit o faptă asemenea celei arătate azi? (La Turnul Babel). Asupra cui a lucrat Sfîntul Duh în Vechiul Testament? (Asupra proorocilor). Ce au vestit, cu deosebire, proorocii Vechiului Testament? (Venirea Mintuitorului Hristos). Cine ne-a grăit întru totul limpede despre Sf. Duh? (Însuși Mintuitorul). În ce împrejurare am mai luat cunoștință despre Sfîntul Duh? (La botezul Domnului). În ce chip? (...). Ce ni s-a arătat acolo? (Sf. Treime) (...). Și cine este Sfîntul Duh? (A treia persoană a Sf. Treimi). Da, și îi aducem aceeași închinare ca și Tatălui și Fiului. Căci Biserica ne învață limpede, în simbolul credinței, despre toate acestea. Și, învățați de ea, fiecare din noi mărturisim:

Generalizarea. — (Cred) «și întru Duhul Sfânt Domnul de viață făcătorul, care din Tatăl porcede, Căla ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și mărit, Care a grăit prin prooroci» (art. VIII din simbolul credinței).

Închelerea. — Cu ce prilejuri ați auzit cerindu-se venirea Sfântului Duh? (La sfințirea apei mici și mari). Când prăznuim minunea pogoririi Sfântului Duh? (La Rusaliile). Ce prăznuim în a doua zi a Rusaliilor? (Sfânta Treime). De ce face Biserica această legătură? (Sfântul Duh este unul din Sfânta Treime). Iată și troparul Pogoririi Duhului Sfânt (Îl rostim).

Din morala creștină

Rugăciunea

Ascultarea. — Cateheza «Despre milostenie și post».

Introducerea. — Ce înțelegem prin milostenie? Ce înțelegem prin post? De ce sint folositoare, faptele acestea, pentru sufletul și trupul nostru? Înaintea cui sint plăcute ele? Când sint plăcute ele înaintea lui Dumnezeu? Când nu sint plăcute înaintea lui Dumnezeu? Cine ne-a învățat limpede în ce fel trebuie făcute aceste două fapte creștinești spre a fi plăcute înaintea lui Dumnezeu? (Mîntuitorul Iisus Hristos). Unde aflăm învățătura Lui despre milostenie și despre post? (În «Predica de pe munte»).

Anunțarea. — Cît de limpede ne învață Mîntuitorul, în Predica de pe munte, despre milostenie și post... Dar e bine să știți, că tot acolo ne vorbește El și despre modul în care trebuie să fie făcute și alte fapte creștinești, spre a fi plăcute lui Dumnezeu. Iată, spre exemplu, ce zice Mîntuitorul despre rugăciune:

Tratarea. — «Iar cînd vă rugați, nu fiți ca fătarnicii cărora le place, prin sinagogi și prin colturile ulițelor, stînd în picioare, să se roage, ca să se arate oamenilor: adevăr grăiesc vouă: își iau răsplata lor.

Tu, însă, cînd te rogi, intră în camera ta și închizînd ușa, roagă-te Tatălui tău care este în ascuns, și Tatăl tău, care vede în ascuns, îți va răsplăti ție. Cînd vă rugați, nu spuneți multe ca păgînii, căci ei cred că în poliloghia lor vor fi ascultați. Deci nu vă asemănați lor, că știe Tatăl vostru de ce aveți trebuință mai înainte ca să cereți voi de la El.

Deci voi așa să vă rugați: «Tatăl nostru, Care ești în ceruri, sfințească-se numele Tău;

Vie împărăția Ta; facă-se voia Ta, precum în cer așa și pe pămînt. Piinea noastră cea spre ființă dă-ne-o nouă astăzi; Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri; Și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăvește de cel rău. Că a Ta este împărăția și puterea și slava în veci. Amin» (Matei XVI, 5—13).

Ce zice Mîntuitorul despre rugăciune? (...). Despre ce fel de rugăciune vorbește Mîntuitorul? (Rugăciunea către Dumnezeu). De ce ne simțim îndemnați să înălțăm rugăciuni către Dumnezeu? (El e Tatăl nostru). Ce facem cînd ne rugăm Lui? (Stăm de vorbă cu El). Căci «rugăciunea este, doar, vorbirea noastră cu Dumnezeu». Ce este

rugăciunea? (...) Și ce se cade să facem mai-nainte de a sta de vorbă cu Părintele Ceresc? (Să ne pregătim). În ce credeți că trebuie să stea pregătirea aceasta? (Să părăsim gindurile rele, să stăm în liniște, serioși, cu miinile așezate cruce etc.). Ce facem după ce ne-am pregătit? (Stăm de vorbă cu Dumnezeu: ne rugăm). De ce ne rugăm în zorii zilei? De ce ne rugăm când sîntem în primejdii? Dar cînd sîntem bolnavi? Dar cînd sîntem în lipsuri? Ce facem, în toate prilejurile pomenite mai sus, prin rugăciunile noastre? (Cerem ajutorul lui Dumnezeu). Știți cum se numesc toate rugăciunile prin care cerem ceva lui Dumnezeu? (Rugăciuni de cerere). Ce rugăciuni de cerere cunoașteți? (Exemple...).

Ce face adevăratul creștin după ce primește ajutorul lui Dumnezeu? (Îi mulțumește) Prin ce? (Tot prin rugăciune). Știți cum se numesc toate rugăciunile prin care îi mulțumim lui Dumnezeu pentru binefacerile ce ne trimite zilnic? (Rugăciuni de mulțumire). Ce rugăciuni de mulțumire cunoașteți? (Exemple...).

Uneori pornesc din sufletul nostru rugăciuni adînci și fierbinți, dar din cuprinsul lor nu se pot desluși nici numai cereri, nici numai mulțumiri. Spre exemplu: De ce ne simțim datori să înălțăm rugăciuni către Dumnezeu, cînd privim un răsărit sau un apus de soare? Dar cînd privim la frumusețea neîntrecută a primăverii? Dar cînd ne dăm seama de frumusețea și măreția lumii? Și cînd privim cerul înstelat (Pentru că vedem, în toate acestea, mărirea și puterea lui Dumnezeu). Și ce facem, înțelegînd mărirea și puterea Lui? (Îl laudăm). Cum se vor numi, deci, astfel de rugăciuni? (De laudă). Unde ați auzit astfel de rugăciuni? (În biserică). Mai cunoașteți și altele? (Exemple). Psalmii lui David și alte imnuri, încă sînt rugăciuni de laudă.

Așadar, de cîte feluri sînt rugăciunile pe care le înălțăm către Dumnezeu? (...). Ce ne învață Mîntuitorul în legătură cu aceste rugăciuni? (Cum să le facem). De ce ne arată El în ce fel să ne rugăm? (Ca să nu fim ca fățarnicii). Cum își făceau fățarnicii rugăciunile? (În sinagogi etc.). Dar păgînii? (Spuneau vorbe multe, crezînd că în poliloghie, cum zice Mîntuitorul, ar sta valoarea unei rugăciuni). Din care pildă aflăm, că astfel de rugăciuni nu sînt făcute în chip adevărat? («Vameșul și fariseul»). Cum s-a rugat fariseul? De ce s-a rugat el în văzul lumii și cu glas înalt? (Ca să fie laudat). De cine? (De oameni). Ce ziceți despre el? (Era fățarnic). De ce? (Nu-l îndemna la rugăciune dragostea de Dumnezeu, ci dragostea pentru lauda oamenilor).

Cum trebuie să ne rugăm spre a nu cădea în greșeala fățarnicilor? Ce zice Mîntuitorul? («Închide-te în cămara ta»). Ce înțelegeți din cuvintele acestea? De ce o fi mai bună rugăciunea făcută în ascuns? (E mai adîncă). E și mai sinceră. Știți pentru ce? (Ea se face numai către Dumnezeu, nu pentru ochii și lauda lumii). Cum ne simțim după o astfel de rugăciune? (Ușurați, îndreptați). În fața cui? (A lui Dumnezeu, și cugetului nostru).

În cuvintele Mîntuitorului stă tot adevărul și de aceea ele trebuie împlinite. Dar iată că Biserica ne cheamă, în duminici și sărbători, ca să ne rugăm cu toții la un loc, în casa lui Dumnezeu. Cînd sîntem în biserică, oare ne mai putem înclua în cămară, ca să ne rugăm singuri? (...). Nu greșim cumva față de învățătura Mîntuitorului? (...). Nu uitați, că fiecare om are o cămară ascunsă, în care poate pătrunde Dumnezeu... (E sufletul). Ei, cum ne putem coborî și ruga în cămara sufletului nostru? (...). Cum ne putem ruga în ea cînd sîntem mulți adunați într-un loc? (...) Cine s-a coborît în cămara sufletului său și s-a rugat cu adevărat deși era înconjurat de mulțime? (Vameșul). Și ce zice Mîntuitorul despre rugăciunea lui? (Prin ea, vameșul s-a îndreptat).

De ce zice Mântuitorul să ne rugăm și noi la fel? (Ca să ne îndreptăm și noi înaintea lui Dumnezeu). Cînd și ce plată vor lua cei ce se roagă așa cum ne învață Mîntuitorul?...

În ce stă dar valoarea unei rugăciuni? (În sufletul cu care o facem). De ce nu stă în lungimea ei? (...). Ce rugăciune ne-a lăsat Mîntuitorul spre a ne feri de greșeli? («Tatăl nostru»).

Rezumat. — Despre ce am învățat azi? Ce este rugăciunea? De cite feluri sînt rugăciunile creștinești? Cine ne-a învățat cum se cade să ne rugăm lui Dumnezeu? De cine ne-a învățat Mîntuitorul să ne deosebim în rugăciunile noastre? Cum trebuie să ne rugăm, ca să nu ne asemănăm fățarnicilor? Care este cea mai frumoasă rugăciune ce ne-a lăsat Mîntuitorul («Tatăl nostru»).

Închelarea. — Prin ce ne-a învățat Mîntuitorul cum să ne rugăm? (Prin cuvintele Sale din «Predica de pe munte»). Eu cred că ne-a învățat și ne învață și prin altceva... (Și prin fapta Sa). În ce fel? Și de ce s-a rugat? Cînd și unde? (S-a rugat în pustie, cînd a postit). Numai în pustie? (Și în grădina Ghetsimani...). Cum s-a rugat în grădina Ghetsimani? (...). Ce dovadă ne lasă Mîntuitorul prin modul în care s-a rugat? (Că nu i-a învățat numai pe alții să se roage, ci s-a rugat El însuși din tot sufletul). Ce folos sufletească dobîndim cunoscînd toate acestea? (Știm cum să ne rugăm și în faptă). De ce e prețioasă această cunoștință? (...).

Nu uitați, că nu ajunge să știe cineva cum trebuie să se roage, ci că e de preț să se roage el însuși, așa cum a învățat și cum s-a rugat Mîntuitorul. Cred că voi pliniți cele ce am învățat în lecția de azi. Cum am putea plini chiar acum cele ce am învățat? (Să facem rugăciunea...). Aprindeți candelile... Păstrați acum citeva clipe de tăcere... Coboriți fiecare în camera sufletului... Îndreptați acum tot cugetul vostru către Dumnezeu... Să cîntăm rugăciunea «Tatăl nostru» (...).

Din cultul divin

Cîntarea bisericească: „CRUCII TALE“...

Ascultarea. — Cateheza «Constantin cel Mare și mama sa Elena».

Introducerea. — Ce fapte mai însemnate a săvîrșit împăratul Constantin cel Mare? (...). Dar mama sa Elena? (Căutarea și înălțarea crucii Mîntuitorului Iisus Hristos). Ce a îndemnat-o pe Sf. Elena la fapta aceasta? (Dragostea pentru Sf. Cruce și pentru Cel ce a pătimit și ne-a mîntuit prin jertfa Sa). Ce indemn luăm și noi din fapta Sf. Elena? (Să cinstim și noi Sf. Cruce și să ne închinăm ei). În ce chip o cinstim? (Închinîndu-ne cu semnul crucii la începerea și la încheierea fiecărei rugăciuni, la trecerea prin fața bisericii, la intrarea și la ieșirea din biserică, la sfintele slujbe, în împrejurări deosebite etc.). Desigur, Biserica noastră are, în cultul ei, și anume rugăciuni și cîntări întru cinstirea Sf. Crucii.

Anunțarea. — O asemenea cîntare bisericească este «Crucii Tale»...

Tratarea. — Iată cuvintele și melodia acestei cîntări:

*«Crucii Tale ne închinăm, Stăpîne și sfîntă învierea Ta o cîntăm și o mărim»*⁴⁹⁷.

Cu ce prilej ați mai auzit această cîntare bisericească? (la biserică, la sărbători așezate pentru cinstirea Sf. Cruci). Da, așa de pildă la înălțarea Sfintei cruci, la 14 septembrie etc. Atunci se cîntă în loc de Sfinte Dumnezeule, adică înainte de a se citi Apostolul, la sfînta liturghie.

Rezumat: — Ce cîntare bisericească am învățat azi? («Crucii Tale»...). Spuneți textul — cuvintele — acestei cîntări (...). Ce înțeles adînc au aceste cuvinte? (De închinarea adusă Sfintei Cruci este legată și Sfînta Înviere, pe care, de asemenea, «o cîntăm și o mărim»). Da, pentru că Sf. Cruce nu poate fi despărțită de Mîntuitorul Iisus Hristos; unde este Sfînta Cruce, acolo este și Hristos.

Închelarea. — Unde vedem semnul Sfintei Cruci în biserica noastră parohială? (...). Să privim cu toată atenția la acest semn mîntuitor și să cîntăm frumos cîntarea bisericească învățată azi (...).

⁴⁹⁷. Catehetul — preotul — mai cîntă încă de două, trei ori și apoi face acest lucru de mai multe ori împreună cu credincioșii.

CUVÎNT DE ÎNCHEIERE

Am intenționat, în acest manual, să prezentăm problema învățămîntului și educației religioase prin datele ei esențiale și să arătăm posibilitatea educării caracterului creștin. Este cazul să precizăm, că problema de care ne-am ocupat nu aparține doar trecutului vieții creștine, ci că ea este și de o reală actualitate pentru noi. Creștinismul, după cuvîntul Mîntuitorului, este veșnic și credincioșii care trăiesc, cresc și se formează mereu în duhul lui aparțin tuturor veacurilor. Ei aparțin deci și veacului nostru, fiind influențați de evenimentele acestui veac și influențînd la rîndul lor pe semenii lor. Ca și în trecut, Biserica lui Hristos este vie; ea naște în continuare, prin sfîntul botez, alți și alți fii duhovnicești; îi crește prin harul lui Dumnezeu, caută să-i realizeze după statura spirituală a Mîntuitorului. Ea continuă, prin mijloacele sale, educarea credincioșilor cu scopul realizării în ei a caracterului creștin. Dacă fiii Bisericii au contribuit, încă în primele veacuri creștine, apoi și în veacurile următoare, la progresul social și moral, mai mult încă la așezarea dreptății sociale între oameni, este cazul să se afirme că ei trebuie să stea și astăzi în slujba binelui social și să lucreze alături și împreună cu semenii lor la realizarea unei vieți din ce în ce mai pline de fericire. Căci creștinismul ortodox nu este împotriva progresului, iar creștinii nu sînt oameni ruși de realitate. Ei trăiesc în lume, între oamenii vremii lor, și în această lume trebuie să facă fapte vrednice să-i ducă la mîntuire sufletească.

Prin caracterul lor, educat în duhul lui Hristos, creștinii veacului nostru pot și sînt datori să contribuie la zidirea lumii noi, a lumii de dreptate, egalitate, frățietate, libertate și pace. Creștinul ortodox are asemenea posibilități în virtutea trăsăturilor sale de caracter, trăsături care se formează în dependență de trăirea lui în Biserică și de concepția sa despre lume și viață. Dacă toți oamenii sînt frați, prin împrejurarea că au un singur Părinte, pe Dumnezeu, atunci și trebuie să realizeze între ei spiritul de frățietate, de dreptate și de egalitate. Căci, oare, cum ar apăsa fratele pe frate? Cum ar îndrăzni să-l nedreptățească și să-l exploateze? Cum s-ar încumeta să-i îngrădească libertatea atît de scumpă fiecărui fiu al lui Dumnezeu? Bunăstarea unuia trebuie să țină seamă de bunăstarea altuia, ca toți frații să se bucure, pe măsura muncii lor, de bunurile morale și materiale ale acestei vieți. Iar toate acestea pot fi realizate numai în climatul păcii și al bunei înțelegeri dintre oameni.

Prin caracterul său, creștinul ortodox luptă pentru asigurarea bunurilor arătate mai sus, contribuind astfel la făurirea vieții noi, viața de pace, progres și prosperitate morală și materială.

Reamintim încă în aceste pagini de încheiere că fiecare dintre noi am fost sau sîntem educatori ai cuiva; căci funcțiunea aceasta este generală între oameni. Există însă o mare deosebire între modul cum o împlinesc oamenii și, mai ales, în cuprinsul ce-i dau și în direcția spre care îndreaptă brazda ei de realizare între oameni. Și tocmai în aceasta stă și gradul de responsabilitate a fiecăruia dintre noi către Dumnezeu, care ne-a dat putere să creștem semenii întru frica Sa; responsabilitate către Sfînta Biserică, în care ne-am născut duhovnicește, spre a-i face și pe alții părtași de renaștere în duh; către poporul nostru, ale cărui virtuți trebuie înveșnicite și prin contribuția noastră pozitivă; către propria noastră conștiință, al cărei glas poruncește scăparea, creșterea și luminarea fiecărui suflet creștinesc.

Răspunderea preotului e mare și cuprinzătoare cît numărul celor dați lui de Dumnezeu spre învățare și spre mîntuire; de sîntem dascăli, răspunderea nu ne e mai puțin adîncă; iar de sîntem părinți credincioși, cade-se a pleca urechea la cuvintele Sfîntului Apostol Pavel de la Efes. VI, 4.

Să ne cucerim de adevărul, că de fiecare din noi atîrnă mai-binele nostru și al semenilor noștri și, mai ales, că miezul acțiunilor noastre educative stă în îndrumarea credincioșilor spre duhul lui Hristos, spre duhul Evangheliei Sale. Cu El este posibilă realizarea lor în deplinătatea forțelor morale și prin El generațiile de creștini vor găsi prilej să trăiască o viață vrednică de cele arătate de El. În El stă climatul propriu pentru înflorirea virtuților și pentru educarea caracterelor și personalităților creștine, care rezumă scopul educației religioase. Metodă pentru acțiunea noastră educativă-religioasă avem, de asemenea, în activitatea Mîntuitorului Hristos. Chip de jertfă, pentru ridicarea și izbăvirea semenilor noștri, găsim tot în Hristos.

MIȘCĂȚI
educația și imp
Catehetica, disci

A. — Disc
B. — Imp
C. — Imp

1 — SCURTĂ PR

4 — Istoria cat

1. Min
2. Cat
3. Cat
4. Șco

Șco

a) Ș

tică

Anti

—

cate

(p)

Șco

— Cateheza

— Inv

— Inv

— Inv

doz

— PROBLEME

CA

A. — Psi

a) S

glas

TABLA DE MATERII

	Pag.
PREFAȚĂ	5
Noțiunea și împărțirea cateheticii	7
Catehetica, disciplină a teologiei practice	
A. — Disciplinele auxiliare	10
B. — Importanța și necesitatea psihologiei pentru Catehetică	12
C. — Importanța și necesitatea Cateheticii	14
I. — SCURTĂ PREZENTARE ISTORICĂ A CATEHEZEI ȘI A CATEHETICII	
A. — Istoria catehezei și a cateheticii în epoca apostolică și patristică	
1. Mântuitorul nostru Iisus Hristos, cel dintâi catehet	19
2. Cateheza în primele veacuri creștine	24
3. Catehumenatul	28
4. Școlile catehetice. Școlile mănăstirești	
Școlile catehetice	33
a) Școala catehetică din Alexandria (p. 34); — b) Școala catehetică din Cezareea Palestinei (p. 35); — c) Școala catehetică din Antiohia (p. 36); — d) Școala catehetică din Ierusalim (p. 36); — e) Școala celor trei mari Capodocieni (p. 37); — f) Școala catehetică din Edesa (p. 39); — g) Școala apuseană africană (p. 39).	
Școlile mănăstirești	42
B. — Cateheza în evul mediu, în epoca Reformei și a iluminismului	
— Înviorarea catehezei catolice în secolele XVI—XVIII	45
— Învățămintul religios în secolele XIX și XX (în Apus)	47
— Învățămintul religios — cateheza — în Biserica Ortodoxă Română	50
II. — PROBLEME ASOCIATE CUNOAȘTERII SUFLETULUI SUBIECȚILOR CATEHIZĂRII ȘI EDUCAȚIEI LOR RELIGIOASE	
A. — Psihologia religioasă	65
a) Structura psihologică a religiei (p. 65); — b) Sentimentul religios-moral (p. 69); — c) Tipurile religioase (p. 70).	

	Pag.
B. — <i>Educația religioasă</i>	72
1. Posibilitatea educației religioase	80
— Considerații generale (p. 80); — Considerații speciale (p. 84).	
2. Factorii esențiali în educația religioasă	92
3. Mijloace în educația religioasă	105
4. Educația religioasă și ecumenismul creștin	117
5. Personalitatea catehetului	132
III. — MATERIA CATEHIZĂRII ȘI MODUL DE PREZENTARE A CATEHEZEI	
A. — <i>Despre învățămînt în general și despre învățămîntul religios în special</i>	139
a) Considerații generale (p. 139); — b) Caracterul educativ al învățămîntului religios (p. 140).	
1. Materia învățămîntului religios și criteriile alegerii ei	145
2. Izvoarele catehezei	149
— Materia istorică (p. 150); — Dogmatica și morala (p. 155); — Liturgica (p. 158).	
3. Asimilarea materiei de învățămînt religios	164
B. — <i>Principiile didactice ale catehezei</i>	168
1. Principii didactice în cateheza creștină	168
2. Metode și forme pentru catehizarea credincioșilor	173
3. Alcătuirea planului unei cateheze. Planurile tip	188
a) Planul tip general (p. 189); — b) Plan tip special: Pilda vameșului și a fariseului (p. 190).	
4. Momentele logico-psihologice în desfășurarea catehezei	190
IV. — ANEXE: CATEHEZE	
— Din Vechiul Testament	196
— Din Noul Testament	198
— Din Viața Sfinților	199
— Din istoria Bisericii Ortodoxe Române	205
— Din Dogmatica	209
— Din morala creștină	211
— Din cultul divin	213
CUVÎNT DE ÎNCHEIERE	215

C A T E H E T I C A

220 pagini, format 1/16 din 70×100. Dat la cules
la 5. 1. 1976. Bun de tipar 1 Iunie 1976. Comanda
nr. 633/1975

TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC
ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

— București —

